Ապորիւլ Հաճիր եւ
Շերլոք Հոլմս հտ 1.

891.99
O-79

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆԻ

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. *ՉԱՐՇԸԼԸ ԱՐԹԻՆ ԱՂԱ կամ Ֆրանքօ-Թրքական պատերազմ, կատակերգութիւն երեք արար, աշխատակցութեամբ Միքայէլ Կիւրճեանի* . . 4 Ղրշ.
2. *ՋԱԽՍԱԼԼԸՆ, դիւթախաղ մէկ արար* . . . . 1 »
3. *ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ* . . . . . 6 »
4. *ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ, պատմական մեծ վէպ, Ա. հատոր* . . . . . 6 »

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ

ԵՒ

ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

ԳՐԵՑ

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1912

Տպագրութիւն Ռ. ՍԱԳԱԵԱՆ

ՏՊԱՐԱՆ ԵՒ ԿԱԶՄԱՏՈՒՆ

Ռ. ՍԱԳԱԵԱՆ

ԴԱԼԱԹԻԱ

Գուրշունլու խան, 7

Կ. ՊՈԼԻՍ

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ

ԵՒ

ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ

ԺԱՄԱՆԱԿԱԿԻՑ ՊԱՏՄԱԿԱՆ ՎԷՊ

ԳՐԵՑ

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆ

ԵՐՐՈՐԴ ՀԱՏՈՐ

Կ. ՊՈԼԻՍ

1912

Տպագրութիւն Ռ. ՍԱԳԱԵԱՆ

ՊԵՐՊԷՐԵԱՆ ԳՐԱՏՈՒՆ
HARRY G. BERBERIAN
837 WASHINGTON ST.
BOSTON MASS.

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԷՐԼՕՔ ՀՕԼՄՍ

ԵՐԿՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԹՈՒՐՔ ՀԵՐՈՍՈՒՀԻ ՄԸ

ԳԼՈՒԽ ԺԴ.

ԴԷՊԻ ԱՔՍՈՐ

(ՇԱՐՈՒՆԱԿՈՒԹԻՒՆ)

Երկու փաշաներէն մեկնելէն ետքը, Սալիհա հանըմ, նաւապետին հրամանին վրայ, առանձին խցիկ մը առաջնորդուեցաւ, ուր միայնակ թողուցին զինքը, դուռը վրայէն կղպելէն ետքը։ Միւս երեք կալանաւորներն ալ զատ զատ խըցիկներու մէջ բանտարկուեցան, բոլորովին զրկուած արտաքին յարաբերութենէ։

Որոտումներուն յաջորդած էր կարկտախառն ահռելի անձրև մը որ ամբողջ ժամ մը տևեց։ Յետոյ օդը հանդարտեցաւ և երկինք պայծառացաւ։ Արշալոյսին, արևուն ծագումէն առաջ, շոգենաւը շարժիլ սկսաւ և ուղղուեցաւ դէպի Տարատանէլ։ Այնքան հին ու դանդաղաշարժ շոգենաւ մըն էր որ մութը կոխելուն հազիւ կրցաւ Չանաք-Գալէ հասնիլ և պարտա-

ւորուեցաւ գիշերը նեցուցին բերանը միալ, հետեւեալ առտու իր ճամբան շարունակելու համար։

Սալիհա հանըմ և իր ընկերները ճամբորդութեան տեւողութեան միջոցին միշտ իրենց խցիկներուն մէջ բանտարկուած կը մնային։ Օրուան մէջ հազիւ մէկ երկու անգամ իրենց թոյլտուութիւն կ'ըլլար պահապաններու հսկողութեան տակ երթալ իրենց պէտքերը գոհացնելու։ Ի զո՜ւր քանի մը անգամ փորձեր էին այդ խստութիւնը մեղմացնել նաւապետին դիմում ընելով։ Օսման գափտան ամէն անգամ չոր կերպով մերժեր էր իրենց խնդիրքը։

Շոգենաւը Հռոդոս հասնելով տասներկու ժամի չափ մնաց հոն, թէ՛ պարենաւորուելու և թէ կարգ մը բանտարկեալներ դուրս հանելու համար։ Բանտարկեալները հակառակ իրենց մասին ցոյց տրուած խստութեան, բաւական լաւ տրամադրութեան մէջ էին։ Ծովուն մէջ խեղդամահ կորսուելու մղձաւանջը որ ինչպէս Սալիհա հանըմի՝ նոյնպէս միւս երեք ձերբակալեալներու հոգին խռոված էր, այժմ անցեր էր։ Յայտնի կ'երեւար որ Ապտիւլ Համիտ դիտաւորութիւն չունէր զիրենք ձուկերուն ճարակ ընելու և թէ անոր դիտաւորութիւնն էր զիրենք ըսպաննել տալ իրենց աքսորավայրերուն մէջ, հաւանօրէն յամր ու անշշուկ մահուամբ մը. և սակայն, իրենց դառն վիճակին մէջ, մխիթարական բան մըն էր։

Շոգենաւը Հռոդոսէն մեկնելէն ետքը ուղղուեցաւ դէպի Ակքեա, ուր նոյնպէս հայ բանտարկեալներ ունէր ցամաք հանելիք։ Հազիւ թէ քաղաքին մօտեցած էր, երբ մեքենայի խանգարում մը ունեցաւ և մեծ դժուարութեամբ կրցաւ հասնիլ Ակքեա, ուր ստիպուեցաւ երեք օր մնալ վերանորոգուելու համար։ Երբ որ շոգենաւը բոլորովին պարպուեցաւ բացի մեզի ծանօթ չորս կալանաւորներէն ուրիշ աքսորեալ չմնաց. Օսման նաւապետը իր խստութիւնները մեղմացուց և թոյլ տուաւ Սալիհա հանըմին և իր ընկերներուն որ ցերեկները շոգենաւին կամրջակին վրայ մէկ քանի ժամ պտտին և նոյնիսկ իրարու հետ խօսակցին, իրենց պահապաններուն ներկայութեանը։

Այս թոյլտուութիւնը մեծ սփոփանք մը եղաւ հէգ աքսորականներուն համար, որոնք իրենց ձերբակալումէն ի վեր իրարու երես չէին տեսած։ Արդէն երկու օրէ ի վեր այդ թոյլտուութիւնը կը տեւէր. երբ երրորդ առտուն նաւապետը եկաւ աքսորականներուն քով, որոնք վերնայարկը նստարանի մը վրայ բազմած կը խօսակցէին և իրենց ըսաւ.

— Հիմա անմիջապէս պէտք է որ ձեր խցիկներուն մէջ բանտարկուիք, մինչի Եէմէն հասնելնիս...։

— Բայց ինչո՞ւ համար, Օսման էֆ., կը տեսնէք թէ մեր տեսակցութեններէն կամ կամրջակին վրայ գտնուելէն ո և է վընաս մը չի գար, ըսաւ աքսորականներէն մին։

— Մեր պատւոյն վրայ խօսք կու տանք որ երբեք փախչելու խորհուրդ չունինք, աւելցուց Սալիհա հանըմ։

— Ես ալ գիտեմ որ այդպէս է, պատասխանեց նաւապետը, և ինչպէս տեսաք երբ հոս հասնելէ ետքը շոգենաւը պարպուեցաւ, առաջին գործս եղաւ ձեզի դէմ ձեռք առնուած խստութիւնները մեղմել, բայց դժբախտաբար այս վայրկեանիս Եըլտըզէն հեռագիր մը ստացայ որ զիս կը ստիպէ, հակառակ կամքիս, տարբեր կերպով վարուելու։ Ահաւասիկ այդ հեռագիրը դուք ալ կրնաք կարդալ.

Եւ նաւապետը գրպանէն թուղթ մը հանելով երկարեց երեք անձերէն ամենէն տարեցին։

Հեռագիր մըն էր որ ուղղակի Եըլտըզէն կու գար և պալատի առաջին քարտուղար Թահսին փաշայի ստորագրութիւնը կը կրէր.

«Եէմէն տարուելիք չորս բանտարկեալները, կ'ըսէր այս հեռագիրը, առանձին խցիկներու մէջ փակեցէ՛ք մինչեւ իրենց տեղերը հասնիլը, զանոնք բացարձակօրէն արգիլելով արտաքին յարաբերութենէ։»

— Կը տեսնէք որ հրամանը բացորոշ է, ըսաւ Օսման նաւապետ, և չեմ կարող ուրիշ կերպ վարուիլ։

— Կատարեցէ՛ք ձեր տիրոջ հրամանը, պատասխանեց ան որ հեռագիրը կարդացած էր։

Այսպէս ուրեմն, կարճատեւ ազատութենէ մը ետքը, չորս ընկերները կրկին ծայրայեղ խստութեան մը կ'ենթարկուէին։

Մեր պատմութեան ընթացքին մէջ պիտի տեսնենք թէ ի՛նչ պարագաներու տակ Ապտիւլ Համիտ պէտք տեսած էր այդ խստութեան դիմելու։

Նոյն իրիկունն իսկ շոգենաւը ճամբայ ելաւ Սքեայէն դէպի Բօրթ-Սայիտ, սակայն այնքա՛ն դանդաղ կերպով կ'ընթանար որ հազիւ երեք օր ետքը կրցաւ հասնիլ եգիպտական նաւահանգիստը և խարսխել Սուէզի ջրանցքին բերանը, Ֆէրտինան տը Լէսէփսի հսկայական արձանին դէմ։

Հազիւ թէ շոգենաւը կանգ առած էր, Օսման նաւապետ նաւակ մը մտնելով ցամաք ելաւ։ Շոգենաւը գիշերը պիտի անցնէր ջրանցքէն, հետեւաբար բաւական ժամանակ ունէին և նաւապետը կ'ուզէր օգուտ քաղել քիչ մը զբօսնելու համար քաղաքին մէջ։

Քարափին վրայ ելլելով՝ ուղղուեցաւ ծովեզրը գտնուող գարեջրատուն մը ուր եւրոպացի աղջիկներ կը նուագէին և ուր հաւաքուած էին ամէն ազգէ նաւազներ։

Օսման քափտան առանձին սեղանի մը քով նստաւ և գարեջուր ապսպրեց։

Նոյն վայրկեանին տեղացի արաբ մը որ իրեն հետ գարեջրատուն մտած էր, մօտեցաւ.

— Վա՛յ, Օսման էֆէնտի, ի՞նչպէս է՞ք, բարի եկաք, ըսաւ ձեռքը նաւապետին երկարելով. արդեօք հիմա՞ հասաք, ուրկէ՞ կուգաք, Եէմէնէ՞ն թէ Պոլիսէն։

— Հրամմեցէ՛ք Խաւակա Թէվֆիք, պատասխանեց նաւապետը իր խօսակցին, հիմա եկանք Սքեայէն և այս իրիկուն ճամբայ կ'ելլենք դէպի Սուէզ, անկէց ալ Եէմէն երթալու համար։

Օսման նաւապետը շատ լաւ կը ճանչնար իրեն մօտեցող եգիպտացին որ շոգենաւներու միջնորդ մըն էր և յաճախ ծառայութիւն կը մատուցանէր նաւապետին ուղեւորներ բերելով։

Խաւակա Թէվֆիք իսկոյն ընդունեց նաւապետին հրաւէրը և աթոռ մը առնելով տեղաւորուեցաւ անոր քով։

— Եթէ ձեր շոգենաւը Եէմէն կ'երթայ, շատ աղէկ լուր մը ունիմ ձեզի տալիք, ըսաւ Խաւակա Թէվֆիք, գրպանէն սիկառէթի տուփը հանելով ու հատ մը հրամցնելով նաւապետին։

— Ի՞նչ է տեսնենք այդ աղէկ լուրդ։

— Շոգենաւին մէջ պարապ քամարաներ ունի՞ս։

— Եթէ ճամբորդի մասին է խօսքդ, պարապ տեղը մի յոգնիր. այս անգամ երբեք դուրսէն ճամբորդ չենք ընդունիր։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետեւ այդպէս հրաման եղած է մեզի.

Օսման նաւապետ իրաւցնէ Պոլիս. Պալատին կողմէ ամենախիստ հրաման ստացած էր երբեք դուրսէն ճամբորդ չընդունիլ շոգենաւին մէջ։ Այս արգելքը կրկնուած էր նաեւ Հառդոսի մէջ, ուր կարգ մը ճամբորդներ մերժած էր առնել։

— Բայց, ըսաւ, Խաւակա Թէվֆիք արդեօք կարելի չէ՞ բացառութիւն մը ընել ․․

— Բնաւ երբեք։

— Գիտէք որ հիանալի շահ մը կար երկուքնուս համար ալ... հազուագիւտ առիթ մը որ յաճախ չպատահիր։ Երբ հեռուէն ձեզ տեսայ ուրախութենէս ինչ ընելիքս չգիտցայ. որովհետեւ երկու օրէ ի վեր Ճիտտէ գացող շոգենաւ մը կը փնտռեմ կոր։

— Շատ կը ցաւիմ որ չպիտի կրնանք ընել, ես ալ կը փափաքէի որ կարելի ըլլար ճամբորդներ առնել, սակայն ինչպէս ըսի, այդ մասին բացարձակ հրաման կայ... որովհետեւ խիստ վտանգաւոր մարդիկ կը փոխադրենք...։

Եւ Օսման նաւապետ խօսքը փոխելով շարունակեց.

— Հիանալի է այս գարեջուրը, ինչ ալ պաղեցուցեր են, Պոլսոյ մէջ դժուար է սառնակ պաղ գարեջուր գտնել, ի բաց առեալ Բերայի մէջ...։

— Քանի որ այդքան հաճելի երեւցաւ ձեզի, մէյ մէկ հատ ալ խմենք։

Եւ եգիպտացին սպասաւորը կանչելով՝ հրամայեց որ գաւաթները լեցնէ։ Յետոյ, կրկին դարձաւ իր նիւթին։

— Եթէ սա ուղեւորներուն մասին կարենաք բան մը ընել, շատ լաւ գործ մը պիտի ըլլայ։

— Անկարելի է, բարեկամ, գոչեց Օսման Նաւապետ, քանի մը ոսկի շահելու համար չեմ կրնար ինքզինքս վտանգել... Թո՛ղ քիչ մը սպասեն, անշուշտ ուրիշ շոգենաւ մը կը գտնուի։

— Ես ալ նոյն խորհուրդը տուի իրենց, բայց իրենք ալ կը պնդեն որ անպատճառ ստիպուած են այսօր մեկնիլ...։

— Ո՞վ են այդ ուղեւորները, հարցուց Նաւապետը իր գաւաթը պարպելով։

— Անգլիացի ընտանիք մը, երկու կիներ և երեք էրիկ մարդ, ընդամենը հինգ հոգի։

— Անգլիացի ընտանիք մը, ըսաւ Նաւապետը զարմացական դէմքով մը, ի՞նչ գործ ունին Ճիտտէի մէջ։

— Չեմ գիտեր, բայց կարծեմ Ճիտտէ չպիտի մնան և հոնկէ Ճիպութի պիտի անցնին։

— Բայց կրնան այս տեղէն ուղղակի Ճիպութի երթալ և շատ ալ դիւրաւ շոգենաւ կը գտնեն։

— Ես ալ նոյն խրատը տուի, սակայն կ'երեւայ որ ստիպուած են անպատճառ Ճիտտէէն անցնելու։

— Ուրեմն թո՛ղ ուրիշ դուռ զարնեն, եզրակացուց Նաւապետը։

— Բայց գիտէք որ մարդիկը պատրաստ են նոյնիսկ մարդագլուխ տասնըհինգ ոսկի տալ այս ճամբորդութեան համար, այսինքն՝ 75 ոսկի։

Գումարը այնքա՛ն պատկառելի էր որ Նաւապետը պահ մը աչքերը խոշոր խոշոր բացաւ, եգիպտացիին երեսը նայեցաւ մտածկոտ երեւոյթով մը, բայց յետոյ տխուր համակերպութեամբ մը պատասխանեց։

— Մե՛ղք որ կարելի չէ օգտուիլ, իրա՛ւ է որ այսպիսի առիթ յաճախ չի պատահիր։

Երկու բարեկամները վայրկեան մը լռեցին և յետոյ սկըսան ուրիշ նիւթերու վրայ խօսիլ գարեջուրի գաւաթները պարպելով։

Յանկարծ Խաւաճա Թէվֆիք քարափէն անցնող մէկը նշմարելով՝ նստած տեղէն վեր ցատքեց և շտապաւ դուրս ելաւ գարեջրատունէն։ Օսման Նաւապետ ակնարկովը հետեւեցաւ բարեկամին որ գնաց անցորդին քով ու անոր հետ պահ մը խօսակցելէ ետքը, երկուքը մէկէն մտան կրկին գարեջրատուն և եկան իրեն քով։

— Ահաւասիկ Ճիտտէ երթալ ուզող ուղեւորներէն մին, ըսաւ Խաւաճա Թէվֆիք, նորեկը ներկայացնելով Նաւապետին։

Օսման էֆէնտի քաղաքավարութեամբ ոտքի ելաւ և իր քով հրամցուց անծանօթը։

— Այո՛, պատասխանեց նորեկը ֆրանսերէն լեզուով, կ'ուզէինք այսօր անպատճառ մեկնիլ Ճիտտէ, բայց մեր բարեկամը, Խաւաճա Թէվֆիք, մեզ յայտնեց թէ ձեր շոգենաւը բնաւ ուղեւոր չպիտի առնէ։

— Դժբախտաբար այսպէս հրահանգ ստացած եմ Պոլսէն, պատասխանեց Օսման Նաւապետ նոյն լեզուով։

— Մեր մեկնումը այնքան անհրաժեշտ էր որ նոյն իսկ տրամադիր էինք նիւթական մեծամեծ զոհողութիւններ ընելու, շարունակեց Անգլիացին։

— Այո՛, մեր բարեկամը յայտնեց որ նոյն իսկ մարդագլուխ 15 ոսկի պիտի վճարէք, պատասխանեց Նաւապետը։

— Եւ եթէ պէտք ըլլայ այդ գումարին կրկինն ալ կը վճարենք, ըսաւ միւսը։

— Բայց, աւելցուց Նաւապետը, մեր բարեկամը կ'ըսէ թէ ձեր դիտաւորութիւնը Ճիպութի երթալ է. այս պարագային պէտք չունիք Ճիտտէէն անցնելու, քանի որ հոս շատ դիւրաւ ուղղակի շոգենաւեր կրնաք գտնել հոն գացող և շա՜տ աւելի հանգստաւէտ, քան թէ մեր շոգենաւը։

— Խնդիրը այն է որ Խաւալա Թէվֆիքի չենք բացատրած ամէն բան, ըսաւ Անգլիացին, մենք կ'ուզենք անպատճառ Ճիտտէ երթալ, որովհետեւ մասնաւոր գրօսանաւ մը մեզ այնտեղ կը սպասէ...։

— Ա՛, ուրեմն ցամաք ելլելու դիտաւորութիւն չունիք։

— Բնաւ երբեք, պարզապէս մէկ շոգենաւէն միւսը պիտի փոխադրուինք։

— Վստա՞հ էք որ այդ գրօսանաւը անպատճառ պատրաստ պիտի գտնէք հոն հասած ատեննիդ։

— Այսինքն եթէ կարենանք անմիջապէս ճամբայ ելլել, շոգենաւը հոն գտնելնուս բացարձակապէս վստահ ենք, բայց եթէ հինգ վեց օր ուշանանք, հաւանաբար պիտի մեկնի առանց այլեւս մեզի սպասելու եւ ահա՛ ճիշդ ասոր համար է որ կ'աճապարենք մեկնելու։

Նաւապետը պահ մը լռեց եւ սկսաւ մտածել։

«Այս մարդիկը, կը խորհէր ինքնիրեն մինչեւ հարիւր միլիոն ոսկի տալու պատրաստ են հինգ հոգիի փոխադրութեան համար եւ կարծեմ կրնանք գաղտուկ կերպով գործը տեսնել, քանի որ Ճիտտէ ելլելու դիտաւորութիւն չունին եւ անմիջապէս մէկ շոգենաւէն միւսը պիտի փոխադրուին... յետոյ ինծի եղած արգելքը պարզապէս Թուրքերու մասին է, որպէս զի շոգենաւին մէջ խաղ մը չխաղան ու աքսորեալները փախցնելու փորձ չընեն, արդ այս մարդիկը Անգլիացիներ են եւ լուր անգամ չունին թէ մեր շոգենաւին մէջ աքսորեալներ կան, հետեւաբար որ եւ է վտանգ չի կայ. մանաւանդ որ իրենցմէ երկուքն ալ կին են եղեր։»

Անգլիացին կարծես գուշակեց նաւապետին մտքին անցածները եւ յանկարծ ըսաւ.

— Հիմա որ իմացաք թէ ինչ պայմաններու մէջ պիտի կատարենք մեր ուղեւորութիւնը, գուցէ կրնանք համաձայնութեան մը գալ։

— Շիտակը ես ալ շատ կը փափաքիմ այս ծառայութիւնը

մատուցանել ձեզի, սակայն ափսո՛ս որ տրուած հրամանը շատ բացարձակ է։

— Բայց քանի որ կարելի պիտի ըլլայ մեր այս փոխադրութիւնը գրեթէ բոլորովին ծածկել եւ մեզ ցամաք չհանած ուրիշ շոգենաւ մը պիտի փոխադրէք, կրնաք առանց անպատեհութեան այս ծառայութիւնը մատուցանել մեզ... բաց աստի այդ արգելքը ձեր վրայ դրուած է, ինչպէս մեր բարեկամ Խաւակա Թէվֆիք ինծ բացատրեց, ձեր շոգենաւին մէջ գտնուած աքսորեալներու աղթիւ, արդ, կրնաք ապահով ըլլալ որ մենք ո եւ է փորձ չպիտի ընենք անոնց հետ յարաբերութեան մտնելու կամ զանոնք փախցնելու..

Անգլիացին այս խօսքերը արտասանեց խնդալով. Յետոյ, խօսքը երկարացնելով ըսաւ.

— Այսպէս ուրեմն, այս փոխադրութեան հաւանելով, ո եւ է կերպով անսաստած չէք ըլլար ձեզ տրուած հրամանին՝ ոգւոյն, ո եւ է պատասխանատուութիւն չէք հրաւիրեր ձեր վրայ եւ միւս կողմէ հարիւր միլիոն ոսկի շահ մը կ'ընէք...։

Օսման նաւապետ վարանոտ շարժում մը ըրաւ որ ո՛չ հաւանութիւն կը նշանակէր եւ ո՛չ ալ մերժում. բայց Անգլիացին տեսաւ որ նախկին ընդդիմութիւնը շատ տկարացած էր։

— Վերջին նոր խօսք մը ըսեմ, շարունակեց. չեշտակի նաւապետին նայելով, երկու հարիւր ոսկի կը վճարեմ, եթէ այս փոխադրութիւնը կատարելու յանձն առնէք... կ'ընդունի՞ք. այո՛ կամ ո՛չ։

Օսման էֆ. Խաւակա Թիվֆիքի դարձաւ հարցական ակնարկով մը։

— Մարդ յիմար ըլլալու է այսպիսի առաջարկ մը մերժելու համար, ըսաւ Եգիպտացին։

Երկո՛ւ հարիւր ոսկի. արդարեւ արհամարհելի գումար մը չէր եւ այսպիսի բացառիկ շահ մը յաճախ չէր ներկայանար։ Բախտ մըն էր այս որ իր դուռը կուգար եւ Եգիպտացիին ըսածին պէս յիմարութիւն էր մերժելը։

— Ձեր պատասխանին կը սպասեմ, ըսաւ Անգլիացին ոտքի ելլելով։

— Լա՛ւ, կ'ընդունիմ, պատասխանեց նաւապետը, բայց պայմանով մը։

— Ի՞նչ պայման։

— Մեր շոգենաւը գիշերը պիտի անցնի Ջրանցքէն, հետեւաբար պէտք է որ դուք ալ գիշերը գաք, ճիշդ շոգենաւը ճամբայ ելած միջոցին. յետոյ, ձեր կերակուրը պէտք է միասին բերէք։

— Շատ լաւ, պատասխանեց Անգլիացին, ժամը քանի՞ին ճամբայ պիտի ելլէք։

— Ժամը ճիշդ իննին.

— Ուրեմն մենք ալ շոգենաւ կուգանք իննին տասը մնացած։

— Այո՛։

— Կ'ուզէ՞ք որ իբրեւ թերհաշիւ ձեզի վճարում մը ընեմ։

— Շատ շնորհակալ կ'ըլլամ։

Անգլիացին գրպանէն արծաթ քսակ մը հանեց և սեղանին վրայ համրեց քսան անգլիական ոսկի։ Յետոյ, ըսաւ.

— Հաճեցէ՛ք ընկալագիր մը տալ ինծի։

— Ամենայն սիրով, պատասխանեց նաւապետը գրպանէն տետրակ մը հանելով և խնդրած ընկալագիրը պատրաստելով։

Անգլիացին թուղթը գրպանեց և բարեւելով մեկնեցաւ։

— Ահաւասիկ անյուսալի բախտ մը, գոչեց Խաւակա Թէվֆիք երբ նաւապետին հետ առանձին մնաց։

Օսման էֆէնտի իր ստացած ոսկիներուն հինգը բարեկամին տուաւ, ըսելով.

— Ահա՛ քու միջնորդչէքդ։

— Միթէ քիչ չէ՞ աս, երկու հարիւր ոսկիի համար, ըսաւ միւսը դժգոհ դէմքով մը։

— Մեծ պարգեւը Անգլիացիներէն պիտի առնես անշուշտ, պատասխանեց նաւապետը խնդալով։

Եգիպտացին առանց պատասխանելու դրամը գրպանեց՝

յայտնի էր որ նաւապետին դիտողութիւնը ճիշդ էր, քանի որ Խաւակա Թէվֆիք չպնդեց իր պահանջումին վրայ։

Քանի մը դաւաթ գարեջուր եւս խմելէ ետքը, երկու բարեկամները իրենց հաշիւը մաքրեցին ու հեռացան սրճարանէն։

Մինչեւ իրիկուն Օսման նաւապետ զուարթ օր մը անցուց Խաւակա Թէվֆիքի հետ, ուտելով, խմելով, զբօսնելով։ Գիշերուան ճաշն ալ քաղաքը ընելէ ետքը, ետթուկէսին վերադարձաւ շոգենաւ, մեկնումի պատրաստութիւններուն հսկելու համար։

Ճիշդ ժամը իննին քառորդ մնացած նաւապետը իր կամրջակին վրայէն նշմարեց նաւակ մը որ շոգենաւին կը մօտենար և իսկոյն հրամայեց իր մարդոց որ նաւակին մէջ գտնուողներուն թոյլ տան շոգենաւ ելլելու։

Քանի մը վայրկեան վերջ երկու կին և երեք այրեր որոնց մին ցերեկը նաւապետին հետ տեսակցող անձն էր, մտան շոգենաւ և նաւապետի յարկաբաժինին մէջ տեղաւորուեցան։

Կիները յոգնած և քիչ մը անհանգիստ ըլլալով, իրենց խցիկները քաշուեցան, մինչ երեք այրերը դուրսը մնացին։ Այս հինգ ուղեւորները իբրեւ բեռ սնտուկ մը միայն ունէին զոր կիներու խցիկը դրին։

Նաւապետը զարմանք յայտնեց այդքան երկար ուղեւորութեան մը համար այսքան քիչ բեռ ունենալնուն, սակայն Անգլիացին բացատրեց թէ իրենց սնտուկները ուղղակի Ծիպութի ղրկած են արդէն և թէ հետերնին ճամբու անհրաժեշտ պիտոյքները միայն առած են։

Նաւուղիղը արդէն եկած էր գրաւելու նաւապետին տեղը և ելեկտրական գործիքը դրուած էր շոգենաւին ցռուկը իր լուսարձակումներով ճամբան լուսաւորելու համար։

Ժամը ինը քառորդ անցած շոգենաւը սկսաւ դանդաղօրէն շարժիլ և մտնել Ջրանցքին մէջ։

Մինչեւ Սուէզ նաւապետը գրեթէ գործ չունէր այլեւս և

Ֆրանսացի նաւուղիին պաշտօնն էր շոգենաւը անցնել Ջրանցքէն։

Երբ Անգլիացիները իրենց ուիսքիի շիշը դրած էին մէջտեղ և նաւապետն ալ հրաւիրեցին մասնակցելու իրենց։ Օսման էֆէնտի թեթեւ ընդդիմութենէ մը ետքը, ընդունեց հրաւէրը և անցաւ սեղանին քով։

— Հիմա կարգադրենք մեր հաշիւին մնացորդը, ըսաւ այն Անգլիացին որ ցերեկը տեսնուած էր նաւապետին հետ, և ոսկիով լի քսակ մը ներկայացուց, ըսելով.

— Համեցէ՛ք համրել։

— Հարկ չի կայ համրելու, պատասխանեց նաւապետը ժպտելով ու քսակը գրպանելով։

Յետոյ, ուիսքիի գաւաթը պարպելով, ուրախ զուարթ հեռացաւ ուղեւորներուն քովէն և գնաց կամրջակին վրայ։

Շոգենաւը խիստ դանդաղօրէն կ'երթար, Ջրանցքը անցնելու համար պահանջուած կանոնական դանդաղութենէն շատ աւելի կամաց։

— Այս ընթացքով կէս գիշերին չի պիտի կրնանք Իսմայիլիա հասնիլ դիտել տուաւ ուղեւորներէն մին իր ընկերներուն։

— Հոգ չէ, պատասխանեց միւսը. բաւ է որ ժամը երեքին արդէն անցած ըլլանք Իսմայիլիայէն... մեր ընկերները ապահովաբար որոշուած տեղը պիտի գտնուին։

— Դուք հոս կեցէք, ես երթամ նաւապետէն հասկնամ թէ շոգենաւը ժամը քանի՞ մղոն արագութեամբ կը քալէ կոր, այս կերպով կրնանք որոշ հաշիւ մը ընել և ըստ այնմ մեր ընելիքներն ալ կարգադրել, ըսաւ իրենցմէ մին ոտքի ելլելով ու դէպի կամրջակը ուղղուելով։

Միւս երկուքը երբ առանձին մնացին պահ մը լռութիւն պահեցին. յետոյ մին ըսաւ, խօսքը իր ընկերոջ ուղղելով.

— Զիա փաշա, պէտք է որ կարելի եղածին չափ շուտ հասկնանք թէ շոգենաւին ո՛ր կողմը փակուած են մեր ընկերները և ջանանք մեր ներկայութիւնը իմացնել իրենց։

— Իրաւունք ունիս և ես անմիջապէս այդ բանին պիտի աշխատիմ, պատասխանեց Ապտիւլ Համիտի նախկին թիկնապահը... ինծի այնպէս կը թուի թէ մենէ շատ հեռու ըլլալու չեն, հաւանօրէն վարի յարկի խցիկներուն մէջ կը գտնուին... սպասենք որ Մաք Լայն վերադառնայ ու ատեն ատեն գործի կը սկսինք։

Այսպէս ուրեմն, ինչպէս մեր ընթերցողները կը տեսնեն, այդ անգլիական ընտանիքի անունով շոգենաւ մտնող անձերը ուրիշ մարդիկ չէին՝ այլ ծածուկ կազմակերպութեան անդամները, որոնց միացած էր նաև մեր բարեկամը Մաք Լայն։

Հազիւ թէ Եըլտըզի պալատին մէջ բանտարկուած չորս անձերը շոգենաւ փոխադրուած էին դէպ ի Եէմէն աքսոր ղըրկուելու համար, Մաք Լայն փութացած էր երթալ գտնել Սաի պէյը և անոր հաղորդած էր սուլթանական որոշումը։

Եռանդուն Թուրք յեղափոխականը այս լուրը իմանալով՝ չափազանց ուրախացեր էր նախ, բայց յետոյ սոսկալի մտատանջութիւն մը պաշարած էր զինքը։

— Եթէ այս խեղճերը ճամբան կամ Եէմէն հասնելուն պէս, որ եւ է միջոցաւ սպաննեն, խորհած էր ինքնին և իր այս երկիւղը հաղորդած էր նաև Մաք Լայնի։

Ու յանկարծ զանոնք իրենց ճամբորդութեան միջոցին փախցնելու մտածումը ծնունդ առած էր մտքին մէջ։ Այս գաղափարը այնքան գեղեցիկ ու յանդուգն էր որ իսկոյն խանդավառեց Անգլիացին։

— Այո՛, գոչեց ինքն ալ, պէտք է անկարելին փորձէք ձեր ընկերները ազատելու համար, և եթէ պէտք ըլլայ, ես ալ կը մասնակցիմ ձեզ։

Ընծայուած այս օժանդակութիւնը որքան թանկագին էր որ Սաի պէյ երախտագիտութեամբ Մաք Լայնի ձեռքերը բռնեց և կաթոգին կերպով սեղմեց զանոնք։

— Դուք եթէ մեզի միանաք, արդէն գործը յաջողած կրնանք նկատել, ըսաւ.

Անգլիացին Սաի պէյին քովէն բաժնուելով չիտակ գնաց գտաւ Ձիա փաշան որուն հաղորդեց իրենց ծրագիրը։ Թիկնապանը անմիջապէս իր հաւանութիւնը տուաւ և պատրաստակամութիւնը յայտնեց անմիջապէս գործի ձեռնարկելու։

Եւ սակայն երեք հոգի բաւական չէին այսպիսի դժուարին գործ մը ի գլուխ հանելու համար։ Հարկ էր ուրիշ օժանդակներ ալ գտնել, և յետոյ գործունէութեան ծրագիր մը հարկ էր պատրաստել։ Մաք Լայն իսկոյն յղացաւ ծրագիր մը և զայն հաղորդեց իր երկու նոր ընկերներուն։ Այդ ծրագրին համեմատ, աքսորեալները չոգենաւին մէջէն փախցնելու փորձը տեղի պիտի ունենար Սուէզի ջրանցքին մէջ։ Ցանդուգն ու միանգամայն խիստ ճարտարօրէն յղացուած ծրագիր մըն էր այս։ Երեքը միասին որոշեցին անմիջապէս ճամբայ ելլել Փորթ Սաիտ երթալու համար, ուր վստահ էին թէ պիտի կրնային հասնիլ Մահսուսէի չոգենաւէն օրեր առաջ։

Քանի մը ժամուան մէջ բոլոր այս կարգադրութիւնները ընելէ ետքը, Մաք Լայն վերադարձաւ Եըլտըզի պալատը և ուզեց իսկոյն Իզզէթ փաշայի ներկայանալ։

— Փաշա էֆէնտի, ըսաւ Ապտիւլ Համիտի սիրական քարտուղարին, ըսէք Ձեր Վեհափառ տիրոջ որ վաղն իսկ կը մեկնիմ Անգլիա։

— Ինչո՞ւ համար, գոչեց Իզզէթ զարմանքով։

— Որովհետև այս վայրկեանիս իսկ նամակ մը ստացայ, որով իմաց կուտան ինձ որ կինս ծանրապէս հիւանդ է եղեր և կը պահանջէ որ անմիջապէս իր քովը փութամ... այս նամակը ստանալէս ի վեր գրեթէ խելքս կորսնցուցած եմ... հիմա հեռագրեցի կնոջս որ առաջին կառախումբով ճամբայ կ'ելլեմ և եկայ մեկնումս ձեզի իմացնելու։

— Այս պարագային մեզ ուրիշ բան չմնար ընելիք եթէ ո՛չ ձեր մեկնումը դիւրացնել։

— Ուրեմն շատ շնորհակալ պիտի ըլլամ ձեր վսեմութեան եթէ իմ մնաք բարովի խօսքին յարգանքներս հաղորդէք Սուլթանին և միևնոյն ատեն երախտագիտական զգացումներս ալ

յայտնէք իրեն, իմ մասին ցոյց տուած բարեացակամութեանը համար։

— Անմիջապէս մեր վեհափառ տիրոջ պիտի հաղորդեմ ձեր ըսածները, պատասխանեց Իզզէթ փաշա։

Եւ արդարև Սուլթանին անձնական քարտուղարը իսկոյն փութաց Ապտիւլ Համիտի քով, Մաք Լայնի մեկնումը ծանուցանելու համար։ Համիտ գրեթէ այլևս ծառայութիւն մը չէր սպասեր ճարպիկ ու խորամանկ Անգլիացիէն. ուստի առանց դիտողութեան ընդունեց այդ մեկնումի լուրը, նոյնիսկ հրամայեց Իզզէթ փաշայի որ 500 ոսկիի նուէր մը տան Մաք Լայնի իբրև ճամբու ծախք և բաց աստի ադամանդակուռ ապարանջան մը ընծայեն տիկին Մաք Լայնի տրուելու համար։

Անգլիացին Սուլթանին այս նոր առատաձեռնութիւնները թէև չէր ուզեր ընդունիլ, բայց և այնպէս մտածեց թէ մերժում մը կրնար կասկածներու տեղի տալ. ուստի շնորհակալութիւն յայտնելով քարտուղարին դրամն ու ապարանջանը առաւ ու մեկնեցաւ պալատէն, միտքը դնելով որ այդ 500 ոսկին գործածէ չորս աքսորականներուն ազատման։

Հետևեալ օրն իսկ Մաք Լայն, Ձիա փաշա և ուրիշ երեք անձեր որոնք ծածուկ կազմակերպութեան կը վերաբերէին, ռումանական չոգենաւով կը մեկնէին Աղեքսանդրիա։ Մինչ Սաի պէյը կը մնար Պոլիս իբրև մայրաքաղաքի քօմիթէին պետը։

Աղեքսանդրիոյ մէջ Ձիա փաշա անմիջապէս իրեն օժանդակներ գտաւ որոնց հետ դաւադիրներու խումբը հասաւ Փորթ Սաիտ, մինչդեռ աքսորականներ բերող չոգենաւը տակաւին Աքեա չէր հասած։

Հոն, մէկ քանի օրուան մէջ, պատրաստեցին իրենց գործունէութեան ծրագիրը, որուն արդիւնքը պիտի պատմենք հիմա։

Հիմա վերադառնանք այն չոգենաւը որուն մէջ կը գտնուէին չորս աքսորեալները և անոնց օգնելու համար հոն մտնող անձերը։

Ջիմ փաշա որ կատարեալ Անգլիացիի կերպարանք մը առած էր. խցիկէն դուրս ելաւ և ուղղուեցաւ շոգենաւին ներքնայարկը։

— Արգիլուած է, ըսաւ նաւազ մը, երբ Ջիմ փաշա փորձեց աւելի առաջ երթալ։

— Արգիլուա՞ծ, ինչո՞ւ համար, պատասխանեց նախկին Թիկնապահը Թրքերէն լեզուով։

Նաւազը զարմանքով անոր երեսը նայեցաւ։ «Ինք «յասաք տըր» բառը Թուրքերէն արտասանած էր թէև, բայց ընաւ չէր կարծեր թէ Անգլիացին իրեն Թուրքերէն պիտի պատասխանէր, մանաւանդ այնքա՛ն մաքուր արտասանութեամբ։

Նախկին Թիկնապահը թէև նշմարեց նաւազին զարմացումը, բայց առանց ուշադրութիւն դարձնելու շարունակեց.

— Ի՞նչ է քու անունդ։

— Մուսթաֆա պատասխանեց միւսը։

— Լաւ ուրեմն Մուսթաֆա աղա, ըսաւ Ջիմ հաստատ շեշտով մը. պէտք է հիմա ինծի յայտնես թէ ո՛ւր կը գտնուին չորս աքսորեալները որոնք Օսման նաւապետին յանձնուած էին Եէմէն տարուելու համար։

— Ի՞նչ իրաւունքով այդ հարցումը կ'ընէք ինծի, շուտով տեղերնիդ դարձէ՛ք, եթէ ո՛չ բռնի կը հեռացնեմ ձեզի։

— Եթէ իրաւունք չունենայի այդ հարցումը ընելու, հոս քու քովդ չէի գար, պատասխանեց Ջիմ այնպիսի կորովի շեշտով մը որ նաւազը վարանում մը զգաց։

— Բայց ո՞վ էք դուք, գոչեց նախկին Թիկնապահին երեսը նայելով։

— Քանի որ կը յամառիս ինծի հնազանդելու, ուրեմն ըսեմ քեզի թէ ո՛վ եմ ես, շարունակեց Ջիմ... ես պալատական Թիկնապահ մըն եմ որ պաշտօն ունիմ ծածկաբար հսկելու Օսման նաւապետին վրայ և տեսնելու թէ իրեն տրուած հրամանները կէտ առ կէտ կը գործադրուի՞ն, և թէ պէտք եղած հսկողութիւնը կ'ըլլա՞յ աքսորեալներուն վրայ... հիմա հասկցա՞ր իմ ո՛վ ըլլալս։

Այս խօսքերը այնքա՛ն անձնավստահ ձայնով մը ըսուած էին և այնքա՛ն մաքուր Թուրքերէնով մը որ նաւազը ափ ի բերան մնաց և չկրցաւ անմիջապէս պատասխան մը գտնել. Նախկին Թիկնապահը օգուտ քաղելով իր խօսակցին այս շփոթութենէն՝ խօսքը առաջ տարաւ և ըսաւ.

— Մուսթաֆա աղա՛, մեծամեծ կասկածներ կը ծանրանան Օսման նաւապետի վրան և ասոր համար ահա՛ պէտք տեսնուած է որ գաղտնապէս խիստ հսկողութիւն մը ի գործ դնենք... և եթէ մեր կասկածները ստուգուին, այն ատեն Օսման նաւապետը և իրեն օժանդակողները իրենց ամենախիստ պատիժը պիտի կրեն, կը հասկնա՞ս։

— Բայց, էֆէնտի, ես պարզ նաւազ մըն եմ, ես այս տեսակ գործերու չեմ խառնուիր և միայն ինծի տրուած հրամանը կը գործադրեմ, պատասխանեց Մուսթաֆա դող ելած։

— Ես ալ քենէ ուրիշ բան չեմ պահանջեր եթէ ո՛չ քեզի տրուած հրամանը կէտ առ կէտ կատարես... բայց ո՛չ թէ Օսման նաւապետին հրամանը՝ այլ մեր տալիք հրամանները... այն ատեն ո՛չ թէ միայն սպառնացող պատիժէն կ'ազատիս այլ նոյն իսկ վարձատրութիւն ալ կը գտնես...։

— Բայց ինչպէ՞ս գիտնամ որ դուք ձեր ըսածին պէս պալատական պաշտօնեայ մըն էք...

— Ասիկա քիչ ետքը աչքովդ պիտի տեսնես և համոզուիս, երբոր Սուէզ հասնինք և հո՛ն նաւապետը ձերբակալել տանք տեղական իշխանութեան, մեր ձեռքը գտնուած իշխանութեան ոյժովը.

Այս օդային խօսքերը զորս նախկին Թիկնապահը անդրդուելի պաղարիւնութեամբ և խրոխտութեամբ մը կ'արտասանէր, մեծապէս ազդեցին խե՛ղճ նաւազին վրայ որ իրապէս սկսաւ վախ զգալ.

— Ինծի նայէ՛ աղաս, շարունակեց Ջիմ փաշա ձայնը մեղմացնելով. քեզի անկեղծօրէն կ'ըսեմ որ այս միջոցիս եթէ տակաւին յամառիս, քու կացութիւնդ ալ նաւապետինին չափ

վտանգաւոր կը դառնայ. իսկ եթէ հաւանիս մեր հրամաններուն ինքնաբերաբար հնազանդելու, այն ատեն ընդհակառակը մեծամեծ շնորհներու կրնաս արժանանալ...։

Նաւազը, գլխիկոր՝ այս խօսքերը մտիկ ըրաւ, առանց բառ մը արտասանելու։

— Մի՛ կարծեր որ, շարունակեց Նախկին Թիկնապահը, անպատճառ քու ծառայութեանդ պէտք ունինք և ատոր համար կը ջանամ քեզ համոզելու, կրնաս ապահով ըլլալ որ արդէն Սուէզ հասնելնուս պէս, այս նաւուն հրամանատարը պիտի փոխուի, ինչպէս նաև բոլոր անոնք որ մեր հրամաններուն չեն ուզած հպատակիլ. իմ նպատակս է միայն քեզի օգտակար ըլլալ և ջանալ որ, եթէ կարելի է, անմեղ անձդ չվնասուիս քու նաւապետիդ գործած արարքներէն, այլ ընդհակառակը օգուտ քաղես ներկայ դէպքերէն ու ապագադ ապահովես...։

— Բայց, էֆէնտի, ի՞նչ կը պահանջէք որ ընեմ...

— Ոչինչ, կամ մանաւանդ շատ չնչին բան մը պատասխանեց Ջիա փաշա, ձայնը զգալապէս մեղմացնելով։

Ցետոյ, գրպանէն հինգ ոսկի հանելով Նաւազին տուաւ և ըսաւ.

— Կը տեսնեմ որ դուն խելացի ու խօսք հասկցող մարդ մըն ես, կ'ուզեմ որ այս դրամը ընդունիս իբրև իմ կողմէս նուէր մը։

Մուսթաֆա ոսկիներուն տեսքէն շլացաւ. երբեք այդքան գումար մէկ անգամէն իր գրպանը չէր մտած։ Ամբողջ հարստութիւն մըն էր որ յանկարծ երկինքէն կ'իյնար։

— Էֆէնտի. Աստուած երկար կեանք տայ ձեզի, շատ շնորհակալ եմ, կմկմաց յուզուած շեշտով մը։

— Ասիկա դեռ բան մը չէ, ըսաւ Նախկին Թիկնապահը. եթէ մեր հրամաններուն համեմատ վարուիս, խոհեմութեամբ շարժիս և մեր յանձն առած պաշտօնը դիւրացնես, կրնաս ապահով ըլլալ թէ ասկէ շատ աւելի մեծ նուէրներ պիտի

ստանաս և միանգամայն քու մեծերուդ գնահատութեան պիտի արժանանաս...

Նաւազը այս վերջին յայտարարութիւններէն ա՛լ աւելի ոգեւորուած, պատասխանեց։

— Պատրաստ եմ ձեր բոլոր հրամաններուն հնազանդելու, միայն թէ ապահովցուցէք զիս որ գլխուս փորձանք մը չպիտի պատահի և իրաւցնէ դուք յանուն մեր վեհափառ Սուլթանին կը գործէք և պաշտօն ունիք հսկելու մեր նաւապետին վրայ։

— Ատոր ապացոյցը, ինչպէս ըսի, քիչ մը ետքը պիտի տեսնես, երբոր շոգենաւը Սուէզ հասնի, առ այժմ քեզի ուրիշ ապացոյց չեմ կրնար տալ...։

Ցետոյ, պահ մը խորհելէ ետքը, աւելցուց.

— Կարդալ գիտե՞ս։

— Ո՛չ, պատասխանեց Նաւազը։

— Մեղք ուրեմն, շարունակեց Ջիա փաշան որովհետև եթէ կարդալ գիտնայիր կրնայի քեզի պաշտօնաթուղթեր ցոյց տալ որոնք մեր ո՛վ ըլլալը կը յայտնեն, բայց քանի որ կարդալ չես գիտեր, ինչպէս կ'ուզես որ քեզի ապացոյցներ տամ։

Այս անպատկառ սուտը զոր յեղափոխականը ամենայն պաղարիւնով մէջտեղ նետեց՝ կատարելապէս յաջողեցաւ։ Մուսթաֆա խոնարհ կերպարանքով մը մրմռաց.

— Այո՛, իրաւունք ունիք. այդ պաշտօնաթուղթերը չեմ կրնար կարդալ... բայց ձեր խօսքերը բաւական են. հիմա կատարելապէս համոզուեցայ որ դուք պաշտօնական հանգամանք ունիք։

— Ուրեմն այս վայրկեանէս քեզ մեր քով պաշտօնի կը կոչեմ և կը յուսամ որ մեզի գոհ կը թողուս և մեր շնորհներուն կ'արժանանաս, ըսաւ Ջիա փաշա իշխանաբար։

Միւսը այս խօսքերը ընդունեց խորին ակնածական բարեւով մը։

— Հիմա ցոյց տո՛ւր նայիմ այն խցիկները որոնց մէջ դրուած են մեր սիրեցեալ Սուլթանին և պետութեան դէմ դաւաճանող անիծեալ անձերը։

— Էֆէնտի, հաճեցէք ինծի ընկերանալ որպէս զի ձեզի առաջնորդեմ։

Երկուքը մէկէն նեղ անցքէ մը անցան և քիչ մը ետքը կանգ առին դրան մը առջև։

— Այս խցիկին մէջ կը գտնուի հանըմը, որ միւս երեք անձերուն հետ շոգենաւ բերուեցաւ, ըսաւ նաւազը ձայնը ցածցնելով։

= Բա՛ց տեսնեմ դուռը. հրամայեց Զիա փաշա։

— Ի՞նչ կ'ըսէք, անկարելի է, մրմնջեց Մուսթաֆա շփոթած։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետև բանալին նաւապետին քով պահուած է։

— Բայց եթէ դուրս ելլելու պէտք ունենան...։

— Դուրս ելլելու պէտք չունին, միայն օրը անգամ մը նաւապետին հսկողութեամբ դուռները կը բանանք և խցիկները կը մաքրենք և իրենց կերակուրները կը բաժնենք։

— Բայց միթէ դուռները բաւական հաստատ կերպով գոցուա՞ծ են։

— Այդ մասին կրնաք վստահ ըլլալ, բաց ասկէ, եթէ դուռը խորտակել ուզեն, ո՞ւր պիտի փախչին...։

— Ինչ որ է, կարծեմ պէտք եղածին չափ զգուշութիւն ձեռք չէ առնուած այս չարագործներուն դէմ, ըսաւ նախկին Թիկնապանը դժգոհ դէմքով մը։

— Մենք պարզապէս նաւապետին հրամանները կը գործադրենք, անկէ դուրս բան մը չենք խառնուիր, պատասխանեց Մուսթաֆա ինքնարդարացումի երևոյթով մը։

— Բնական է որ բուն պատասխանատուն անիկա է, ըսաւ Թիկնապանը։

Յետոյ, նոյն հրամայողական շեշտով աւելցուց.

— Հիմա ցոյց տուր տեսնեմ միւս խցիկները։

Նրբանցքին մէջ տասը քայլի չափ յառաջանալէ ետքը, նաւազը կանգ առաւ և ըսաւ։

— Ահաւասիկ իրենցմէ մէկը այս խուցը կը գտնուի։

— Թիւ 16 խուցը, ըսաւ ինքնիրեն Զիա։

— Շարունակենք մեր ճամբան։

— Միւս երկուքը ձախ կողմն են, դիտել տուաւ նաւազը հետևաբար, պէտք է ետ դառնանք ու սրահէն անցնինք։

Քանի մը վայրկեան ետքը Զիա փաշա ամբողջ խցիկներն ալ տեսած և իրենց գտնուած տեղերը մտքին մէջ տպաւորած էր։

— Ուրիշ հրաման մը ունի՞ք, հարցուց Մուսթաֆա, երբ այս գործողութիւնը լմնցաւ։

— Առ այժմ ո՛չ, միայն կ'ուզեմ որ մեր խօսակցութեան և ըրածներուն մասին ո՛չ ոքի խօսք մը ընես, մինչև որ Սուէզ հասնինք, ուր ամէն բան պիտի յայտնուի։

— Գլխուս վրայ։

Զիա փաշա բաժնուեցաւ իր նոր դաշնակցին քովէն և ուղղուեցաւ վերնայարկի սրահը ուր կը գտնուէին իր երկու ընկերները։ Օսման նաւապետ կրկին եկած միացած էր և ուիսքիի նոր գաւաթ մը պարպելու վրայ էր։

— Հազիւ կէս գիշերին պիտի կրնանք հասնիլ Իսմայիլիա կը յայտարարէր Օսման, պատասխանելով իր խօսակիցներէն մէկուն հարցումին։

— Շոգենաւը կանգ պիտի առնէ՞ հոն։

— Բնաւ երբեք։

— Ձեր աքսորեալները միթէ խցիկէն դուրս բնաւ չե՞ն ելլեր, հարցուց յանկարծ նախկին Թիկնապանը։

— Մինչև Աքեա զիրենք բաւական ազատ թողած էի, բացատրեց նաւապետը, բայց նոր հեռագրով նոր հրահանգներ ստացայ պալատէն որոնք խստիւ կը պատուիրէին զանոնք ամէն յարաբերութենէ արգիլել, հետևաբար պարտաւորեցայ զատ զատ խցիկներու մէջ փակել։

— Ուրեմն շատ վտանգաւոր անձեր են ասոնք։

— Այո՛, կ'երևայ թէ ուղղակի Սուլթանին անձին դէմ կը դաւաճանեն եղեր։

— Արդեօք ցկեա՞նս աքսորի դատապարտուած ենք։

— Որոշապէս չեմ գիտեր, բայց անշուշտ այդպէս ըլլալու է, պատասխանեց նաւապետը որ շատ դժգոհ էր այս խօսակցութենէն։

Եւ սակայն Զիա փաշա, հակառակ նաւապետին չկամութեան, ուզեց խօսակցութիւնը առաջ տանիլ նոյն նիւթին վըրայ։

— Քիչ մը առաջ, ըսաւ, ուզեցի վար իջնել և շրջան մը ընել շոգենաւին ներքնայարկը և ահա նաւազ մը որ հոն կեցած էր, զիս արգիլեց Թրքերէն խօսքեր մը ընելով որոնցմէ միայն «եասաք» բառը հասկցայ... կ'երեւայ որ աքսորեալները այդ տեղ կը գտնուին։

— Այո՛, զատ զատ խուցերու մէջ դրած են... բայց ինչո՞ւ այդքան կը հետաքրքրուիք իրենցմով։

— Որովհետեւ պիտի փորձեմ զիրենք փախցնել, պատասխանեց Զիա փաշա։

Օսման նաւապետ և միւսներն ալ սկսան խնդալ։

— Ինչո՞ւ կը ծիծաղիք, շարունակեց նախկին Թիկնապահը լրջօրէն, այո՛, կ'ուզեմ փախցնել ո՛չ թէ զիրենք ազատելու համար, այլ շահադիտական նպատակով։

— Ինչպէ՞ս, հարցուց Մաք Լայլ։

— Բայց շա՛տ պարզ կերպով, զանոնք ազատելէ ետքը, քանի որ այդքան կարեւոր դաւադիրներ են, կը ծախեմ Ապտիւլ Համիտի և վստահ եմ որ Սուլթանը իր ծանօթ առատաձեռնութեամբ ամէն մէկուն համար տասնական հազար ոսկի կը վճարէ։

— Շիտակը հանճարեղ գաղափար մըն է այդ և ես ալ կը մասնակցիմ այս գործողութեան, գոչեց Մաք Լայն խնդալով։

Յետոյ, դառնալով իրենց միւս ընկերոջ, որ լուռ կեցած էր, աւելցուց.

— Իսկ դուք պարոն Ճէյմս, չէ՞ք ուզեր ընկերանալ մեզ։

— Ինչո՞ւ չէ, պայմանաւ որ մեր նաւապետն ալ շահա-

կից ըլլանք մեր ստանալիք դրամին. պատասխանեց այն որուն Մաք Լայն Ճէյմս անունը տուած էր։

— Բնական է, գոչեց Զիա փաշա, մեր ստանալիք գումարին մէկ քառորդը իրենն է, միայն թէ հարկ է որ ինքն մեզի աջակցի։

Նաւապետը բոլորովին նեղուած կերպարանք մը ունէր և բնաւ խօսք մը չէր արտասաներ։

— Ըսէ՛ք տեսնենք, կ'ընդունի՞ք մեր առաջարկը, պնդեց Զիա փաշա, խօսքը Օսման էֆէնտիին ուղղելով։

Այս անգամ խեղճ մարդը ստիպուեցաւ ուղղակի պատասխանելու.

— Դուք եթէ իմ տեղս ըլլաք, ի՞նչ կ'ընէք. ըսաւ։

— Առանց վարանելու կ'ընդունիմ, պատասխանեց Զիա։

— Իսկ ես, առանց վարանելու կը մերժեմ, պատասխանեց նաւապետը, ոտքի ելլելով ու պատրաստուելով դուրս երթալու։

— Ձեզի ժամ մը ատեն կուտանք վերջնական որոշումնիդ տալու համար, ըսաւ Զիա փաշա միշտ ծիծաղելով, եթէ ձեր պատասխանը մերժողական ըլլայ՝ այն ատեն մենք առանձին կը գործենք։

Օսման նաւապետ առանց պատասխանելու դուրս ելաւ։ Երեք ընկերները սկսան խորհրդակցիլ։ Ժամը արդէն տասնըմէկը անցած էր և հեռուէն Իսմայիլեայի ելեկտրական լոյսերը կ'երեւային Ջրանցքին երկայնքը։ Զիա փաշա մանրամասնօրէն պատմեց իր քննութիւններուն արդիւնքը։

— Գիտէք որ շատ ժամանակ չունինք կորսնցնելու, ըսաւ Մաք Լայն խօսք առնելով, մինչեւ երեք ժամ ամէն բան կատարուած պէտք է ըլլայ, ուստի անմիջապէս գործի սկսինք. նախ հարկ է որ մեր ներկայութիւնը և ծրագիրը հաղորդենք աքսորեալներուն...

— Բայց դժբախտաբար իրենց խցիկներուն դռները կղպուած են և բանալիներն ալ, ինչպէս ըսի, նաւապետին քով կը գտնուին։

— Շոգենաւի խցիկի մը դուռը խորտակել բան մը չէ, վճռեց Մաք Լայն, և քանի որ պահապան նաւազը մեր տրամադրութեան ներքև է, գործը շատ կը դիւրանայ։

— Ամէն պարագային՝ գործելու ժամանակը հասաւ, վճռեց Ջիա փաշա ժամացոյցը նայելով, ես կ'երթամ կոր մեր երկու ընկերները կանչելու։

— Թիկնապահը սրահէն դուրս ելաւ և վայրկեան մը ետքը վերադարձաւ երկու երիտասարդներու հետ։ Այս երկու երիտասարդները պարզապէս այն անձերն էին որոնք իբրև կին ծպտուած մտեր էին շոգենաւ միւս երեքին հետ։

— Հիմա հետեւեցէք ինծի, ըսաւ նախկին Թիկնապահը և յառաջացաւ դէպ ի այն սանդուխը որ ներքնայարկը կ'առաջնորդէր։ Միւս չորսը իր ետեւէն գացին։

Վարը, միեւնոյն տեղը և միեւնոյն դիրքին մէջ կեցած էր Մուսթաֆա. երբ յանկարծ տեսաւ այդ հինգ անձերը, շփոթեցաւ և զարմանքով Ջիա փաշայի երեսը նայեցաւ.

— Ձայն մի՛ հաներ, հրամայեց Ջիա, մեր ընկերներն են որոնք կ'ուզեն աքսորեալներու խցիկները քննել, դուն հոս սպասէ՛ և թող մի՛ տար որ մարդ վար իջնէ։

— Ես իր քով կը մնամ, որպէս զի լաւագոյն կերպով կատարենք պահպանութիւնը ըսաւ իբրև կին ծպտուած երիտասարդներէն մին. սանդուխին գլուխը կենալով ու միեւնոյն ատեն գրպանէն հանելով րէվոլվէր մը։

Բոլոր այս փոխանակուած խօսքերը և գործողութիւնները անհնարին տագնապներու մատնեցին նաւազը, որ սակայն չհամարձակեցաւ ձայն հանել և եղած տեղը մնաց։

Ջիա փաշա իր ընկերներով շիտակ գնաց այն խցիկը ուր փակուած էր Սալիհա հանըմ և դուռը զարկաւ քանի մը անգամ.

— Ո՞վ է այն, հարցուց տիկնոջ ձայնը ներսէն։

— Ես Ջիան և միւս ընկերներդ, ձեզ ազատելու եկած ենք, ըսաւ Թիկնապահը բերանը դրան կղպանքին կպցնելով։

Ներսէն զարմացական ճիչ մը պատասխանեց այս խօսքերուն։

— Պատրաստուեցէ՛ք որպէս զի վայրկեանը հասնելուն պէս կարենանք մեկնիլ, շարունակեց Ջիա փաշա։

— Բայց խցիկիս դուռը կղպուած է, առարկեց Սալիհա հանըմ։

— Հոգ մի՛ ընէ՛ք, եթէ պէտք ըլլայ մենք դուռը կը խորտակենք, պատասխանեց միւսը։

Յետոյ չորսը մէկէն ուղղուեցաւ դէպ ի միւս խցիկները և իրենց բանտարկուած ընկերներուն նոյն պատուէրը տուին։ Խե՛ղճ աքսորականները այս անակնկալ օգնութենէն այնքա՛ն սիրտ առին որ վայրկեանի մը մոռցան իրենց քաշած բոլոր տառապանքները։

Խումբը վերադարձաւ սանդուխին գլուխը, ուր նաւազն ու իրենց ընկերներէն մին կը սպասէին։

Ջիա փաշա իբրև կին ծպտուած երկրորդ երիտասարդին դառնալով ըսաւ.

— Դուն ալ հոս կեցիր և Մուսթաֆա աղային հետ հըսկեցէ՛ք որպէս զի մեր կարգադրութիւններուն հակառակ բան մը չպատահի։

Ապա ֆրանսերէն լեզուով աւելցուց.

— Ուշադրութիւն ըրէ՛ք նաւազին վրայ և բնաւ թոյլ մի տաք որ ձեր քովէն վայրկեան մը հեռանայ։

Երբ Ջիա փաշա, Մաք Լայն և Ճէյմս սրահ վերադարձան, տեսան որ շոգենաւը Իսմայիլեայի առջեւէն կ'անցնէր։

Տենդայոյզ վիճակ մը ունէին երեքն ալ. Քանի իրենց յանդուգն գործողութեան կատարման վայրկեանը կը մօտենար, այնքա՛ն իրենց յուզումն ալ կ'աւելնար։

— Եթէ չկրնանք յաջողիլ, ըսաւ Ջիա փաշա ամէնուս վիճակն ալ սոսկալի պիտի ըլլայ։

— Ինքզինքնիս սպաննելէ զատ ուրիշ ընելիք չմնար մեզի, աւելցուց Ճէյմս։

— Չյուսահատինք, բարեկամներ, խրատեց Մաք Լայն, մինչև հիմա գործը յաջող գնաց և պատճառ մը չունինք ենթադրելու որ ասկէ ետքը անյաջողութեան պիտի մատնուի։

— Նաւապետը կարելի չպիտի ըլլայ մեր կողմը շահիլ։

— Այն ատեն միջոցներ ձեռք առնենք որ գոնէ մեզի արգելք չկրնայ յարուցանել։

— Ինչպէ՞ս...։

— Ատիկա ինծի թողուցէ՛ք, պատասխանեց Մաք Լայն վճռաբար։

Անգլիացին այնքան մեծ համբաւ մը կը վայելէր իր ընկերներուն քով, իր հնարամտութեան վրայ այնքա՜ն խորին համոզում ունէին որ այս յայտարարութիւնը զիրենք սըրտապնդեց։

— Քանի որ յանձն կ՚առնէ նաւապետը չէզոքացնել կամ անկարողութեան մատնել, ամէն բան կը դիւրանայ, ըսաւ Ջիմ փաշա։

Նոյն միջոցին սրահին դուռը բացուեցաւ և նաւապետը երեւցաւ.

— Կէս գիշերը անցած է և տակաւին քնանալու տրամադրութիւն չունի՞ք, ըսաւ խօսքը օտարականներուն ուղղելով։

— Ոչ, պատասխանեց Մաք Լայն ջրանցքին մէջ ուղեւորութիւնը այնքա՛ն շահեկան է որ կ՚ուզենք արթուն մնալ մինչև Սուէզ։

— Բայց հազիւ արշալոյսին կը հասնինք Սուէզ։

— Արդէն ժամը չորսին կը լուսնայ, հետեւաբար երկար չպիտի սպասենք։

— Ինչպէս որ կուզէք այնպէս ըրէ՛ք, ես պիտի երթամ քիչ մը քնանալու, պատասխանեց նաւապետը։

— Ուրեմն գիշեր բարի:

Օսման նաւապետ բարեւելով դուրս ելաւ։

Մաք Լայն իր ծխափողը վառեց և սկսաւ ծխել խորին մտածումի մը մէջ թաղուած։ Իր ընկերները լուռ մնացին.

գիտէին որ Անգլիացին կարեւոր բանի մը վրայ կը մտածէր և չէին ուզեր անոր արգելք ըլլալ։

Գրեթէ կէս ժամ այսպէս նստարանին վրայ ընկողմանած՝ գաղտնի ոստիկանը իր ծխափողը քաշեց ու ծուխը դէպի ձեղուն փչեց, աչքովը հետեւելով անոր ելեւէջներուն։

Ի վերջոյ, Ջիմ փաշա մտատանջ երեւոյթով մը ժամացոյցը նայեցաւ և ըսաւ.

— Գիտէ՞ք որ ժամը մէկին կը մօտենայ...։

—Մէկ, գոչեց Մաք Լայն ոտքի ցատքելով, ուրեմն գործելու ժամը հասած է...

Յետոյ իր երկու ընկերներուն դառնալով աւելցուց.

— Դուք հոս սպասեցէ՛ք, ես հիմա կը վերադառնամ. և սրահէն դուրս ելաւ։

— Ո՞ւր կերթայ արդեօք, ըսաւ Ջիմ իր ընկերոջ։

— Անշուշտ իր մտքին մէջ ծրագրածը գործադրելու, պատասխանեց միւսը։

Քառորդ մը ետքը Անգլիացին վերադարձաւ զուարթ կերպարանքով մը։

— Երթա՛նք մեր ընկերները հանենք իրենց խցիկներէն ըսաւ։

— Գոնէ խցիկներու դռները խորտակելու համար երկաթէ կտոր մը գտնէինք, դիտել տուաւ Թիկնապահը։

— Պէտք չի կայ այդ տեսակ միջոցներու դիմելու, պատասխանեց Մաք լայն, ահաւասիկ խցիկներու բանալիները։

Եւ գրպանէն հանեց չորս փոքրիկ բանալիներու տրցակ մը։

— Ուրեմն յաջողեցա՞ք Օսման նաւապետը մեր կողմը շահելու։

— Այդ բանը չփորձեցի, միայն յաջողեցայ բանալիները գտնել և առնել։

— Բայց եթէ արթննայ և արգելք յարուցանէ մեզի դէմ և կամ նոյն իսկ իր մարդոցը ձեռքով մեզ բռնել տայ...։

— Այդ մասին վախ չի կայ, Օսման նաւապետ պէտք

եղածին չափ պիտի քննայ մինչեւ որ մեր գործը աւարտենք։ Բայց պարապ խօսքերով ժամավաճառ չըլլանք եւ գործին նայինք։

Վայրկեան մը ետքը երեքը միասին իջան ներքնայարկը ուր սնտուկին գլուխը կեցած էին Մուսթաֆա եւ երկու երիտասարդները։

— Մուսթաֆա աղա, ըսաւ Ջիա փաշա իր հրամայողական շեշտովը, Օսման Նաւապետ խցիկներուն բանալին մեզի յանձնեց, ուստի պիտի երթանք աքսորեալներուն քով մեր քննութիւնները կատարելու։

— Ո՞ւր են բանալիները, հարցուց Նաւազը թերահաւատ դէմքով մը։

— Մեր բարեկամին քով։

Եւ Մաք Լայնի դառնալով Ֆրանսերէն լեզուով հարցուց.

— Հաճեցէք բանալիները ինծի տալու։

Անգլիացին իր գրպանէն հանեց տրցակը։

Նաւազը որ անցած դարձածէն տեղեկութիւն չունէր եւ կ'ենթադրէր թէ Նաւապետը իր ձեռքով յանձնած էր բանալիները, այլեւս ոեւէ տարակոյս չունեցաւ այս մարդոց պաշտօնական հանգամանքին վրայ եւ ամենայն խոնարհութեամբ պատասխանեց,

— Պատրաստ եմ ձեր հրամաններուն։

— Հիմա համոզուեցա՞ր որ մենք խաբեբաներ չենք, ըսաւ Ջիա թեթեւ ժպիտով մը։

— Էֆէնտի, երբեք ձեր խօսքերուն վրայ կասկած չունեցայ, միայն թէ...

Ջիա փաշա թոյլ չտուաւ որ խեղճ մարդը իր խօսքը աւարտէր եւ ըսաւ.

— Վնաս չունի, ճնաս չունի, հիմա ամէն բան կարգադրուեցաւ եւ ասկէ ետքը եթէ մեզի հաւատարմաբար ծառայես, ինչպէս ըսի, կրնաս յուսալ որ լաւ կերպով պիտի վարձատրուիս։

— Աստուած մեր Թագաւորին եւ ձեզի երկար կեանք պարգեւէ, պատասխանեց Նաւազը խոնարհաբար բարեւելով։

— Դուն հոս, սնտուկին գլուխը սպասէ, շարունակեց Թիկնապահը եւ թոյլ մի՛ տար ոչ ոքի որ վար իջնէ, մինչեւ որ մենք վերադառնանք։

— Շատ լաւ էֆէնտի, բայց արդէն այս յարկաբաժինը ոչ ոք կրնայ գալ. Նաւապետը բացարձակապէս արգիլած է։ Միայն ինծի արտօնութիւն տրուած է հոս մնալու, որպէսզի պահպանութիւն ընեմ։

— Լաւ ուրեմն շարունակէ՛ քու պահպանութիւնդ եւ նոյն իսկ եթէ Նաւապետն ալ վար իջնել ուզէ՝ թոյլ մի՛ տար, հասկցա՞ր։

— Անհոգ եղէ՛ք, էֆէնտի, հիմա որ գիտեմ ձեր ո՛վ ըլլալը, ո՛չ Նաւապետ մօտիկ կ'ընեմ եւ ո՛չ ուրիշ մարդ։

Հինգ դաւադիրները Նաւազը հոն ձգելէ ետքը եկան ու կանգ առին Սալիհա հանըմի խցիկին առջեւ։ Ջիա փաշա դողահար ձեռքով մը սկսաւ փորձել ձեռքը գտնուած բանալիները եւ վերջապէս յաջողեցաւ անոնցմէ մէկով խցիկին դուռը բանալ։

Սալիհա որ անկողնին վրայ նստած կը սպասէր, իր ընկերը նշմարելուն պէս ուրախութեամբ վեր ցատքեց եւ դէպի ան որ յառաջացաւ։

— Ամենքս ալ վստահ էինք որ մեզի գազանին ճանկերուն մէջ չպիտի ձգէիք, գոչեց. բայց չէինք յուսար որ պիտի կրնայինք այսչափ շուտով օգնութեան հասնիլ մեզի։

— Ձեր ձերբակալման առաջին վայրկեանէն մեր միակ գործն ու նպատակը եղաւ ժամ առաջ ձեզ փրկել Համիտի ձեռքէն, պատասխանեց Ջիա փաշա։

Յետոյ, միւս ընկերներն ալ մօտեցան Սալիհա հանըմի եւ քանի մը վայրկեան ցած ձայնով խօսակցեցան, փոխադարձաբար իրարու լուրեր հաղորդելով։ Այս տեսակցութիւնը անշուշտ շատ պիտի երկարէր եթէ Մաք Լայն չմիջամտէր ըսելով։

— Օն, բարեկամներ, վայրկեանները շատ սուղ են, վերջը, երբ մեր գործը աւարտենք և ազատ հողի վրայ ըլլանք, կրնանք ուզածնուդ չափ խօսիլ:

— Այո՛, իրաւունք ունի մեր բարեկամը, ըսաւ Սալինա հանըմ, գացէ՛ք և մեր փրկութեան գործին աշխատեցէ՛ք:

— Իսկ դուք, պատասխանեց Մաք Լայն, պատրաստ կեցէ՛ք որպէսզի վայրկեանը հասնելուն պէս հեռանանք շոգենաւէն:

— Բայց ի՞նչ է ձեր փախուստի ծրագիրը, հարցուց Սալինա մտատանջ երեւոյթով մը:

— Շատ պարզ է, բացատրեց Անգլիացին, շոգենաւը, ինչպէս կը տեսնէք, խիստ դանդաղ կ'ընթանայ ջրանցքին մէջ և այս ընթացքը պիտի պահէ մինչև Սուէզ: Ցամաքն ալ, ահա՛ հազիւ քանի մը մեթր հեռու է մեզմէ: Արդ, քիչ մը ետքը նաւակ մը, որ յատկապէս պատրաստուած է, վստահելի անձերու հսկողութեան տակ, պիտի մօտենայ շոգենաւին. Այն ատեն մեզի ուրիշ բան չպիտի մնայ ընելիք, այլ եթէ մի առ մի նաւակին մէջ իջնել և խոյն ցամաք ելել ուր ուրիշ բարեկամներ մեզի կը սպասեն փոխադրութեան միջոցներով:

Այս բացատրութիւնը տալէ ետքը Մաք Լայն և իր ընկերները հեռացան Սալինա հանըմի քովէն և գացին տեսնել միւս աքսորականները որոնց նոյնպէս հաղորդեցին իրենց ծրագիրը:

— Հիմա ուրիշ բան չունինք ընելիք՝ այլ սպասել մեր նաւակին, եզրակացուց Անգլիացին երբ իր ընկերներով կամրջակին վրայ ելաւ:

Շոգենաւը միշտ կը շարունակէր դանդաղօրէն ընթանալ իր ցռուկէն ելեկտրական լուսարձակներ շողացնելով ջրանցքին երկու եզերքներուն վրայ: Նաւապետը չէր երեւնար, արդէն գործ մը չունէր կատարելիք, քանի որ շոգենաւը մինչև Սուէզ յանձնուած էր ջրանցքի ընկերութեան նաւաղեկին. Նաւազները նոյնպէս կը քնանային և ընդհանուր հան-

դարտութիւն մը կը տիրէր նաւուն մէջ: Իսմայիլիայէն արդէն հեռացած էին և ջրանցքը հետզհետէ նեղցած էր, այնպէս որ վերնայարկէն ջուրը գրեթէ չէր երեւնար և կարծես շոգենաւը ցամաքին վրայէն կ'ընթանար: Աջ կողմը ափրիկեան ցամաքն էր որուն վրայ լոյսեր կ'երեւային, ինչպէս նաև ծառերու և տուներու ստուերներ, մինչ ձախ կողմը կը տարածուէր ասիական անապատը, լերկ ու անբնակ:

Հինգ դաւադիրները անխօս կեցած էին վերնայարկը և մտատանջ անձկութեամբ աչքերնին յառած ջուրին վրայ, կը փնտռէին փրկարար նաւակը:

Յանկարծ, Ջիմ փաչա որ ձեռքը փոքրիկ դիտակ մը ունէր և անով կը զննէր իր չուրջը, յաղթական ճիչ մը արձակեց.

— Ահաւասիկ նաւակ մը, որուն մէջ երեք հոգի կը նշմարեմ... անպատճառ մեր նաւակը ըլլալու է...

Իր ընկերները իրենց ակնարկը ուղղեցին ցոյց տրուած կողմը: Արդարև հեռուն, ասիական եզերքին կպած նաւակ մը կ'երեւար:

— Շո՛ւտ մեր ընկերներուն իմաց տանք որպէսզի հոս հաւաքուին, ըսաւ Մաք Լայն:

Երկու երիտասարդները խոյն վար փութացին և վայրկեան մը ետքը Սալինա հանըմ իր երեք ընկերներով երեւցաւ կամրջակին վրայ:

Հիմա ասիական ցամաքին մօտ գտնուող նաւակը որոշապէս կը տեսնուէր, ինչպէս նաև մէջը գտնուող երեք անձերը որոնք թիակները ձեռքերնին պատրաստ կեցած էին, անշուշտ շոգենաւին մօտենալուն սպասելով.

Անկէ զատ ցամաքին վրայ, բաւական հեռուն աւազուտ դաշտին մէջ մէկ քանի լոյսեր կը պլպլային ու մարդոց և անասուններու ստուերներ կը շարժէին:

— Մեր փախուստի կարաւանը ըլլալու է, դիտել տուաւ Ջիմ փաչա իր ընկերներուն:

Ամէնքը սրտատրոփ անձկութեան մը մատնուած էին և քանի շոգենաւը առաջ կ'ընթանար իրենց յուզումն ալ այնչափ կը սաստկանար։ Եւ սակայն ամէն ինչ յաջող կը թուէր․ շոգենաւին մէջ միշտ նոյն մեռելային լռութիւնը կը տիրէր․ ո՛չ մէկ նաւաստի կամ պաշտօնեայ կ'երևար կամրջակին վրայ, նաւապետը կը շարունակէր իր խոր քունը, շնորհիւ Մաք Լայնի թմրեցուցիչ սրուակին զոր կամաց մը չնչին տուած էր։ Նաւուղիղները վերը իրենց գործին զբաղած էին, ուշադրութիւննին կեդրոնացուցած՝ շոգենաւին ուղղութեան վրայ։

Ալ հիմա որոշապէս կը տեսնուէր նաւակը որ հազիւ քանի մը հարիւր մէթր հեռուն կը գտնուէր և սակայն շոգենաւը այնքա՛ն դանդաղ կ'ընթանար որ տակաւին քանի մը վայրկեան ունէին անոր մօտ հասնելու համար։

— Սնտուկը բերէ՛ք, հրամայեց Մաք Լայն իր շուրջիններուն։

Երկու հոգի անմիջապէս վար սլացան և բերին սնտուկը որուն մէջ կաշիէ գօտիներ և պարաններ կային։ Ակնթարթի մը մէջ ամէն մէկը գօտիները իր մէջքը կապեց և պարանները հաստատեց նաւուն երկաթներուն։ Հազիւ թէ այս գործողութիւնները աւարտած էին, նաւակը որ այլևս քիչ մը անդին էր, բաժնուեցաւ ցամաքէն և թիակի քանի մը հարուածներով մօտեցաւ շոգենաւին։

— Նախ տիկին Սալիհան նաւակ իջեցնենք, գոչեց Մաք Լայն։

Այս խօսքերը հազիւ թէ արտասանած էր, արդէն հերոսուհին մէջքի գօտիին օղակէն պարանը անցուցած՝ վինքը նաւակ կ'իջեցնէին․ յետոյ իրեն հետևեցան երեք աքսորականները, ետևէ ետև։

Նաւակին մօտենալը և կամրջակին վրայ տեղի ունեցած իրարանցումը սակայն աննշմարելի չէր անցած նաւուղիղներէն որոնք յանկարծ սուլիչը հնչեցուցին։

Սուլիչին այս ձայնէն մէկ քանի նաւաստիներ վազեցին եկան․

— Շոգենաւին մէջէն մարդ կը փախչի կոր, նաւապետը կանչեցէ՛ք, պոռաց նաւուղիղներէն մին։

Մէկ վայրկեանի մէջ իրարանցումը այնքա՛ն մեծցաւ որ գրեթէ ամէն մարդ ոտքի վրայ էր, ի բաց առեալ Օսման նաւապետէն զոր հազիւ հազ կրցած էին քունէն արթնցնել և որ սակայն կարող չէր եղած տակաւին ոտքի վրայ ելլելու։

Այս շփոթութենէն օգտուելով, իբրև կին ծպտուած երկու երիտասարդները ալ յաջողած էին նաւակ ցատքել։ Կամրջակին վրայ կը մնային Մաք Լայն, Ջիա փաշա և այն որուն Ճէյմս անունը տուած էին իրենց ընկերները։

Մաք Լայն տեսնելով որ շոգենաւին մարդիկը դէպի իրենց կողմը կը վազէին և թէ ժամանակ չի կար նաւակ ցատքելու, իսկոյն նաւակը շոգենաւին կապող պարանը քակեց և պոռաց վարը գտնուողներուն։

— Հեռացէ՛ք և իսկոյն ցամաք նետեցէք ինքզինքնիդ։

Յետոյ երեքը մէկ իրենց ռէվոլվէրը հանեցին և իրենց վրայ խուժողներուն ուղղելով գոչեցին․

— Եթէ քայլ մըն ալ առաջ գաք կը զարնենք։

Այս սպառնալիքը փրկարար ազդեցութիւն մը ըրաւ․ նաւաստիները իրենց եղած տեղը կանգ առին։ Նոյն միջոցին Օսման նաւապետ երևցաւ կամրջակին վրայ, տակաւին քնոտ վիճակի մէջ և առանց ըմբռնելու անցած դարձածը։

Նաւակը արդէն բաւական հեռացած էր շոգենաւէն ու ցամաքին մօտեցած և մէջը գտնուողները մէկիկ մէկիկ դուրս կ'ելլէին ու վազելով կը հեռանային դէպի հեռուն գտնուող պլպլացող լոյսերը։

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ պատահեցաւ, գոչեց նաւապետը իր մարդոց դառնալով։

— Շոգենաւէն մարդ կը փախչին, պատասխանեց նաւաստիներէն մին։

Այս բառերը մէկէն նաւապետին խելքը գլուխը բերին։

— Աքսորեալնե՛րը, աքսորեալնե՛րը, գոչեց յուսահատ շեշտով մը, ո՞ւր են, փախա՞ն թէ տակաւին նաւուն մէջն են։

Ոչ ոք որոշ բան մը գիտէր այդ մասին, փախուստը այնքա՛ն արագ, անակնկալ կերպով տեղի ունեցած էր, իրարանցումը այնքան մեծ էր որ չէին կրցած բան մը նշմարել։

— Շոգենաւը կեցուցէ՛ք, հրամայեց նաւապետը նաւուղիղներուն, յետոյ խելայեղ ոստումով մը վազեց դէպի երեք անձերը որոնք րէվոլվէրը ձեռքերնին անշարժ կեցած էին։

— Ո՞ւր են աքսորեալները․ դո՞ւք փախցուցիք, ոռնաց անոնց երեսին։

— Աքսորեալները արդէն չէզոք հողի վրայ են ու ազատ Ապտիւլ Համիտի ճիրաններէն, պատասխանեց Ջիմ փաշա, իսկ դուք Օսման նաւապետ, հաճեցէ՛ք եղած տեղերնիդ հանդարտ մնալ, եթէ չէք ուզեր դնդակով մը գետին տապալիլ։

Այս պատասխանը այնքա՛ն հանդարտ ու միանգամայն հաստատ շեշտով մը ըսուեցաւ որ նաւապետը սարսռաց և քանի մը քայլ ետեւ գնաց։

Եւ սակայն այս կացութիւնը երկար չէր կրնար տեւել, հետզհետէ նորանոր նաւազներ ու շոգենաւի զանազան պաշտօնեաներ կը հասնէին և որ կը բոլորուէին երեք անձերուն շուրջը։ Շոգենաւը, նաւապետին հրամանին վրայ կանգ կ'առնէր և նաւուղիղներն ալ կուգային կը միանային միւսներուն առանց տակաւին ճշգրտօրէն հասկցած ըլլալու տեղի ունեցած դէպքերը։

Մաք Լայն և իր ընկերները մէկ կողմէ րէվոլվէրը ձեռքերնին, իրենց շուրջ գտնուողներուն կը նայէին, միւս կողմէ գաղտագողի իրենց ակնարկը կ'ուղղէին դէպի ցամաք, տեսնելու համար թէ իրենց ընկերները բաւական հեռացած էին։

Նաւապետը, որ հակառակ իրեն եղած սպառնալիքին, պաղարիւնութիւնը չէր կորսնցուցած, այլ ընդհակառակը աւելի խրոխտ ու կորովի կերպարանք մը առած էր, գոչեց․

— Զէնքերնիդ վար դրէ՛ք ու անձնատուր եղէք, եթէ ո՛չ մենք զէնքի պիտի դիմենք։

Օսման էֆէնտի այս խօսքերը արտասանած էր ֆրանսերէն լեզուով, որովհետեւ մինչեւ այն ատեն տակաւին կը կարծէր թէ իր դէմինները իրաւցնէ Անգլիացիներ էին։ Այս հրամանը արձակելէ ետքը իր շուրջը գտնուող նաւազներուն դառնալով ըսաւ, թրքերէն։

— Ձենէ երկուքը թո՛ղ երթան պահպանութիւն ընեն երկու տիկիններու խցիկին առջեւ և թոյլ չի տան որ դուրս ելլեն։

Այս խօսքերը Ջիմ փաշայի ծիծաղը շարժեցին, որ նաւապետին դառնալով թրքերէն լեզուով ըսաւ․

— Անօգուտ է այդ յոգնութիւնը, որովհետեւ այդ երկու տիկինները արդէն հեռացած են շոգենաւէն։

Օսման էֆէնտի իր դիմացինին այնքան մաքուր և զուտ տաճկական շեշտով թրքերէն խօսիլը լսելով ափ ի բերան մնաց։

— Այդ տիկինները պարզապէս մեր ընկերներն էին որ կանացի զգեստով ծպտուած էին ձեզի կասկած չներշնչելու համար, շարունակեց Ջիմ փաշա։

Մաք Լայն, որ առանց այս խօսակցութեանց շահագրգռուելու, աչքը միշտ ասիական ցամաքին յառած էր, կամաց մը փսփսաց իր ընկերոջ։

— Օ՛ն, ատենը հասաւ, ծով նետուինք։

Նոյն միջոցին մէկ քանի նաւազներ կ'երեւային կամրջակին վրայ, հրացաններով զինուած։

Բայց հազիւ թէ անոնք մէկ քանի քայլ առած էին, արդէն երեք ընկերները ոստում մը ընելով ինքզինքնին ջրանցքը նետեցին և սկսան դէպի ցամաք լողալ։

Այս գործողութիւնը այնքա՛ն արագ ու անակնկալ կերպով կատարուեցաւ որ ոչ ոք կրցաւ արգիլել։

Վայրկեան մը ետքը արդէն Մաք Լայն, Ջիմ փաշա և Ճէյմս ցամաք ելած էին և վազելով կը դիմէին դէպի հեռուն պլպլացող լոյսերը։

Նաւապետը հրամայեց որ կրակ ընեն փախստականներ

վրայ, բայց գնդակներէն ոչ մին հասաւ անոնց և արդէն խելոյն ըմբռնեց թէ այդ արարքը որքա՛ն ծանր պատասխանատուութիւն կրնար բերել իր վրայ և անմիջապէս կրակը դադրեցնել տուաւ։

Բոլոր այս դէպքերը, զոր մանրամասնօրէն պատմեցինք, հազիւ քառորդ մը տեւած էին։ Ժամը տակաւին երեքը չէր եղած, երբ փախստականները արդէն տափարակ տարածութեան մէջ կը հեռանային իրենց համար նախապէս պատրաստուած ձիերուն վրայ հեծած։

Օման նաւապետ կամրջակէն կը դիտէր ափական եզերքին վրայ լոյսերուն շարժիլը և արագ արագ հեռանալը՝ Նաւուն պատնիշակին կռթնած, յուսահատ կատաղութեամբ մը իր նայուածքը սեւեռեց այդ հեռացող լոյսերուն, մինչև որ անոնք բոլորովին աներեւոյթ եղան մթութեան մէջ։

Օտարական նաւուղիղներէն մին մօտեցաւ իրեն և ուսին զարնելով ըսաւ.

— Նաւապետ, հոս պիտի մնա՞նք թէ ճամբանիս պիտի շարունակենք։

Օման էֆէնտի իր խոր մտածումէն սթափելով, դարձաւ դէպի անոր և ըսաւ.

— Կարծեմ միակ և օրինաւոր միջոցն է անմիջապէս Սուէզի եգիպտական իշխանութեան դիմել և խնդրել որ փախստականները հետապնդել տալով ձերբակալէ և ձեզի յանձնէ պատասխանեց նաւուղիղը։

— Բայց մինչև որ Սուէզ հասնինք, խնդիրը բացատրենք և իշխանութիւնն ալ գործել սկսի, արդէն անոնք շատ հեռացած պիտի ըլլան։

— Իրաւունք ունիք, բայց մենք ալ ուրիշ ճար չունինք. շոգենաւը չենք կրնար վերադարձնել Իսմայիլիա, և նոյն իսկ եթէ ցամաք ելլէք և Իսմայիլիա երթալ փորձէք, կրկին մէկ քանի ժամ պիտի գործածէք, բաց աստի՝ Իսմայիլիայի իշխանութիւնը ինքն իր գլխուն բան մը չպիտի ընէ առանց Սուէզ

հարցնելու, հետեւաբար, ինչպէս կը տեսնէք, ստիպուած էք համակերպիլ ճակատագրին։

Օման նաւապետ յուսահատ հառաչ մը արձակեց։ Արդարև նաւուղիղին դիտողութիւնը շատ ճիշդ էր և ճար չի կար ուրիշ միջոց մը գտնելու։

— Եւ սակայն, ըսաւ, դուք ալ վկայ էք որ ես ձեռքէս եկածը ըրի և նոյնիսկ զէնքի դիմեցի և սակայն փախուստը այնքա՛ն անակնկալ կերպով կատարուեցաւ որ չկրցանք արգիլել։

— Այդ մասին անհոգ եղէք, պատասխանեց նաւուղիղը ես և ընկերս պատրաստ ենք հարկ եղած տեղը վկայելու որ դուք ձեր պարտականութիւնը մինչև ետքը լման կատարեցինք...

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեց խեղճ նաւապետը յուզուած շեշտով։

Յետոյ հրաման ըրաւ որ շոգենաւը իր ճամբան շարունակէ։

Շոգենաւին մէջ, բացի չորս աւազակներէ, ուղեւոր մըն ալ կար որ Սուաքին կ՚երթար և ներքին գործերու նախարարութեան կողմէ յանձնարարուած էր նաւապետին։ Այդ ուղեւորը Սամի պէյ կը կոչուէր և ըստ իր յայտարարութեան Ճիտտէ կ՚երթար իբրև եմտական պաշտօնեայ։

Սամի պէյ, հազիւ երեսունհինգ տարեկան, սեւ մօրուքով, թուխ ու խոժոռադէմ մարդ մըն էր, և ուղեւորութեան միջոցին հազիւ քանի մը անգամ խօսք փոխանակած էր նաւապետին հետ և այդ փոխանակած խօսքերն ալ կա՛մ օդին և կամ ծովուն վիճակին վրայ էին. անկէ դուրս գրեթէ ո և է նիւթի վրայ չէր խօսեր և ամբողջ օրը կամրջակին վրայ, հետը բերած ճօճաթոռին մէջ ընկողմանած կ՚անցնէր սիկառէթ ծխելով ու թէզգիհ դարձնելով։

Սամի պէյ իր խցիկին մէջ կը քնանար երբ փախուստը տեղի ունեցաւ։ Շոգենաւին մէջ տիրող աղմուկն ու իրարան-

ցումը զէնքը արթնցուցին և չտապով հագուեցաւ ու վազեց կամրջակին վրայ։ Երբ հոն հասաւ, արդէն ամէն ինչ կատարուած էր և շոգենաւը կրկին ճամբայ կ'ելլէր, պահ մը կանգ առնելէ ետք։

Անմիջապէս իր շուրջը գտնուող անձերուն մօտեցաւ, իրարանցումին պատճառը հասկնալու համար։ Երբ որ իրեն պատմեցին աւազակներու փախուստը սաստիկ կերպով յուզուեցաւ և երեսին գոյնը նետեց։

— Ի՜նչ, մռմռաց ձեռքը ճակտին տանելով, աւազակները փախա՜ն... անկարելի բան է այդ։

— Դժբախտաբար իրողութիւնը այս է, պատասխանեց իր խօսակիցը։

— Բայց ինչպէ՞ս յաջողեցան խցիկներէն դուրս ելլել քանի որ բանտարկուած էին։

— Մանրամասնութիւնները տակաւին յայտնի չէ, սա չափը միայն գիտենք որ Բօրթ-Սայիտէն իբրեւ ճամբորդ շոգենաւ մտնող երեք մարդիկը և երկու կիները, որոնք Անգղիացի ձեւացած էին, աւազակներու ընկերները էին, նոյնիսկ ստուգեցինք որ կնոջ հագուստ կրողները երկու երիտասարդ էին։ Ասկէ զատ, ուրիշ դաւակիցներ ալ իրենց կը սպասէին հոս նաւակի մէջ, վերջապէս շատ մեծ վարպետութեամբ պատրաստուած էր ամէն բան։

Սամի պէյ այս պատմութիւնը լսեց, չարագուշակ կերպով գլուխը օրօրելով. յետոյ հեռացաւ և գնաց նաւապետին քով, որ վերնայարկին սրահը, բազմոցին վրայ նստած էր, գլուխը երկու ձեռքերուն մէջ առած։ Խեղճ մարդը այնքա՜ն խոր մտածումներու մէջ ընկղմած էր որ չիմացաւ Սամի պէյի ներս մտնելը։

Այս վերջինը կամաց կամաց մօտեցաւ իրեն և կամաց մը ուսին զարկաւ։ Օսման նաւապետ ցնցուեցաւ և մէկէն գլուխը վեր վերցուց.

— Իմացայ որ չորս աւազակները քիչ մը առաջ շոգենաւէն խոյս տուեր են, ըսաւ խոժոռ ձայնով մը։

— Ափսո՜ս, պատասխանեց նաւապետը։

— Բօրթ-Սայիտէն շոգենաւ մտնող օտարականներն են եղեր փախցնողները։

— Այո՛, կմկմաց խեղճ Օսման էֆէնտի։

— Արդ, Պոլիսէն ձեզի հրահանգ տրուած էր բնաւ ուրիշ ճամբորդ չընդունիլ շոգենաւին մէջ, ինչո՞ւ ուրեմն այդ հրամանը չյարգեցիք։

Նաւապետը, հակառակ իր յուզումին ու ճնշուած կերպարանքին, զարմանքով իր խօսակցին երեսը նայեցաւ և ըսաւ.

— Ի՞նչ իրաւունք ունիք ինձ այդ դիտողութիւնները ընելու, ես եթէ պակասութիւններ գործած եմ՝ ատոնք ինծի և մեծերուս կը վերաբերին և ո՛չ թէ ձեզի պէս պարզ ճամբորդի մը։

— Եթէ իրաւունք չունենայի այս դիտողութիւնները ընելու, բնաւ բերանս չպիտի բանայի, պատասխանեց Սամի պէյ խիստ ձայնով մը։

— Բայց ո՞վ էք դուք։

— Ես յատկապէս պաշտօն ունիմ ձեր վրայ հսկելու և եթէ այս ըսածիս չէք հաւատար, ահաւասիկ ապացոյցը։

Այս ըսելով Սամի պէյ գրպանէն թղթապանակը հանեց և թուղթ մը առնելով նաւապետին ներկայացուց։

Օսման էֆէնտին իրեն տրուած թուղթը ուշադրութեամբ կարդաց, դէմքը տժգունեցաւ և թուղթը Սամի պէյի վերադարձնելով, կմկմաց.

— Կը ներէք, չէի գիտեր ձեր պաշտօնը։

Արդարեւ այդ լակեաց ուղեւորը. որ իբր թէ ելմտական նախարարութեան կողմէ պաշտօնով Ճիտտէ կ'երթար, Եըլտըզի պալատականներէն մին էր զոր Ապտիւլ Համիտ յատկապէս նշանակած էր իբրեւ լրտես թէ՛ նաւապետին և թէ աւազակներուն վրայ։

— Բայց Սամի պէյ, հաւատացէք որ այս փախուստի գործին մէջ ես բնաւ յանցանք չունիմ, կակազեց Օսման էֆէնտի, հետզհետէ յուզուած։

— Ընդհակառակը ո՛չ թէ միայն յանցաւոր էք, այլ նոյն իսկ աւելի առաջ երթալով պիտի ըսեմ որ մեղսակից ալ էք։

— Բայց ինչպէ՞ս կրնաք այդպիսի ամբաստանութիւն մը ընել։

— Ինչո՞ւ այդ կեղծ Անգլիացիները ընդունեցաք չոգենաւին մէջ, քանի որ բացարձակ պատուէր կար մարդ չընդունելու։

— Այո՛, այդ մասին իրաւունք ունիք. սխալեցայ իրենց խօսքին վստահելով։

— Կամ մանաւանդ իրենցմէ կաշառուելով։

— Ինչպէս կաշառուիլ։

— Անշուշտ, միթէ զիրենք առանց դրա՞մի ընդունեցիք չոգենաւին մէջ։

— Պարզապէս նաւուղէքը վճարեցին, ... ասիկա կաշա՞ռք է։

— Ի՞նչ է նաւուղէքը։

— Մարդ գլուխ երեք ոսկի, կմկմաց նաւապետը որուն ձայնը կը դողդղար հետզհետէ։

— Ուրեմն այդ հինգ անձերուն համար միայն տասնըհինգ ոսկի՞ ստացաք։

— Այո՛, պատասխանեց միւսը հազիւ լսելի ձայնով մը։

Սամի պէյի դէմքին վրայ չար ժպիտ մը նկարուեցաւ։

— Կը տեսնեմ որ դիմացիննիդ շատ միամիտ կը կարծէք կոր, ըսաւ հեգնական շեշտով մը։

— Չեմ հասկնար թէ ինչ ըսել կ'ուզէք։

— Ըսել կ'ուզեմ որ զիս խաբել կը ջանաք առանց խորհելու որ ես գուցէ ամէն բան գիտեմ։

Այս խօսքերը այնքա՛ն վստահ կերպով արտասանած էր որ Օսման նաւապետ սարսռաց, և սակայն չընկրկեցաւ և կրցածին չափ հանդարտ ձայնով մը հարցուց.

— Ի՞նչ է ձեր գիտցածը։

— Իմ գիտցածս այն է որ, շարունակեց Սամի պէյ հանդարտ և հաստատ ձայնով մը, ո՛չ թէ տասնըհինգ ոսկի՝ այլ մէկ քանի հարիւր ոսկի ստացաք այդ մարդերէն զիրենք չոգենաւին մէջ առնելու համար։

— Բոլորովին սուտ զրպարտութիւն մըն է այդ, գոչեց Օսման նաւապետ դողահար ձայնով մը։

— Դժբախտաբար ո՛չ, պատասխանեց միւսը նոյն հանդարտութեամբ, Բօրթ-Սայիտի մէջ, ինձ յանձնուած պաշտօնիս բերմամբ, ձեր վրայ գաղտնաբար հսկեցի, տեսայ քարափին վրայ գարեջրատուն մտնելնիդ, Եգիպտացիի մը հետ տեսակցելնիդ, որուն ով ըլլալն ալ ետքէն իմացայ, նոյնպէս տեսայ օտարականի մը հետ բանակցութիւնը և անկէ իբրև կանխավճար ձեր ընդունած դրամը՝ որ արդէն տասնըհինգ ոսկիէն աւելի էր և որուն մնացորդն ալ հոս, չոգենաւին մէջ, ճիշդ այս սրահը ձեզի տրուեցաւ, ինչպէս կը տեսնէք իմ ըսածներուս մէջ սուտ զրպարտութիւններ չի կա՛ն...

Խեղճ նաւապետը հակառակ ինքն իր վրայ ըրած ջանքերուն հետզհետէ կ'ընկճուէր և ճար մը կը մտածէր այդ մարդու ձեռքէն ազատելու համար։ Հիմա բոլորովին մոռցած էր փախստականները և այս նորագոյն փորձանքը շատ աւելի մտատանջութիւն կը պատճառէր իրեն։ Եւ սակայն փորձեց կրկին ինքզինքը պաշտպանել։

— Կրնայ ըլլալ որ այդ մարդերէն աւելի գումար մը առած ըլլամ, սակայն այդ իրողութիւնը չապացուցաներ որ ես իրենց մեղսակիցն եմ և թէ իրենց ծրագիրը գիտնալով զանոնք չոգենաւիս մէջ առի։

— Այդ մասին վճիռ մը արձակելը ձեր դատաւորներուն կ'իյնայ։

— Ինչ դատաւոր, գոչեց նաւապետը այլայլած։

— Բնական է որ այդ փախուստին մասին քննութիւն մը պիտի բացուի և դուք ալ պիտի ստիպուիք ձեր բացատրու-

թիւնները տալ, այն ատեն կը վճռուի թէ հինգ հոգիի համար
մինչև Եէմէն ճամբորդութեան ինչ օրինաւոր գին կարելի է
պահանջել... և յետոյ, երբոր աքսորեալներուն փախուստը
ձեզի իմացնելու եկեր են՝ խոր քունի մէջ կը ննջէք եղեր և
թէ նոյնիսկ դժկամակութեամբ ուզեր էք արթննալ և անկող-
նէն ելլել... այդ քունն ալ, ճիշդ փախուստի միջոցին, շատ
տարօրինակ պիտի երևի երբ քննութիւն բացուի:

Օսման Նաւապետ ինքն ալ չէր կրցած բացատրել իր այդ
խոր քունը և երբ Սամի պէյ այս ակնարկութիւնը ըրաւ, կա-
րող չեղաւ խօսք մը ըսել ինքզինքը արդարացնելու համար:

— Կը տեսնեմ որ կրկին քուներնիդ եկեր է, շարունակեց
լրտեսը հեգնական շեշտով մը, ուստի ձեզի առանձին կը թո-
ղում որպէսզի հանգստանաք, հիմա կրնաք ա՛լ աւելի հան-
գարտ սրտով քնանալ, քանի որ շոգենաւին մէջ ուրիշ աքսոր-
եալներ չեն մնացած...:

Սամի պէյ այս խօսքերուն վրայ բարևելով դուրս ելաւ:

Նաւապետը, երկար ատեն բազմոցին վրայ մնաց, խոր
մտածումներու մէջ թաղուած. յետոյ յուզումէն ու քնատու-
թենէն յաղթահարուած՝ աչքերը փակեց:

ԵՐՐՈՐԴ ՄԱՍ

ԴԷՊԻ ԱՆԿՈՒՄ

ԳԼՈՒԽ Ա.

ԱՊՏԻՒՂ ՀԱՄԻՏ ԿԸ ՍԿՍԻ ՅՈՒՍԱՀԱՏԻԼ

Հետևեալ առտուն արշալոյսին շոգենաւը հասաւ Սուէզ և
կանգ առաւ ծովուն բացը, մաքսատան դիմաց:

Օսման Նաւապետ կամրջակին վրայ կեցած, կը պատրաս-
տուէր ցամաք ելլելու, երբ Սամի պէյ մօտեցաւ իրեն.

— Լաւ ուրեմն, ըսաւ ի՞նչ պիտի ընէք այժմ, գոնէ չի՞
պիտի փորձէք փախստականները ձերբակալել տալու:

— Անշուշտ, պատասխանեց Նաւապետը, անմիջապէս ե-
գիպտական իշխանութեան պիտի դիմեմ և պիտի պահանջեմ
որ ոստիկանական իշխանութեան միջոցաւ հետապնդեն զա-
նոնք:

— Եւ կը կարծէ՞ք որ եգիպտական իշխանութիւնը փու-
թայ ձեր պահանջումին գոհացում տալու և նոյնիսկ ենթադ-
րելով որ հաւանի իր ոստիկանները ղրկելու, կը կարծէ՞ք որ
անոնք յաջողին փախստականներուն հետքը գտնել, որոնք ար-
դէն 4—5 ժամէ ի վեր անապատի ճամբան ձեռք առած են:

— Բայց ուրիշ ի՞նչ կ'ուզէք որ ընեմ: եթէ դուք լաւա-
գոյն միջոց մը ունիք բացատրեցէք և զայն գործադրենք:

— Իմ գիտցածս այն է որ ամէն հետապնդում անօգուտ
ժամավաճառութիւն է և թէ լաւագոյն է հրահանգի սպասել այս-

տեղ, որովհետեւ այլեւս ճամբանիդ շարունակելու պատճառ մը չունիք, քանի որ աքսորեալները հոս չեն։

— Լա՛ւ ուրեմն ձեր ըսածին պէս կ'ընենք, պատասխանեց նաւապետը, որ արդէն իր ի՛նչ ընելիքը չէր գիտեր.

Քանի մը վայրկեան ետքը երկուքը միասին նաւակ կը մտնէին ցամաք ելլելու համար։ Հազիւ թէ ոտքերնին քարափ դրին՝ իսկոյն հեռագրատուն դիմեցին եւ հոն Օսման նաւապետ հետեւեալ հեռագիրը խմբագրեց Երլտըզի պալատին քարտուղարութեան ուղղուած. .

«Զորս աքսորեալները Սուէզի ջրանցքէն անցած ատեննին գիշեր ժամանակ խոյս տուին դուրսէն եկած օգնութեան շնորհիւ։ Ձեր հրահանգին կը սպասենք Սուէզի մէջ։»

— Երբ հեռագրատունէն դուրս ելան, Սամի պէյ բաժնըւեցաւ նաւապետէն։ Ասիկա մեծ թեթեւացում մը եղաւ խե՛ղճ Օսման էֆէնտիի համար որ ազատ շունչ մը առաւ։ Յօրմէհետէ Սամի պէյ իր ո՛վ ըլլալը յայտնած էր նաւապետին, այս վերջինը իր հանդարտութիւնը կորսնցուցած էր բոլորովին։ Իրաւ է որ ինք այդ կատարուած փախուստին մէջ ո եւ է մեղսակցութիւն չունէր, այսուհանդերձ հակառակ տրուած հրամանին օտարականներ իր շոգենաւը ընդունած ըլլալուն պարագան զինքը չափազանց կը վտանգէր եւ մեծ փորձանք մը կը սպասէր իրեն երբոր Պոլիս հասնէր։ Շատ դժուար պիտի ըլլար իր անմեղութիւնն ապացուցանել. երեւոյթները իրեն դէմ էին եւ ասկէ զատ, յայտնապէս կ'երեւար որ Սամի պէյ իր մեղսակցութեանը համոզուած էր եւ ըստ այնմ վկայութիւն պիտի տար. եւ այն ատեն ի՛նչ պիտի ըլլար իր վիճակը. առ նուազն բանտարկութիւն եւ աքսոր։

— Ապահովաբար փախստականներուն տեղ զիս պիտի զրկեն Եէմէն, մտածեց եւ այս մտածումը սարսափեցուց զինքը։

Խորին թախծութեան մը մատնուած՝ իր դէմը եղող սըրճարանը մտաւ ու սեղանի մը առջեւ նստաւ, սուրճ մը ապըրպըրելու։

Ամբողջ ժամ մը մնաց հոն իր վիճակին վրայ խորհելով։ Սամի պէյի սպառնական խօսքերը միշտ իր ականջին կը հնչէին եւ անընդհատ իր արարքները կը քննէր իր յանցաւորութեան չափը որոշելու համար։

— Այո՛, կ'ըսէր ինքնիրեն յանցաւոր եմ եւ կարելի չէ ինքզինքս արդարացնել։ Նախ շատ միամտօրէն խաբուեցայ այդ օտարականներէն եւ զիրենք շոգենաւ մացուցի, իրենց վճարած գումարին քանակութենէն շլացած. յետոյ, շոգենաւին մէջ, պէտք եղածին չափ զգուշութիւն չըրի իրենց վրայ. նոյն իսկ աքսորեալները փախցընելէն ետքը, անմիջապէս զանոնք հետապնդելու չձեռնարկեցի, թէեւ այդ բանը շատ դժուար էր. . . ։

Յանկարծ միտքը մտածում մը ինկաւ.

— Բայց ինչո՛ւ համար Սամի պէյ չուզեր որ անմիջապէս տեղական կառավարութեան դիմեմ եւ անոր օժանդակութիւնը խնդրեմ փախստականները գտնելու համար. . . ասիկա իմ պարտականութիւնս էր եւ ես ատոր մէջն ալ թերացայ. . . արդեօք այդ լրտեսը դիտմա՞մբ այս խորհուրդը տուաւ ինծի, որպէս զի իմ յանցանքս աւելի ծանրացնէ. . . եւ ես ապուշի պէս իր խօսքին հաւատացի։

Այս նոր մտածումը ա՛լ աւելի տագնապներու մատնեց զինքը։

— Եւ սակայն խորհեցաւ, հիմա կրնամ երթալ եւ պէտք եղած դիմումը ընել, թէեւ բաւական ժամանակ կորսնցուցի, այսուհանդերձ գոնէ իմ պարտականութիւնս կատարած կ'ըլլամ։

Եւ այս որոշումը տալով՝ իսկոյն դուրս ելաւ սրճարանէն եւ ուղղուեցաւ ոստիկանատունը ուր արաբացի միւտիրի մը բացատրեց գլխուն եկած փորձանքը։

Ոստիկանատան պաշտօնեան պատասխանեց թէ խնդիրը քաղաքական գոյն մը ունի, հետեւաբար ինք չկրնար միջամտել մինչեւ որ կեդրոնէն լուր չի տայ ու անկէ հրաման չստանայ։

Օսման էֆէնտի խնդրեց որ իսկոյն հեռաձայնով պէտք եղած բանակցութիւնները կատարէ։ Միւտիրը խոստացաւ, բայց միանգամայն զգացուց թէ ինք յոյս չունէր որ այդպիսի հետապնդութեան մը մասին հրաման տրուի և աւելցուց նաև որ շատ դժուար և գրեթէ անկարելի էր այլեւս փախստականները գտնել, քանի որ արդէն 5-6 ժամէ ի վեր հեռացած էին։

Հակառակ այս յուսահատական պատասխանին՝ Նաւապետը ոստիկանատունէն դուրս ելաւ բաւական թեթեւցած․

— Ինչ որ ալ ըլլայ գոնէ խիղճս հանդարտ է, մտածեց, իմ պարտականութիւնս կատարեցի․․․։

Ցերեկուան մօտ, ճաշարան մը նստած կերակուր ուտելու կը պատրաստուէր, երբոր շոգենաւին առաջին մեքենավարը տեսաւ որ փողոցէն կ'անցնէր․ իսկոյն իր սեղանը հրաւիրեց զայն։

— Վա՜յ Օսման նաւապետ, հո՞ս էք եղեր, ըսաւ նորեկը, ես ալ ձեզի կը փնտռէի ժամէ մը ի վեր․․․։

— Ի՞նչ կայ որ, հարցուց նաւապետը շփոթած կերպարանքով մը։

— Շատ կարեւոր լուր մը ունիմ ձեզի հաղորդելիք։

— Ըսէ՛ տեսնենք։

— Շոգենաւին մէջ մեզի հետ ճամբորդող Սամի պէյը ութ-տասը զինեալ մարդոց հետ ճամբայ ելաւ փախստականները հալածելու համար, իրենց նաւակ մտնելը և Ջրանցքին միւս կողմ անցնիլը տեսայ․․․։

Այս անակնկալ լուրը նորանոր մտատանջութիւններու մատնեց նաւապետը։

— Վա՛յ չունչառորդի, ըսաւ, զիս ուզեց արգիլել որ դիմում չընեմ տեղական իշխանութեան, որպէս զի ինք իր ձեռքով գործ տեսնէ ու փառք ու պատիւի տիրանայ և միեւնոյն ատեն զիս ա՛լ աւելի վտանգէ․․․ Բայց ո՞վ էին այդ զինեալ մարդիկը․․․ անշուշտ ոստիկաններ չէին․

— Ոչ՛, պատասխանեց մեքենավարը, հարցուցի փնտռեցի և հասկցայ որ պէտէվիներ են եղեր զորս Սամի պէյ վարձեր է կարեւոր գումարներ վճարելով։

Այս տեղեկութիւնները բոլորովին վեր ի վայր շրջեցին Նաւապետը․ հասկցաւ թէ Սամի պէյ զինքը խաղի բռնած էր և նորէն ինկաւ խոր մտածումի մը մէջ։ Բայց այս անգամ երկար չտեւեց և վճռական որոշում մը տուաւ։ Մեքենավարէն բաժնուեցաւ, իսկոյն շոգենաւ վերադարձաւ, իր խցիկը գնաց, օտարականներէն ընդունած դրամը և իր պահեստի գումարը առաւ զրպանէն․ յետոյ կրկին նաւակ մտնելով վերադարձաւ ցամաք և ուղղակի գնաց կայարան և տոմսակ մը առաւ Աղեքսանդրիոյ համար և մտաւ վակոն։ Քառորդ մը կառախումբը ճամբայ ելաւ, մինչ Օսման էֆէնտի, մտատանջութիւնը փարատած, ինքնիրեն կ'ըսէր․

— Թո՛ղ Ապտիւլ Համիտ ու Սամի պէյ, եթէ կրնան զիս ձեռք անցնեն ու պատժեն։

Մինչդեռ Սուէզի մէջ մեր պատմած դէպքերը տեղի կ'ունենային, աքսորեալներու փախուստը ծանուցանող հեռագիրը կը հասնէր Երլտըզ և իսկոյն Իզզէթ փաշայի ձեռքով Խունկարին կը հաղորդուէր։

Պօմպա մը եթէ նոյն միջոցին Երլտըզի մէջ պայթէր, այնքա՛ն չպիտի ցնցէր Ապտիւլ Համիտ որքան ցնցուեցաւ այդ կարճ հեռագիրը կարդալով։

Գուժաբեր թուղթը ձեռքին մէջ՝ ինկաւ թիկնաթոռին վրայ ու հոն անշարժ մնաց, առանց բառ մը արտասանելու։ Իր սիրական քարտուղարը ինքն ալ այդ անակնկալ լուրէն շփոթած, չէր գիտեր ինչ ընելիքը, և գլուխը կախ, իր տիրոջ կը նայէր։

Ի վերջոյ իր ամբողջ քաջութիւնը ժողվելով՝ քարտուղարը ըսաւ․

— Վեհափառ տէ՛ր, ի՞նչ պատասխան պիտի տանք այս հեռագրին։

Սպտիւլ Համիտ յանկարծ գլուխը վեր վերցուց և իբրև միակ պատասխան՝ պոռաց իր քարտուղարը երեսին․

— Դուրս կորսուէ՛:

Իզզէթ փաշա այդ խօսքերը կրկնել չտուաւ, խոնարհութիւն մը ըրաւ և դուրս սպրդեցաւ սենեակէն:

Բռնաւորը ծայրայեղ սրտաբեկութեան մը մատնուած՝ գամուեր մնացեր էր իր աթոռին վրայ:

Այդ թաքուն զօրութիւնը որ իր դէմ կը գործէր և որուն չէր կրցած յաղթել, նախ զինքը կատաղութեան մատնած էր և այժմ ալ, կամաց կամաց զինքը յուսահատութեան կը մըղէր: Իր երկարամեայ բռնակալութեան շրջանին առաջին անգամ ըլլալով վհատութիւն մը կը զգար և միանգամայն խոնջէնք մը: Աներևոյթ ձայն մը իր ներսիդիէն իրեն կ'ըսէր թէ անկումի ու նահանջի աղետալի վայրկեանը կը մօտենար և թէ իր անհուն զօրութիւնը զոր քանհինգ տարուան մէջ հաստատուած էր, կը սկսէր տեղի տալ ուրիշ անտեսանելի և անըմբռնելի զօրութեան մը առջև որ օրէ օր կը մեծնար և որ կը սպառնար զինքը փշրել:

Ու միևնոյն ատեն կը զգար որ իր կողմէ ամենափոքր տկարացում մը իր կործանումը պիտի փութացնէր․

— Եթէ փոքրիկ զիջողութիւն մը ընեմ՝ արդէն նոյն վայրկեանին գործս լմնցած է, կը խորհէր:

Իր չուրջը գտնուող հաւատարիմներուն վրայ այլևս ոևէ վստահութիւն չունէր: Իրեն այնպէս կը թուէր որ ամենքն ալ իրեն դէմ կը դառնէին և սակայն անոնցմէ չէր կրնար բաժնուիլ: Գաղտնի զօրութիւն մը զինքը անոնց կը կապէր: Ամէն անգամ որ իր հնաւուրց պալատականներէն մէկը մեռնէր, Սպտիւլ Համիտ լայն շունչ մը կ'առնէր, կարծես թշնամիէ մը ազատածի պէս:

Հոգեկան այս տագնապալի կացութեան մէջ, ոյժ և օգնութիւն կը սպասէր ամէնէն անհեթեթ միջոցներէ: Հմայքներու, դիւթութիւններու, գուշակութիւններու կը դիմէր, իրեն

սպառնացող վտանգները վանելու համար: Հիմա, Եըլտըզի պալատին մէջ, ամէնէն ազդեցիկ անձը դարձած էր ծերունի Էպիւլ Հիւտան, որ իր տիրոջ երազները կը մեկնէր կամ կախարդական միջոցներով գուշակութիւններ կ'ընէր: Բռնաւորը ժամերով կը փակուէր այդ հնարամիտ ծերունիին հետ և անոր մոգական ձեռնածութիւններուն շնորհիւ կը փորձէր իր գլխէն հեռացնելու չար ոգիները և զանոնք չէզոքացնելու:

Իր սիրական քարտուղարը դուրս վռնտելէ ետքը, Սպտիւլ Համիտ սակայն բաւական ժամանակ սեւ մտածումներու մէջ թաղուած մնաց, յետոյ մէկէն ոտքի ելաւ, զանգակը հնչեցուց և հրամայեց որ Էպիւլ Հիւտան իր քով բերեն:

Հրամանը իսկոյն գործադրուեցաւ և ծերունի կախարդը եկաւ իր տիրոջ ներկայացաւ սովորական խոնարհութիւններով:

— Էպիւլ Հիւտա, ըսաւ Սպտիւլ Համիտ, մինչև հիմա քու խաբեբայական հնարքներովդ զիս խաբեցիր ու իմ քթիս խնդացիր, բայց հիմա ժամանակը հասաւ որպէսզի կա՛մ քու կարողութեանդ ճշմարիտ ապացոյցը տաս և կա՛մ քու խաբեբայութիւններուդ պատիժը կրես:

Հնարամիտ ծերուկը այս խօսքերը ամենայն երկիւղածութեամբ լսեց, գլուխը խոնարհած․ յետոյ պատասխանեց․

— Ինչ որ կը յայտնեմ ձեր վեհափառութեան, պարզապէս գերագոյն ոգիներու ազդեցութեամբն է որոնց մէկ անարժան խողովակն եմ ես․ հետևաբար եթէ երբեք ըրած յայտնութիւններուս մէջ խաբեբայութիւններ կան, անոնց պատասխանատուն գերագոյն ոգիներն են ո՛չ թէ ես որ հողեղէն արարած մըն եմ և առանց երկնային օժանդակութեան՝ մարդոց ամէնէն ողէտն ու ապիկարը:

Սպտիւլ Համիտ խոժոռ նայուածք մը ուղղեց կախարդին և ըսաւ․

— Պարապ խօսքեր մտիկ ընելու ժամանակ չունիմ, եթէ իրաւցնէ ոգիներու հետ հաղորդակցութեան մէջ ես, հիմա որ

րոշապէս սխալ պատասխաններ քեզի ընելիք հարցումներուս և եթէ տալիք պատասխաններդ յետոյ չստուգուին ու սուտ ելլեն, գիտցած եղիր որ ձեռքէս չես կրնար ազատիլ երբեք:

— Իմ մարմինս արդէն մինչև ձեր վեհափառութեան ձեռքին մէջն է, պատասխանեց ծերուկը, իսկ հոգիս Աստուծոյ յանձնած եմ:

Յետոյ աւելցուց.

— Յոյսս գերագոյն ոգիներու աջակցութեան վրայ դնելով պատրաստ եմ ձեր վեհափառութեան հրամանները կատարելու:

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԿԱԽԱՐԴԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՂՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

Այս խօսքը արտասանելէ ետքը Էպիւլ Հիւտա սկսաւ յամրաբար սրահին շրջանը ընել թևերը շարժելով ու գլուխը օրօրելով, մինչ բանտարը թիկնաթոռի մը մէջ ընկղմած, տարտամ ակնարկով մը կը դիտէր ծերունին:

Կախարդը քանի վայրկեանի չափ այսպէս շրջեցաւ անիմանալի բառեր մրմռալով քթին տակէն և աստիճանաբար իր քայլերը արագելով ու գլխուն ճօճումը սաստկացնելով:

Քիչ շատ ողջմտութիւն ունեցող անձի մը համար այս տեսարանը բնականաբար ծիծաղելի ու միանգամայն պժգալի պիտի ըլլար, սակայն Ապտիւլ Համիտ, գրեթէ երկիւղած ուշադրութեամբ մը կը հետևէր ծերունիին քայլերուն և շարժումներուն, անմիջապէս գերմարդկային օգնութիւն մը ակնկալելով:

Էպիւլ Հիւտա յանկարծ սկսաւ ոստոստումներ ընել, յե-

տոյ գրպանէն երկար համրիչ մը հանելով՝ զայն իր գլխուն շուրջը դարձնել: Ոտքի, գլխու և թևերու այս անընդհատ շարժումները զինքը այն աստիճան յոգնեցուցին ու քրտնեցուցին որ սկսաւ հեւալ շնչասպառ երեւոյթով մը և ի վերջոյ ծունկերուն վրայ ինկաւ ու անշարժ մնաց, աչքերը դէպի ձեղուն սեւեռած՝ վերացումի և յափշտակութեան վիճակի մը մէջ:

Քիչ մը ետքը շրթունքը սկսան շարժիլ, աներեւոյթ էակներու հետ խօսելու պէս: Անհասկնալի բառեր արտասանեց, դէմքը մերթ խոժոռեցուց, մերթ զուարթացուց, երկիւղի և ուրախութեան ծամածռութիւններ ձեւացնելով և ի վերջոյ գոչեց.

— Հարցուցէ՛ք, Վեհափառ տէր, ոգիները պատրաստ են պատասխանելու:

Այս խօսքերը արտասանելէ ետքը Էպիւլ-Հիւտա աչքերը գոցեց, գլուխը մինչև դէպ ի ձեղուն դարձուցած: Կարծես կը քնանար արձանացած վիճակի մէջ:

— Կ'ուզեմ որ ըսես թէ ի՛նչ կը սպառնայ ինծի:

Էպիւլ Հիւտա, մինչ աչքերը գոց, սկսաւ շրթունքը շարժել առանց բառ մը արտասանելու. յետոյ, կամաց կամաց, անկապակից խօսքեր արտասանեց և ի վերջոյ ըսաւ.

— Այո՛, ոգիներն են որ կը խօսին, անոնք որոնց համար ո՛չ անցեալը, ո՛չ ներկան և ո՛չ ապագան գաղտնիք ունին. անոնք որ ժամանակէն դուրս կ'ապրին և սկիզբն ու վախճանը միեւնոյն ատեն կը տեսնեն... մօտ ատենէն, գուցէ վեց եօթը ամիսէն, մեծ վտանգ մը կը սպառնայ Ձեր վեհափառութեան, անակնկալ, սոսկալի վտանգ մը, ուղղակի ձեր անձին ու ձեր կեանքին դէմ... հարիւրաւոր դիակներ կ'երեւան, կարմիր կարմիր եղած, բայց Վեհափառ տէր, Աստուած իր աջը կ'երկարէ ահա՛ ու կը տարածէ ձեր վրայ, փրկանքը կ'անցնի առանց ձեզ վնասելու...

Ապտիւլ Համիտ որ հետ ի հետէ սրտատրոփ կը հետեւէր իր ծերունի գուշակին խօսքերուն, լայն շունչ մը առաւ,

կարծես թէ նոյն րոպէին իսկ սպառնացող վտանգէն ազատած ըլլար և գրպանէն թաշկինակը հանելով՝ իր քրտնաթոր ճակատը սրբեց։

— Յետո՞յ, հարցուց կրկին դողահար ձայնով մը։

— Թշնամիներ ամէն կողմ, շարունակեց Էյիւպ Հիւսամ. որոնք ձեր Վեհափառութեան դէմ կը դաւեն, որոնք կը խուժեն ամէն կողմէ, հետզհետէ բազմանալով... այո՛, ոգիները այնպէս կ'ըսեն... ահա՛ կը հասնին նոյնիսկ Պոլիս, նոյն իսկ պալատին մօտ, նոյն իսկ պալատէն ներս... փախէ՛ք, ահա ձեր նուիրական անձին մօտեցան... բայց չէ՛, չեն համարձակիր ձեր կեանքին դպչելու, չէ՛ չեն համարձակիր, չեն համարձակիր...։

Էյիւպ Հիւսամ երեսի վրայ ինկաւ, ճակատը տախտակամածին զարնելով այնպիսի ուժգնութեամբ մը որ բաղխումին ձայնը ցնցեց Ապտիւլ Համիտը։ Գուշակը հինգ վայրկեան մնաց այդպէս ճակատը գետնին. իբր թէ բաղխումին սաստկութենէն մարած ըլլար, յետոյ յանկարծ գլուխը վեր առաւ, աչքերը բացաւ և սկսաւ ուժով մը շնչել, երկար ատեն շունչը բռնած մէկու մը պէս։

— Տակաւին հարցումներս չլմնցուի, ըսաւ բռնաւորը ծերունիին նայելով։

— Բայց, վեհափառ տէր, ոգիները գացին, կակազեց Էյիւպ Հիւսամ աղերսարկու շեշտով մը։

— Թո՛ղ նորէն գան։

— Վեհափառ տէր, ոգիները մահկանացուներու կամքին չեն հնազանդիր։

— Էյիւպ Հիւսամ, ըսաւ Ապտիւլ Համիտ ձայնը մեղմելով, կարևոր հարցումներ ունիմ տակաւին, որոնց պատասխանը տոխպողական է. գիտեմ որ շատ յոգնեցար և քեզի ժամ մը հանգիստ կը շնորհեմ և ասկէ զատ 500 ոսկի նուէր կ'ընեմ, միայն թէ կ'ուզեմ որ ոգիները կրկին կանչես։

— Աստուած երկար կեանք տայ թագաւորիս, պատասխանեց ծերունին մինչև գետին խոնարհելով։

Հինգ հարիւր ոսկի նուէրը բոլորովին մոռցնել տուած էր իր յոգնութիւնը և հիմա կ'ուզէր օգտուիլ Ապտիւլ Համիտի տրամադրութենէն. ուրիշ նուէր մըն ալ կորզելու համար։ Իր ըրած յայտնութիւնները թէև անախորժ բաներ էին և սակայն խորին ազդեցութիւն գործած էին բռնաւորին ախտաւոր երևակայութեանը վրայ։ Արդէն Էյիւպ Հիւսամ որ երկար ատենէ ի վեր իր տիրոջ հետ յարաբերութեան մէջ էր, նշմարած էր որ Ապտիւլ Համիտ աւելի կարևորութիւն կու տար և կը զգածուէր իր գուշակութիւններէն երբոր աղետաւոր յայտնութիւններ ընէր. մինչդեռ լաւատես գուշակութիւններուն շատ հաւատք չէր ընծայեր և կը կարծէր որ ծերունին իրեն հաճելի ըլլալու համար ոգիներուն սուտ խօսեցնել կու տար։

Կէս ժամի չափ հանգչելէ ետքը, կախարդը ըսաւ.

— Վեհափառ տէր, կը զգամ որ գերագոյն ոգիները տակաւին մեր շուրջը կը դեգերին ու չեն հեռացած, եթէ հրաման կ'ընէք օգուտ քաղենք իրենց ներկայութենէն ու կրկին հրաւիրենք զիրենք հարցափորձելու համար։

— Լա՛ւ, սկսէ տեսնենք քու գործողութիւններուդ, պատասխանեց բռնաւորը։

Էյիւպ Հիւսամ, որ միշտ ծունկի եկած կը մնար տախտակամածին վրայ, ոտքի ելաւ և սկսաւ իր քիչ մը առաջուան շրջանները ու շարժումները ճիշդ միևնոյն ձևով։

Երբ կրկին, աչքերը գոց գետին ինկաւ, գլուխը դէպ ի ձեղուն երկարած, գոչեց.

— Հարցուցէ՛ք, վեհափառ տէր, ոգիները պատրաստ են պատասխանելու։

Ապտիւլ Համիտ, որ անհամբեր կը սպասէր այդ վայրկեանին, ըսաւ.

— Կ'ուզեմ հասկնալ թէ Պոլսէն Եէմէն աքսորուած չորս աքսորեալները որոնք շոգենաւը Սուէզի ջրանցքէն անցած ատեն խոյս տուած են, ո՞ւր կը գտնուին։

Ծերուկ կախարդին շրթունքը սկսան շարժիլ և քիչ յետոյ ըսաւ։

— Ոգիները ահա՛ կը պատասխանեն և կ'ըսեն թէ այդ չորս անձերը ուրիշ բազմաթիւ մարդերով շրջապատուած՝ կը փախչին դէպ ի աւազուտ անապատը... արագ արագ կը փախչին առանց ետևնին նայելու. բայց ահա՛ ուրիշներ որոնք զիրենք կը հալածեն ու պիտի հասնին անոնց, այսպէս կ'ըսեն ոգիները։

—Պիտի հասնի՞ն ու պիտի բռնեն փախստականները, բայց ո՞վ են այդ ետևնէն վազողները, գոչեց Սպահիլ Համիտ յուզուած ձայնով մը։

— Այո՛, փախստականներուն ետևէն կը հալածեն և կամաց կամաց անոնց կը մօտենան, ու փախստականները չեն կասկածիր թէ իրենց ետևէն եկողներ կան... իրենց ընթացքը կը դանդաղեցնեն... ահա միւսները մօտեցան, մօտեցան...

Կախարդը կրկին գետին տապալեցաւ, ճակատը տախտակամածին զարնելով ու անշարժ մնաց։

Սպահիլ Համիտ տհաճութեան շարժում մը ըրաւ.

— Այս մարդը պարզապէս, կա՛մ կը զառանցէ և կամ զիս խաղել կ'ուզէ, ըսաւ ինքնիրեն, ո՞վ պիտի հալածէ փախստականները անապատին մէջ... խորամանկ ծերուկը ինծի հաճելի ըլլալու համար միտքէն առասպելներ կը հնարէ...

Էպիւլ Հիւտա գլուխը վեր առաւ և աչքերը բացաւ.

— Վեհափառ տէ՛ր, գոհ մնացի՞ք ոգիներու պատասխաններէն, հարցուց։

— Այդ ոգիներուն պատասխանները քեզ սուզի տակ նետին, գոչեց բռնաւորը սրտմտած շեշտով մը, կը կարծես որ այդ խաբէբայութիւններուդ հաւա՞տք կ'ընծայեմ... բայց արդէն առաջուց ըսի որ եթէ ըսածներդ չհաստատուին՝ այս անգամ քու արժանի պատիժդ պիտի գտնես... ուստի պատրաստուէ՛...։

— Վեհափառ տէր, գերագոյն ոգիները չեմ կարծեր որ սուտ խօսին, պատասխանեց ծերուկը խոնարհ՝ բայց հաստատուն ձայնով մը և եթէ նոյնիսկ իրենց խօսքերուն ճշմարտութիւնը կարելի չըլլայ հաստատել, ես պատրաստ եմ ոգիներու սիրոյն ձեր յարմար տեսած պատիժը կրել անտրտունջ։

Սպահիլ Համիտ, առանց պատասխանելու, բարկութեամբ գլուխը անդին դարձուց, մինչ Էպիւլ Հիւտա սովորական դէմքով մը ծունկի եկած, անշարժ կը մնար։

Յանկարծ դուռը զարնուեցաւ և Իզզէթ փաշա ներս մտաւ։ Քարտուղարին դէմքը կը ճառագայթէր և յայտնի էր որ աղէկ լուր մը կը բերէր։ Բռնաւորը իր թափանցող աչքերովը իսկոյն հասկցաւ ասիկա և զուարթ ձայնով մը հարցուց.

— Ի՞նչ կայ տեսնենք։

— Հեռագիր մը ստացայ այս միջոցիս Սամի պէյէն, որ ինչպէս յայտնի է, ձեր վեհափառութեան, չորս աքսորեալները փոխադրող շոգենաւին մէջ կը գտնուէր հսկողութիւն կատարելու համար, ըսաւ քարտուղարը։

— Ի՞նչ հեռագիր է, կարդա նայինք։

Իզզէթ փաշա իր ձեռքը գտնուած թուղթը բացաւ և հետևեալը կարդաց.

«Սուէզի ջրանցքէն անցած միջոցնուս, գիշեր ատեն, երբ շոգենաւին մէջ ամէն մարդ քնացած էր, չորս աքսորեալները յաջողեցան փախչիլ, Բօրթ-Սայիտէն, նաւապետին թոյլտուութեամբ, շոգենաւին մէջ մտնող հինգ անձերու օժանդակութեամբ։ Ծանր կասկածներ կան Օսման նաւապետի մեղսակցութեան մասին։ Ես, պարտ համարեցի Սուէզ հասնելուս պէս զինուած օժանդակներու խումբ մը կազմել և փախստականներուն ետևէն իյնալ և կը յուսամ որ շնորհիւ Աստուծոյ և վեհափառ Սուլթանին պիտի յաջողիմ զիրենք գտնել ու ձերբակալել, Երբ այս հեռագիրս Պոլիս հասնի, ես արդէն ճամբայ ելած և գուցէ նպատակիս հասած կ'ըլլամ։»

Այս հեռագրին ընթերցումը խորին ազդեցութիւն մը ըրաւ Ապտիւլ Համիտի վրայ որուն աչքերը ուրախութենէ շողալ սկսան։ Յանկարծ նշմարեց ծերունի կախարդը որուն դէմքը նոյնպէս յաղթականօրէն կը ճառագայթէր։

— Արդէն ես այդ հեռագրին պարունակութիւնը գիտէի, ըսաւ Ապտիւլ Համիտ խօսքը իր սիրական քարտուղարին ուղղելով գոհունակ դէմքով մը՝ նոյն իսկ այդ հեռագրին մէջ չեղած մանրամասնութիւններն ալ գիտեմ...։

— Ճշմարիտը, վեհափառ տէր, զիս չափազանց կը զարմացնէք, պատասխանեց Իզզէթ փաշա, որովհետեւ հեռագիրը ճիշտ այս վայրկեանիս հասաւ եւ ես ալ փութացի անմիջապէս ձեր վեհափառութեան մատուցանել։

— Իմ տեղեկութիւններս հեռագրի միջոցաւ չեն հասած, շարունակեց բռնաւորը որ խիստ լաւ տրամադրութեան մը մէջ կը գտնուէր, այլ գերմարդկային միջոցներով։

— Վեհափառ տէր, ներեցէ՛ք որ խոստովանիմ թէ ձեր ըսածները չեմ ըմբռներ։

— Եւ սակայն շատ պարզ են ըսածներս, ինչ որ այդ հեռագիրը կը հաղորդէ, մեր Շէյխ Էպիւլ Հիւտան մանրամասնօրէն պատմեց ինծի։

— Զարմանալի՜ բան, գոչեց քարտուղարը։

— Այո՛, եւ անոնք որ իր կարողութեան վրայ հաւատք չունին ու կը ծաղրեն զինքը կամ խաբեբայի մը տեղ կը դնեն, թող ամօթահար մնան, որովհետեւ, նորէն կը կրկնեմ Էպիւլ Հիւտա ո՛չ թէ միայն աքսորեալներուն հետապնդուած ըլլալը ըսաւ, այլ նոյն իսկ հաւաստեց թէ Սամի պէյ անոնց քով հասած ու ձերբակալած է զանոնք... այնպէ՞ս չէ Շէյխ Էպիւլ Հիւտա, աւելցուց Ապտիւլ Համիտ դէպ ի ծերունի գուշակը դառնալով։

Կախարդը ուրախ ու զուարթ դէմքով մը մօտեցաւ իր տիրոջ, մինչեւ գետին խոնարհութիւն մը ըրաւ եւ ըսաւ.

— Ես այս յայտնութիւններուն մէջ ոեւէ արժանիք մը

չունիմ պարզապէս երկնային ոգիներուն եւ ձեր բարձր վեհափառութեան միջեւ միջնորդի մը դերը կը կատարեմ...

— Եւ ես քու միջնորդչէքդ առատօրէն պիտի վճարեմ, պատասխանեց բռնաւորը թեթեւ մը ժպտելով...

— Աստուած ձեզի երկար կեանք պարգեւէ։

Այս սուլթանական նոր շնորհը ապահովաբար 500 ոսկիէն պակաս չպիտի ըլլար, որով Էպիւլ Հիւտայի երկնային ոգիները մէկ օրուան մէջ հազար ոսկի պիտի վաստկցնէին իրեն։

— Հիմա ա՛լ գնա՛ հանգչէ, որովհետեւ ոգիները քեզ շատ յոգնեցուցին, ըսաւ ծերունիին դառնալով։

— Ձեր վեհափառութեան կամքը կատարողը երբեք չի յոգնիր, պատասխանեց Էպիւլ Հիւտա, խոնարհելով ու ետեւ ետեւ երթալով մինչեւ դուռը։

Երբ Համիտ առանձին մնաց իր քարտուղարին հետ ըսաւ.

— Այս մարդը ճշմարտապէս տարօրինակ կարողութեան տէր է եւ կը հաւատամ որ ոգիներու հետ հաղորդակցութիւն ունի։

— Այնպէս է, ես ալ ձեր վեհափառութեան կարծիքէն եմ, պատասխանեց քարտուղարը շողոքորթութեամբ, եթէ ո՛չ անկարելի էր որ կարենար գիտնալ Սամի պէյի արշաւանքը, քանի որ այդ մասին մենք ոեւէ տեղեկութիւն չունինք։

— Հիմա պէտք է որ միջոցներ ձեռք առնենք դաւաճան նաւապետին դէմ, այդ մարդը դուցէ գաղտնի քօմիթէին անդամներէն է... չ՛ըլա ոստիկանութեան նախարարին լուր ղրկէ որպէսզի իր բնակած տանը մէջ գտնուողները ձերբակալեն. Նոյնպէս պէտք է շուտով ձերբակալել բոլոր անոնք որոնց հետ ինքը կը տեսնուի կամ յարաբերութիւն ունի, այս գործողութիւնները պէտք է կատարուին առանց ժամանակ կորսնցնելու։

— Շատ աղէկ, վեհափառ տէր, այս վայրկեանին պէտք եղած հրահանգները կուտամ։

— Ասկէ զատ, իսկոյն Սուէզ իրեն հեռագրէ՝ որ անմի-

ջապէս իր շոգենաւով ճամբայ ելլէ Պոլիս վերադառնալու համար. նոյնպէս Տարօնեան լաւ գիտնալու է որ շոգենաւը հոն հասնելուն պէս զայն վար դնեն ու նաւակով ձերբակալելով, խիստ հսկողութեան տակ հոս բերեն:

— Հիմա ինչ որ հարկէ՝ կը հասկնամ:

— Այդ դաւաճանը և իր մեղսակիցները պէտք չէ որ մեր ձեռքէն խուսափին գոչեց բռնաւորը, հեռագիրը բոլորքելով:

— Շնորհիւ ձեր վեհափառութեան, ինչպէս ամենուն ալ արժանի պատիժը կուտանք:

— Օ՛ն, ժամանակ մի անցըներ և գնա՛ հրամաններս կատարելու:

Համիտի սիրական քարտուղարը խոնարհելով հեռացաւ իր տիրոջ քովէն:

ԳԼՈՒԽ Գ.

ԱՆԱՊԱՏԻՆ ՄԷՋ

Սամի պէյ մեծախօս ու խաբեբայ մարդ մը չէր: Լրտեսութեան անարգ պաշտօնը ընդունած էր, բայց զայն քաջութեամբ և հաւատարմօրէն կը կատարէր: Այն համոզումը ունէր թէ արդար և պատուաւոր ասպարէզ մըն էր իր ընտրածը: Պոլսոյ մէջ իսկ, իր լրտեսութեան պաշտօնին մէջ, մեծամեծ ծառայութիւններ մատուցած էր Ապտիւլ Համիտի, հալածելով ու մատնելով բոլոր անոնք որ ազատական ձգտումներ ունէին ու կը համարձակէին բռնակալութեան դէմ բողոքելու: Անգամ մը չէ վա-

րանած նոյնիսկ ժուռնալ մը գրել իր քեռայրին դէմ որ ազատական զինուորական մըն էր և որուն հետ միևնոյն յարկին տակ կը բնակէին: Այս ժուռնալին վրայ քեռայրը Ֆիզան աքսորուած էր և իր քոյրն ալ սրտին ցաւէն հիւանդանալով մեռած: Բազմաթիւ էին նաև անոնք որոնք զոհ գացած էին իր կեղծաւոր բարեկամութեան և միամտութիւնը ունեցած էին մտերմական խօսակցութեան մը մէջ ազատական գաղափարներ յայտնելու կամ Եըլտըզի բռնաւորին վրայ քննադատութիւններ ընելու:

Իր այս նկարագրով Սամի պէյ սոսկումի առարկայ մը դարձած էր ամէնուն համար. իր եղբայրներն անգամ կը վախնային հետը խօսքի բռնուելէ, որովհետև վստահ էին որ կարող էր նոյն իսկ զիրենք մատնելու: Ամէն մարդ կը ջանար խուսափիլ իր ներկայութենէն, այնպէս որ ալ գրեթէ առանձին կ'ապրէր ու այս բանը ա՛լ աւելի կատաղութեամբ կը լեցնէր իր հոգին: Դէմը եկողին դէմքին վրայ կը ջանար կարդալ անոր մաքէն անցածը, վտանգաւոր մտածումներ գուշակել և զանոնք Եըլտըզ տեղեկագրել:

Երբ իրեն պաշտօն յանձնուեցաւ չորս աքսորեալներուն վրայ հսկելու և մինչև Արաբիա անոնց ընկերանալու, մեծ վարձատրութեան մը փոխարէն. շատ գոհ մնաց, որովհետև վերջին ժամանակներս այնքա՛ն ծայրայեղ կասկածանքով կը վարուէին իրեն հետ որ առիթ չէր ունենար ծառայութիւն մը մատուցանելու իր տիրոջ: Հիմա կը յուսար որ իր շրջանակէն հեռանալով՝ պիտի կրնար նոր զոհեր գտնել զանոնք գազանին կլափը նետելու համար: Առաջին օրէն աչքը տնկած էր Օսման Նաւապետին վրայ, որ քաղաքին ապականիչ մթնոլորտէն դուրս, ազատ ծովուն վրայ ապրելով միշտ ու լրտեսներու շարունակական վախին ազդեցութեան տակ չըլլալով, խօսելու և իր գաղափարները արտայայտելու աւելի ազատ ձև մը ունէր և յաճախ իր մտածումը ըսելու քաջութիւնը կ'ունենար: Սամի պէյ արդէն որոշած էր այդ մարդուն կորուստը երբոր Սա-

էջի ջրանցքին մէջ փախուստը տեղի ունեցաւ։ Այդ անակընկալ պատահարը խորապէս ցնցեց զինքը։

— Եթէ կարենամ այս առթիւ փայլուն ծառայութիւն մը մատուցանել Սուլթանին, ա՛լ վճռականօրէն բախտս շինած կ'ըլլամ, մտածեց, փառք, պատիւ, հարստութիւն, ամենուն ալ կը տիրանամ։

Բայց այդ ծառայութիւնը մէկ կերպով միայն կարելի էր մատուցանել, այն է փախստականները ձեռք ձգելով և զանոնք կրկին Ապտիւլ Համիտի դարձնելով։ Արդարև չափազանց դժուարին ձեռնարկ մըն էր այս, բայց վարձատրութիւնը այնքա՜ն մեծ պիտի ըլլար որ կ'արժէր փորձել։ Եւ Սամի պէյ չվարանեցաւ։

Ինչպէս տեսանք, Սուէզի մէջ յաջողեցաւ քանի մը ժամուան մէջ, շնորհիւ իր քովը գտնուած դրամին, արկածախնդիր Պէտէվիներէ խումբ մը կազմել և մեզ ծանօթ հեռագիրը պալատ ուղղել ետքը, անոնց հետ անցնիլ ասիական եզերքը, իր արշաւանքը սկսելու համար։

Սամի պէյ Պաղտատի և Պէյրութի մէջ պաշտօնավարած ըլլալով, ո՛չ թէ միայն ծանօթ էր արաբերէն լեզուին՝ այլ նաև խիստ լաւ կը ճանչնար Պէտէվիներու կեանքն ու բարքերը։

Մէկ քանի խօսքով բացատրած էր իրենց արշաւանքին նպատակը՝ անոնց ըսած էր որ Սուլթանին ծառայութեան մէջ կը մտնէին և թէ գործը եթէ յաջողէր մեծամեծ վարձատրութիւններ կը սպասէր իրենց։ Բայց ապագայի խոստումներով միայն չգոհանալով՝ կանխիկ գումարներ ալ տուած էր իրենց։

Սամի պէյ երբ ափ յափոյ կազմած իր փոքրիկ խումբով անցաւ ասիական եզերքը, կարճ խորհրդակցութիւն մը ունեցաւ Պէտէվիներու մեծին՝ Շէյխ Սալէհի, հետ որ 55 տարեկան, կայտառ ու պատկառելի ծերունի մըն էր։

— Կարծեմ թէ մեր կազմած խումբը բաւական չէ մեր ձեռնարկը յաջողութեամբ գլուխ հանելու համար, դիտել տուաւ։

— Քանի՞ հոգի են փախստականները։

— Չորս հոգի աքսորեալները որոնց մէն կին է, հինգ իրենց ընկերները և երեք հոգի նաւակին մէջ սպասողները որոնք նաւակը ձգելով անոնց հետ գացին, ուրեմն ընդ. ամէնը 12 հոգի, մինչդեռ մենք եօթը հոգի ենք միայն։

— Այո՛, իրաւունք ունիս, պէտք է նոր օժանդակներ ալ գտնենք, պատասխանեց Պէտէվին... առ նուազն հինգ հոգի ևս պէտք է, որպէսզի ուժերը հաւասար ըլլան, յետոյ ոտքով չէ որ պիտի յաջողինք այդ փախստականներուն ետեւէն հասնիլ, պէտք է նաև ուղտեր վարձել կամ ծախու առնել։

— Դրամը ինծէ, պէտք եղածները ճարել քենէ, պատասխանեց Սամի պէյ։

— Երբոր դրամ կայ մէջտեղ ամէն բան կը դիւրանայ։

Ապտիւլ Համիտի գործակալը իբրև պատասխան՝ ձեռքը գրպանը տարաւ և ափ մը ոսկի առնելով Պէտէվիին երկարեց։ Ծերունի Արաբացիին աչքերը շողացին, ոսկիները սահեցուց իր մէջքի մետաքսէ գօտիին մէջ և ըսաւ.

— Օ՛ն, գործի սկսինք։

Փոքրիկ խումբը արագօրէն քալել սկսաւ աւազուտ ու տափարակ դաշտին մէջ և ժամ մը ետքը հասաւ փոքրիկ գիւղ մը ուր քանի մը արմաւենիի ծառեր կ'երեւային։ Շէյխ Սալէհ իսկոյն գեղին ծերունիները իր գլուխը ժողվեց և անոնց հետ գաղտնապար խորհրդակցեցաւ, մինչ Սամի պէյ ծառի մը տակ կը հանգչէր։

Այդ խորհրդակցութեան արդիւնքը այն եղաւ որ իրիկուան դէմ արդէն տասներկու ուղտ և ուրիշ վեց զինեալ Պէտէվիներ ալ պատրաստ կը սպասէին գիւղին ծայրը։

Այսպէս, արշաւախումբը, ա՛լ աւելի զօրացած, ճամբայ ելաւ և շուտով անյայտացաւ աւազուտ դաշտին մէջ։

Երբ բաւական ճամբայ առին, լրտեսը մօտեցաւ Պէտէվիներու պետին և ըսաւ.

— Շէյխ Սալէհ, ինչպէ՞ս պիտի կրնանք այսպէս ըստ բախտի երթալով փախստականներուն հետքը գտնել...։

— Այդ մասին ըսա՛ւ միտքդ մի չարչարեր, պատասխա-
նեց Ծերունին, անապատը միայն ուրիշները կրնայ մոլորցնել,
մինչդեռ մենք անոր ամէն ծակը ծուկը գիտենք և կրնանք, աչ-
քերնիս գոց, մեր ճամբան գտնել... ասկէ զատ ասոր ճամ-
բայ չի կայ այս անապատէն անցնելու համար, այլ միայն մէկ
ուղի մը, հետևաբար վախ չի կայ, խնդիրը այն է որ կարե-
նանք իրենց առաջէն հասնիլ, անապատէն դուրս չելած:

— Եւ որչա՞փ ժամանակ պէտք է այս անապատէն անց-
նելու համար:

— Սա նուազն մէկ օր, այն ալ անընդհատ ու արագօրէն
ուղտը քշելով:

— Ուրեմն պարապ տեղը այս արշաւանքը կազմակեր-
պեցինք:

— Ինչու համար:

— Որովհետև մեր հետապնդած անձերը տասներկու ժա-
մէ ի վեր է որ արդէն ճամբայ ելած են...:

— Այո՛, բայց անոնք սովորած են դէպի մեր ուղղու-
թեամբը գալու չեղակի կերպով, մինչդեռ մենք ուղղակի կ'եր-
թանք, այնպէս որ վեց ժամի չափ կը շահինք և այնատեն
մեզ իրարմէ բաժնող հեռաւորութիւնը միմիայն վեց ժամի կը
իջնէ:

— Այդ ալ սակայն բաւական մեծ հեռաւորութիւն մըն է:

— Անշուշտ եթէ այդ մարդիկը Պէտէվիներ ըլլային և
վարժութիւն ունենային ուղտով ժամերով ճամբորդելու...: Ես
վստահ եմ որ անոնք ամէն ժամ պիտի ստիպուին կանգ առ-
նելու և հանգչելու մանաւանդ որ իրենց հետ կին մըն ալ
ունին:

— Շատ իրաւացի է այդ դիտողութիւնդ, պատասխանեց
Սամի պէյ հիանալով իր առաջնորդին նրբամտութեան վրայ.
ուրեմն կրցածնուս չափ մեր ընթացքը արագենք... ես ուղտ
հեծնելու վարժուած եմ. ուստի իմ մասիս վախնալիք բան մը
չունինք:

Արշաւախումբը արդարև սկսաւ աւելի արագ երթալ:
Արևը արդէն հորիզոնին ետև անյայտ կ'ըլլար և հաճելի
զովութիւն մը կը տիրէր: Ամենքը լռած էին և միմիայն ուղ-
տերու ոտնաձայնը կը լսուէր աւազին վրայ:

Սամի Պէյ հակառակ իր խօսքերուն, կը սկսէր սոսկալի
կերպով յոգնիլ ուղտին անընդհատ ելևէջներէն, այսուհանդերձ
ինքզինք կը զսպէր: Փախստականներուն առաջէն հասնելու
փափաքը այնքա՜ն սաստիկ էր իր մէջ որ մոռցնել կուտար ա-
մէն ֆիզիքական տառապանք:

Շէյխ Սալէհ և իր ընկերները միշտ կը քշէին իրենց ուղ-
տերը և յաճախ կը ստիպուէին ետևնին դառնալ, իրենց միա-
ցնելու համար Սամի պէյը որ միշտ հեռու կը մնար:

Ա՛լ գիշերը բոլորովին պատած էր ամէն կողմ, բայց եր-
կինքը այնքա՜ն պայծառ էր որ յստակօրէն կը տեսնուէր ան-
սահման անապատը: Չորս ժամէ ի վեր այսպէս կ'երթային և
տակաւին ո և է հետք չէին գտած: Սամի պէյ որ Շէյխ Սա-
լէհի խօսքերէն այնքա՜ն յոյս առած էր, կը սկսէր անհամբե-
րութեան նշաններ ցոյց տալ, մանաւանդ որ կը զգար թէ այդ
արշաւը երկար ատեն չպիտի կրնար շարունակել և թէ իր ոյ-
ժերը, հակառակ իր կամքին, զինքը կը լքէին:

Այս կէս մը յուսահատական կացութեան մէջ էր երբ Շէյխ
Սալէհի ձայնը զինքը կանչեց: Իսկոյն փութաց իր ուղտը
անորինին մօտեցու:

— Կարծեմ մեր նպատակին հասանք, ըսաւ Պէտէվին:

— Ինչպէ՞ս, գոչեց Սամի պէյ:

— Հեռուն, հորիզոնին վրայ սև կէտերու շարժումը չե՞ս
նշմարեր կոր:

Սամի պէյ աչքերը խոշոր խոշոր բացաւ և դէպի ցոյց
տրուած տեղ մը ուղղեց:

Բայց ինք անապատի զաւակներուն վարժ ու հեռատես
աչքերը չունէր. ի զո՜ւր իր նայուածքը յառեց դէպի անսահ-
ման հորիզոնը:

— Չէ՛, բան մըն ալ չեմ նշմարեր կոր։

— Զարմանալի՛ բան, գոչեց Շէյխ Սալէհ, ես ընդհակառակը յստակօրէն կը տեսնեմ կոր ամբողջ խումբ մը որ կը յառաջանայ և որուն քանի հոգիէ բաղկացած ըլլալը քիչ մը ետքը պիտի հաշուեմ։ Հիմա վազցնենք մեր հեծանիւները։

Սանձի պարզ շարժում մը բաւական եղաւ որպէսզի Պէտէվիներու մեծաւորին ուղտը իր ընթացքը արագէ։ Միւս ուղտերը ինքնաբերաբար հետեւեցան իրենց առաջնորդին օրինակին։

Աւազուտ անապատին մէջ այս արշաւանքը կէս ժամու չափ տեւեց։

— Այո՛, ապահովաբար մեր փնտռած փախստականներն են, ըսաւ Շէյխ Սալէհ, ետին դառնալով ու խօսքը Սամի պէյին ուղղելով, ա՛լ հիմա որոշ կերպով կը տեսնեմ կոր զիրենք, մէկ, երկու, երեք, չորս, հինգ, վեց, եօթը, ութը, ինը, տասը հոգի են...։

— Այո՛, այո՛, ըսին միւս Պէտէվիներն ալ որոնք իրենց պետին խօսքերը լսած էին, տասը հոգիի չափ կան և իրենց ուղտերն ալ յոգնած կ'երեւան կոր, որովհետեւ դանդաղօրէն առաջ կ'երթան։

Սամի պէյ կրկին զննեց հորիզոնը և երկարող ստուերները։

— Ճիշդ է. ըսաւ, ես ալ այժմ կը տեսնեմ կոր...։

— Շիտակը չէի յուսար որ այսչափ շուտ պիտի հասնինք ետեւնուն, շարունակեց Շէյխ Սալէհ. կ'երեւայ որ ճամբան արգելք մը ունեցած են և տեղ մը կանգ առած... բախտը մեզի յաջող կ'երեւայ և Աստուած մեզի հետ է։

— Միայն թէ ի՞նչ ապահովութիւն ունինք թէ այդ խումբը մեր փնտռած փախստականներէն կազմուած է, առարկեց Սամի պէյ։

— Ներքին ձայն մը ինծի կ'ըսէ որ անոնք են, պատասխանեց Շէյխը, արդէն կէս ժամէն յայտնի կ'ըլլայ, որովհետեւ կը յուսամ որ այս ընթացքով շուտով պիտի հասնինք իրենց։

Խօսակցութիւնը հոս կանգ առաւ և ուրիշ ձայն չէր լըսուեր եթէ ոչ ուղտերու ոտնաձայնը աւազին վրայ։

Սամի պէյ, հակառակ իր անտանելի յոգնութեան և ֆիզիքական տառապանքին, անհուն հրճուանք մը կը զգար այժմ։ Աչքը չէր կրնար զատել հորիզոնին վրայ ուրուապէս տեսնուած սեւ կէտերէն, որոնք հետզհետէ կը մեծնային։

Օ՜հ, եթէ իրաւցնէ փախստականները ըլլային անոնք, եթէ յաջողէր ձեռք ձգել այդ չորս աւազակները և իրենց ընկերները, եթէ ամէնքը մէկէն կարենար Պոլիս տանիլ ու յանձնել Աբտիւլ Համիտին, ի՜նչ մեծ փառքի և պատիւի պիտի արժանանար, ի՜նչ փայլուն դիրք մը պիտի գրաւէր Եըլտըզի պալատին մէջ, և բոլոր անոնք որ զինքը չէին սիրեր կամ նոյնիսկ կ'ատէին, որքա՜ն ակնածանքով պիտի խոնարհէին իր զօրութեանը առջև։ Սամի պէյ այդ հեռապատկերը աչքին առջև բերելով, նոր ոյժ ու կորով կը ստանար ու բոլորովին կը մոռնար իր ոսկորներուն ջախջախումը յարաշարժ ուղտին տատանումներէն։

Քսան վայրկեան ևս այսպէս յառաջացան գրեթէ վազն ի վազ։ Հիմա ա՛լ հեռուն տեսնուած ստուերները որոշ կերպարանքներ առած էին, միայն թէ Շէյխ Սալէհ սխալած էր իր քիչ մը առաջուան հաշիւին մէջ. ո՛չ թէ տասը, այլ ութը ուղտեր միայն կ'երեւային։ Այս կէտը Սամի պէյ դիտել տըւաւ Պէտէվիներու մեծաւորին։

— Այո՛, սխալ տեսայ, պատասխանեց Շէյխը։ Բայց աւելի աղէկ, եթէ մեր թշնամիները փոխանակ տասնի՝ միայն ութը հատ են, յաղթանակը աւելի ապահով կ'ըլլայ։

— Երբոր մօտենանք իրենց, ի՞նչպէս պիտի վարուինք, հարցուց Սամի պէյ։

— Նախ պէտք է որ բոլորովին վստահ ըլլանք թէ մեր տեսած մարդիկը բո՛ւն իսկ փախստականներն են. յետոյ զիրենք կը հրաւիրենք անձնատուր ըլլալու և եթէ դիմադրեն,

այն ատեն մեր զէնքերուն կը դիմենք․ կարծեմ անկէ՝ ուրիշ միջոց չի կայ իրենց հետ բանակցելու։

— Իրաւունք ունիս, մրմռաց Սալահ Համիտի գործակատարը իր ակռաներուն մէջէն։

Եւ սակայն կ'երեւար որ միւս խումբը վերջապէս նշմարած էր իրենց նաւէն ելլողները եւ կասկածելով անոնց դիտաւորութեան վրայ, արագած էր իր ընթացքը։

— Ա՜, կը սկսին փախչիլ, ուրեմն անոնք են, գոչեց Շէյխ Սալէհ, իր ուղտին ընթացքը ա՛լ աւելի արագացնելով։

Յայտնի կ'երեւար որ միւս խումբը նշմարած էր թէ մեր Պէտէվիները իրենց նաւէն ելած էին, որովհետեւ յանկարծ սովորական ճամբէն շեղելով՝ դէպի ձախ դարձաւ։

— Օ՛ն, ձեզ տեսնեմ, վազցուցէ՛ք ձեր ուղտերը, գոչեց Շէյխը իր մարդոց, խումբին գլուխը անցնելով։

Միւսները նոյնքան արագ կարող չէին փախչիլ եւ երկու խումբերուն միջեւ եղած հեռաւորութիւնը հետզհետէ կը կարճնար։ Կէս ժամէ ի վեր այս արշաւը կը շարունակուէր երբ միւս խումբը մէկէն կեցաւ։

— Հասկցան որ չպիտի կրնան փախչիլ, ու հիմա դիմադրութեան կը պատրաստուին, ըսաւ Շէյխ Սալէհ։

Պէտէվիներու մեծին խօսքը կարծես հաստատելու համար՝ դիմացի կողմէն մէկ քանի հրացաններ պարպուեցան եւ գնդակները սուրալով անցան իրենց գլխուն վրայէն։

— Դուք ալ կրակ ըրէ՛ք, գոչեց Շէյխը, օրինակը ինք տալով եւ հրացանը պարպելով։

Երկու խումբերուն միջեւ կռիւը սկսած էր։ Տասը վայրկեանի չափ տեւեց այս հրացանաձգութիւնը, առանց երկու կողմին վնաս մը պատճառելու։

— Առա՛ջ, հրամայեց Շէյխ Սալէհ, ջանանք աւելի մօտենալու, որպէսզի կարենանք մեր գնդակները օգտակարապէս գործածելու։

Հազիւ թէ քիչ մը յառաջացած էին, նոր հրացանաձը-

գութիւն մը, շատ աւելի ուժգին, սկսաւ դիմացի կողմէն եւ այս անգամ Պէտէվիներէն մին, վիրաւորուած, վար գլորեցաւ ուղտին կռնակէն։

— Ապու Համտ, վիրաւորուեցա՞ր, հարցուց Շէյխը, գետին իյնողին դառնալով։

— Այո՛, պատասխանեց միւսը, բայց կարծեմ վէրքս մահացու չէ։

Դիմացի կողմէն արձակուած երկրորդ գնդակ մը այս անգամ անկենդան գետին փռեց Շէյխ Սալէհի քովը ի վեր կեցող Պէտէվի մը։

Այս երկու զոհերը, Պէտէվիները գրգռած էր եւ անոնց վրէժը լուծելու համար սկսան ա՛լ աւելի կատաղօրէն իրենց հրացանները պարպել։ Եւ սակայն ուրիշ գնդակ մը երրորդ Պէտէվի մըն ալ գետին ձգեց, ծանրապէս վիրաւորուած։

— Այս ձախողուածքը պահ մը յուսահատեցուց Շէյխ Սալէհը որ կատաղօրէն գլուխը շարժելով մռնչեց։

— Թշուառականները մեզ լաւագոյն կերպով նշան կ'առնեն կոր․․․։

Իրաւ ալ մինչ Սամի պէյի խումբը երեք հոգի կը կորսնցնէր, միւսներէն տակաւին ոչ ոք վնասուեր էր։

— Պէտք է որ աւելի մօտենանք իրենց, ըսաւ Շէյխ Սալէհ․․․ թո՛ղ Ալլահ մեզի օգնական ըլլայ։

Եւ այս խումբը սկսաւ յառաջանալ խօլական արշաւով մը, միեւնոյն ատեն հրացանաձգութիւնը շարունակելով։

Սամի պէյ, բոլորովին վհատաբար, հազիւ հազ կրնար իր ուղտը առաջ մղել եւ գերմարդկային ջանքեր կ'ընէր իր ֆիզիքական կորովը պահելու։ Պիտի նախընտրէր անշուշտ իր եղած տեղը մնալ եւ թոյլ տալ որ իր ընկերները յառաջանային առանձին, բայց ասիկա ոչ թէ միայն վատութիւն մը պիտի ըլլար, այլ դուցէ անոնց կասկածը խոկ պիտի մարէր, ուստի բոլոր ուժը հաւաքեց եւ հետք հետ հետեւեցաւ կատաղ-

ներուն՝ որոնք վառօդին հոտէն գինովցած, առաջ կը խուժէին սպառնական աղաղակներ արձակելով:

Այս կատաղի յարձակումը չշուարեցուց միւսները որ առանց իրենց տեղերէն քայլ մը ետ երթալու, շարունակեցին հրաձանաձգութիւնը: Այս անգամ, Պէտէվիններուն մէջէն երկու հոգի մէկէն ինկան գնդակներու տակ: Յետոյ, ուրիշ գնդակ մը մեռած գետին տապալեց երրորդ մը:

Շէյխ Սալէհ յանկարծ իր ուղտին գլուխը դարձուց և գոչեց.

— Փախէ՛ք, ընկերներ...

Իրենցմէ արդէն վեց հոգի վիրաւոր կամ մեռած, ինկած էին և ծերունի Պէտէվին կը տեսնար որ այլևս կարելի չէր պայքարը շարունակել: Յայտնապէս կ'երևար որ թշնամին իրենցմէ զօրաւոր էր թէ՝ իր զէնքերով, թէ հրացանաձգութեամբ: Եւ ահա՛ ասոր համար փախուստի հրամանը արձակած էր և օրինակն ալ տուած՝ իր հեծած ուղտը ետ դարձընելով ու խօլական վազքով մը զայն քշելով: Սամի պէյ, յուսահատ կատաղութեամբ մը, ինքն ալ իր ուղտը ետ դարձուց և սկսաւ վազցնել:

Թշնամի խումբը պահ մը անշարժ կեցաւ, հրաձանաձգութիւնը դադրեցնելով, կարծես խորհրդածելու համար, յետոյ յանկարծ սկսան հալածել փախչողները:

Շէյխ Սալէհ և Պէտէվինները զգացին սպառնացող վտանգը, նոր ուժգնութեամբ մը սկսան իրենց ուղտերը վազցնել ու մէկէն ցիր ու ցան բաժնուեցան իրարմէ, անսահման անապատին մէջ: Սամի պէյ, որ արդէն ետև մնացած էր, շուարած մնաց, չորս դին նայեցաւ, փախչողներուն մէջ Շէյխ Սալէհը որոշելու և անոր հետևելու համար, սակայն չկրցաւ և ինքն ալ առանձին, ըստ բախտի, ուղտը առաջ քշեց:

Պէտէվիններու այս ցիր ու ցան բաժանումը շուարեցուց միւս խումբը որ հրաժարեցաւ իր հալածանքէն: Միայն թէ իրենցմէ մին իր ուղտը առաջ քշեց. տեսնելով որ Սամի պէյ

առանձին մնացած էր: Սուլթանին գործակատարը տեսաւ այդ առանձին թշնամին որ դէպի իրեն կուգար, ուզեց փախչիլ, բայց ա՛լ կարողութիւն չէր մնացած վրան և հազիւ դժուարաւ կրցաւ քանի մը հարուած տալ խեղճ կենդանիին որուն վրայ հեծած էր և որ չէր գիտեր ինչ ուղղութեամբ երթալը:

Պէտէվինները արդէն աներևոյթ եղած էին և հորիզոնին վրայ ցիր ու ցան միայն սև կէտեր կը նշմարուէին: Յանկարծ հրացան մը պայթեցաւ Սամի պէյի ետևէն՝ յետոյ երկրորդ և երրորդ հարուած մը և կենդանին որուն վրայ կը գտնուէր, կքեցաւ ու գետին ինկաւ: Հարուածները զայն վիրաւորած էին ոտքէն:

— Սամի պէյ վար ցատքեց ուղտին կռնակէն և սկսաւ իր հրացանը փնտռել որ գետին ինկած էր, բայց հազիւ թէ զայն նշմարած ու գետին ծռած էր, նոր գնդակ մը եկաւ զինքն ալ վիրաւորելու աջ թևէն: Սուր ճիչ մը արձակեց, բնազդաբար ձախ ձեռքը վիրաւորեալ թևին վրայ դրաւ և այնպէս անշարժ մնաց:

Հալածիչը արդէն իրեն մօտեցած էր ու ուղտէն վար ցատքելով՝ ռէվոլվէրը ձեռքը բռնած դէպի իրեն կը յառաջանար:

— Մի՛ շարժիր, եթէ ո՛չ գլուխդ կը ջախջախեմ, պոռաց իր վրայ գալով:

— Ի՞նչ կ'ուզես ինէ. պատասխանեց Սամի պէյ այլայլած դէմքով մը:

Միւսը չպատասխանեց, եկաւ վիրաւորեալին քով, ծռեցաւ, անոր դէմքը զննեց և յետոյ, հեգնական ժպիտով մը, ըսաւ.

— Վա՜յ, Սամի պէյ, դո՞ւք էք եղեր, ուրեմն չենք սխալած մեր ենթադրութեան մէջ.

Լրտեսը, իր կարգին, ուշադրութեամբ նայեցաւ իր խօսակցին և իսկոյն ճանչցաւ այն երիտասարդներէն մին որ Բօրթ-Սայիտէն, իբրև կին ծպտուած, իրենց շոգենաւը մտած էր ընկերներով:

— Այո՛, ես ինքս եմ, ըսաւ խորխոտ չեչոտ մը։

— Բայց կարծեմ դուք եգիպտական նախարարութեան կողմէ իբրև պաշտօնեայ Սղաքիա կ'երթայիք՝ ուրեմն ի՞նչ գործ ունիք գիշեր ատեն այս անապատին մէջ։

— Եթէ չեմ սխալիր դուք ալ Ճիտտէ կ'երթայիք հոնկէ Ձիպութի անցնելու համար, և ահա՛ դուք ալ գիշեր ատեն անապատին մէջ կը գտնուիք, պատասխանեց Սամի պէյ, միշտ իր վիրաւորեալ թևը բռնելով, ու աչքը չհեռացնելով իր հրացանին վրայէն որ իր քովը, աւազին վրայ կը հանգչէր։

Երիտասարդը նշմարեց թէ ո՛ւր կ'ուղղուէին Սամի պէյի ակնարկները․ արագ շարժում մը ծածկեցաւ, հրացանը գետնէն առաւ և հեռուն նետեց։ Այդ միջոցին Սամի պէյ, ձախ ձեռքը հոն տարաւ և բէվոլվէրը հանելով խեղճին երիտասարդին վրայ ուղղեց և կրակ ըրաւ։

Գնդակը վրիպեցաւ սակայն և երկրորդ հարուածը չքաշած, արդէն երիտասարդը իր վրայ խոյացեր ու ձեռքէն, յափշտակած էր զէնքը։

— Հիմա կարծեմ կրնանք հանդարտօրէն խօսիլ, ըսաւ երիտասարդը։

Սամի պէյ պատասխան չտուաւ։

— Գիտեմ որ մեզի հալածելու համար կուգայիր, շարունակեց, ո՞ւր են միւս ընկերներդ։

— Վատեր որոնք զիս ձգելով փախան, պատասխանեց վիրաւորը։

— Ափսոս անոր՝ խօսք մըն է․ յայտնապէս ըսէ որո՞նք էին ընկերներուդ․․․ և մանաւանդ զիս խաբել մի փորձեր, գիտես որ կեանքդ ձեռքիս մէջն է։

Սամի պէյ, որուն վէրքը շատ թեթև էր, շարժում մը ըրաւ, աւազին վրայ տեղաւորուեցաւ և ըսաւ․

— Քեզ խաբելու պէտք չունիմ, այո՛, ձեզի կը հալածէի և կը յուսայի որ պիտի կրնայի աւազակները ձեռք անցնել և զանոնք կրկին յանձնել օրինաւոր իշխանութեան։ Անոնց

վրայ հսկելու պաշտօն ունէի և, իբրև հաւատարիմ պաշտօնեայ, իմ պարտականութիւնս էր այս մասին ձեռքէս եկածը ընել։ Անոր համար, երբոր շոգենաւը Սուէզ հասաւ, խեղճ Պէտէվիներէ խումբ մը կազմեցի և ճամբայ ելայ, ահա՛ իրողութիւնը․․․ հիմա քանի որ զինաթափ եղած եմ և դուն զինեալ ես, կրնաս ուզածդ ընել։

— Ուրախ եմ որ անկեղծօրէն ամէն բան խոստովանեցար պատասխանեց երիտասարդը։ Հիմա պատրաստուէ՛ քու արժանի պատիժդ ընդունելու․․․։

— Ինչ ըսել կ'ուզես, գոչեց Սամի պէյ յուզուած ձայնով մը։

— Ըսել կ'ուզեմ որ իբրև գաղտնի կազմակերպութեան անդամ պաշտօն յանձնուած է ինծի ձեզ պատժելու և այս պաշտօնս այժմ պիտի կատարեմ։

— Ինչ, գոչեց Սամի պէյ, անզէն մարդ մը որ ինքզինք պաշտպանելու ո և է միջոց չունի․ որ թևէն վիրաւորուած է որ ոտքի կանգնելու իսկ կարող չէ, միթէ պիտի կրնա՞ս պաղարիւնութեամբ սպաննել այսպէս որովհետև կ'ենթադրեմ որ քու ըսած պատիժդ պարզ մարդասպանութենէ ուրիշ բան չի կրնար ըլլալ։

— Եւ քու տէրդ, որուն դուն հաւատարմաբար ծառայելու համար այսպէս մեզի հալածեցիր մինչև անապատներուն խորը միթէ տարբեր կերպո՞վ կը վարուի, միթէ ինքն ալ անզէն ու անպաշտպան մարդիկը սպաննել չի՞ տար, ամէն օր ամէն ժամ և միթէ դուն ալ նոյնը չպիտի ընէի՞ր եթէ մեզի քու ձեռքիդ մէջ ունենայիր․․․

Սամի պէյ չպատասխանեց։

Երիտասարդը շարունակեց․

— Ես որ քեզի կը խօսիմ այս ժամուս, գիտե՞ս ո՞վ եմ․․․ Հարպիէի վարժարանին նախկին աշակերտ մը որ քեզի պէս վատ խաֆիէներու ձեռքով ձերբակալուած, բանտարկուած, տանջանքներու ենթարկուած ու յետոյ կապկպուելով, ծովը

նետուած է խեղդուելու համար··· Իր շատ մը ընկերներուն հետ և որ հրաշքով մը կրցած է ազատիլ ու իր կեանքը նուիրել ազատութեան և վրէժխնդրութեան գործին···։ Եւ դուն կ'ուզես որ յանուն խղճահարութեան կամ մեծանձնութեան, յե՛տս ընկրկիմ, կ'ուզես որ ներողամտութիւն կամ գո՞ւթ ունենամ այնպիսի արարածներու մասին որոնց կեանքը ոճիր ու վատութիւն կը ներկայացնեն, որոնք ո՛չ թէ միայն պատճառ կ'ըլլան հազարաւոր անմեղներու չարաչար մահուան, այլ նոյնիսկ աւելի մեծ եղեռն մը կը գործեն հայրենիքը մատնելով··· դուն, առանձին, ո՛վ գիտէ քանի՛ քանի՛ թշուառ զոհերու արիւնը ունիս խղճմտանքիդ վրայ. որքա՜ն անէծքներ արդեօք գերեզմաններու խորէն, կ'ուղղուին քու անարգ էութեանդ··· քեզի բնաջնջել ընելը ոչ թէ ոճիր մը՝ այլ աստուածահաճոյ աղօթք մըն է···։

Երիտասարդը այս խօսքերը արտասանելէ ետքը, գրպանէն ըէվոլվէրը հանեց և ուղղեց Սամի պէյի ճակատին, որուն մինչև այն ատեն պահած պաղարիւնութիւնը տեղի տուած էր սոսկալի յուզումի մը։ Գոյնը ահռելի կերպով դեղնած էր և շրթունքը կը դողդղային։ Մահուան անխուսափելի պատկերը կը ցցուէր իր սահմռկած աչքերուն։

— Ներէ՛ ինծի, մրմնջեց ահռելի ձայնով մը։

— Թո՛ղ Աստուած ների, եթէ կուզէ, պատասխանեց երիտասարդը և կրակ ըրաւ, ետեւէ ետեւ երեք անգամ։

Ապտիւլ Համիտի հաւատարիմ լրտեսը ահռելի հռնդիւն մը արձակեց և անշունչ գետին ինկաւ։

Իր փառասիրական երազները վերջացած էին···։

Երիտասարդը պահ մը տխրութեամբ դիտեց իր ոտքերուն առջև փռուած դիակը։

— Այս ոճիր ալ Համիտի հաշուոյն պէտք է անցնել, խորհեցաւ։

Յետոյ, մօտեցաւ իր ուղտին որ իր ոտքերուն վրայ նըս-

տած կը հանգչէր, վեհափառ հանդարտութեամբ մը։ Հեծաւ անոր քամակը և զայն ոտքի հանեց ու արագօրէն վազցնելով աներեւոյթ եղաւ անապատի մթութեան մէջ։

ԳԼՈՒԽ Դ.

ՔՕՄԻԹԷՆ ԿԸ ԳՈՐԾԸ

Մեր վերը պատմած դէպքերէն քանի մը ամիս ետքը, 1905 յունվարի մէջ, ցուրտ օր մըն էր։ Մինչև իրիկուն գրեթէ անընդհատ ձիւնած էր և փողոցները ճերմակ սաւանով մը պատած էին։ Մութը կոխելէ ետքը, ձիւնը ա՛լ աւելի սաստկացած, խոշոր խոշոր կ'իջնար։

Ղալաթիոյ կամուրջին հրապարակը մեծ եռուզեռ մը կար, ամէն մարդ կը փութար ժամ առաջ տունը հասնիլ, տաքուկ վառարանին քով հանգչելու համար, ու ձիւնին տակ բազմութիւնը կը շտապէր թիւնէլ կամ թրամվէյի կառքերը։

Այդ շտապող ամբոխին խառնուած կը քալէին երկու հոգի, թեւթեւի, միեւնոյն հովանոցին տակ պատսպարուած։ Այդ անձերէն մին քառասուն տարեկանի մօտ, նիհար, երկայնահասակ և անմօրուս մէկն էր, իսկ միւսը շատ աւելի երիտասարդ, հազիւ քսանըհինգ տարեկան խարտեաշ ու վառվռուն աչքերով, միջահասակ ու գիրուկ անձ մըն էր։ Կամուրջին կողմէն գալով՝ ուղղուեցան դէպի Թրամվէյի գիծը, հոն պահ մը վարանած մնացին, կարծես իրենց երթալիք տեղը չի գիտնալով, յետոյ կրտսերը ըսաւ ցած ձայնով.

— Ո՛չ Թրամուայը, ո՛չ Թիւնէլը բաւական ապահով չեն մեզի համար, լաւագոյն է որ ոտքով երթանք Բէրա։

— Ես ալ այդ կարծիքը ունիմ, պատասխանեց ընկերը, միայն թէ այս սարսափելի օդին մինչեւ Բէրայ քալելը հաճելի բան մը չէ։

— Վնաս չունի. ուրիշ անհաճոյ փորձանքներէ ազատ մնալու համար, կ'արժէ այս պզտիկ նեղութիւնը յանձն առնել։

Եւ երկու ընկերները Եիւքսէք Գալտըրըմի ճամբան բռնեցին։

Ցուրտէն ու ձիւնէն մորթուած՝ արագ արագ կը քալէին տաքնալու համար եւ գրեթէ տասը վայրկեանէն հասան Թիւնէլի հրապարակը։ Բայց այս հեւ ի հեւ վերելքը զիրենք ուժաթափ ըրած էին։

— Գիտես որ շատ ճամբայ ունինք քալելիք, ըսաւ խարտեաշ երիտասարդը որ իր ընկերէն աւելի փոքր ըլլալով հանդերձ անոր ֆիզիքական կորովը չունէր, իմ վրաս ա՛լ կարողութիւն չի կայ... պէտք է որ քիչ մը հանգչինք։

— Բայց այստեղ ո՞ւր կրնանք նստիլ, առանց ինքզինքնիս վտանգելու, պատասխանեց միւսը...։ Ծխակ ճամբան բոլոր գարեջրատուններն ու սրճարանները խաֆիյէներով լեցուն են։

— Ես կողմնակի փողոցներուն մէջ ապահով տեղ մը գիտեմ։

— Լաւ ուրեմն հոն երթանք, եթէ անպատճառ հանգըստանալու պէտք ունիս։

Այսպէս խօսելով՝ մինչեւ Սամալը Մէսճիտ հասած էին։ Խարտեաշ երիտասարդը իր ընկերը այդ փողոցը մտցուց եւ բաւական յառաջանալէ ետքը կանգ առաւ նպարավաճառի մը խանութին առջեւ։

Խանութին խորը փոքրիկ անկիւն մը կար ուր երեք սեղան դրուած էր։ Այդ սեղաններէն երկուքը արդէն բռնուած էին յոյն եւ իտալացի յաճախորդներու կողմէ, երրորդը պարապ

կը մնար։ Մեր երկու ընկերները անոր շուրջը նստեցան եւ մէյմէկ գաւաթ քոնեաք ապսպրեցին։

— Այս ինչ աղտոտ տեղ է, գիտել տուաւ երկայնահասակ անձը։

— Ընդհակառակը ամենէն մաքուր տեղն է, քանի որ խաֆիէ չի կայ հոս, պատասխանեց միւսը, եւ կրնանք ազատօրէն խօսիլ, որովհետեւ նոյնիսկ թուրքերէն հասկցող ալ չի կայ մեր շուրջը։

— Ուրեմն այսպէս, ըսաւ տարեցը սկսուած խօսակցութիւն մը շարունակելով, մեր հայ հայրենակիցներուն հետ բանակցութիւնները յաջող ճամբու մէջ են։

— Այո՛, վերջին անգամ Ժընէվ ու Բարիզ գտնուած միջոցիս երկար տեսակցութիւններ տեղի ունեցան եւ շատ մը թիւրիմացութիւններ, որոնց պատճառաւ իրարու կասկածանքով կը նայէինք, լուսաբանուեցան. տեսանք որ երկու կողմէն մղուած պայքարին նպատակը նոյնն էր, հետեւաբար յիմարութիւն պիտի ըլլար միասին չգործակցիլ։

— Իսկ Եգիպտոսի՞ մէջ։

— Հոն ալ կատարեալ համաձայնութիւն կը տիրէ եւ արդէն իսկ հայկական քոմիթէն սկսած է աջակցիլ մեզի... Իր կազմակերպութեան շնորհիւ է որ մեր թղթակցութիւնները կը կատարուին եւ մեր տետրակներն ու թուղթերը կը ղրկուին ու կը ցրուուին երկրին ամէն կողմ մը եւ մանաւանդ Անատոլուի մէջ... գիտես արդէն որ ես ալ Եգիպտոսէն դարձայ եւ անվտանգ Պոլիս մտնելու համար իրենց աջակցութեան դիմեցի։

— Այո՛, բայց դժբախտաբար հոս գալէդ ետքը չկրցաւ պէտք եղածին պէս ինքզինքդ ծածկել, ներկայութիւնդ իմացուեցաւ եւ նոյնիսկ նշմարուեցաւ եւ հիմա ամբողջ ոստիկանութիւնն ու խաֆիէներու բանակը քեզ կը հալածէ։

— Աստուած ողորմած է, պատասխանեց խարտեաշ երիտասարդը իր քոնեաքի գաւաթը պարպելով, ահա տասնըհինգ օրէ որ հոս եմ, ամէն օր փողոցները կը շրջիմ եւ տակաւին

չձերբակալուեցայ, և եթէ այսպէս շարունակէ, տակաւին երկար ատեն զրկուած պիտի մնամ մեր Վեհափառ Սուլթանին միսաֆիրհանէն վայելելէ, որուն համը բերանս մնացած է երեք տարիէ ի վեր...:

— Գիտե՞ս որ երէկ իրիկուն Սափ պէյը Էտիրնէէն հոս հասաւ, հարցուց տարեցը, խօսակցութեան նիւթը փոխելով...:

— Վա՛յ, գոչեց միւսը, չէի գիտեր, ի՞նչու մինչև հիմա այդ լուրը չհաղորդեցիր ինծի:

— Չուզեցի փողոցին մէջ այդ տեսակ նիւթի վրայ խօսիլ հետդ, ասկէ զատ արդէն հիմա պիտի տեսնաս զինքը:

— Ի՞նքն ալ հո՞ս պիտի ըլլայ:

— Բնականաբար:

— Արդեօք գիտե՞ս թէ ի՛նչ բանի համար եկած է:

— Հաւանօրէն կատարուելիք գործողութեան վրայ խորհրդակցելու համար:

— Իսկ Զիա՞ն:

— Ան ալ հոս է...

— Լաւ ուրեմն գործերնիս յաջող է... մեր սիրելի Սուլթանը նորէն հաճոյքի ժամեր պիտի անցընէ:

— Բայց կարծեմ յոգնութիւնդ առիր, օ՛ն ճամբանիս շարունակենք, փոխանակ այստեղ շատախօսելու...:

— Կեցի՛ր, քօնեաք մըն ալ խմենք, ըսաւ խարտեաշ երիտասարդը որ չափազանց ուրախացած էր իրեն հաղորդուած տեղեկութիւններէն, ստամոքսնիս քիչ մը տաքցնենք, որպէսզի կարենանք դուրսի ցուրտին դիմադրել:

— Քեզ ամառուան տաքին ալ կը ճանչնանք, պատասխանեց միւսը խնդալով:

Այսուհանդերձ տեղի տուաւ իր բարեկամին, որ առիթէն օգտուեցաւ ո՛չ թէ մէկ՝ այլ երկու երեք գաւաթ եւս խմելու. Յետոյ, երկուքը մէկէն դուրս ելան և ետեւի փողոցներէն ճամբանին շարունակեցին:

Ձիւնը դադրած էր թէև, բայց փոխարէն ցուրտը աւելի սաստկացած: Երկու ընկերները Թէփէ-Պաշիէն անցնելով ուղղուեցան Թաւլա-Պաշիի կողմը և անկէ Թաքսիմի զինուորական ջրհանկիրներու զօրանոցին ետեւէն Տօլապ-Տէրէ գացին ու հոնկէ ալ Թաթավլայէն անցնելով Ֆէրիքէօյ հասան:

Հոն այլեւս զիրենք աւելի ապահով զգալով անշուշտ, Թըռամվէյի ճամբան ելան ու դէպի Նշան-Թաշ ուղղուեցան և կանգ առին պարտէզի մը առջև որուն երկաթեայ վանդակապատ դուռը ներսէն գոցուած էր:

— Ահաւասիկ վերջապէս հասանք, ըսաւ երկայնահասակ մարդը իր ընկերոջ, զանգակը հնչեցնելով:

— Փա՛ռք Աստուծոյ, պատասխանեց միւսը, հաւատա՛ որ ա՛լ ոտքերուս վրայ ույժ չմնաց և եթէ քիչ մըն ալ չհասնէինք, ճամբան պիտի մնայի:

Մանկամարդ աղախին մը երեւցաւ պարտէզին մէջ որ մինչև երկաթեայ վանդակին առջև եկաւ և ուշադրութեամբ դուրսը կեցող երկու մարդիկը զննեց:

— Ծուլիա, զիս չճանչցա՞ր, ըսաւ երկայնահասակ մարդը խօսքը, աղջկան ուղղելով:

— Վա՛յ, դո՞ւք էք եղեր Հիւսնի պէյ, գոչեց աղախինը դրան երկաթէ նիգը քաշելով, կը ներէք մութին մէջ չկրցայ անմիջապէս ճանչնալ:

Դուռը արդէն բացուած էր և երկու ընկերները մտան պարտէզ, մինչ մանկամարդ աղջիկը կրկին դուռը կը կղպէր:

Պարտէզին խորը, տերեւաթափ լերկ ծառերով շրջապատուած բաւական խոշոր տուն մը կար, որուն ներքնայարկի պատուհանները լուսաւորուած էին:

— Այս տունը, բացատրեց տարեցը իր ընկերոջ, մեր ամենէն ապահով ապաստանարանն է: Տանտիրուհին աւստրիացի մըն է որ լաւ յարաբերութիւններ ունի իր դեսպանատան հետ, այնպէս որ իր բնակարանը բացարձակապէս անբռնաբարելի է...:

— Այս տեսակ տուն մը ձեռք անցնել լաւ մտածեր էք, ըսաւ կրտսերը:

— Այս տունը շատ առաւելութիւններ ալ ունի, որոնցմէ գլխաւորը Եըլտըզի պալատին մօտ ըլլալն է, նոյնիսկ վերի յարկէն պալատը կը տեսնուի...:

Երիտասարդ սպասուհին պարտէզին դուռը կղպելով արագօրէն վերադարձած էր, հիւրերը ներս հրամցնելու համար:

Երկու հիւրերը ձիւնով ծածկուած իրենց վերարկուները մաքրելով սպասուհիին առաջնորդութեամբ դէպի աջ կողմ ուղղուեցան:

Բաւական յառաջանալէ յետոյ սպասուհին հիւրերէն խնդրեց որ այդ սրահին մէջ քիչ մը սպասեն, իրենց գալը իմացնելու համար:

Սրահը բազմոցներով և թիկնաթոռներով զարդարուած էր-

Անկիւնը դրուած յախճապակէ վառարանին մէջ փայտերը կը ճարճատէին, եւ խոշոր լամբար մը բոլոր սրահը կը լուսաւորէր:

Երկու հիւրերը երբ այս տաքուկ սենեակը մտան՝ շատ գոհ մնացին: Հիւանի պէս իր ընկերը վառարանին գլխացը հրամցնելով ինքն ալ թաւիշով ծածկուած փայտէ սնտուկին վրայ նստաւ:

Հազիւ թէ քանի մը վայրկեանէ ի վեր հոն կը գտնուէին, երբ յանկարծ սրահին դուռը բացուեցաւ և կին մը ներս մըտաւ:

Խարտեաշ երիտասարդը այդ կինը տեսնելով իսկոյն տեղէն ցատքեց, անոր ընդ առաջ վազեց և ձեռքը բռնելով համբուրեց յուզուելով.

— Վա՜յ Արիֆ, դո՞ւն ես եղեր, գոչեց կինը, ինքն ալ փոխադարձաբար երիտասարդին ճակատը համբուրելով:

— Շնորհակալ եմ Աստուծոյ որ այս օրուան արժանացայ, գոչեց երիտասարդը... կը կարծէի որ ալ ձեզի վերստին տեսնելու բախտը չպիտի ունենայի...:

Յետոյ, ուշադրութեամբ կնոջ դէմքին նայելով՝ շարունակեց.

— Բայց, Սալիհա հանըմ, որքա՜ն նիհարցած էք...:

— Կը խնդրեմ, զիս Սալիհա հանըմ մի՛ կոչէք, այլ մատամ Թագուհէ, այդ անունով կը ճանչնան զիս այստեղ...:

— Բայց հոս առանձին գտնուած միջոցիս կարծեմ վտանգ մը չի կայ ձեր բուն անունը տալու մէջ:

— Անշուշտ ո՛չ, բայց բերանդ կը վարժուի և յետոյ ուրիշներուն քով ալ այդպէս կ'անուանես, մինչդեռ պէտք է որ ընդհակառակը վարժուիս միշտ զիս տիկին Թագուհէ կոչելու, պատասխանեց կինը ժպտելով:

Յետոյ ինքն ալ թիկնաթոռի մը մէջ բազմելով, վառարանին քով, սկսաւ խօսակցիլ երկու նորեկներուն հետ:

Ներս մտնող կինը արդարեւ Սալիհա հանըմն էր...:

Իր կրած տառապանքները, որոնց օրը օրին հետեւեցանք, զինքը չէին ընկճած բնաւ: Թէեւ աւելի նիհարցած էր, սակայն աչքերը կը պահէին իրենց աշխոյժն ու կենդանութիւնը:

Արիֆ իր ակնարկը չէր կրնար հեռացնել անոր վրայէն ու միամիտ հիացումով մը կը դիտէր այդ կինը որ կարծես իր վրայ կը կեդրոնացնէր օսմանեան ամբողջ յեղափոխական ոգին.

— Ինչո՞ւ այդքան ուշադրութեամբ զիս կը դիտես. արդեօք շա՞տ փոխուած եմ, ըսաւ Սալիհա խօսքը երիտասարդին ուղղելով:

— Ո՛չ, ընդհակառակը բնաւ չէք փոխուած. ճիշդ այդ բանն է որ զիս կը զարմացնէ, պատասխանեց Արիֆ... ձեր կրած վերջին տառապանքներէն ետքը՝ կը կարծէի որ ձեզ շատ ընկճուած պիտի գտնեմ...:

— Ամուսնոյս և զաւակներուս հոգիները իմ վրաս կը հսկեն և միշտ կը զօրացնեն, ըսաւ Սալիհա հանըմ... վրէժխնդրութեան ծարաւը այնպիսի հզօր ազդեցութիւն մը ունի որ ամենէն տխուր կարծուածներուն ալ կորով կուտայ... բայց բաւական է որչափ որ իմ անձովս զբաղեցանք, աւելի կարեւոր գործեր ունինք կատարելիք, անոնցմով զբաղինք...:

— Ինչպէս որ կը փափաքիք, պատասխանեց երիտասարդը ամենայն խոնարհութեամբ:

— Ես բարի լուրեր կը բերեմ ձեզի Եգիպտոսէն, ըսաւ Սալիհա հանըմ, խօսքը առաջ տանելով, Գահիրէի ու Աղեքսանդրիոյ մեր ընկերները հիանալի եռանդով մը կ'աշխատին. մեր հայ հայրենակիցներուն հետ վերջապէս կրցանք համաձայնիլ և արդէն իսկ միասին գործակցութեան սկսած ենք, մեր թերթերն ու բրօփականտի տետրակները, անոնց միջոցաւ, ապահով կերպով, թէ՛ Պոլսոյ և թէ՛ Անատոլուի գաւառներուն մէջ կրնանք կոր տարածել... բայց միմիայն գաղափարը տարածելով արդիւնքի մը չենք կրնար հասնիլ, պէտք է որ այլեւս լրջօրէն գործի սկսինք, մեր ուժերը ժողվենք ու վճռական քայլը առնենք, առանց ժամանակ տալու իրենց որ մեզ ջախջախելու փորձեր ընէ: Ես և միւս ընկերներս ատոր համար ամէն վտանգ աչք առնելով կրկին վերադարձանք Պոլիս:

— Մենք ալ արդէն անհամբեր գործելու ժամուն կը սպասենք, պատասխանեց Արիֆ որուն աչքերը սկսան շողալ Սալիհա հանըմի խօսքերուն ազդեցութեան տակ, մենք ալ գիտենք որ միմիայն խօսելով ու գրելով չէ որ պիտի կրնանք մեր հայրենիքը բնաջինջ ընող բռնաւորը տապալել և ազատութեան նոր դարագլուխը բանալ:

— Իսկ դուք, Հիւսնի պէյ, ի՛նչ բարի լուր կը բերէք մեզի, հարցուց Սալիհա հանըմ, դէպի երկայնահասակ անձը դառնալով:

— Այսօր հասած նամակները շատ յուսալից են, պատասխանեց միւսը, Սելանիկ, Էտիրնէ, Մանասթըր գրեթէ մեզի հետ են և նշանի մը կը սպասեն գործելու համար:

— Լաւ ուրեմն, քիչ ատենէն այդ նշանը պիտի տրուի իրենց, ըսաւ Սալիհա հանըմ, նշանակալից ձեւով մը:

Նոյն միջոցին դուռը բացուեցաւ և Սաի պէյ ու Սարգ պէյ ներս մտան: Շաֆագի երիտասարդ խմբագիրը որ մեր

վէպին սկզբնաւորութեան մէջ տեսանք, յեղափոխական կազմակերպութեան մէջ մտնելէն ի վեր շատ աւելի լուրջ ու խոհուն կերպարանք մը առած էր: Աչքերը նոյն աշխոյժ ու մըտացի նայուածքը պահած էին, սակայն կարծես անոնց խորը տեսակ մը թախծութիւն ծածկուած էր: Իր յանկարծական անյայտացումէն ի վեր, որուն դրուագները մանրամասնօրէն պատմեցինք, վտանգալից և յուզումնալից կեանք մը անցուցեր էր ամիսներէ ի վեր, որ իրեն համար բոլորովին նոր էր: Իր անձնուէր գործունէութիւնը բոլոր ընկերներուն համակրանքը գրաւած էր և կրցած էր քիչ ատենի մէջ մեծ ազդեցութեան մը տիրանալու: Սալիհա հանըմ մանաւանդ մեծ համարում ունէր իր վրայ և զայն «իր հոգեւոր զաւակը» կ'անուանէր, և յաճախ պարծանքով կը յիշէր թէ ի՛նք եղած էր Սարգ պէյը յեղափոխութեան մէջ մտցնողը: Իր անյայտացումին հետեւանքով՝ երիտասարդ խմբագրին ծնողքը և ազգականները անհնարին հալածանքներու մատնուած էին, իրենց տուները քանի՛ քանի՛ անգամներ պաշարուած ու խուզարկուած էր լրտեսներու և ոստիկաններու կողմէ և մէջը գտնըւողները բանտարկուած, հարցաքննուած ու կերպ կերպ նեղութիւններու մատնուած էին: Այս բանը Սարգի համար անտանելի խղճի խայթ մը եղած էր և յաճախ մտքէն անցուցած էր երթալ անձնատուր ըլլալ բռնաւորին, որպէսզի իրենները հալածանքէ ազատին: Սակայն Սալիհա հանըմ, իր գերակշիռ ազդեցութեան շնորհիւ կրցաւ զինքը ետ կեցնել:

— Երբ մէկը հայրենիքի փրկութեան համար կ'աշխատի ու կը զոհուի, պէտք չէ որ անկէ դուրս բան մը նկատողութեան առնէ, կը կրկնէր Սարգի, հայրենիքը եսասէր հոմանուհի մըն է որ մենէ կը պահանջէ ամէն բան մոռնալ, միմիայն իրմով զբաղելու համար:

Ու այսպէս, Սարգ, արդարեւ կամաց կամաց մոռցած էր ամէն բան. ա՛լ ո՛չ ծնողք, ո՛չ ազգական, ո՛չ բարեկամ կը մտածէր, ամբողջ հոգիովն ու էութեամբը նուիրուած էր ա-

դատութեան վսեմ գործին և սրտատրոփ անհամբերութեամբ կը սպասէր այն վայրկեանին ուր վերջապէս պիտի կրնար իր կեանքը զոհել իր գաղափարին յաղթանակին համար։ Սարգի հայրենասիրութիւնը ա՛լ տեսակ մը մոլեռանդութեան փոխուած էր և նահատակուելու տենչանքովը կը տոչորէր։ Իր ընկերները գիտէին այս տրամադրութիւնը և կը վախնային որ օր մը զուցէ մէկ յանդուգն արարքովը թէ՛ իր և ընկերներուն կորստեան պատճառ պիտի ըլլար և ատոր համար միշտ կը հսկէին իր վրայ։ Ամէն անգամ որ վտանգաւոր գործ մը կար կատարուելիք՝ Սարգ առաջ կը նետուէր և կ'ուզէր որ այդ գործը իրեն յանձնուի։

Այն առեն Սալիհա հանըմ կը միջամտէր և զայն կը համոզէր, ըսելով թէ աւելի վճռական պարագաներուն հարկ էր պահել իր յանդգնութիւնը, որուն ապահովաբար օր մը պէտք պիտի ունենային։ Սարգ դժգոհութեամբ տեղի կուտար և սակայն ներսիդիէն հետզհետէ կատաղութիւնը կ'աւելնար և անհամբեր կը սպասէր յարմար առիթի մը, որպէսզի իր անձնուիրութեան ապացոյցները տայ։

Նոյն օրը սակայն Սալիհա հանըմ ըսած էր իրեն.

— Սարգ պէյ, աչքդ լոյս, կարծեմ թէ վայրկեանը հասաւ որ վերջապէս քու բաղձանքիդ պիտի հասնիս։

— Ի՞նչ կայ որ, հարցուցած էր նախկին խմբագիրը։

— Խիստ վտանգաւոր գործողութիւն մը կայ կատարուելիք, որուն համար երկու անձնուէր ընկերներու պէտք ունինք։

— Լաւ ուրեմն, գոչած էր Սարգ ուրախութեամբ, ես պատրաստ եմ, ջանացէ՛ք միւսն ալ գտնել։

— Ան ալ գտնուած է արդէն։

— Վա՛յ, ո՞վ է արդեօք, կրնա՞մ իմանալ իր անունը, քանի որ իրեն հետ գործակից պիտի ըլլամ։

— Այս իրիկուն զինքը քեզի պիտի ներկայացնեմ.

Սարգ պէյ այս աւետիսը լսելով, մինչև իրիկուն սրտա-

տրոփ անհամբերութեամբ մը սպասած էր այն երանելի վայրկեանին ուր իրեն պիտի ներկայացնէին իր գործակիցը որուն հետ խիստ վտանգաւոր գործ մը պիտի կատարէր։ Այդ գործին մասին տակաւին ո և է գաղափար մը չունէր, չէր գիտեր թէ իր ընկերները ինչ ծառայութիւն կ'ակնկալէին իրմէ, այսուհանդերձ երախտագիտութեամբ ընդունած էր իրեն եղած առաջարկութիւնը։

Երբ Սաի պէյի հետ մտաւ այն սրահը ուր կը գտնուէին Սալիհա հանըմ և երկու նորեկները, ակնարկը իսկոյն սևեռեց խարտեաշ երիտասարդին վրայ զոր Սալիհա հանըմ Արիֆ անուանած էր. Հիւսնի պէյը կը ճանչնար արդէն, սակայն այդ միւս երիտասարդը անծանօթ էր իրեն։

— Այս ըլլալու է ինձ տրուելիք գործակիցը, մտածեց իսկոյն։

Սպասեց որ զիրար իրարու ներկայացընեն, սակայն այսպիսի արարողութիւն մը տեղի չունեցաւ։

— Հոս ամենքս ալ ընկերներ ենք և կրնանք ազատօրէն խօսիլ, ըսաւ Սալիհա հանըմ։

Ամբողջ ներկայացումը այս եղաւ։

— Ո՞ւր են մեր միւս ընկերները, հարցուց Հիւսնի, կարծեմ տակաւին երկու հոգի կը պակսին։

— Այո՛, հիմա անոնք ալ կուգան, բայց մենք կրնանք մեր խօսելիքը խօսիլ։

— Ուրեմն ձեզ մտիկ կ'ընենք, պատասխանեց Հիւսնի, խօսքը տիկնոջ ուղղելով։

— Մեր վերջին ժողովներուն մէջ, սկսաւ խօսիլ Սալիհա հանըմ, գլխաւորապէս զբաղեցանք սա հարցով թէ՝ ինչ դիրք պիտի բռնէինք այն դաւաճաններուն նկատմամբ որոնք իբրև մեզի համակիր ու գաղափարակից ցոյց տալով ինքզինքնին, յաջողած էին ինչ ինչ գաղտնիքներ ձեռք ձգել և յետոյ այդ գաղտնիքները վաճառել Աբտիւլ Համիտի։ Այդ վատերը անշուշտ արժանի էին մեր կողմէ չարաչար պատժուելու, որով-

հետև իրենց անարգ մատնութեան շնորհիւ մեր կարգ մը ընկերները և գաղափարակիցները ձերբակալուեցան, բանտարկուեցան կամ աքսորուեցան: Անշուշտ ամենքս ալ համաձայն էինք որ այդ թշուառականները հարկ էր յեղափոխութեան վրէժխնդիր գնդակներովը կամ դաշոյններովը պատժել, սակայն ոմանք խորհեցան թէ արդեօք կ'արժէ՞ր այդ սորին արարածներուն համար վտանգել մեր անձնուէր ընկերներուն կեանքը և թէ լաւագոյն չէ՞ր զանոնք առ այժմ մէկ կողմ դնել և մեր բոլոր ոյժն ու կարողութիւնը կեդրոնացնել բռնաւորին դէմ...: Այս պատճառաւ ահա՛ պահ մը վարանում տիրեց մեր ժողովներուն մէջ, բայց նոր դէպք՝ մը վրայ հասաւ որ այլևս ամէն վարանում փարատեց: Այդ իրողութիւնը որուն կ'ակնարկեմ՝ ամենամեծ ցաւ մը եղած է ամենուս համար և վստահ եմ որ երբոր դուք ալ իմանաք՝ դուք ևս բուռն զայրոյթ մը և միևնոյն ատեն հոգեկան անհնարին վիշտ մը պիտի կրէք:

Այս խօսքերը խորին ազդեցութիւն մը գործեցին ներկաներուն վրայ, ի բաց առեալ Սալի պէյէ որ արդէն եղելութեան տեղեակ կը թուէր: Ամենքը իրենց ուշադրութիւնը կրկնապատկեցին և Սալիհա հանըմ, պահ մը լռելէ ետքը, խօսքը առաջ տարաւ.

— Մեր յեղափոխական կեանքին մէջ, ըսաւ, մեր կրած չարչարանքները, հալածանքները, մեր սիրելի զոհերը, մեր բանտարկութիւններն ու աքսորներն այնքա՜ն սրտաբեկ չըրին մեզի որքան անկեղծ ու հաւատարիմ կարծուած ընկերի մը մատնութիւնը, ընկեր մը որ երկար ատեն մեր ամէն գաղտնիքներուն տեղեակ, մեր ամէն գործերուն մասնակից եղած էր, որուն անձնուիրութիւնն ու հաւատարմութիւնը ա՛լ ամէն փորձերու ենթարկուած կը կարծուէր...:

— Ո՞վ է այդ անարժան թշուառականը, գոչեց Սաըդ պէյ դողահար ձայնով մը և ինչպէ՞ս մինչև հիմա տակաւին թոյլ կուտանք որ արևուն տակ ապրի այդպիսի արարած մը...:

Սալիհա հանըմ նախկին խմբագրին դարձաւ, ձեռքովը զայն լռութեան հրաւիրեց և հաստատուն ձայնով մը ըսաւ.

— Այդ վատոգի մատնիչը Զիա փաշան է: Համիտի նախկին թիկնապահը որ մինչև Եգիպտոս եկաւ մեզ շոգենաւին մէջէն փախցնելու համար...:

Զիա փաշայի անունին այս կերպ յիշատակումը կայծակի հարուածի մը ազդեցութիւնը գործեց մտիկ ընողներուն վրայ.

— Զիա՛ փաշան, աղաղակեց Հիւսնի պէյ, ան որ այնքա՛ն անգամներ իր կեանքը վտանգած էր, ան որ ամենէն անձնուէր յանդուգն յեղափոխականը կը նկատուէր, ան որուն վրայ շատ աւելի վստահութիւն ունէի քան բո՛ւն իսկ իմ անձիս վրայ:

— Այո՛, շարունակեց Սալիհա հանըմ, աւաղ այդ ամենէն աւելի անձնուէր կարծուած մեր ընկերն է որ մեզ կը մատնէ և ճիշդ այս պատճառաւ մեր սիրտը կ'արիւնի:

— Բայց, դիտել տուաւ Արիֆ որ հակառակ իր երիտասարդ հասակին միւսներէն աւելի իր պաղարիւնութիւնը պահած էր, արդեօք ձեր այս ըսածները ապացուցեալ իրողութիւններու վրայ հիմնուա՞ծ են.

— Այո՛ բարեկամ, դժբախտաբար ենթադրութիւն չէ ինչ որ կ'ըսեմ՝ այլ դժբախտ իրականութիւն մը... Զիա փաշա հինգ օրէ որ Պոլիս կը գտնուի և նախկին պալատական թիկնապահի պաշտօնին մէջ վերահաստատուած է, մեծամեծ պատիւներով: Իսկ թէ բռնաւորին այս շնորհներուն արժանանալու և իր նախկին արարքները մոռցնելու համար ի՛նչ վատութիւններ ըրած է, անիկա այժմ պիտի ըսեմ ձեզի:

— Աստուա՛ծ իմ, այս ի՞նչ սոսկալի յայտնութիւններ կը լսենք կոր, գոչեց Սաըդ պէյ, ձեռքը յուսահատօրէն ճակտին տանելով:

— Գիտես որ, Սաըդ, շարունակեց Սալիհա հանըմ, խօսքը նախկին խմբագրին ուղղելով, երբ միասին շոգենաւէն փախանք և անապատի ճամբան բռնեցինք, Զիա փաշան էր

որ ամէնէն աւելի աշխատեցաւ մեր փախուստը դիւրացնելու համար և նոյնիսկ կրնանք ըսել որ Մաք Լայնի հետ ինքն էր որ այդ փախուստի ծրագիրը յղացաւ ու գործադրեց, նոյնիսկ իր գրպանէն վճարելով բոլոր ծախքերը...։

— Այո՛, այդ բոլոր խրողութիւնները մանրամասնօրէն գիտեմ, պատասխանեց Սաարգ, քանի որ չորս աքսորեալներէն մէկն ալ փախուստը դիւրին հանելու համար իր գրպանէն 4-5000 ոսկի ծախսած է։

— Այդ, ըսաւ Սալիհա հանըմ, Ձիա այս անձնուիրութեան և նիւթական զոհողութեան փորձերը տալով չի գոհացաւ, անկէ ետքը, երբոր մէկ քանի օր անապատին մէջ թափառելէ ետքը, վերջապէս Իսմայիլիա վերադարձանք ու հոնկէ Գահիրէ գացինք, դարձեալ Ձիան էր որ առաջաձեռն կերպով ո՛չ թէ միայն մեր բոլոր ծախքերը հոգաց, այլ նոյն իսկ Մաք Լայնի ալ մեծ նուէր մը տալով զինքը Անգլիա, իր ընտանիքին քով ղրկեց, քանի որ այդ ազնիւ անձէն ուրիշ ծառայութիւն մը չունէինք սպասելիք։

— Այդ խրողութիւններուն ալ տեղեակ եմ, պատասխանեց Սաարգ։

— Այո՛, հոս գտնուող մեր միւս ընկերները չեն գիտեր և ես կ'ուզեմ որ ամէնքն ալ տեղն ի տեղօք իմանան ամէն բան։ Շաբաթ մը Գահիրէ մնալէ ետքը մեր ընկերները քոմիթէին վերաբերեալ գործերով զանազան տեղեր մեկնեցան և դուն ալ, Սաարգ պէյ, ճամբայ ելար Ժընէվ, ապա Յունաստան և անկէ Սելանիկ երթալու համար։ Այն ատեն Գահիրէի մէջ ես և Ձիա առանձին մնացինք և կրկին շարունակեցինք մեր գործունէութիւնը։ Ձիա միշտ անձնուէր եղանակ մը ցոյց կուտար և օրէ օր համարումս կ'աւելնար իր վրայ։ Օր մը սակայն տխուր կերպարանքով մը վերադարձաւ այն բնակարանը ուր միասին կը գտնուէինք։ Այս տխրութիւնը զիս զարմացուց, որովհետև ընդհանրապէս միշտ զուարթ կը տեսնէին զինքը, նոյնիսկ ամէնէն դժնդակ պարագաներու մէջ։ Ուզեցի

այդ յանկարծական փոփոխութեան պատճառը հասկնալ, սակայն ինք խուսափողական պատասխաններ տուաւ և ես անպատշաճ համարեցի հարցումներս շարունակել։ Անկէ ետքը հետզհետէ այդ մելամաղձութիւնը աւելցաւ, ժամերով կ'առանձնանար ու չէր ուզեր մեզի երևնալ և մօտերնիս եկած ատենն ալ լուռ և տխուր կը մնար։ Յայտնի կ'երևնար որ հոգեկան մեծ տագնապի մը մատնուած էր։ Եւ սակայն ինք որ գաղտնիքը կը պահէր և ես մէկ քանի անգամ զինքը խօսեցնելու փորձեր ընելէ ետքը, ա՛լ ետևէն չինկայ, տեսնելով որ հարցումներս զինքը աւելի կը նեղէին։ Ձիա փաշա հոգեկան այս կացութեան մէջ կը գտնուէր երբ Բարիզէն խիստ կարևոր գործի մը համար մեր ընկերները զինքը ուզեցին։ Այս պարագան զիս չափազանց ուրախացուց.

— Գնա՛ շուտով, խրատեցի իրեն, դուցէ ճամբորդութիւնը և քաղաքի փոփոխութիւնը փարատեն այն տխրութիւնը և մտածումները որոնք ժամանակէ մը ի վեր քու վրադ կը ճնշեն և որոնց պատճառը և ո՛չ մէկերնիս հասկցած ենք։

— Տխրութեան ո և է պատճառ չունիմ, պատասխանեց չոր կերպով մը։

Վերջապէս, չերկարեմ, մեկնեցաւ Բարիզ ուր կը գտնուէր մեր Քոմիթէին ամէնէն կարևոր մէկ անդամը՝ և հիմնադիրը, Հագգը պէյ, և որուն հետ շատ մը կարևոր խնդիրներու վրայ խորհրդակցութիւններ կատարեց։ Ես միշտ Եգիպտոսէն լուր կ'առնէի իր մասին։ Երբոր Հագգը պէյ գաղտնապէս Պոլիս մտաւ, Ձիա ինքն ալ, ըստ առնուած որոշումին՝ Պուլկարիա պիտի երթար տինամիթի և պօմպայի մէկ քանի փորձերու անձամբ հսկելու համար, ուրկէ ետքը պիտի վերադառնար Բարիզ, իսկ ես Եգիպտոսէն Պոլիս պիտի գայի Հագգը պէյի հետ գործակցելու համար։ Բոլոր այս կարգադրութիւնները վճռականօրէն որոշուած էին և անոր համեմատ ահա ես եկայ Պոլիս, ուր եկած էր նաև Հագգը պէյ...։

Սալիհա հանըմ պահ մը լռեց, այս երկար բացատրու-

թիւնը զինքը յոգնեցուցած էր, յետոյ գաւաթ մը ջուր խըմելէ ետքը, խօսքը առաջ տարաւ։

— Հազիւ թէ քանի մը օրէ ի վեր հոս հասած էի, երբ Էտիրնէէն Սաի պէյի կողմէ տոմսակ մը ստացայ որ կ'ըսէր. «Զգուշացէ՛ք Զիա փաշայէն, մեզ մատնած կամ մատնելու վըրայ է։ Մինչեւ որ ճշմարտութիւնը չյայտնուի, պէտք չէ որ նոր գաղտնիքներ հաղորդէք իրեն։» Կրնաք երեւակայել որ այս տոմսակը ինչ սոսկալի տագնապներու մատնեց զիս. չէի ուզեր աչքերուս հաւատալ և սակայն վստահ էի նաեւ որ Սաի պէյ թեթեւօրէն այսքան ծանր ամբաստանութիւն մը չի պիտի ընէր Զիաի պէս ընկերոջ մը մասին։ Մէկ կողմէն մեր անձնական պաշտպանութեան համար հարկ եղած զգուշութիւնները ձեռք առինք անմիջապէս և միւս կողմէ խնդրեցի Սաի պէյի որ փութայ Պոլիս գալու և բերանացի կերպով ապացուցանելու իր ամենածանր ամբաստանութիւնը։ Երկու օր ետքը Սաի պէյ եկաւ...։

— Հիմա, եթէ կը ներէք, ըսաւ Սաի պէյ, Սալիհա հանըմի խօսքը ընդհատելով, թողունք որ տիկինը քիչ մը հանգչի և ես շարունակեմ իր պատմութիւնը, քանի որ խնդիրը այժմ իմ ամբաստանութեանս շուրջը կը դառնայ..։

— Այո՛, այո՛, դուք խօսեցէք, ըսաւ Հիւսնի։

— Պուլկարիա գտնուած միջոցին՝ Զիաի քով իբրեւ գործակից կը գտնուէր ուրիշ ընկեր մը, որ արդէն Ֆիլիպի մէջ հաստատուած էր և Մակեդոնեցի յեղափոխականներու հետ յարաբերութիւններ կը մշակէր։ Այս ընկերը կը նշմարէ որ Զիա խիստ մտերմօրէն և կարելի եղածին չափ ծածկաբար կը տեսակցէր անծանօթի մը հետ։ Մէկ քանի անգամներ կը հարցնէ թէ ո՛վ էր արդեօք այդ անծանօթը. Զիա կը պատասխանէ թէ իր ազգականներէն մէկն է որ Պոլիսէն փախած է։ Այս Պատասխանը թէեւ շատ ճշմարտանման կրնար համարուիլ սակայն չգոհացնէր մեր ընկերը որ կը սկսի իրեն ծանօթ հաւատարիմ Պուլկարի մը ձեռքով հսկողութիւն կատարել անծանօթին վրայ։

Եւ ահա կ'իմացուի թէ անծանօթը Սոֆիայի Օսմանեան քօմիսէրին տունը կը մտնէ կ'ելլէ։ Այս իրողութիւնը բնականաբար ա՛լ աւելի կասկածները կ'աւելցնէր և հսկողութիւնը կը կրկնապատկուի։ Վերջապէս մեր ընկերը իր Պուլկար բարեկամին միջոցաւ կ'իմանայ թէ Զիա մէկ քանի անգամներ խիստ գաղտնաբար տեսակցած է Օսմանեան քօմիսէրին հետ։ Ասոր վրայ, ա՛լ չի կրնար համբերել և իսկոյն բացատրութիւններ կը պահանջէ Զիա փաշայէն որ խստօրէն կը պատասխանէ «Ոչ ո՛ք իրաւունք չունի իմ գործերուս խառնըւելու»։ Եւ ահա քանի մը օր ետքը Զիա փաշա անյայտ կ'ըլլայ ու այժմ կ'իմանանք որ Պոլիս եկած ու արդէն Ըլտըզ կը գտնուի և վերահաստատուած է իր թիկնապահի պաշտօնին մէջ։

— Լաւ, բայց մինչեւ հիմա արդեօք մատնութիւն մը ըրա՞ծ է, հարցուց Արիֆ։

— Դժբախտաբար այո՛, պատասխանեց Սալիհա հանըմ, ես թէեւ կրցայ խուսափիլ և այստեղ գալ ապաստանիլ, երբ իմացայ Զիայի մատնութիւնը, սակայն, ափսո՜ս, Հազըր պէյ չկրցաւ օձիքը ազատել և այս միջոցիս մեր սիրելի ընկերը Ապտիւլ Համիտի ճանկը ինկած է ուրիշ եօթը ընկերներու հետ...։

Այս յայտնութիւնը՝ սոսկալի տպաւորութիւն մը գործեց Հիւսնիի, Արիֆի և Սատըքի վրայ։ Երեքն ալ միասին զարմանքի և բարկութեան աղաղակ մը արձակեցին երբոր Հազըրի անունը լսեցին։

— Անմիջապէս պէտք է սպաննել այդ վատ թշուառականը, գոչեց Սատըք, և ես առանձին պիտի երթամ իմ ձեռքովս զինքը գետին փռելու, նոյնիսկ եթէ դուք ընդդիմանաք...։

— Իրաւունք չունիս այդպիսի բան մը ընելու, ըսաւ Սալիհա ամենայն հանդարտութեամբ, այն օրէն ուր մեր կազմակերպութեան մէջ մտար այլեւս, դուն չես քու կեանքիդ ու մահուանդ տէրը...։

— Բայց ինչպէ՞ս կարելի է հանդուրժել որ այդպիսի ճիւաղ մը մեր սիրելի ընկերները Ապտիւլ Համիտի ձեռքը մատնէ։

— Ո՞վ ըսաւ թէ մենք պիտի հանդուրժենք ատոր և իրեն արժանի պատիժը չպիտի տանք, պատասխանեց Սալիհա։

Այս խօսքերը հանդարտեցուցին նախկին խմբագիրը որ յուզումէն կը դողդողար։

Հագգը պէյի ձերբակալումը արդարև մեծ հարուած մըն էր դաղտնի կազմակերպութեան համար։

Ինչպէս ըսինք արդէն, ինքն էր գրեթէ յեղափոխական շարժումին բո՛ւն հիմնադիրը Սալիհա հանըմին հետ և բարոյական ազդեցութիւնը շատ մեծ էր բոլոր անդամներուն վըրայ։

Հագգը պէյ, որ նախկին զինուորական մըն էր, իր քաջարութեան և յանդգնութեան կը միացնէր նաև մեծ խոհականութիւն և իմաստութիւն մը։

Ասկէ զատ իր ազնիւ, անկեղծ ու բարեսիրտ նկարագիրը ընդհանուր համակրանքի առարկայ եղած էր։

Իր ընկերները միշտ կը ջանային զինքը հեռի պահել վըտանգաւոր գործերէ և յաճախ այնպէս մը կը կարգադրէին որ ապաստանարանի մէջ անցնէր ժամանակին մեծ մասը։

Բայց վերջերս ա՛լ կարելի չէր եղած զինքը համոզելու որ հեռու մնայ, մանաւանդ երբ տեսած էր որ Սալիհա հանըմ, այնքա՛ն վտանգներէ անցնելէ ետքը, կրկին Պոլիս վերադարձած էր յեղափոխական գործը առաջ վարելու համար։

Եւ ահա՛ այդ թանկագին անձն էր որ այժմ բռնաւորին ձեռքը կ'իյնար ընկերի մը մատնութեամբ։

— Ո՞ւր կը գտնուի այժմ մեր սիրելի ընկերը, հարցուց Սատըգ։

—Ահա՛ այդ բանը պիտի ջանանք հասկնալ, ըսաւ Սալիհա հանըմ, առ այժմ ինչ որ գիտենք՝ սա է թէ ձերբակալուածին պէս Եըլտըզ տարուած ու հոն մէկ քանի օր պահուած է, յետոյ զինքը հեռացուցած են Եըլտըզէն, սակայն չի գիտցուիր թէ ո՛ւր է հիմա։

Ո՛չ ոստիկանութեան բանտն է և ո՛չ ալ աքսոր ղրկուած է, այս մասին կրնանք ապահով ըլլալ. մեր Եըլտըզի և Զապթիէի ընկերները որոշ կերպով կը հաստատեն ատիկա։

Կ'երեւայ որ Սուլթան Ապտիւլ Համիտ մեր փախուստէն ետքը այլեւս վստահութիւն չունի իր շոգենաւներուն վրայ և ո՛չ ալ իր բանտերուն ու բանտապահներուն վրայ...։

— Թերեւս զայն ծածկաբար սպաննել տուած է, ըսաւ Սատըգ։

— Ո՛չ, այդ ոճիրը տակաւին չէ գործուած, սակայն հաւանական է որ գործուի, եթէ մենք մեր ոյժը ցոյց չի տանք և սարսափի չմատնենք Եըլտըզի գազանները։

— Ուրեմն առանց ժամանակ կորսնցնելու գործի սկսինք գոչեց Սատըգ որ անհամբերութեամբ կ'այրէր։

— Անշուշտ պիտի սկսինք, շարունակեց Սալիհա հանըմ հանդարտ կերպով, և արդէն ճիշդ ատոր համար է որ այս իրիկուն հոս ժողվուած ենք։

Այս ցերեկ գործադիր մարմինը նիստ գումարելով որոշումներ տուաւ զոր այժմ պիտի հաղորդեմ ձեզի։

Նախ որոշեցինք մահուամբ պատժել Զիա փաշան իր բազմաթիւ մատնութիւններուն համար։

Երկրորդ՝ մեր բոլոր ճիգը թափել Հագգը պէյը ազատելու միջոցը գտնելու համար։

Այս երկրորդ որոշումը արդէն գործադրութեան դրուած է մեր ընկերներուն ձեռքով և կը յուսանք որ պիտի յաջողինք բայց նոյնիսկ մեր այս յաջողութիւնը կախուած է առաջին պարագայէն։

Եթէ կարող ըլլանք անմիջապէս Զիայի պատիժը գործադրել, մեր աշխատութիւնը շատ կը դիւրանայ։

Զիա քանի ողջ մնայ մեզի համար սարսափելի վտանգ մըն է, նախ որ մեզ ամենքս գրեթէ անձամբ կը ճանչնայ,

մեր գաղտնիքները գիտէ, գիտէ նաև մեր գործունէութեան եղանակը։

Այդ մարդը մինչև հիմա իրա՛ւ է որ իր ձեռքէն եկած չարիքը չգործեց մեզի դէմ ու միայն Հաշգը պէյը և իր մէկ քանի ընկերները մատնելը գոհացաւ, բայց և այնպէս կրնայ տակաւին շատ փորձանքներ բերել մեր գլխին, եթէ զինքը երկար ատեն անպատիժ թողունք։

— Շատ ճշմարիտ է ձեր ըսածը ընդմիջեց Հիւսնի։

— Այսպէս ուրեմն մահու պատիժը վճիռը տրուած է, շարունակեց Սալիհա հանըմ, գալով անոր գործադրութեանը որոշեցինք զայն յանձնել Սաըդ և Արիֆ պէյերուն, որոնց պիտի օժանդակէ նաև մեր մէկ ուրիշ ընկերը։

— Ո՞վ է այդ ընկերը, հարցուց հետաքրքրութեամբ Սաըդ պէյ։

— Առիկա ձեզի պիտի իմացնենք երբոր ատենը գայ, պատասխանեց Սալիհա հանըմ։ Այժմ կ'ուզեմ գիտնալ թէ ձեզ յանձնուելիք ծանր ու դժուարին գործը կատարելու յանձնառու կ'ըլլա՞ք։

— Ի՛նչ միթէ կը կարծէք թէ պիտի վարանէի՞, գոչեց նախկին խմբագիրը խանդավառութեամբ ոտքի ելլելով, ո՛չ թէ Զիա մը՝ այլ և բոլոր հայրենիքի մատնիչները բնաջինջ ընելու համար պատրաստ եմ իմ արիւնիս ամենավերջին կաթիլը զոհելու...։

— Իսկ դո՞ւն, Արիֆ, հարցուց Սալիհա հանըմ, խօսքը խարտեաշ երիտասարդին ուղղելով։

— Պարտականութիւնս պիտի կատարեմ, ըսաւ երիտասարդը։

— Յօժա՞ր կամքով, ըսաւ Սալիհա։

— Մարդս իր պարտականութիւնը պէտք է յօժար կամքով կատարէ, պատասխանեց Արիֆ. ամենայն պաղարիւնով։

—Կեցցե՛ս գոչեց տիկինը, աւելի կը սիրեմ քու այդ պարզ խօսքերդ քան թէ մեր Սաըդ բարեկամին ծայրայեղ խանդավառութիւնը։

Այս դիտողութիւնը անհաճոյ թուեցաւ նախկին խմբագրին, բայց իր հիացումն ու անձնուիրութիւնը այնքա՛ն մեծ էր դէպի Սալիհա հանըմ որ տհաճութեան ո և է նշան ցոյց չտուաւ, միայն թէ ըսաւ.

— Երբոր գործելու ժամը հասնի, պիտի տեսնէք որ ծայրայեղ խանդավառածն ալ պաղարիւնութիւն ունեցողին չափ արժէք պիտի ունենայ։

— Այդ մասին կասկած չունիմ, պատասխանեց յեղափոխականուհին, այս կերպ դարմանելով իր վիրաւորանքը։

Պահ մը լռութիւն տիրեց ետքը, տիկինը կրկին խօսք առաւ.

— Ուրեմն այսպէս, ըսաւ, հիմա ամէն բան հասկցաք և գիտէք թէ մեր գաղտնի քոմիթէն ի՛նչ ծառայութիւն կը սպասէ ձենէ. Ջանացէ՛ք որ ձեր գործունէութեամբը արժանի ըլլաք դասուելու ազատութեան մարտիրոսներուն մէջ։

— Ե՞րբ պիտի երթանք մեր նուիրական գործը կատարելու, հարցուց Սաըդ, այս իրիկո՞ւն, թէ վաղը... ես պատրաստ եմ անմիջապէս ճամբայ ելլելու։

— Շատ աճապարողը ուշ կը հասնի իր նպատակին, պատասխանեց Սալիհա, երբոր գործելու ժամը հասնի մենք քեզի լուր կուտանք, առ այժմ ձեր միակ ջանքը թո՛ղ ըլլայ օձիքնիդ ձեռք չի տալ և միշտ պատրաստ գտնուիլ։

ԳԼՈՒԽ Ե.

ՄԱՏՆԻՉԸ

Ապրիլ մէկ 1905 ուրբաթ օրուան Պոլսոյ թերթերը սա լուրը կը հրատարակէին որ անշուշտ այդ ժամանակ անուշադիր անցաւ շատ մը ընթերցողներու կողմէ.

«Սկիւտարի Նուհ Գույուսուի կողմը, առջի օրը, ոստիկան Ահմէտ էֆ. իբրև շրջուն պահակ պտտած ատեն, երկու մարդ տեսաւ, որոնք մէյմէկ կողով շալկած կ'երթային երկչոտ քայլերով: Ոստիկանը առանց յայտնի ընելու, հեռուէն հետեւեցաւ անոնց: Այդ մարդիկը բակլայի արտերը մտնելով, կողովները վար առին և կարգ մը տարրկաներ թաղեցին հողին մէջ: Ոստիկանը խոյն անոնց մօտեցաւ և երկուքն ալ ձերբակալեց: Քննութիւն կատարուելով հաստատուեցաւ թէ անոնք Եուսուֆ ու Թէֆիք անուն անձերն են և թէ թաղուած տարրգաներն ալ տասը կտոր ծածկած պղինձներ: Հարցաքննուելով յայտարարեցին թէ երկու ընկերներ ալ ունին Ալի ու Իսմայիլ անուն և թէ այդ պղինձները երկաթագործ Սիմոնի տունէն գողցած են: Զուգադիպութեամբ մը Ալի ու Իսմայիլ Պոլսոյ կողմը ձերբակալուելով նոյն օրը Սկիւտարի ոստիկանութեան գրկուած էին»:

Այդ լուրը, որ սովորական գողութեան մը անկարեւոր երեւոյթը ունէր, ինչպէս բոլոր, առանց ուշադրութիւն դրաւելու կարդացուեցաւ շատերուն կողմէ: Եւ սակայն նոյն անտարբերութիւնը ցոյց չտուին երկու անձեր որոնք առտուն թերթին մէջ այդ գողութեան և ձերբակալութեան լուրը կարդացին: Այդ երկու անձերէն մին Թուրք և միւսը հայ էին և միասին նստած էին Պոլիս, Սիրքէճիի կայարանին դէմ գտնուող սրճարաններէն մին: Այդ ցուրտ ու անձրեւոտ առտուն տակաւին ոգեւորութիւն չի կար փողոցները և սրճարանին մէջն ալ հազիւ մէկ քանի հոգի կ'երեւային որոնք եկած էին սուրճ կամ թէյ խմելու:

Մեր ակնարկած երկու բարեկամները քով քովի նստած նոյնպէս թէյ կը խմէին, Հայը «Արեւելք» թերթը կը կարդար իսկ Թուրքը «Սապահ»ը աչքէ կ'անցնէր:

Յանկարծ Թուրքը խորին յուզումով մը իր ընկերոջ դարձաւ և ցած ձայնով մը ըսաւ անոր.

— Սոսկալի՜ բան մը կայ...

— Ի՞նչ, հարցուց միւսը ինքն ալ դող եկած:

— Կարդա՛ սա կտորը:

Եւ անոր ցոյց տուաւ թերթին այն մասը ուր պատմուած էր մեր վերը յիշած ձերբակալութիւնը:

Հայը արագօրէն աչք մը նետեց և ինքն ալ մէկէն շփոթեցաւ:

— Սարսափելի՜ բան, գոչեց:

— Ի՞նչ պիտի ընենք հիմա:

— Եթէ Սիմոնի տունը խուզարկութիւն կատարեն մեր բոլոր ծրագիրները ջուրը կ'իյնան և ամենքս ալ կը վտանգուինք:

— Հիմա անմիջապէս հարկ է որ իր տունը երթանք և ջանանք այդ անզգուշութիւն մը ունենալ...:

— Հաշիւը մաքրէ՛ և խոյն արագ վազելով Սկիւտար անցնինք:

Երկու ընկերները թէյին դրամը վճարեցին և ուղղուեցան դէպի Սիրքէճիի նաւամատոյցը ուր բարեխառնաբար Սկիւտար երթեւեկող բեռնաբարձ շոգենաւը կեցած էր և կը պատրաստուէր ճամբայ ելլելու:

Իրաւամբ մեր երկու բարեկամները իրաւունք ունէին յուզուելու այդ լուրէն որովհետեւ չորս ձերբակալուած անձերը Եուսուֆ, Թէվֆիք, Ալի և Իսմայիլ, ինչպէս նաեւ երկաթագործ Սիմոն, ամենքն ալ մեր ծանօթ գաղտնի քօմիթէին անդամներէն էին: Լուրը, այն ձեւով որով թերթերուն մէջ կ'երեւար, բոլորովին խեղաթիւրուած էր: Խնդիրը ո՛չ տասը կտոր պղինձի, ո՛չ ալ գողցուած ապրանքներու վրայ էր, այլ շատ աւելի ծանրակշիռ հանգամանք մը ունէր: Բայց ոստիկանութիւնը իր տեղեկագրին մէջ հարկ համարած էր ճշմարտութիւնը ծածկելու և դիտմամբ լուրը այդ ձեւով տալու որպէս զի տարածուած այլընդայլոյ զրոյցները հերքուի:

Հազիւ թէ մեր երկու բարեկամները տոմսակնին առին ու շոգենաւ մտան, շոգենաւը սուլեց ու ճամբայ ելաւ:

— Եթէ Սիմոնին տունը խուզարկած են գործերնիս գէշ է, կը կրկնէր։

Այս տագնապեցուցիչ մտատանջութիւններով պաշարուած հասան Սկիւտար և իսկոյն դուրս ցատքեցին շոգենաւէն։

Սիմոնի երկաթագործի խանութը շուկային կողմնակի փողոցներէն մէկուն մէջ կը գտնուէր։ Իսկոյն դէպի այն կողմը ուղղուեցան, ջանալով ծածկել իրենց ներքին յուզումը և դուրսէն անտարբեր կերպարանք մը առնելով։

Երբ փողոցին ծայրը հասան տեսան որ խանութը ոստիկաններով պաշարուած էր։ Եւ ո՛չ ոքի թոյլ կուտային փողոց մտնելու։

— Ափսո՜ս, ըսաւ հայը կամաց մը իր Թուրք ընկերոջ ականջէն, ամէն բան երևան ելած է... խանութը կը խուզարկեն կոր, ա՛լ յոյս չի կայ։

— Կարծեմ լաւ կ՚ընենք եթէ կրկին շոգենաւ մտնենք ու հեռանանք, փոխանակ այս տեղուանքը թափառելու, պատասխանեց միւսը նոյնպէս ցած ձայնով։

— Բայց գոնէ քիչ մը տեղեկութիւն քաղենք անցած դարձածին վրայ... դուն իբրև Թուրք կասկածելի չես, ուստի մօտեցիր սա սիմիթճիին ու հարցուփորձէ զինքը։

Եւ հայը մատովը ցոյց տուաւ ծերունի Թուրք սիմիթճի մը որ հոն կեցած էր և մէկ երկու հոգիի հետ կը խօսակցէր։

Թուրքը անմիջապէս մօտեցաւ սիմիթճիին և ըսաւ.

— Խեր է ինշալլահ... ի՞նչ է այս խռովութիւնը, գողութի՞ւն մը պատահեցաւ։

— Ի՞նչ գողութիւն, գոչեց սիմիթճին, սարսափելի՛ վըտանգ մը անցուցինք... մազ մնաց որ ամենքս ալ օդը պիտի ելլէինք...։

— Ի՞նչ կ՚ըսես, ըսաւ Թուրքը կեղծ յուզումով մը, ի՞նչ պատահեցաւ որ...։

— Սա երկաթագործ Սիմոնը, որո՞ւն մտքէն կ՚անցնէր, Քօմիթէ է եղեր, հիմա եկան խանութը կոխեցին ու քանի

հատ ռումպա գտան... խոշոր խոշոր ռումպաներ որոնց մէկ հատը բաւական է ամբողջ Սկիւտարը օդը հանելու համար... բարեբախտաբար ոստիկանութիւնը ժամանակին լուր առեր է և կրցաւ բոլորը մէկ ձեռք անցնել...։

— Իսկ երկաթագործը... անշուշտ ձերբակալեցին...։

— Թշուառականը կ՚երևայ թէ իմացեր է գլուխը գալիքը և կծիկը դրեր է ժամ մը առաջ, բայց անշուշտ օձիքը ձեռք պիտի տայ. արդարութեան ձեռքէն ո՞ւր կրնայ փախչիլ...։

— Էյ խանութը բնաւ մարդ չի կա՞ր։

— Իր աշկերտը կար. տասներչորս տարեկան տղայ մը... բռնեցին տարին, բայց կ՚երևայ որ ինքն անմեղ է, խեղճը երբոր տեսաւ թէ խանութին մէջ ռումպաներ պահուած է, վախէն մարեցաւ։

— Բայց միթէ ռումպաները մէջտե՞ղ դրուած էին։

— Ի՞նչ կ՚ըսես, գետնին տակը փորեր, յատուկ տեղ շիներ ու հոն պահեր է, բայց ոստիկանութիւնը տակաւին խանութը չկոխած իմացեր է ուր պահուած ըլլալնին, այնպէս որ գործերնուն պէս գտան ու մէջտեղ հանեցին։

— Իրաւցնէ սարսափելի վտանգ մը անցուցեր էք, ըսաւ Թուրքը գլուխը օրօրելով, փա՛ռք Աստուծոյ որ ժամանակին կարելի եղեր է առաջը առնել։

— Ո՛չ թէ միայն մենք, այլ բոլոր պոլսեցիները, գոչեց սիմիթճին, որովհետև Սիմոնին քօմիթէն միտք ունի եղեր այդ ռումպաներով Սկիւտարը, Գատը-Գիւղը, Քուզկունճուքը, Պէյլէրպէյը, կամուրջները, Բըգ Բուլէսին, վերջապէս եղածը չեղածը օդը հանելու... վա՛յ թշուառական մարդ վա՛յ, ինչ մտքերնուս չէր անցներ որ այդպիսի վտանգաւոր արարած մը կար մեր մօտի՛կը։ Տակաւին երէկ իրիկուն ինէ սիմիթ առաւ ու բաւական ալ հետը խօսեցայ... եթէ այն ատեն գիտնայի քօմիթէ ըլլալը, հաւատա՛յ որ իսկոյն գլուխը կը ջախջախէի...։

— Գօմպաները ո՞ւր փոխադրեցին...

— Անհնայն զգուշութեամբ ծովեզերք տարին ու հոնկէ մաւոնայի մը մէջ տեղաւորեցին ու կարծեմ Պոլիս պիտի տանին:

— Իսկ հիմա ի՞նչ կ'ընեն կոր տակաւին խանութին մէջ:

— Ի՞նչ պիտի ընեն, ամէն ծակը կը քննեն կոր, յուսալով որ դեռ նոր ռումպաներ ալ պիտի գտնեն:

Թուրքը իրեն պէտք եղածը իմացեր էր, ուստի մարդէն սիմիթ մը ծախու առնելէ ետքը հեռացաւ և սկսաւ դէպի Նաւամատոյց երթալ, ուր արդէն ուղղուած էր իր ընկերը:

— Ի՞նչ լուր ունինք, սիմիթճին խօսեցուցի՞ր, հարցուց այս վերջինը Թուրք ընկերը իր քով մօտենալուն պէս:

— Այո՛ և բաւական կարեւոր տեղեկութիւններ քաղեցի:

— Պատմէ տեսնենք:

Թուրքը մի առ մի կրկնեց ինչ որ բսած էր սիմիթճին:

— Այսպէս ուրեմն Սիմօն օճիքը ազատեր է, գոչեց հայը ուրախութեամբ, սակայն պատահած դժբախտութեան մէջ մեծ բախտ մըն է... կրնանք ապահով ըլլալ որ մէյ մը այստեղէն փախչելէն ետքը, ա՛լ ոստիկաններուն ձեռքը չիյնար: Յանաւթէն զատ՝ արդեօք ո՞ւմն ալ խուզարկած են:

— Շիտակը այդ մասին տեղեկութիւն մը չառի, բայց բնականաբար խուզարկած պիտի ըլլան, առանց վտանգաւոր բան մը գտնելու:

— Այս նոր մատնութիւնը որո՞ւն գործն է արդեօք, ըսաւ հայը հարցական դէմքով մը ընկերոջը երեսը նայելով:

Միւսը ձեռքովը շարժում մը ըրաւ, որով ըսել կ'ուզէր «չեմ գիտեր»:

Եւ սակայն երկուքն ալ միեւնոյն կասկածներով պաշարուած էին ու չէին համարձակեր զանոնք իրարու յայտնել:

Մեր վէպին նախորդ գլուխին մէջ տեսանք որ գաղանի կազմակերպութիւնը թիկնապահ Զիա փաշայի մահը վճռած և գործադրութիւնը յանձնած էր Արիֆ և Սաադ պէյերուն ու-

րանց պիտի օժանդակէր երրորդ անձ մը: Արդ, վճիռը կարելի չէր եղած գործադրել, սա պարզ պատճառաւ որ Զիա փաշա յանկարծ աներեւոյթ եղած էր Եըլտըզէն: Անկէ ի վեր մէկ քանի ամիս անցեր էր ու տակաւին մասնիչը երեւան չէր ելած:

Մահուան վճիռին հետեւեալ օրն իսկ տեղի ունեցած այս անակնկալ անյայտացումը նախ մեծ զարմանք պատճառած էր ամենուն, յետոյ տեղի տուած էր սարսափելի կասկածի մը:

— Արդեօք մեր ընկերներուն մէջ նոր մատնիչ մը կար որ անմիջապէս Զիա փաշայի իմաց տուաւ իրեն սպառնացող վտանգը և զայն հեռացուցած Պոլիսէն, ըսեր էր Սալիհա հանըմ:

Այս կասկածը այնքան օրինաւոր էր որ միւս ընկերներն ալ սկսեր էին խորհիլ և անձկութեամբ հարցնել թէ ո՞վ էր արդեօք իրենց մէջէն այն անարժան արարածը որ կ'երթար մատնիչի մը հետ կը համաձայնէր: Եւ ամենէն սարսափելին այն էր որ Զիայի դէմ արձակուած վճիռը միայն ութը հոգիի ծանօթ էր և եթէ մատնիչ մը կար, հարկ էր այդ ութին մէջէն փնտռել:

Այդ նոր ձերբակալութիւնները և երկաթագործ Սիմոնի խանութին խուզարկութիւնն ու ռումպաներու երեւան հանուիլը դարձեալ կուգար խռովել ամենուն միտքերը և երկու ընկերները, չգիտնալէն մէկ անկիւնը կծկուած, խոր մտատանջութեան մը մատնուած էին:

Երբ կամուրջ հասան երկուքը միասին ուղղուեցան Ղալաթիա:

— Ի՞նչ պիտի ընենք հիմա, հարցուց հայը:

— Լաւագոյն բանն է երթալ և մեր ընկերները գտնել:

— Ուրեմն Թամալյա նայինք:

Կէս ժամ ետքը Շիշլի, Օսման պէյի պարտէզին առջեւ վար կ'իջնէին և կ'երթային այն տունը ուր անգամ մը տա-

րինք մեր ընթերցողները և ուր կը գտնուէր մեր վէպին հերոսուհին՝ Սալիհա Հանըմ։

Երբ երկու ընկերները իրենց գալուստը ծանուցանելէ ետքը, մտան վարի սրահը արդէն հոն ժողվուած էին Սալիհա Հանըմ, Արիֆ, Հիւսնի, Սաադ և երկու անձեր։

— Վա՜յ, հրամմեցէ՛ք նայինք, ըսաւ Սալիհա երկու նորեկներուն, ինչպէ՞ս ես Արամ և դուն Օսման...։

— Շատ գէշ, պատասխանեցին երկուքը միաբերան։

— Ի՞նչ կայ որ...։

— Միթէ չիմացա՞ք նոր ձերբակալութիւններն ու խուզարկութիւնները, հարցուց Արամ։

— Անշուշտ իմացանք և բո՛ւն աղբիւրէն.

— Որմէ՞։

— Սիմոնէն։

— Միթէ գլուխը տեսա՞ք...։

— Այո՛, հոս պատահած է։ Միայն թէ ինք շիտակը ըսելու համար մեծ տեղեկութիւն մը չունի, քանի որ իր ընկերներուն ձերբակալութիւնը լսելուն պէս՝ խանութը թողած և հոս եկած է։ Եթէ դուք նոր բան մը գիտէ՛ք, հաղորդեցէ՛ք։

Երկու ընկերները մանրամասնօրէն պատմեցին ինչ որ տեսած ու լսած էին Սկիւտարի մէջ։

— Պէտք է խոստովանիլ որ մեր կացութիւնը շատ ծանր է, ըսաւ Սալիհա Հանըմ երբ նորեկները իրենց պատմութիւնը աւարտեցին, մինչև հիմա մեզի դէմ եղած հալածանքները մեծ վնաս չէին պատճառեր, որովհետև ոստիկանութիւնն ու լրտեսները ըստ բախտի կը գործէին, առանց որոշ ուղղութեան կամ որոշ հետքեր ունենալու, սակայն հիմա, աւա՜ղ, այնպէս չէ...։

Աբտիւլ Համիտ վերջապէս յաջողեցաւ մեր մէջէն մատնիչ մը ձեռք ձգելու և մատնիչ մը որ տեղեակ է մեր բոլոր գաղտնիքներուն և անոր շնորհիւ այժմ գիտակցաբար կը գործէ... եթէ այսպէս շարունակուի, հետզհետէ ամենքս ալ կըր-

նանք ձեռք իյնալ և անօգուտ կերպով զոհուիլ, առանց մեր սուրբ նպատակին հասնելու... սիրելի ընկերներ պէտք է որ վճռական որոշում մը տանք։

Այս խօսքերը խորին ուշադրութեամբ լսուեցան։ Ամենուն դէմքին վրայ անձկութիւնը դրոշմուած էր և ո՛չ ոք կը համարձակէր խօսք առնել և խօսելու։

— Կա՛մ այն է որ ամենքս ալ պէտք է թողունք փախչինք, շարունակեց Սալիհա, և կամ այն է որ պէտք է մեր վերջին ճիգը թափենք...

— Մեր ընկերներուն մէջ չեմ կարծեր թէ մէկը գտնուի վտանգին առջևէն փախչելու վատութիւնը ունենայ, ըսաւ Արիֆ։

— Ամենքս ալ պատրաստ ենք մեր կեանքը զոհելու հայրենիքի և ազատութեան համար, աւելցուց Սաադ։

Նոյն միջոցին սպասուհին դուռը բացաւ և Սալիհա Հանըմի այցաքարտ մը ներկայացուց։ Տիկինը քարդին վրայ աչք մը նետելէ ետքը ըսաւ.

— Անմիջապէս զինքը ներս հրամցուր։

Յետոյ, իր ընկերներուն դառնալով աւելցուց.

— Շէվքէթն է եկողը, անպատճառ կարևոր լուր մը ունենալու է։

Շէվքէթ հազիւ քսանըհինգ տարեկան ուսեալ և եռանդուն երիտասարդ մըն էր, որ շնորհիւ իր հօրը բարձր դիրքին՝ յաջողած էր Եըլտըզի պալատը պաշտօնի կոչուիլ կայսերական քարտուղարութեան մէջ։ Իր ուշիմութեան շնորհիւ քիչ ժամանակուան մէջ կրցած էր բաւական կարևոր դիրք մը ունենալ և մանաւանդ սիրելին դառնալ Թահսին փաշայի որուն կատարեալ վստահութիւնը կը վայելէր։ Եւ սակայն Շէվքէթ իր դպրոցական շրջանէն սկսեալ ջերմ ու հաւատացեալ յեղափոխական մըն էր ու այդպէս ալ մնացած էր հակառակ Եըլտըզի մէջ պաշտօն ստանալուն։ Իր դպրոցական ընկերներէն ոմանք աքսորուեր, ուրիշներ անյայտացեր էին, մէկ քա-

նիներ ալ Եւրոպա ապաստանած էին։ Շէվքէթ միշտ յաջողած էր այդ յեղափոխական գաղափարակիցներուն հետ յարաբերութիւն մշակել, առանց ինքզինք վտանգելու և շատ անգամ իր գրուած գիրքին շնորհիւ, անոնց մեծապէս օգտակար ըլլալ։ Իր անձնուիրութեան և անկեղծութեան այնպիսի փայլուն ապացոյցներ տուած էր որ այժմ Սալիհա հանըմ և իր ընկերները զայն իբրև սրտակից ընկեր կը նկատէին և երբեք չէին վարանիր իրմէ ծառայութիւններ խնդրելու, զորս յօժարակամ կը կատարէր։

Երբ սրահէն ներս մտաւ Շէվքէթ յուզուած կերպարանք մը ունէր և այդ բանը հոն եղողները խիստ նշմարեցին։

— Ի՞նչ լուր կը բերես մեզի, խռոված երևոյթ մը ունիս ըսաւ Սալիհա, երիտասարդը բարևելէ ետքը։

— Արդարև խիստ կարևոր լուր մը պիտի հաղորդեմ։

— Խօսէ՛ տեսնենք։

— Թիկնապահ Ջիա փաշա վերադարձաւ պալատ։

— Ե՞րբ։

— Երէկ առաւօտէ ի վեր։

— Բայց ինչո՞ւ մինչև հիմա այդ լուրը չհաղորդեցիր... գիտես թէ որքա՜ն կարևոր էր և եթէ երէկ առտու իմացած ըլլայինք գուցէ շատ մը դժբախտութիւններու առաջքը կրնայինք առնել։

— Այո՛, բայց անկարելի էր առանց կասկածի տեղի տալու պալատէն հեռանալ և ասոր համար ստիպուեցայ մինչև հիմա գալուստս յապաղել։

— Ինչ որ է, պատասխանեց Սալիհա հանըմ ներողամիտ ժպիտով մը, բերած լուրդ մեզի համար այնքան կարևոր է որ կը ներենք յապաղումդ։ Հիմա ըսէ՛ տեսնենք թէ այդ մամնիշը ի՞նչ կ'ընէ հոս հասնելէն ի վեր։

— Իրա՛ւ որ այս մասին որոշ տեղեկութիւն մը չպիտի կրնամ տալ, պատասխանեց երիտասարդը, միայն սա նշմարեցի որ պալատ հասնելէն ի վեր շատ մտատանջ և զբաղուած

երևոյթ մը ունի։ Երէկ առաւօտէ ի վեր կարելի է տասը անգամ պալատէն դուրս ելաւ...։

— Չկրցա՞ր իմանալ թէ ինչ էր իր այս խռովութեան պատճառը։

— Ափսո՛ս, չկրցայ բան մը իմանալ այս մասին, բայց ինծի այնպէս կը թուի որ Ջիա փաշա այս միջոցին միմիայն անձնական խնդիրներով զբաղած է և բոլոր մտատանջութիւնները անձնական տագնապի մը շուրջը կը դառնան...։

Շէվքէթի այս խօսքերը հեգնական ձևով մը ընդունուեցան ներկաներուն կողմէ։

— Բնականաբար իր անձովը կը մտատանջուի, քանի որ գիտէ թէ մահուան դատապարտուած է, ըսաւ Սաւըգ, բայց կը յուսամ որ այս անգամ չկրնար խուսափիլ իրեն սպառնող արժանաւոր պատիժէն։

— Իսկ Ապտիւլ Համիտ ինչ վիճակի մէջ է, հարցուց Սալիհա հանըմ։

— Միշտ տկար ու հիւանդ, ամէն օր բժշկական խորհրդակցութիւններ կը կատարուին, բայց խիստ գաղտնի կը պահուին, ինչ որ ցոյց կուտայ թէ իր վիճակը ծանրացած է։ Երեք օրէ ի վեր գրեթէ ո և խնդրով զբաղած չունի և ամէն բան Իզզէթ փաշայի ձեռքը մնացած է։ Հին պալատականները կ'ըսեն թէ երբեք իր առողջական վիճակը այս աստիճան մտահոգութիւն պատճառած չէր։

Երիտասարդը վայրկեան մը լռեց, և յետոյ խորհրդաւոր ձևով մը ըսաւ,

— Գիտէ՞ք որ սուլթանին այս ծանր հիւանդութիւնը պատճառ եղաւ որ Ջիա փաշա երևան ելլէ։

— Ինչպէ՞ս, հարցուց Սալիհա հետաքրքրութեամբ։

— Գոնէ այդպէս ըսաւ ինծի պալատական մէկ բարեկամս պատասխանեց Շէվքէթ։ Ջիա փաշա երբ իր պալատին մէջ ունեցած մտերիմներու ձեռքով իմացեր է թէ Սուլթանը ծանր հիւանդ է և թէ ո և է գործով զբաղելու կարողութիւնը չու-

նի, խելքն վերադարձեր է պալատ... որովհետեւ Ջիւ ո՛չ թէ միայն ծածուկ Թօմիթէին՝ այլ նաեւ Սուլթանին ձեռքէն փախեր է....:

— Ինչ տարօրինակ խօսքեր կ'ընես, ըսաւ Սալիհա հանըմ, զարմանքով երիտասարդին նայելով:

— Ես պարզապէս ձեզ կը կրկնեմ ինչ որ իմացայ բարեկամէս եւ որուն տեղեկութիւններուն մասին շատ վստահութիւն ունիմ:

— Այս ամէն պատմութիւններուն մէջ միակ համար կարեւորագոյն պարագան այն է որ Ջիւ փաշա կրկին երեւան ելած է ու այժմ Եըլտըզի պալատը կը գտնուի, ըսաւ Արիֆ, իսկ գալով անոր հոն վերադառնալուն պատճառներուն անիկա կարեւորութիւն չունի... հիմա խորհինք թէ ինչպէս այդ մարդուն արժանի պատիժը պիտի տանք առանց զայն մեր ձեռքէն փախցնելու:

— Շատ ճիշդ է ձեր ըսածները, պատասխանեց Սալիհա հանըմ, անօգուտ խօսքերով ժամավաճառ ըլլալու տեղին չէ:

— Եթէ կրկին ձեր նախկին որոշումը գործադրելու մտադիր էք, պէտք է որ աճապարէք, ըսաւ Շէվքէթ, որովհետեւ շատ կը կասկածիմ որ այդ մարդը դարձեալ աներեւոյթ պիտի ըլլայ:

Պալատական քարտուղարը քիչ մըն ալ հոն մնալէ ու խօսակցելէ ետքը, մեկնեցաւ, խոստանալով նոր տեղեկութիւններ հաղորդել, եթէ ունենար:

Իր մեկնելէն ետքը Սալիհա եւ իր ընկերները երկար խորհրդակցութիւն մը ունեցան եւ որոշեցին նոյն գիշերն իսկ Ջիւ փաշան սպաննել տալ պալատին մէջ: Նախապէս արդէն միջոցը գտած էին իրենցմէ մէկ քանի հոգի մտցնելու, այդ գործը գլուխ հանելու համար:

— Այս անգամ կը յուսանք որ մեր ձեռքէն չպիտի կրնայ խուսափիլ այդ վատ թշուառականը, ըսաւ Սաաըդ, որ

յանձն առած էր այդ վտանգաւոր գործողութեան մասնակցելու եւ որուն համար արդէն իր կեանքը տրամադրած էր:

— Աստուած ինչպէս որ անօրինած է այնպէս կ'ըլլայ, պատասխանեց Հիւսնի:

Ամբողջ օրը խորհրդակցութեամբ անցաւ: Ուրիշ մէկ քանի ընկերներ եւս եկան հաղորդուելու եւ մասնակցեցան խորհրդակցութեան: Հիմա յայտնի կ'երեւար որ վերջին ձերբակալութիւններն ալ Ջիւայի նոր մատնութեան հետեւանքն էին եւ այս բանը ա՛լ աւելի ատելութիւն կը գրգռէր իրեն դէմ: Եթէ չի կրնային զինքը անմիջապէս մէջտեղէն վերցնել, այդ մարդը դուցէ մէկ երկու օրէն պիտի կրնար զիրենք ամէնքն ալ ձերբակալել տալ, մանաւանդ որ, ինչպէս ըսինք, սոսկալի կասկած մը պաշարած էր ամենուն միտքը, այն է թէ նոր մատնիչ մը կար մէջերնին որ յարաբերութիւն ունէր Ջիւայի հետ եւ որուն ազդարարութեանց շնորհիւ առաջին անգամ կրցած էր խուսափիլ վրիժառու պատիժէն:

Գիշերը վրայ հասած էր արդէն եւ ամէնքը մեր գիտցած տան ներքնայարկի սրահը հաւաքուած կը խօսակցէին, երբ անծանօթ մնացած նոր մատնիչին վրայ դարձաւ խօսքը:

— Նորէն եթէ Ջիւ իմանայ մեր այս օրուան որոշումները եւ կրկին անյայտ ըլլայ, ի՞նչ պիտի ընենք, ըսաւ յանկարծ Արիֆ, որ ինչպէս գիտենք, Սաաըդի հետ մահուան պատիժը գործադրելու սահմանուած էր:

Այս հարցումը, մէկէն ի մէկ մէջ տեղ նետուած, ընդհանուր յուզում մը առաջ բերաւ: Ամէնքը շփոթած՝ իրարու նայեցան, տեսակ մը կասկածանքով:

— Ես կ'առաջարկեմ որ, ըսաւ Սաաըդ, մինչեւ որ մեր որոշումը չգործադրենք, ո՛չ ոք դուրս ելլէ այս տունէն: Այս կերպով կրնանք վստահ ըլլալ թէ մատնութիւն տեղի չպիտի ունենայ:

— Այո՛, գոչեց Սալիհա հանըմ, շատ խելացի խօսք մը ըրաւ մեր ընկերը, ես ալ համամիտ եմ իրեն, այս գիշեր բացի

Սառըքէն ու Արիֆէն ՝ մինչ ո՛չ մէկը այս անգէն դուրս պէտք է ելլէ։

— Արդարեւ շատ խելացի միջոց մըն էր բարեկամիս առաջարկածը, պատասխանեց Արիֆ, միայն թէ, ափսո՛ս, քիչ մը ուշ մնաց...։

— Ինչո՞ւ համար, գոչեց Նախկին խմբագիրը։

— Որովհետեւ կը տեսնեմ որ մեր մէջէն մէկը արդէն բացակայ է։

Սալիհա հանըմ աչքը իր չորս բոլորը պտտցուց եւ ըսաւ.

— Իրա՛ւ, Հիւսնի պէյը չեմ տեսնար մեր մէջ։

Անմիջապէս զանգակը հնչեցուց եւ սպասուհին երեւցաւ։

— Ո՞ւր է Հիւսնի պէյը. հարցուց Սալիհա։

— Քիչ մը առաջ մեկնեցաւ, պատասխանեց աղջիկը։

— Ըսաւ որ երկու ժամէն կրկին պիտի վերադառնայ։

Այս անակնկալ մեկնումը որ մինչեւ այն ատեն աննշմարելի մնացած էր, յանկարծ ընդհանուր խռովութեան նիւթ դարձաւ։ Արդեօք Հիւսնի՞ն էր այն ընկերը որ զիրենք կը մատնէր։

Եւ սակայն միւս կողմէ, Հիւսնի շատ մը պարագաներու մէջ կատարեալ անձնուիրութիւն ցոյց տուած էր եւ ամէնքն ալ կը վկայէին որ խանդավառ հայրենասէր մըն էր ու միեւնոյն ատեն անհաշտ թշնամի մը բռնակալութեան եւ մանաւանդ Ապտիւլ Համիտի, որուն զոհերէն մէկը եղած էր ինք։

— Բոլոր այս պարագաները շփոթութեան կը մատնէին Սալիհան ու իր ընկերները, որոնք չէին կրնար վճռական եզրակացութեան մը յանգիլ։

— Ինչ որ ալ ըլլան մեր կասկածները, այլեւս չենք կրնար մեր որոշումը յետաձգել, այս տեսակ պարագաներու մէջ վարանումը ամէնէն աղետաւոր բանն է, վճռեց Սալիհա, մենք պէտք է, մեր նախապէս տրուած որոշման համեմատ, այս գիշեր իսկ գործենք։

— Այո՛, այո՛, գոչեցին միւսները. ա՛լ չենք կրնար այս անգամ ալ առիթը փախցնել...։

— Եթէ նոյնիսկ հակառակիք, մենք պիտի երթանք մեր պաշտօնը կատարելու, այնպէս չէ՞ Արիֆ, գոչեց Նախկին խմբագիրը, խօսքը իր խօսակցին ուղղելով։

— Անշուշտ պիտի երթա՛նք. բայց արդէն հակառակող ալ չի կայ, պատասխանեց Արիֆ։

Մութը արդէն վրայ հասած էր եւ մեր բարեկամները կը շարունակէին իրենց խօսակցութիւնը, որուն եկած էր մասնակցելու նաեւ երկաթագործ Սիմոն։ Նախկին խմբագիրը ատեն ատեն ժամացոյցը կը նայէր անհամբերութեամբ։ Որոշուած էր որ եւրոպական ժամը 10ին պիտի մեկնէին տունէն եւ նախապէս ձեռք առնուած միջոցներու շնորհիւ պիտի մըտնէին Երլտըզի պալատը, ուր պիտի կրնային երթալ մինչեւ մատնիչ թիկնապահին յարկաբաժինը։ Եւ սակայն բոլոր այդ գործողութիւնները հազար ու մէկ վտանգներ կը ներկայացնէին, ու Արիֆի եւ Սառըքի ընկերները մտատանջութեան մատնուած՝ քանի՛ մեկնումի վայրկեանը կը մօտենար այնքա՛ն կը տագնապէին։

— Ժամը իննուկէս է, ըսաւ Սալիհա հանըմ, միջոց մը իր խօսքը ընդհատելով։

Այս պարզ խօսքերը խորին տպաւորութիւն մը յառաջ բերին եւ ամէնքը իրենց խօսակցութիւնը դադրեցուցին։

Այնպէս ուրեմն կէս ժամէն իրենց երկու սիրելի ընկերները պիտի երթային կեանքերնին վտանգելու, անողոք վճիռ մը գործադրելու համար...։ Այս մտածումը բոլորն ալ կը յուզէր։

Նոյն իսկ Սառըք որ այնքան եռանդ ու անհամբերութիւն ցոյց կուտար, կը սկսէր յուզուիլ քանի՛ մեկնումի վայրկեանը կը մօտենար։ Նախկին խմբագիրը երկիւղ մը միայն ունէր, այն է որ գուցէ իրենց գործը չկատարած՝ ձեռք պիտի իյնան ու զուր տեղը զոհուին։

— Եթէ յաջողինք ու յետոյ մեզ բռնեն կամ մեռցնեն, բնաւ հոգս չէ, կը կրկնէր։

Լռութեան մէջ յանկարծ Սրիֆ ոտքի ելաւ և ըսաւ.

— Կարծեմ մեկնելու վայրկեանը հասաւ, ժամը տասնին տասը կայ... երթանք որպէսզի մեր ընկերները չսպասցնենք։

Սատըք ինքն ալ ոտքի ելաւ։

Ճնշիչ լռութիւնը կը շարունակուէր և ո՛չ ոք սիրտ կ'ընէր բերանը բանալու և խօսք մ'ըսելու։

Յանկարծ պարտէզին դրան զանգակի ձայնը լսուեցաւ։

— Ո՞վ է արդեօք այս ժամուս եկողը, ըսաւ Սալիհա հանըմ։

Յետոյ, երիտասարդներուն դառնալով աւելցուց.

— Սպասեցէ՛ք քիչ մը որ հասկնանք։

Երկու վայրկեան ետքը սպասուհին ներս մտաւ։

— Անծանօթ մը եկած է և ձեզ տեսնել կ'ուզէ, ըսաւ Սալիհա հանըմին։

— Ո՞վ է...։

— Չեմ գիտեր, առաջին անգամն է որ հոս կուգայ։

— Առանձի՞ն է։

— Այո՛։

— Ըսէ՛ որ չեմ կրնար զինքը ընդունիլ մինչև որ իր ո՛վ ըլլալը չյայտնէ։

Սպասուհին դուրս ելաւ և քիչ մը ետքը վերադարձաւ։

— Ահաւասիկ իր այցետոմսը, ըսաւ փոքրիկ թուղթ մը երկարելով Սալիհային։

Տիկինը աչք մը նետեց այցետոմսին վրայ և աղաղակ մը արձակեց.

— Ինչ կայ, ի՛նչ ունիս, աղաղակեցին ներկաները իր քով փութալով։

— Տեսէ՛ք, ըսաւ Սալիհա, քարթը Սատըքի երկարելով։

Սատըք տեսաւ զայն և բարձրաձայն կարդաց. «ՋԻԱ ՓԱՇԱ, ԱՐՔՈՒՆԻ ԹԻԿՆԱՊԱՀ»։

Այս անունը լսելով ամէնքը ապշութեամբ իրարու երես նայեցան։

— Անկարելի բան է այս, խաղ մը ըլլալու է պարզապէս, գոչեց նախկին խմբագիրը։

— Այս աստիճան անպատկառ յանդգնութիւն կարելի չէ երևակայել, աւելցուց Սրիֆ։

— Կ'երևայ որ տունը պաշարել տուած է և մեզի ձերբակալելու կուգայ, ըսաւ Սիմոն։

— Ի՞նչ պատասխան պէտք է տալ այս անձին, հարցուց սպասուհին ֆրանսերէն լեզուով, չկրնալով ըմբռնել հոն գտնուող անձերուն յուզումը։

— Ըսէ՛ք որ ներս հրամմէ, պատասխանեց, Սալիհա հանըմ, ամենայն հանդարտութեամբ։

Սպասուհին դուրս ելաւ։

— Բայց տիկին, գոչեց Սատըք, ի՞նչպէս թոյլ կուտաք որ այդ մարդը մեր քովը գայ...։

— Քանի որ մինչև հոս եկած է, ըսել է թէ կարևոր բան մը ունի մեզի ըսելիք, պատասխանեց Սալիհա։

— Բայց եթէ մեզի մատնելու եկած է...։

— Չեմ կարծեր, մեզ մատնելու կամ ձերբակալելու համար պէտք չունէր ինք անձամբ գալու։

— Հիմա որ այդ մատնիչը մեր տեղը իմացաւ, ա՛լ ամէնքս ալ կորսուած ենք գոչեց Սատըք։

— Ո՛վ գիտէ, պատասխանեց Սալիհա իր անխռով ձայնովը։

— Կրնանք մենք կորսուիլ, աւելցուց Սրիֆ, բայց ինքն նախ այստեղ շանսատակ կ'ըլլայ։

Եւ զօրաւոր ձեռքով մը ըէվոլվէրը հանեց գրպանէն։

— Շո՛ւտ գրպանդ դիր զէնքդ, հրամայեց Սալիհա։

— Մատնիչ մը ընդունելու համար կարծեմ ուրիշ կերպ չենք կրնար ընել, ըսաւ Սատըք, ինքն ալ ըէվոլվէրը գրպանէն հանելով։

— Կը հրամայեմ որ զէնքերնիդ գրպաննիդ դնէ՛ք և հանդարտ նստիք, առանց խօսքի խառնուելու, գոչեց Սալիհա:

Այս խօսքերը այնքա՜ն տիրական կերպով արտասանած էր որ երկուքն ալ գլխիկոր համակերպեցան և զէնքերը անյայտացուցին:

Այդ միջոցին դուռը բացուելով Զիա փաշա ներս մտաւ: Զիա փաշա ծանրախոհ և համարձակ երևոյթով մը քանի մը քայլ առնելէ յետոյ սրահին մէջ, դուռը գոցեց, և խօսքը հոն գտնուողներուն ուղղելով, ըսաւ.

— Բարև, ընկերնե՛ր:

Ոչ ոք այդ բարևը առաւ: Ամէնքն ալ լուռ մնացին և անվստահութեամբ լեցուն իրենց նայուածքները անոր վրայ ուղղեցին: Զիա փաշա, առանց զգածուելու, քանի մը քայլ ևս յառաջանալով, ըսաւ.

— Ներողութիւն, միտքս բացատրելէ առաջ պէտք կը զգամ նստելու, որովհետև շատ յոգնած եմ:

Զիա փաշա, առանց հրաւէր ընդունելու, թիկնաթոռի մը մէջ նստաւ:

Յետոյ ներկաներուն վրայ լուռ և հրացայտ նայուածք մը ձգեց: Իսկ թեթև ու աննշմարելի ժպիտ մը ուղղեց Սալիհա հանըմի, որ թիկնաթոռի մը մէջ նստած էր: Միւսները ոտքի վրայ կեցած էին:

Զիա փաշա Արիֆ ու Սատըղ պէյերու կողմը դառնալով ըսաւ.

— Այս գիշեր պիտի սպաննէիք զիս. այդ յոգնութենէն ձեզ ազատելու համար է որ հոս եկայ: Վտանգաւոր գործ մըն է մինչև Եըլտըզի պալատը երթալ, զիս սպաննելու համար: Եթէ յաջողէիք ալ ձեր կեանքը վրայ պիտի տայիք անպատճառ, մինչ հոս կրնաք անվտանգ կերպով սպաննել զիս:

Զիա փաշա այդ խօսքերը ընելէ յետոյ պահ մը լուռ մնաց: Կարծես թէ պատասխանի կը սպասէր: Սակայն տեսնելով որ ձայն հանող չկար, խօսքը շարունակեց.

— Իրաւ է որ աւելէ առաջ անհետացայ, երբ իմացայ որ իմ մասին մահավճիռ մը առած էք, սակայն չէի կրնար այն ատեն մեռնիլ, որովհետև գործս աւարտած չէր...: Բնականաբար կ'ուզէք որ այդ գործին ինչ ըլլալը ձեզի յայտնեմ: Ձեզի և հայրենիքիս հանդէպ գործած մատնութիւններս լրացած են այդ գործով. հետևաբար մահը այսուհետև նշանակութիւն չունի ինծի համար, սակայն կը խնդրեմ որ նախ իմ բացատրութիւններս լսէք. եթէ այդ շնորհը չընէք ինծի, ահաւասիկ կուրծքս բաց է...:

Ու Զիա փաշա վերարկուին կոճակները քակելով, կուրծքը ցուցուց Սատըղ և Արիֆ պէյերուն:

— Ահաւասիկ պատրաստ եմ, ըսաւ:

Երկու երիտասարդները շուարած, Սալիհա հանըմի երեսը նայեցան:

Սալիհա հանըմ խօսքը Զիա փաշայի ուղղելով, ըսաւ.

— Խօսէ՛, մտիկ կ'ընենք. հոս ո՛չ թէ մարդասպաններ, այլ դատաւորներ կան:

— Շնորհակալ եմ, պատասխանեց Զիա փաշա: Ապահով եղէք որ ամէն ինչ անկեղծօրէն պիտի յայտնեմ, և ինքզինքս արդարացնելու ո և է ջանք չպիտի ընեմ:

— Մենք ալ անպատճառ քեզ յանցաւոր հանելու չպիտի աշխատինք, ըսաւ Սալիհա հանըմ:

Թիկնապահը սա պատասխանը տուաւ.

— Շա՛տ լաւ, հիմա իրար կը հասկնանք:

Արիֆ և Սատըղ պէյերը, որոնք թշնամական դիրքով ոտքի վրայ կեցած էին, մէյ մէկ աթոռ առնելով նստան:

Զիա փաշայի խօսքերը աստիճանաբար մեղմացուցին երկու երիտասարդներու քինախնդիր զգացումները, Զիա փաշա այդ պարագան նշմարելով, գոհունակ երևոյթով մը շարունակեց խօսքը.

— Կ'ընդունիմ որ մեր գաղտնի ընկերութեան և ընկերներուս հանդէպ շատ ստորին կերպով վարուեցայ և ըրած եր-

դուրս դրժեցի... ասկէ զատ՝ կը խոստովանիմ որ գործած արարքներուս համար արուած մահուան վճռին արժանի եմ... Երլտըզի պալատը մտնելու համար, մեր ընկերները Աբտիւլ Համիտի մատնելու չքաշուեցայ, բայց բոլոր այս բաները ո՛չ դրամի, ո՛չ փառքի և ո՛չ ալ թշնամութեան համար ըրի, այլ խելայեղ յուսահատութեան մը վայրկեաններուն, երբ ինքզինքիս տէրը չէի:

Սալիհա հանըմ Զիա փաշայի խօսքը ընդմիջելով ըսաւ.

— Ի՞նչ բան կը բռնադատէր քեզ, այդ բաները ընելու համար:

— Սէրը միայն, ըսաւ Զիա փաշա, ամօթապարտ ու գլխիկոր.

Զիա փաշայի այդ պատասխանը զարմանքով լսեցաւ ու ամէնքն ալ իրարու երես նայեցան:

Սալիհա հանըմ տեսնելով որ Զիա փաշա լուռ կը մնար, խօսքը անոր ուղղելով.

— Շարունակեցէք, ըսաւ:

Զիա փաշա խօսքը շարունակեց դողահար շրթունքներով

— Այո՛, սէրն է որ այդ յիմարութիւնը գործել տուաւ ինծի: Ինքզինքիս տէրը չէի. բնաւ միտքէս չէր անցներ թէ սէրը այնքան պիտի տառապեցնէր զիս որ օրին մէկը ամէն բան պիտի մոռնայի, նոյնիսկ հայրենիքս ու պատիւս պիտի զոհէի:

Կայսերական թիկնապահը կը ջանար իր վիշտը զսպել:

— Այո՛, յարգոյ փաշան, կը սիրէի այն աղջիկը, Տիլարան, զոր ես ձեռքովս տարած յանձնած էի Աբտիւլ Համիտի...: Սկիզբները պարզապէս համակրութիւն մը ունէի այդ աղջկան նկատմամբ, բայց այդ զգացումը բուռն սիրոյ մը փոխուեցաւ իմ մէջս, տեսնելով որ Տիլարա անզուսպ տարփանքով մը կը սիրէր զիս: Այդ հոգեկան վիճակէն օգտուելով Տիլարան հլու գործիք մը դարձուցի. իմ թելադրութիւններուս վրայ, Տիլարա կարգ մը ծառայութիւններ

մատոյց մեր դաղտնի քօմիթէին: Դուք ալ աղէկ գիտէք թէ այդ աղջիկը ի՛նչ անմխալի ծառայութիւններ ըրած է մեզի: Այդ համակրութիւնը աստիճանաբար սաստկանալո՛վ զօրաւոր տարփանքի մը փոխուեցաւ: Տիլարայի մասին Աբտիւլ Համիտէն նախանձելուս, աւելի բուռն ատելութիւն մը կը զգայի Սուլթանին նկատմամբ: Այդ միջոցին էր որ դուք ձերբակալուեցաք ու աքսորուեցաք, մինչ ես խոյս կուտայի պալատէն: Սուէզի ջրանցքին մէջ պատահած դէպքերը յայտնի են: Այդ տագնապալի օրերուն, մեր գործերով զբաղած ըլլալուս, Տիլարայի սէրը մոռցած էի: Սակայն Գահիրէ երթալէս յետոյ հանգարտութիւնս գտած ըլլալով դարձեալ միտքս ինկաւ Տիլարան, ու անոր սէրը արթնցաւ իմ մէջս: Թերեւս Սալիհա հանըմ Գահիրէ գտնուած միջոցին իմ վշտագին, յուսահատ և մտահոգ երեւոյթս նշմարած էր:

— Այո՛, կը յիշեմ ձեր վշտագին և յուսահատ վիճակը: Այդ հոգեկան վիճակը ամենուս ուշադրութիւնը գրաւած էր:

— Այդ վիճակը հետզհետէ ծանրացաւ: Երլտըզի պալատին մէջ ունեցած հաւատարիմ բարեկամներէս մէկուն միջոցաւ իմացայ թէ Տիլարա խիստ հետապնդումներու ենթարկուած էր: Աբտիւլ Համիտ գուշակած ըլլալով անոր և իմ միջև եղած գաղտնի յարաբերութիւնները, Տիլարա արքայական կանանոցին մէջ բանտարկուած, ամեն յարաբերութենէ զրկուած, թշուառ կեանք մը կ'անցնէր իր հակառակորդին՝ Պէլքիսի քմահաճ խռչանդումներուն ենթարկուած. ահա՛ ինչ որ ինծի կ'իմացնէր բարեկամս: Այն մտածումը թէ իմ սիրած ու պաշտած աղջիկս, իմ պատճառաւս իսկ լքումի, բանտարկութեան ու չարչարանքներու ենթարկուած է, զիս բոլորովին խելայեղ ըրաւ: Կ'ուզէի Պոլիս վերադառնալ, երթալ ազատել այդ թշուառ աղջիկը բռնաւորին ձեռքէն ու իրեն վերադարձնել ազատութիւնը զոր ինծի համար կորսնցուցած էր. բայց ինչպէ՞ս կրնայի ընել այդ բանը... յետոյ խորհեցայ երթալ Աբտիւլ Համիտի ոտքը իյնալ, ներում խնդրել և այս

կերպով ազատել Տիգրանը: Բայց այս միջոցն ալ անհնարին էր որովհետև շատ լաւ կը ճանչնայի Ապտիւլ Համիտը և կրնայի վստահ ըլլալ որ ո և է աղաչանք ու պաղատանք չպիտի կըրնար ազդել այդ բռնաւորին սրտին վրայ և թէ իմ անձնազոհութիւնս ո և է օգուտ չպիտի կրնար ունենալ: Այս տագնապալից մտածումներուս մատնուած միջոցիս նոր նամակ մը առի բարեկամէս: Այդ նամակը կ'իմացնէր թէ Տիգրան հիւանդ էր, թէ արգելափակումը զինքը արդէն հիւծած, մաշեցուցած էր և թէ բժիշկները վախ յայտնած էին թէ շուտով զոհ պիտի երթար թոքախտին...:

Այս նոր գուժաբեր տեղեկութիւնները զիս բոլորովին խելայեղութեան մատնեցին. ա՛լ խելքս բոլորովին կորսնցուցած էի, բանականութիւն, կամք, ինքնագիտակցութիւն խոյս տուած էին ինէ ու այս հոգեկան վիճակին մէջ ահա՛ Գահիրէէն ճամբայ ելայ Սօֆիա երթալու համար:

Հոն գտնուած միջոցիս՝ Եըլտըզի կանանոցին հետ յարաբերութիւն ունեցող օտարահպատակ կին մը եկաւ զիս գտաւ և ինծի յանձնեց Տիգրանի մէկ նամակը: Այս գրութեամբ հէգ թշուառ աղջիկը կոչում կ'ընէր իմ սիրոյս և կ'աղաչէր որ զինքը փրկէի իր անտանելի կացութենէն ու միևնոյն ատեն կը յայտնէր որ եթէ քիչ մըն ալ տեւէր իր ներկայ վիճակը, ապահովաբար չպիտի կրնար տոկալ ու զոհ պիտի երթար զինքը արդէն կրծել սկսող ահռելի հիւանդութեան: Նամակը բերող կինը ինքն ալ բերանացի կերպով հաստատեց նամակին մէջ գրուածները և ըսաւ որ եթէ ճար մը չկրնայի գտնել իր սիրականին օգնութեան փութալու համար, անոր մահուանը պատճառ պիտի ըլլայի: Ձեզ կը թողում երևակայել որ իմ հոգեկան կացութեանս մէջ այս նոր լուրերը ինչ աղետալի ազդեցութիւն ըրին իմ վրաս: Սկսայ օտարուհիին հետ խորհրդակցիլ փրկութեան ճամբայ մը գտնելու համար:

— «Միակ միջոց մը կայ, ըսաւ ինձ խօսակիցս, այն է ջանալ կրկին Սուլթանին վստահութիւնը գրաւել և Եըլտըզի

մէջը ընդունուիլ: Այն օրը ուր Սուլթանը ներէ քեզի, միևնոյն ատեն պիտի ներէ նաև Տիգրանի, քանի որ այս վերջինը միմիայն քու պատճառաւդ է որ ներկայ խստութիւններուն ենթարկուած է:

— «Բայց ինչպէ՞ս կարելի է կրկին Ապտիւլ Համիտի աչքը մտնել և անոր վստահութիւնը գրաւել բոլոր այս եղածներէն ետքը, պատասխանեցի յուսահատութեամբ:

— «Անկարելի բան չկայ, խորհուրդ տուաւ խօսակիցս քենէ աւելի մեծ յանցաւորներ յաջողած են Պոլիս դառնալ և իրենց նախկին դիրքէն աւելի փայլուն դիրքեր գրաւել, բաւ է որ իրենց զղջումը և հաւատարմութիւնը կարենան ապացուցանել... և քեզի համար ասիկայ դժուար բան մը չէ:

— «Ի՞նչ ապացոյց կրնամ տալ, ըսի բոլորովին խելքս գլխէս գացած:

— «Քու գտնուած կացութեանդ մէջ միթէ դժուա՞ր է հաւատարմական ապացոյցներ տալ, դուն որ իբրև յեղափոխականներու պետերէն մին այնքա՜ն գաղտնիքներ ունիս քովդ, որոնց մէկ հատին տիրանալու համար Սուլթանը պատրաստ է այնքա՜ն զոհողութիւններ ընելու...»:

Այս խօսքերը ահռելի ցնցում մը յառաջ բերին իմ ներսիդիս, ուզեցի հեռանալ այդ նենգաւոր կնոջ քովէն որ կը փորձէր զիս անարգութեան անդունդը գլորել: Բարկութեամբ ոտքի ելայ և գոչեցի.

— Աւելի կը նախընտրեմ մեռնիլ, քան թէ այդպիսի վատութեան մը յանձնառու ըլլալ...:

Կինը առանց իր պաղարիւնութիւնը կորսնցնելու, ամենայն հանդարտութեամբ պատասխանեց.

— Եթէ խնդիրը միմիայն քու անձիդ վրայ ըլլար, իրաւունք ունէիր այսպէս խօսելու, բայց մտածէ՛ որ քու այս բռնած ընթացքիդ պատճառաւ, անմեղ աղջիկ մը որ քեզ կը սիրէ, զոհ կ'երթայ: Եւ այս աղջկան ներկայ կացութեան ամբողջ պատասխանատուութիւնը քու վրադ կը ծանրանայ...:

Մի՞թէ նուա՞զ մեծ վատութիւն մըն է քու ըրածդ․ երբ դուն վտանգին մէջ կը ձգես կը փախչիս, ազատ երկիր մը կ'երթաս ուր կրնաս ուզածիդ պէս շնչել, ու ապրիլ, մինչ բանտարկութեան ու չարչարանքներու մէջ կը թողուս քու տկար զոհդ որուն միակ յանցանքը եղած է քեզ անկեղծ ու բուռն սիրով մը սիրելը։ Եւ երբ խեղճ մահամերձ աղջիկը երկու ձեռքը քեզ կ'երկարէ ու օգնութի՜ւն կ'աղաղակէ, դուն անտարբերութեամբ կռնակդ կը դարձնես և հանգիստդ չխանգարելու համար մեծանձնութիւն ծախել կ'ուզես։ Եթէ ճշմարտապէս սիրէիր Տիգրան, չպիտի վարանէիր գլուխը ազատելու համար ամէն բանի յանձնառու ըլլալ, որովհետև ճշմարիտ ու անկեղծ սէրը ամէն բան կը մաքրէ։

Այս խօսքերը կրկին պղտորեցին միտքս, փորձութեան չենթարկուելու համար իսկոյն հեռացայ քովէն ու գացի առանձնութեան մէջ մտածումներս ամփոփելու։

Միակ սևեռուն գաղափար մը ամբողջ էութիւնս կը լլկէր, այն էր Տիգրանի կեանքը վտանգի մէջ ըլլալուն գաղափարը և երբ կը մտածէի թէ ես գուցէ կրնայի փրկել զայն բոլորովին խելքս կը կորսնցնէի։

Ամբողջ գիշերը անքուն անցուցի խենթի մը պէս թափառելով փողոցները։ Հետևեալ օրը կինը կրկին եկաւ զիս գտաւ և սկսաւ դարձեալ զիս համոզելու ջանալ։

— Եթէ երբէք մատնութիւն մըն ալ ընես, կը կրկնէր ինձ, գործած չարիքդ ժամանակաւոր պիտի ըլլայ, որովհետև անգամ մը որ պալատան մէջ վերստանաս քու նախկին դիրքդ ու ազդեցութիւնդ, կրնաս անոնց շնորհիւ գործած չարիքդ դարմանել։

Այս թելադրութիւնը ամենէն աւելի ազդեց իմ վրաս։ Խորհեցայ թէ իրաւամբ կրնայի գուցէ գործելիք չարիքներս դարմանել և այն ատեն մատնութիւնը այլևս դէշ գործ մը չի թուեցաւ աչքերուս։ Կինը հասկցաւ որ ընդդիմութիւնս կը

տկարանար և սկսաւ աւելի համոզել զիս։ Վերջապէս ճարահատ՝ ըսի իրեն․

— «Բայց Ապտիւլ Համիտի հետ ի՞նչ կերպով կարելի է բանակցիլ․․․։

— «Անիկա շատ դիւրին է, պատասխանեց, շիտակ Սոֆիայի կայսերական քօմիսէրին կը դիմես, զղջումդ և Պոլիս դառնալու փափաքդ կը յայտնես և կը խնդրես որ իսկոյն պալատ հաղորդեն և հրահանգ ուզեն․ Տեսնենք ի՞նչ պատասխան կու տայ Եըլտըզէն և ըստ այնմ կ'որոշես ընելիքդ։

Եւ թախանձեց որ իսկոյն, առանց վայրկեան մը կորսնցնելու այդ դիմումը ընեմ։ Հոգեկան այնպիսի տագնապի մը մատնուած ու ջլատուած էի որ աշխարհի մը համակերպութեամբ գործադրեցի իր ըսածը։ Գացի քօմիսէրը գտայ և ներում հայցելու պատրաստակամութիւնս յայտնեցի։

Քօմիսէրը, կ'երևակայէք անշուշտ, շատ սիրալիր ընդունելութիւն մը ըրաւ ինձ և ըսաւ թէ փափաքս իսկոյն պիտի հեռագրէ Եըլտըզ․ միևնոյն ատեն ուզեց որ ես ալ զղջումի հեռագիր մը խմբագրեմ և իրեն յանձնեմ որպէսզի միասին զրկէ։ Ալ բռնուած էի յորձանքին մէջ և կարելի չէր ետ դառնալ։ Իր պահանջումը կատարեցի։

Երկու օր ետքը պատասխանը կը հասնէր։ Սուլթանը բացարձակ ներում կը շնորհէր ինծի և զիս կը վերահաստատէր իմ թիկնապահի պաշտօնիս մէջ և միևնոյն ատեն 500 ոսկի կը զրկէր իբրև ճամբու ծախք։ Այս լուրը հաղորդելով ինձ, Կայսերական քօմիսէրը ըսաւ․

— Կը տեսնաս որ մեր Վեհափառ Տէրը որքա՜ն բարեացակամութիւն ցոյց կու տայ քեզի հանդէպ, բայց ատոր փոխարէն ալ քենէ յանձնառութիւններ կը պահանջէ ի հարկէ։

— Ի՞նչ յանձնառութիւն հարցուցի դող եկած։

— Նախ պէտք է բացարձակ կերպով խօսք տաս թէ այլևս ո և է մասնակցութիւն չպիտի ունենաս յեղափոխական

քոմիթէներու հետ և թէ չպիտի դաւեն Վեհափառ Սուլթանին դէմ։

— Այդ մասին պատրաստ եմ պատւոյս վրայ երդում ընելու, ըսի։

— Բայց ասիկա բաւական չէ, աւելցուց, պէտք է նաև որ ձեռքէդ եկածին չափ օգնես մեզի որպէսզի պետութեան և Վեհապետին դէմ դաւաճանող այդ վնասակար տարրերը չէզոքացնենք ու չկրնան իրենց եղեռնական գործերը առաջ տանիլ։

Ասիկա, ինչպէս կը տեսնէք, մատնութեան առաջարկն էր պարզապէս։ Պահ մը լուռ մնացի, առանց կարենալ պատասխան մը գտնելու։

— Առանց այս էական պայմանին անկարելի է որ վայելես Վեհափառ Սուլթանին շնորհները, շարունակեց քոմիսէր պէյը։

— Որոշ կերպով ըսէ՛ք թէ ի՛նչ կը պահանջէք ինէ, կըմկըմացի։

— Շատ բնական բան մը, պատասխանեց, այսինքն թէ՝ երբոր ձեզի դիմում ըլլայ՝ տեղեկութիւններ տաք Քոմիթէի անդամներուն մասին ձեր գիտցածներուն վրայ։

— Ձեզի՞ պիտի տամ այդ տեղեկութիւնները, հարցուցի։

— Բնաւ երբեք, այլ երբոր Պոլիս վերադառնանք և երբ առիթը ներկայանայ, այն ատեն միայն գուցէ կրնայ պատահիլ որ այդ առիթը բնաւ չներկայանայ, այն ատեն ո՛չ ոք ձեզ պիտի ստիպէ խօսելու։

— Լա՛ւ, այդ պայմանն ալ կ՚ընդունիմ, ըսի։

Անկէ ետքը, երկու անգամ եւս տեսակցեցայ քոմիսէր պէյին հետ և կրկին հեռագրով հաղորդուեցաւ Պալատ իմ յանձնառութիւններս։ Վերջապէս, չերկարեմ, քանի մը օր ետքը Սօֆիայէն ճեպընթաց կառախումբով կը մեկնէի Պոլիս Սիրքէճիի կայարանը երբ հասայ, տեսայ որ Թահսին փաշա անձամբ եկած էր զիս դիմաւորելու։ Հազիւ թէ վակոնէն ի-

ջած էի, զիս ողջագուրեց և համբուրեց, համակրանքի չափազանց ցոյցեր ընելով։

Պալատական կառքով մը հասանք Եըլտըզ և իսկոյն Աբտիւլ Համիտ զիս իր ներկայութեանը ընդունեց և խիստ սիրալիր ձայնով մը ըսաւ.

— Ջիտ թէև ինծի դէմ գործեցիր, բայց քեզ այնչա՛փ կը սիրեմ և այնքա՜ն վստահ եմ քու զղջումիդ անկեղծութեանը որ բոլորովին կը մոռնամ անցեալը և այս վայրկեանէս կրկին իմ նախկին համակրանքս կը շնորհեմ քեզի և կուզեմ որ դարձեալ իմ անձնական թիկնապահի պաշտօնդ վարես։

Խորին շնորհակալութիւնս յայտնեցի և դուրս ելայ քովէն Եըլտըզ հասնելով՝ բնականաբար առաջին գործս եղաւ տեղեկութիւն առնել Տիկրանի մասին։ Միշտ բանտարկուած և հսկողութեան ներքև էր և միշտ սկար ու անհամբեր կը սպասէր իմ վերադարձիս։ Անմիջապէս միջոց գտայ դալուստս իրեն իմացնելու և միևնոյն ատեն ունկնդրութիւն մը խնդրեցի Սուլթանէն։ Աբտիւլ Համիտ ամենայն հաճութեամբ ընդունեց զիս։

— Վեհափառ Տէր, ըսի, այս պալատին մէջ մէկը կայ որ անմեղ տեղը և իմ պատճառաւս, հալածանքներու ենթարկուած է իմ փախուստէս ի վեր, այժմ որ ինծի՝ ներեցիք հարկ է որ միևնոյն ատեն իրեն ալ ներէք։

— Ո՞վ է այդ անմեղ զոհը, հարցուց Աբտիւլ Համիտ անուշութեամբ։

— Խեղճ աղջիկ մը որ ձեր համակրութեան արժանացած էր։

— Տիկրա՞ն, հարցուց։

— Այո՛, Վեհափառ Տէր, պատասխանեցի, անոր շնորհը կը խնդրեմ ձենէ։

Աբտիւլ Համիտ պահ մը լուռ մնաց, յետոյ շեշտակի աչքերուս մէջ նայելով պատասխանեց։

— Տիգրան քեզի կ՚ուտամ կ՚ուզե՞ս...:

Այս անակնկալ խօսքերը այնքա՜ն իմ քաղձանքներս կը գերազանցէին որ երախտագիտութեամբ Համիտի ոտքերը իյնալով և շնորհակալութիւն յայտնեցի: Այն ատեն ինք ինծի ըսաւ.

— Պէտք չի կայ երախտագէտ ըլլալու, որովհետև ես ալ ի փոխարէն քենէ ուրիշ ծառայութիւն մը կը սպասեմ:

— Հրամայեցէ՛ք, Վեհափառ տէր, գոչեցի:

— Գիտեմ որ, շարունակեց, Բօմիթէին գլխաւորը և իր մէկ քանի ընկերները Պոլիս կը գտնուին, գիտեմ նաև որ դուն իբրև այդ Բօմիթէին գլխաւոր անդամներէն մին, գիտես իրենց թաքստոցը... արդ, ի փոխարէն, պէտք է որ դուն ալ այդ մարդիկը ինծի յանձնես:

Պատասխանեցի թէ այդ ծառայութիւնը չպիտի կրնայի մատուցանել, որովհետև իմ Պոլիս վերադառնալուս հետևանքով՝ նախկին ընկերներս ինէ կը կասկածէին և անշուշտ նախազգուշական միջոցներ ձգուք առած էին արդէն, բաց աստի ըսի որ այս միջոցիս Պոլսոյ մէջ Բօմիթէէն ո և է մէկը չի կար:

Բայց այս խօսքերս բնաւ չհամոզեցին Ապտիւլ Համիտը, որ յանկարծ իր մեղմ ու անոյշ խօսուածքը դադրեցուց և դաժան ձևով մը ըսաւ.

— Զարաչար կը ստես կոր, ես ապահով տեղէ իմացած եմ որ Բօմիթէին գլխաւորը Պոլիս կը գտնուի քանի մը ընկերներով և դո՛ւն ալ անպատճառ իրենց եղած տեղը գիտես ...և եթէ տակաւին յամառիս ու չուզես բան մը ըսել, գիտցած եղիր որ նախ չարաչար մահուամբ մեռցնել պիտի տամ Տիգրան ու անկէ ետքն ալ քեզ զնտաններու մէջ պիտի փըճացնեմ:

Սարսափահար մակի ըրի այս սպառնալիքներուն, առանց կարենալ բերանս բանալու:

— Կ'երդնում որ վաղն առտու Տիգրան մեռած պիտի ըլլայ, գոչեց Ապտիւլ Համիտ, ձայնը հետզհետէ բարձրացնելով:

Այլ խելքս կորսնցուցած էի, շուարած ու շփոթած կրկին ոտքերը իյնալով ու մէկիկ մէկիկ ամէն բան յայտնեցի... ամէն բան բան որ կը պահանջուէր ինէ... Մնացածը ա՛լ գիտէք: Հիմա կը սպասեմ ձեր վճիռին:

Զիա փաշա լսեց:

Ամենքը լուռ ու մունջ իրարու երես կը նայէին, խորապէս յուզուած թիկնապահին երկար պատմութենէն:

Վերջապէս Սալիհա հանըմ խօսք առաւ.

— Արդարև քու պատմութիւնդ շատ սրտայոյզ է. ըսաւ և կը զգամ թէ ինչ հոգեկան տանջանքներէ անցած ես և անշուշտ մեղմացուցիչ պարագայ մըն է ասիկա քեզի համար, բայց երբեք չես կրնար քու ընկերներուդ առջև արդարանալ: Գործած մատնութիւնդ կայ ու կը մնայ իր բոլոր ահեղ հետևանքներովը: Ուրիշ դատաւորներ գուցէ քու հոգեկան տըկարութիւններուդ ներէին: Բայց մենք՝ յեղափոխականներս՝ չենք կրնար ընել այդ բանը, մանաւանդ երբ կը տեսնաք որ քու մատնութիւններուդ զոհ կ'երթան մեր լաւագոյն ու թանկագին ընկերները: Անհատական իմ կարծիքս: Իսկ դուք ինչպէս կը վճռէք:

Եւ Սալիհա հանըմ դարձաւ իր միւս ընկերներուն.

— Ամենքս ալ համակարծիք ենք ձեզի, պատասխանեցին միաբերան:

— Ուրեմն ես ալ պատրաստ եմ պատիժս կրելու, ըսաւ Զիա փաշա խորխոտաբար իր կուրծքը կրկին բանալով:

Բայց Սալիհա հանըմ իսկոյն կեցուց զինքը.

— Ոչ, ըսաւ, այստեղ մեր յարկին տակ, իբրև մեր հիւրը կը նկատենք քեզ և հետևաբար քու անձդ նուիրական է: Մեր որոշումը պիտի ջանանք գործադրել այն պայմաններուն մէջ որով կարգադրուած էր նախապէս:

— Այսինքն պիտի փորձէք զիս սպաննել Եըլտըզի պալա՞տը։

— Այո՛, պատասխանեց Սալիհա հանըմ հաստատ ձայնով մը։

— Ուրեմն ձեզի կը յայտարարեմ որ այդ բանը այլեւս անկարելի է։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետեւ ասկէ ետքը ա՛լ ոտքս չպիտի դնեմ հոն։

Ջիա փաշա այս խօսքերը արտասանելով, իր ակնարկը պտտցուց ներկաներուն վրայ, որոնք զարմացած երեւոյթ մը ունէին եւ անխօս մտիկ կ'ընէին այս յայտարարութեան։

— Այո՛, շարունակեց Թիկնապահը, այսօրուընէ սկսեալ ա՛լ չեմ կրնար Եըլտըզի Պալատին սեմէն ներս մտնել, որովհետեւ ձեզի չափ եւ գուցէ ձենէ ալ աւելի Ապտիւլ Համիտ զիս կը հալածէ։ Այս խօսքերս թերեւս տարօրինակ թուին ձեզի եւ սակայն զուտ ճշմարտութիւններ են, եւ եթէ կ'ուզէք, պատմութեանս շարունակութիւնը ընեմ, որպէսզի դուք ալ համոզուիք։

— Խօսէ՛ տեսնենք, ըսաւ Սալիհա հանըմ։

— Մատնութեան գործը կատարելէ անմիջապէս ետքը, Ապտիւլ Համիտ, հաւատարիմ իր խոստումին, Տիրան արձակել տուաւ ու զայն ինծի յանձնեց։ Կրնաք երեւակայել մեր երկուքին ուրախութիւնը։ Այս ազատութիւնը հրաշալի ազդեցութիւն մը ըրաւ խեղճ աղջկան վրայ, ու մէկ քանի օրուան մէջ գրեթէ բոլորովին առողջացաւ։ Իմ երջանկութիւնս կատարեալ պիտի ըլլար, եթէ ատեն ատեն գործած արարքիս խղճի խայթը զիս չտանջէր։ Իրա՛ւ է որ Տիրայի քով ամէն բան կը մոռնայի, սակայն երբ առանձին գտնուէի, հոգեկան սոսկալի տագնապներու կը մատնուէի։ Մտքիս մէջ շարունակ կը փնտռէի ո եւ է միջոց մը, որով պիտի կրնայի ըրած չարիքս դարմանել եւ սակայն տակաւին բան մը չէի կրնար գտնել։

Այս գառն կացութեանս մէջ Ապտիւլ Համիտ կրկին զիս

քովը կանչեց եւ ըսաւ թէ իմ տուած տեղեկութեանցս վրայ ձերբակալուած անձերը խոստովանութիւններ ըրած էին, որոնցմէ կ'երեւար թէ ուրիշ յեղափոխական խումբեր գոյութիւն ունէին Պոլսոյ մէջ եւ թէ այդ խումբերը մեծ դաւադրութիւն մը պատրաստելու վրայ էին, ուստի ստիպեց զիս որ նորանոր մատնութիւններ ընեմ։

Պատասխանեցի թէ ա՛լ բան մը չէի գիտեր եւ թէ բոլոր ունեցած տեղեկութիւններս հաղորդած էի։

Համիտ նորէն պնդեց եւ ես կրկին ըսի թէ բան մը չէի գիտեր․

— Լա՛ւ, ըսաւ չարաչուք բռնաւորը, քանի որ բան մը չես գիտեր, ա՛լ չխօսինք այս մասին։

Յետոյ կարգ մը գործեր յանձնեց ինծ եւ հրամայեց որ նոյն գիշերը պալատ մնամ։ Մոռցայ ըսելու որ Տիրայի հետ միանալէս ետքը, Գուրու-Չէշմէի բարձունքին վրայ խոճախ մը կը բնակէի մէկ քանի օրէ ի վեր իմ սիրականիս հետ, Սուլթանին մասնաւոր արտօնութեամբը։

Գործերս լմնցնելէ եւ պալատին մէջ անցնելէ ետքը, հետեւեալ առտու կանուխ փութացի բնակարանս երթալ․

Հազիւ թէ ներս մտած էի, սպասաւորներուս դէմքը տեսնելով հասկցայ որ արտակարգ կարգի անցքեր պատահած էին։

— Ի՞նչ կայ, ի՞նչ ունիք, հարցուցի շուարած։

— Ինչպէ՞ս փաշա էֆէնտի չէ՞ք գիտեր պատահածը, պատասխանեց սենեկապանս։

— Շո՛ւտ խօսէ՛ տեսնեմ գոչեցի անհամբեր, գուշակելով որ մեծ դժբախտութիւն մը պատահած էր։

— Երէկ գիշեր, ըսաւ սենեկապանս, ոստիկաններ եւ պալատական պաշտօնեաներ եկան տունը կոխեցին ու ամէն կողմ խուզարկեցին․․․։

— Յետո՞յ, հարցուցի այլայլած, կը յուսամ որ վտանգաւոր բան մը չգտան։

— Ո՛չ, արդէն բոլոր այդ խուզարկութիւնները կարծեմ

պարզ ձեռնածութիւններ էին…: Միայն թէ ամէն բան աւարտելէ ետքը, հանըմ էֆէնտին բռնեցին կառք դրին ու տարին…:

— Բայց ո՞ւր տարին, գոչեցի խելայեղ յուզումով մը:

— Բան մը չըսին, սակայն կ'ենթադրենք որ բանտ տարած ըլլալու են:

Իսկոյն հասկցայ թէ հարուածը ուրկէ՛ կուգար: Կառքս նստուեցայ և վերադարձայ Եըլտըզ ուր մէկ քանի ինձ հաւատարիմ պալատականներ խօսեցնել տալով իմացայ որ Տիլարա Եըլտըզ բերուած ու կանանոցը դրուած էր:

Ժամ մը ետքը ներկայացայ Սուլթանին:

— Վեհափառ Տէր, ըսի, արդեօք ինչու համար Տիլարան գիշերանց բնակարանէս բռնի բաժնուած ու պալատ բերուելով կրկին բանտարկուած է կանանոցին մէջ:

— Որովհետև, պատասխանեց Աբտիւլ Համիտ ամենայն հանդարտութեամբ, Տիլարան պայմանով մը քեզի տրուած էր և դուն այդ պայմանը չուզեցիր յարգել, հետևաբար զայն ետ կ'առնենք քենէ…:

Համիտ այս խօսքերը արտասանեց ամենայն հանդարտութեամբ. յետոյ բոպէ մը լռելէ ետքը շարունակեց.

— Ես կ'ուզեմ որ ինծի ծառայողները կատարեալ և բացարձակ հաւատարմութեամբ ծառայեն և որչափ ատեն որ վստահ ըլլամ թէ այդ հաւատարմութիւնը չի պակսիր իրենց քով, զիրենք առատօրէն կը վարձատրեմ, բայց երբոր կասկածիմ իրենց հաւատարմութեան վրայ, այն ատեն այդ վարձատրութիւնը պատիժի կը փոխուի և որքան առատաձեռն ըլլամ վարձատրութեան մասին՝ այնքան ալ խիստ եմ երբ կարգը պատժելու կուգայ:

— Վեհափառ Տէր, գոչեցի, ի՛նչ պատիժ որ կ'ուզէք տնօրինեցէ՛ք ինծի համար, բայց մի՛ հալածէք խեղճ աղջիկ մը որ բոլորովին անմեղ է:

— Եթէ կ'ուզես որ այդ աղջիկը ո և է նեղութեան ու հալածանքի չենթարկուի, քու ձեռքդ է այս վայրկեանիս իսկ զայն ազատել և քու բնակարանդ փոխադրել:

Անշուշտ կը հասկնաք թէ ի՛նչ ըսել կ'ուզէր Աբտիւլ Համիտ: Ես առանց պատասխանելու այս խօսքերուն՝ լուռ մնացի: Բռնաւորը շարունակեց.

— Այսպէս ուրեմն, Տիլարայի կեանքը քու քմահաճոյքէդ կախուած է. կրնաս զայն իսկոյն փրկել կամ մահուան գիրկը նետել:

Սարսափահար՝ Աբտիւլ Համիտի երեսը նայեցայ: Կը զգայի որ ո և է խօսք անօգուտ էր, թէ այդ անխիղճ մարդը երբեք տեղի չպիտի տար ու անողոք պիտի մնար:

— Քեզի ժամ մը միջոց կուտամ մտածելու, գնա՛ և ժամէ մը պատասխանդ բեր, ըսաւ Աբտիւլ Համիտ, զիս ձեռքի շարժումով մը ճամբելով:

Անխիղճ բռնաւորին խօսքերը բացայայտ էին կա՛մ հարկ էր նոր մատնութիւններ ընել և կամ զոհել Տիլարան: Ես ափսո՛ս, այս անգամ ալ տկարացայ, դարձեալ սէրը յաղթեց արժանապատուութեան ու պարտականութեան զգացումին: Ժամ մը ետքը գացի և ինէ պահանջուած տեղեկութիւնները հաղորդեցի Սուլթանին: Նոյն իրիկունն իսկ Տիլարա կը վերադառնար Քուրու Չէշմէի իմ բնակարանս:

Այս անգամ ա՛լ վճռական որոշում մը տալ հարկ էր: Յայտնի կ'երևար որ Աբտիւլ Համիտ այսչափով չպիտի գոհանար, նորանոր մատնութիւններ պիտի պահանջէր ինէ և երբ մերժէի՝ կրկին պիտի սպառնար Տիլարայի: Այդ սոսկալի արարածը յաջողած էր ձեռք անցնել այն միակ զէնքը որով կարելի էր զիս յաղթահարել: Պէտք էր ինքզինքս ու ինծի հետ միասին իմ սիրականս ազատել այդ գազանին ձեռքէն և ասոր համար փախչելէ ուրիշ միջոց չի կար: Իսկոյն սկսայ պատրաստութիւններ տեսնել ամենագաղտնի կերպով և երէկ յաջողեցայ վերջապէս Տիլարան եւրոպական տարազով ու յոյն

կնոջ մը ընկերակցութեամբ Փրանսական շոգենաւը փոխադըրել և ճամբայ հանել դէպի Բիրէա ուր պիտի սպասէ իմ երթալուս: Ահաւասիկ իմ ամբողջ պատմութիւնս:

Հիմա դուք կը յայտարարէք թէ ինծի դէմ արձակած ձեր մահուան պատիժի վճիռը կ'ուզէք գործադրել և թէ իմ բացատրութիւններս երբեք կարող չեն զիս արդարացնել: Թերևս իրաւունք ունիք. ուրեմն ես պիտի ջանամ ապրելու և դուք ալ կրնաք ջանալ զիս մեռցնելու:

Թիկնապահը իր երկար պատմութիւնը այսպէս աւարտելէ ետքը ոտքի ելաւ և պատրաստուեցաւ մեկնելու: Սալիհա հանըմ կեցուց զայն.

— Քու մանրամասն պատմութեանդ ընթացքին մէջ, ըսաւ անոր, մեզի պատմեցիր թէ գործելիք մասնութիւններդ կերպով մը թեթև երևցած էին քեզ սա մտածումով որ գուցէ պիտի կրնայիր գործած չարիքներուդ առաջքը առնել, այնպէս չէ՞:

— Այո՛, պատասխանեց Զիա փաշա, իմ հոգեկան տագնապներուս մէջ այդ մտածումը զիս մասամբ կը քաջալերէր:

— Արդ, միթէ այս մասին ո և է փորձ ըրի՞ր:

— Ճշմարիտը խոստովանելու համար ո՛չ... ի՞նչ կրնայի ընել որ. պատմութեանս ընթացքին արդէն տեսաք թէ Ապտիւլ Համիտ հակառակ իր առ երևոյթ բարեացակամութեան, միշտ կասկածանքով կը վերաբերուէր իմ մասիս... եթէ երբեք պզտիկ ակնարկութիւն մը ընէի ի նպաստ ձերբակալուածներուն անմիջապէս ա՛լ աւելի կասկածով պիտի նայէր ինծի:

— Բայց առանց Ապտիւլ Համիտի գիտնալու, ուղղակի քու անձնական միջոցներովդ գուցէ կրնայիր ծառայութիւն մը մատուցանել և գուցէ մասամբ դարմանել գործած չարիքդ:

— Չեմ հասկնար թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզես:

— Մեր ամենէն սիրելի ու թանկագին ընկերներէն մէկը,

Հագոպը պէյը, քու մատնութեանդ հետևանքով ձերբակալուեցաւ. այնպէս չէ՞...:

— Ափսո՛ս, տիկին, բայց ի՞նչ հարկ կայ այդ դժնդակ պարագաները կրկին յիշելու:

— Զիս մտիկ ըրէ, միթէ չէի՞ր կրնար անոր ձերբակալումէն ետքը ջանալ օգտակար ըլլալ իրեն:

— Վստահ եղէք որ թէ այդ մասին կարենայի բան մը ընել, երբեք չպիտի վարանէի:

— Գուցէ այն ատեն երբ պալատ կը գտնուէր և Սուլթանին ծառայութեան մէջ էիր, այդ բանը անկարելի էր քեզի համար, բայց այժմ որ՝ ըստ քու յայտարարութեանդ, թողած ես Սուլթանին ծառայութիւնը և կը պատրաստուիս փախչելու, կրնաս ազատօրէն գործել: Մենք գիտենք որ Հագոպը պէյ ձերբակալուելէ ետքը ո՛չ Եըլտըզի մէջ բանտարկուած է, ո՛չ կեդրոնական բանտը և ո՛չ ալ Պոլսէն դուրս տեղ մը աքսոր ղրկուած է, այլ Պոլսոյ մէջ կը գտնուի, խիստ ծածուկ հսկողութեան մը տակ:

— Շատ ճիշդ էր ձեր ունեցած տեղեկութիւնը, ըսաւ Զիա փաշա:

— Վա՛յ, ուրեմն դուն ալ կը հաստատես իմ ըսածներս, պատասխանեց Սալիհա հանըմ յուսալից նշոյլ մը աչքերուն մէջ:

— Անշուշտ կը հաստատեմ, քանի որ մօտէն տեղեակ եմ անցած դարձածներուն:

— Այն ատեն քեզի հետ սակարկութեան մտնենք, շարունակեց Սալիհա հանըմ, նշանակալից կերպով մը իր ընկերներուն նայելով:

— Ի՞նչ տեսակ սակարկութեան մասին կը խօսիք:

— Առանց պարապ պատ խօսքերու բացատրեմ իմ միտքս որ կարծեմ թէ միևնոյն ատեն մեր հոս գտնուող ընկերներուն հաւանութեանն ալ կարժանանայ: Ինչպէս քեզի բացէ ի բաց յայտարարեցինք, քու բացատրութիւններդ լսելէ ետք կրկին

անխախտ կը պահենք քու մասին տրուած մահուան վճիռը. արդ, եթէ կարենաս մեզ օգնել որպէս զի կարելի ըլլայ մեր ընկերը, Հագգը պէյ, ազատել Ապտիւլ Համիտի ճիրաններէն, ես ալ, ու ինծի հետ մեր բոլոր ընկերները, յանձնառու կ'ըլլանք քեզի դէմ արձակուած մահուան պատիժի վճիռը անհետեւանք թողուլ...։

Սալիհա հանըմ այս խօսքերը արտասանելէ ետքը դարձաւ իր ընկերներուն և ըսաւ.

— Դուք ալ համամի՞տ էք այս ըսածներուս։

— Այո՛, այո՛, պատասխանեցին ամէնքը միաբերան։

Թիկնապահը մտահոգ երեւոյթով մը ճակատը շփեց և յետոյ ըսաւ.

— Ամենայն անկեղծութեամբ կ'ըսեմ թէ առանց ձեր այդ պայմանին ալ եթէ կարենայի՝ վայրկեան մը չպիտի վարանէի Հագգը պէյը ազատելու, նոյնիսկ եթէ հարկ ըլլար ատոր համար կեանքս ալ վտանգի ենթարկել...։

— Բայց դուք յայտարարեցիք թէ բոլոր անցած դարձածներուն մօտէն տեղեակ էք։

— Այո՛, այդպէս ըսի և ըսածս կը կրկնեմ, բայց որպէսզի համոզուիք թէ ձեր ուզած ծառայութիւնը չեմ կրնար մատուցանել պէտք կը զգամ ձեզի պատմելու եղելութիւնը։

— Խօսէ՛ տեսնենք, ըսաւ Սալիհա։

Թիկնապահը շարունակեց.

— Երբ իմ տուած տեղեկութիւններուս շնորհիւ Հագգը պէյը ձերբակալուեցաւ։ ուղղակի պալատ բերուեցաւ և խիստ հարցաքննութեան մը ենթարկուեցաւ։ Պէտք չկայ ըսելու որ հակառակ այդ խիստ հարցաքննութեան՝ Հագգը պէյ ոեւէ յայտնութիւն չըրաւ։ Յետոյ մէկ քանի չարչարանքներ ալ փորձուեցան որոնք նոյնպէս անօգուտ մնացին։ Այն ատեն Ապտիւլ Համիտ հրաժարեցաւ զայն խօսել տալէ և որոշեց զինքը անյայտացնել ու այս գործը յանձնուեցաւ հրացանակիրներու պետ Թահիր փաշայի։ Այսպէս ուրեմն Հագգը պէյ օր մը յանկարծ

անյայտացաւ Եըլտըզէն։ Հետաքրքրուեցայ իմանալու թէ ի՛նչ եղած էր և վերջապէս իմացայ որ ողջ էր և թէ Պոլիս կը գըտնուէր, խիստ ծածուկ տեղ մը պահուած. սակայն երբեք չկըրցայ իմանալ այդ տեղը։ Ահա՛ ասոր համար կ'ըսեմ թէ հակառակ փափաքիս, չպիտի կրնամ օգտակար ըլլալ ձեզի։

— Քու ըսածներէդ կը հետեւի որ Թահիր փաշա գիտէ թէ ո՛ւր կը գտնուի մեր ընկերը։

— Բնականաբար։

— Եւ եթէ կարենանք ո և է կերպով ճնշել Թահիրի վըրայ, պիտի կրնանք հասկնալ Հագգը պէյի տեղը։

— Շատ շիտակ է ձեր ըսածը, միայն թէ ի՞նչ կերպով կարելի է Թահիրի վրայ ճնշում բանեցնել։

— Այդ մեր գիտնալիք բանն է։ Հիմա ուրիշ խնդիր մը կը մնայ, այն պարագային որ Թահիրի վրայ ճնշում բանեցնելու համար պէտք ունենանք քու աջակցութեանդ, միթէ կը խոստանա՞ս մեզ օգնելու։

Զիա փաշա պահ մը մտածեց և յետոյ վճռաբար ըսաւ.

— Հոգւոյս վրայ կ'երդնում որ ձեռքէս եկածը պիտի ընեմ։

— Ուրեմն մենք ալ մեր պատուոյն վրայ խօսք կուտանք թէ քու մասին տրուած մահուան վճիռը չպիտի գործադրենք։

ԳԼՈՒԽ Զ.

ԹԱԿԱՐԴԸ

Թիկնապահ Զիա փաշայի և իր նախկին ընկերներուն միջև այս տեսակցութիւնը կատարուելուն հետեւեալ առտուն Թահիր փաշա երբ Եըլտըզի պալատին մէջ, իրեն յատկացուած

սրահը, առտուան սուրճը կը խմէր, հեշտօրէն ձեղունը դրկելով իր սիկառէթին ծուխը, սենեկապանը ներս մտաւ և ծանուց թէ՝ արքունի թիկնապահ Ջիա փաշա զինքը տեսնել կը փափաքէր և թէ դուրսը կը սպասէր։

— Անմիջապէս ներս հրաւիրէ փաշա էֆէնտին, հրամայեց Ապտիւլ Համիտի հրացանակիրներու պետը։

Ջիա փաշա իր վերադարձէն ի վեր այնպիսի գնահատելի ծառայութիւններ մատուցած էր և այնքա՛ն շնորհներ ընդունած էր Սուլթանէն որ կրկին իր նախկին ազդեցութիւնը կըրցած էր ձեռք բերել Եըլտըզի մէջ և բոլոր պալատականները ակնածանքով կը վարուէին հետը։

Թահիր փաշա թէև ինքն ալ Եըլտըզի մէջ բացառիկ դիրք մը գրաւած էր և Ապտիւլ Համիտի բացարձակ վստահութիւնը կը վայելէր տարիներէ ի վեր, այսուհանդերձ միշտ տեսակ մը ակնածանքով կը վերաբերուէր երիտասարդ թիկնապահին հետ որուն խելքին ու վարպետութեանը վրայ կը հիանար։ Ջիա փաշային յանկարծական փախուստը, յեղափոխական մը ըլլալուն յայտնութիւնը և յետոյ կրկին վերադարձը և նախկին դիրքը գրաւելը, զինքը բոլորովին զարմացուցած և թիկնապահին վրայ իր հիացումը աւելցուցած էին։

Ասոր համար երբ սենեկապանը իմացուցեր էր թիկնապահին այցելութիւնը, իսկոյն հրաման ըրեր էր որ զինքը ներս մտցնեն։

Երբ Ջիա փաշա երևցաւ սեմին վրայ, Թահիր փաշա հակառակ իր տարիքին, որովհետև գրեթէ եօթանասուն տարեկանի մօտ էր այն ատեն, իսկոյն ոտքի ելաւ և փութաց իր հիւրը դիմաւորելու։

— Անհանգիստ մի՛ ըլլաք, փաշա էֆէնտի, գոչեց Ջիա փաշա առաջ գալով։

— Հրամմեցէ՛ք սա թիկնաթոռին վրայ, ըսաւ հրացանակիրներու պետը, իր նստարանին քով թիկնաթոռ մը ցոյց տալով։

Երբ հիւրը բազմեցաւ իրեն ցոյց տրուած տեղը, Թահիր փաշա սիկառէթի ոսկեզօծ տուփը հանեց գրպանէն և հիւրին երկարեց, և յետոյ ըսաւ.

— Ձեր այս բարեպատեհ այցելութիւնը արդեօք ինչ առիթի մը կը պարտիմ։

— Շիտակը Թահիր փաշա, պատասխանեց թիկնապահը, բաւական վարանելէ ետքը որոշեցի գալ ձեզ տեսնել։

— Ի՞նչու համար ինծի գալու համար կը վարանիք, հարցուց ծերունի փաշան. չեմ կրնար ըմբռնել ձեր այս խօսքերը։

— Այսինքն այցելութեանս պատճառը թերևս ձեզի տարօրինակ թուի երբոր բացատրեմ և թերևս հարցնէք թէ ինչո՞ւ ձեզի կը դիմեմ խնդրի մը համար որ կրնայի ուղղակի մեր Վեհափառ Սուլթանին հաղորդել։

— Իրաւ որ ձեր խօսքերը շատ մութ են և ես չպիտի կրնամ պատասխան մը տալ մինչև որ աւելի որոշ կերպով չի խօսիք, ըսաւ Թահիր փաշա որ իրաւցնէ բան մը չէր հասկընար իր խօսակցին պատ ի պատ դարձուածքներէն։

— Խնդիրը հիմա պիտի բացատրեմ, պատասխանեց երիտասարդ թիկնապահը։ Ահաւասիկ ծանրակշիռ եղելութիւնը որ երէկ իմացայ...։ Կ'երևայ թէ ձերբակալուած յեղափոխական պետ Հագգը պէյ, որ վերջերս Եըլտըզի մէջ հարցաքննուեցաւ և որ կը կարծուի թէ աքսորուած էր Վեհափառ Սուլթանին հրամանով, հոս, Պոլիս է եղեր...։

— Ո՞վ ըսաւ, գոչեց Թահիր յուզուած շեշտով մը։

— Սպասեցէ՛ք, փաշա էֆէնտի, որպէս զի խօսքս լմնցընեմ...։ Իմ յեղափոխական ընկերներս իմացեր են թէ Հագգը պէյ Պոլսոյ մէջ տեղ մը բանտարկուած կը մնայ և նոյն իսկ այդ տեղն ալ կրցած են իմանալ։

— Ի՞նչ կ'ըսես, փաշա էֆէնտի, գոչեց Թահիր նստած տեղէն վեր ցատկելով, ո՞վ տուաւ այդ տեղեկութիւնները, շո՞ւտ խօսէ տեսնեմ...։

— Գիտէք որ ես իբրև նախկին անդամ մը այդ գաղտ-

նի կազմակերպութեան, մօտէն ծանօթ եմ իրենց շատ մը գործերուն և նոյն իսկ իմ այս ծանօթութիւններուս՝ շնորհիւն էր որ կարելի եղաւ Հագգը պէյը ձերբակալել իր մէկ քանի ընկերներով։

— Այո՛, գիտեմ որ դուք մեծ ծառայութիւն մատուցիք մեր Վեհափառ Սուլթանին ձեր թանկագին տեղեկութիւններովը։

— Ատիկա յիշեցնել չէի ուզեր, ըսաւ Զիա փաշա համեստութեամբ, այլ միայն ուզեցի հասկցնել ձեր բարձրութեան որ իմ նախկին յեղափոխականի հանգամանքս և ունեցած ծանօթութիւններս նպաստեցին ինծի որ որոշ տեղեկութիւններ ստանամ քանի մը օրէ ի վեր մութին մէջ պատրաստուած գործերու մասին։

— Ուրեմն այդ դաւաճան յեղափոխականները տակաւին բնաջինջ չեն եղած և կը շարունակե՞ն գործել մեր քիթին տակ, գոչեց Թահիր փաշա, իր աչքերը խոժոռցնելով։

— Այո՛, ափսո՜ս, ո՛չ թէ միայն բնաջինջ եղած չեն այլ կ'երեւայ թէ այս միջոցիս նորանոր անդամներ աւելցած են իրենց մէջ և թէ կրկին յաջողած են կազմակերպուիլ Պոլսոյ մէջ։ Ինչպէս ըսի ատոնք իմացած են թէ Հագգը պէյ հոս կը գտնուի և կրցած են իր պահուած տեղն ալ իմանալ և այժմ կը պատրաստուին զայն փախցնելու...։

Հազիւ թէ պալատական թիկնապահը այս վերջին խօսքերը արտասանուած էր՝ Թահիր փաշա, յուզուած ու շփոթած, կրկին վեր ցատկեց նստած տեղէն և Զիա փաշայի դառնալով գոչեց.

— Բայց փաշա էֆէնտի խիստ ծանրակշիռ յայտնութիւն մըն է որ կ'ընէք, պէտք է որ այս ձեր բերած տեղեկութիւնները իսկոյն հաղորդեմ մեր Վեհափառ Սուլթանին և անոր հրամանները ստանամ...։

— Կը խնդրեմ, համեցէ՛ք քիչ մըն ալ գիս մտիկ ընել ու անկէ ետքը կ'որոշենք թէ ի՛նչ ընթացք պիտի բռնենք։ Նախ

ձեր Վսեմութենէն կ'ուզէի իմանալ թէ իրա՛ւ Հագգը պէյը Պոլի՞ս կը գտնուի և թէ ծածուկ տեղ մը բանտարկուա՞ծ է...։

— Բնականաբար, գոչեց Թահիր փաշա, յետոյ յանկարծ նշմարելով որ գուցէ չափազանց խօսած է, աւելցուց.

— Այսինքն ես ալ իմացած եմ որ հոս կը գտնուի, բայց աւելի բան մը չեմ գիտեր։

Զիա փաշա աննշմարելի կերպով քմծիծաղ մը ունեցաւ իր խօսակցին այս վրան բար սուտին հանդէպ։

— Կ'երեւայ որ ծածուկ կազմակերպութեան անդամները ձենէ շատ աւելի որոշ տեղեկութիւններ ունին, ըսաւ ծերունի փաշային, որովհետեւ իմ լսածներուս համեմատ, տեղն ի տեղօք գիտեն եղեր ո՛ւր գտնուիլը։

— Հիմա պէտք է որ երթամ Սուլթանը տեսնեմ, գոչեց Թահիր փաշա հետզհետէ յուզուելով։

— Կ'աղաչեմ քիչ մըն ալ համբերեցէք... Ես ալ կրնայի երթալ ուղղակի մեր Վեհափառ տիրոջ պատմել իմացածներս, սակայն չըրի և ատոր պատճառը հիմա պիտի բացատրեմ։ Եթէ այժմ այս լուրը հաղորդենք Սուլթանին՝ ի՞նչ պիտի ընէ, իսկոյն պիտի հրամայէ որ Հագգը պէյը ուրիշ տեղ մը փոխադրեն և կամ իր պահապաններուն թիւը բազմապատկեն։ Մեր թշնամիններն ալ որոնք նոյնպէս լրտեսներ ունին պիտի նըշմարեն այդ բանը և իրենց ծրագրած խորհուրդը պիտի յետաձգեն, այս չէ՞ միթէ ըլլալիքը։

— Բայց միթէ մեր ջանքն ալ պէտք չէ՞ որ այդ ըլլայ... այսինքն արգիլել այդ թշուառականները և թոյլ չի տալ որ իրենց ծրագիրը գործադրեն։

— Ո՛չ, փաշա էֆէնտի, պատասխանեց Զիա փաշա խրոխտ ու հաստատ ձայնով մը մեր ջանքը պէտք չէ որ այդ ըլլայ՝ այլ առիթէն օգտուիլ և ձեռք ձգել Վեհափառ Սուլթանին դէմ գտնուող խռովարարները։

Այս խօսքերը լսելով՝ Թահիր փաշայի աչքերը տարօրինակ փայլով մը շողացին, իր ակնարկը երիտասարդ թիկնապահին վրայ սեւեռեց և ըսաւ.

— Բայց ինչպէ՞ս պիտի կրնանք ձեռք անցնել այդ մարդիկը։

— Դարանակալ իրենց գալուն սպասելով Հագգը պէյի գտնուած տեղին մօտերը։ Բայց որպէս զի այս ըսածս կարենանք յաջողութեամբ գլուխ հանել, պէտք է որ խիստ ծածուկ և արագ կերպով գործենք և ճիշդ անոր համար է որ ուղղակի ձեզի դիմեցի։

— Իրաւունք ունիս, կարելի է այս առիթէն օգուտ քաղել և այդ թշուառականները ձեռք ձգել ու արդարութեան յանձնել,

— Մանաւանդ որ, լսածիս նայելով այդ փախցնելու գործը յանձնուած է չորս-հինգ հոգիի միայն, այնպէս որ եթէ հետերնիս մէկ քանի հաւատարիմ ու լաւ զինուած մարդ ունենանք՝ կրնանք իրենց հախէն դիւրաւ գալ։ Եւ մտածեցէք թէ՛ գործը յաջողութեամբ գլուխ հանելէ ու այդ դաւաճանները բռնելով մեր Վեհափառ Սուլթանին յանձնելէ ետքը, ալ ի՛նչ մեծ շնորհներ մեզի կը սպասեն,

Այս վերջին խօսքերը բոլորովին խանդավառեցին ծերունի փաշան, որ երիտասարդական աւիւնով մը գոչեց.

— Այո՛, այո՛ փաշա էֆէնտի շատ իրաւունք ունիք, աղէկ ըրած էք որ, առանց ուրիշին խօսք մը ըսելու, ուղղակի ինծի դիմած էք. շնորհակալ եմ, շատ շնորհակալ եմ ձեր ցոյց տուած վստահութեանը համար և հաւատացէք որ յաւիտեան չպիտի մոռնամ։

— Ափսո՜ս որ սակայն բոլորովին անօգուտ եղաւ իմ այս դիմումս, աւելցուց թիկնապահը թեթեւ ժպիտով մը, քանի որ յայտարարեցիք թէ չէք գիտեր Հագգը պէյի գտնուած տեղը... այս պարագաներուն մէջ ինչպէս կրնանք մեր յղացած ծրագիրը գործադրել. հետեւաբար լաւագոյն կը համարեմ մեր Վեհափառ Սուլթանին դիմել և ամէն բան անոր պատմել. Թո՛ղ ինք ուզածին պէս օգտուի իմ տալիք տեղեկութիւններէս։

Եւ Զիա փաշա ոտքի ելլելով՝ մեկնելու պատրաստուեցաւ. բայց հրացանակիրներու պետը իսկոյն ըսաւ.

— Կաղաչեմ, փաշա էֆէնտի, նստեցէք... իմ ըսածս կա՛մ դուք սխալ ըմբռնած ըլլալու էք կամ ես սխալ բացատրած։ Ես ըսել ուզեցի որ Հագգը պէյի տեղը այնքա՜ն ծածուկ պահուած է որ ես, գիտնալով հանդերձ, պէտք է չգիտցած ձեւացնեմ.,. կը հասկնա՞ք...

— Ուրեմն գիտէ՞ք այդ տեղը։

— Այո՛, բնականաբար գիտեմ։

— Եւ կը կարծէ՞ք որ դիւրին է իմ ծրագիրս գլուխ հանել։

— Անշուշտ, անշուշտ։

— Դարանակալ սպասելու յարմար տեղեր կա՞ն։

— Պէտք եղածէն աւելի։ Բայց ե՞րբ այդ փախցնելու փորձը պիտի կատարեն։

— Այս գիշեր իսկ:

— Ուրեմն կորսնցնելու ժամանակ չունինք և պէտք է որ իսկոյն մեր պատրաստութիւնները տեսնենք։

— Ճիշդ ես ալ այդ պիտի ըսէի ձեր Վսեմութեան։

— Ըսի՛ք որ չորս հինգ հոգի՞ պիտի ըլլան եկողները.

— Այո՛, առ առաւելն վեց հոգի։

— Ուրեմն եթէ մենք 15-20 հոգի ըլլանք բաւական է։

— Նոյն իսկ ըստ իս շատ է և կը վախնամ որ ուշադրութիւն կը գրաւենք և ամէն բան կը վիժի։

— Լա՛ւ, թո՛ղ միայն 10-12 հոգի ըլլայ։

— Այո՛. այդպէս լաւագոյն է։ Հիմա փաշա էֆէնտի, ըսէ՛ք խնդրեմ, Հագգը պէյի գտնուած տեղը հեռո՞ւ է։

Ասկէ ժամուկէս կը տեւէ։

— Ո՞ր կողմը։

— Ասիական եզերքը.

— Ամայի՞ տեղ մըն է։

— Այո՛, գրեթէ ամայի։

— Ուրեմն գործը կը դիւրանայ։

— Ինծի ալ այնպէս կուգայ որ մեր ծրագրին գործադրութեանը համար շատ յարմար տեղ մըն է։

— Գիտէք որ հարկ է անմիջապէս գործի սկսիլ, ըսաւ Զիա փաշա իր խօսակցին, դուք անշուշտ ձեզ հաւատարիմ մարդոցմէ 10-12 հոգի կը զատէք ու զանոնք կը տեղաւորէք Հագըը պէյի գտնուած տեղւոյն բոլորտիքը և մենք ալ բնականաբար հոն կը գտնուինք կատարուելիք գործողութիւններուն վրայ հսկելու համար, միայն թէ, դարձեալ կը կրկնեմ, պէտք է որ ամէն ինչ մեծ զգուշութեամբ կատարեմք և երբեք չնշմարուինք. որովհետեւ մեր թշնամիները եթէ ամենափոքր կասկած մը ունենան իրենց ծրագիրը կը յետաձգեն և մենք ալ այս առիթը ձեռքէ փախցնենք։

Թահիր փաշա պահ մը խորհելէ ետքը պատասխանեց։

— Փաշա էֆէնտի դուն ինէ աւելի երիտասարդ և ճարտար ես ու շատ աւելի հնարամիտ, ուստի կը խնդրեմ որ դուն վրադ առնես ամբողջ գործին կարգադրութիւնը, իսկ պէտք եղած մարդիկը ես կը ճարեմ մեր պալատական հրացանակիրներուն մէջէն։

— Շատ լաւ, փութաց պատասխանել երիտասարդ Թիկնապահը։ ամենայն հաճոյքով կ'ընդունիմ ձեր առաջարկը... միայն թէ իմ կարգադրութիւններս ընելէ առաջ պէտք է որ անգամ մը մանրամասնօրէն աչքէ անցնեմ այն տեղը ուր մեր մարդիկը պիտի պահուըտին, որպէս զի մեր բռնելիք յարմարագոյն դիրքերը լաւ որոշենք։

— Իրաւունք ունիք. լաւ կ'ըլլայ որ երթանք առաջուց քննութիւն մը կատարենք, ըսաւ Թահիր փաշա։

Զիա փաշայի աչքերը ուրախութենէն շողացին. այսու հանդերձ ծածկեց իր ներքին խնդութիւնը և անտարբեր կերպարանք մը առնելով՝ պատասխանեց.

— Ձեր հրամաններուն կը սպասեմ, ինչպէս որ կ'ուզէք այնպէս կ'ընենք...։

— Այո՛, այո՛, հիմա Պէյքօզ կ'երթանք և Հագըը պէյի ո՛ւր բանտարկուած ըլլալը ձեզի կը ցուցնեմ...։ Բայց Երլտըզէ հեռանալէ առաջ անգամ մը վեհափառ տիրոջս պէտք է երեւամ. կարելի է ինծի պէտք կ'ունենայ։

— Քանի որ այդպէս է, ես յարկաբաժինս կ'երթամ և հոն ձեզի կը սպասեմ։

Թիկնապահը խոնարհութիւն մը ընելով դուրս ելաւ և արագ քայլերով գնաց իր յարկաբաժինը։

Հոն իրեն կը սպասէր երիտասարդ մը որ սպասաւոր մը ըլլալ կը թուէր իր հագուստէն։ Թիկնապահը անոր ականջին քանի մը խօսքեր փսփսալէ ետքը զայն ճամբու դրաւ և ինք թիկնաթոռի մը մէջ երկննալով սիկառէթ մը վառեց.

— Մինչև հիմա գործերնիս յաջող գնաց, մտածեց, և եթէ այսպէս շարունակուի, կարծեմ յաջողութիւնը կատարեալ կ'ըլլայ...։ Եւ այն ատեն թէ՛ մահուան սպառնալիքներէն կ'ազատիմ և թէ միանգամայն խիղճս կը հանդարտի գործած չարիքիս մէկ մեծ մասը դարմանած ըլլալով... միայն թէ մեր բարեկամները կարենային ժամանակին օգտուիլ իրենց տուած տեղեկութիւններէս...։

Թիկնապահը ժամէ մը աւելի սպասեց իր թիկնաթոռին մէջ։ Թահիր փաշա չէր կրցած անմիջապէս Սուլթանէն հրաման խնդրել Երլտըզէն դուրս ելլելու համար և ստիպուած էր ներկայանալ անոր և կարգ մը չինծու բացատրութիւններ տալ իր դուրս ելլելու մասին։ Սակայն Ապտիւլ Համիտի վստահութիւնը այնքա՛ն մեծ էր իր հրացանակիրներու պետին վրայ որ անոր ամէն խօսքերուն համոզուած էր.

Ի վերջոյ բարեհաճած էր հրաման տալ Թահիր փաշայի որ մինչև իրիկուն բացակայի Երլտըզէն։

— Բայց, Վեհափառ Տէր, ըսաւ հրացանակիրներու պետը գուցէ հարկ ըլլայ գիշերն ալ պալատէն դուրս անցնելու։

— Ո՛չ, պատասխանած էր Սուլթանը վճռաբար, գիշերը պէտք է որ հոս, իմ մօտս գտնուիս։

— Վեհափառ տէր, աղերսած էր միւսը, բացառաբար կը խնդրեմ ձեր վեհափառութենէն որ գոնէ մէկ անգամի համար շնորհ ընէ ինծի թոյլ տալու որ գիշեր մը պալատէն դուրս անցունեմ։

— Ուրեմն որոշապէս ըսէ՛ թէ ի՛նչ կարեւոր բան քեզ կը ստիպէ այս գիշեր դուրս մնալու, պնդած էր կասկածոտ բռնաւորը, և եթէ համոզուիմ քու պատճառաբանութիւններուդ, այն ատեն հրաման կուտամ.

— Շատ լաւ, պատասխանած էր Սուլթանին հաւատարիմ ծառան, այժմ կը մեկնիմ և իրիկունը կը վերադառնամ պալատ և եթէ հարկ ըլլայ անպատճառ կրկին դուրս ելլելու և գիշերը Եըլտըզէն հեռու անցնելու, այն ատեն ձեզի կը բացատրեմ ամէն բան ու ձեր տալիք հրամանին համեմատ կը գործեմ։։

Այս խօսքերէն ետքը, Թահիր փաշա մեկնած էր Սուլթանին քովէն եկած Ձիա փաշան գտած։

Քառորդ մը ետքը, երկու պալատականները կառքով կը ուղղուէին կամուրջ և հոնկէ կը մտնէին Վոսփորի ասիական եզերքը մեկնող շոգենաւը։

Թահիր փաշա հետզհետէ կը խանդավառուէր, խորհելով իրենց ծրագրած գործին վրայ, որուն յաջողութիւնը ապահով կը նկատէր։ Ի՛նչ մեծ փառք պիտի ըլլար իրեն համար, ձեռք ձգել այդ յեղափոխականները և զանոնք Եըլտըզ բերել ու իր վեհափառ տիրոջ յանձնել. Ապտիւլ Համիտ ո՛վ գիտէ երախտագիտական ի՛նչ շնորհներով պիտի լնուր իր հաւատարիմ ծառան, որքան իր ազդեցութիւնը պիտի մեծնար պալատին մէջ ուր արդէն բացառիկ դիրք մը կը վայելէր... բոլոր այս բաներուն վրայ մտածելով ծերունի զինուորականը կ'ոգեւորուէր։

— Ես այս գործին յաջողութեանը բոլորովին վստահ եմ, ըսաւ իր երիտասարդ ընկերոջ, խնդիրը այն է միայն որ քու տեղեկութիւններդ ստոյգ ըլլան և այդ մարդիկը իրաւցնէ զան Հաքգըն փախցնելու փորձեն։

— Ապահով կրնաս ըլլալ։

— Ցետոյ, միթէ կատարելապէս վստա՞հ ես որ 4-5 հոգի միայն պիտի ըլլան... եթէ ո՛չ ջանանք աւելի բազմաթիւ անձերով սպասելու իրենց... եթէ այս գործին մէջ անյաջող ելլանք, այն ատեն երկուքնուս ալ ապագան կը խորտակուի ու չենք կրնար մեր Սուլթանին երեսը նայիլ։

— Այս մասին ես ապահով եղիր. իմ առած տեղեկութիւններս երբեք չեն կրնար սխալ ըլլալ... արդէն ես ալ քեզի չափ այս գործին յաջողութեան փափաքող եմ և անկէ մեծամեծ բաներ կը սպասեմ, հետեւաբար թեթեւօրէն չպիտի շարժիմ երբեք։

Այսպէս խօսակցելով երկու բարեկամները հասան Պէյքօզ։

Երբ նաւամատոյցին վրայ ելլելով ուղղուեցան դէպի շուկային ձախ կողմը, Թիկնապահը գաղտնագողի նայուածք մը պտտցուց չուրջը և հաւանօրէն գոհ մնաց իր քննութենէն, որովհետեւ մինչեւ այն ատեն ունեցած քիչ մը մտատանջ կերպարանքը յանկարծ փոխուեցաւ և դէմքին վրայ զուարթութիւն մը ճառագայթեց։

— Այս, ի՛նչ գեղեցիկ գիւղ է եղեր Պէյքօզը, ըսաւ իր ընկերակցին։

— Ուրիշ ատեն չէ՞ր եկած հոս։

— Հաւատացէք որ առաջին անգամն է որ ոտքս այստեղ դրի։ Արդեօք բաւական հեռո՞ւ է երթալիք տեղերնիս...։

— Երթալիք տեղերնիս շատ հեռու չէ, պատասխանեց Թահիր փաշա, հազիւ 20 վայրկեան կը տեւէ։

Արդարեւ շիտակ էր հրացանակիրներու պետին ըսածը և ճիշտ ու ճիշտ հաշուած էր հեռաւորութիւնը։ Հազիւ թէ քսան վարկեանը լրացած էր. երկու բարեկամները հասան խոշոր պատերով շրջապատուած մեծ պարտէզի մը երկաթեայ դրան առջեւ և Թահիր փաշա դրան զանգակը հնչեցուց ուժգին։

Երիտասարդ Թիկնապահը արագ ակնարկ մը պտտցուց ետին և յետոյ գոհունակ դէմքով մը գլուխը աղին անդին

դարձուց։ Թահիր փաշա, որ անհամբերութեամբ երկաթեայ վանդակադուռնէն ներս կը նայէր, սպասելով դռնապանին, ընշմարեց իր ընկերոջ շարժումը և ինքն ալ անոր պէս ետին չի դարձաւ, եթէ ո՛չ պիտի տեսնար որ իրենցմէ գրեթէ հարիւր քայլ հեռուէն ուրիշ չորս անձեր տարտամ քալուածքով մը դէպի իրենց կողմը կուգային։ Յայտնի էր որ այդ անձերուն և Զիա փաշայի միջև գաղտնի յարաբերութիւն մը կար, որովհետև փաշան այդ անձերը տեսնելէ ետքը յանկարծ գոհունակ դէմք մը առաւ։

Նոյն միջոցին դռնապանը վազելով կուգար։

— Ո՞ւր ես, ինչո՞ւ գործիդ գլուխը չես սպասեր, ըսաւ անոր Թահիր փաշա, բարկացած շեշտով մը։

— Փաշա էֆէնտի կը ներէք, պատասխանեց դռնապանը շփոթած երևոյթով մը, ներս գացեր էի կերակուր ուտելու համար... ասկէ զատ ձեր այցելութեան չէի սպասեր այս միջոցիս և որովհետև ձենէ զատ ոչ ոքի դուռը կը բանանք, կարծեցի որ կրնայի քիչ մը ժամանակի համար հեռանալ...։

Թահիր փաշա, որ պարզապէս դիտողութիւն մը ըրած ըլլալու համար այդ խօսքերը ըսած էր, առանց ձայն հանելու ներս մտաւ և երկու բարեկամները խոշոր ծառերով հովանաւորուած ճամբէ մը սկսան յառաջանալ։

— Եթէ հոս բանտարկուած է Հագգը պէյը, դիտել տուաւ Թիկնապահը, գործերնիս շատ կը դիւրանայ։ Պարտէզը կատարելապէս խիտ անտառի մը երևոյթը ունի, ուր շատ լաւ կերպով կրնան պահուըտիլ մեր մարդիկը, առանց տեսնուելու։ Միայն թէ խնդիր է գիտնալ թէ ծածուկ կազմակերպութեան անդամները ո՞ւրկէ ներս պիտի մտնան։ Հաւանօրէն չպիտի համարձակին դռնէն մտնելու, քանի որ պահապանին ըսածին նայելով՝ ձենէ զատ ոչ ոքի այդ դուռը կը բացուի...։

— Ես գիտեմ անոնք ո՛ւր տեղէն պիտի գան, պատասխանեց Թահիր փաշա քմծիծաղով մը, անոնք ուղղակի ծովուն կողմէ նաւակով մը պիտի գան, որովհետև ուրիշ ճամբայ չի

կայ և այդ հաւանականութիւնը ես ասկէ առաջ նկատողութեան առի և նոյնիսկ դիտաւորութիւն ունէի ծովուն վրայ հսկողութիւն կատարել տալու։

— Բայց այստեղ որո՞ւն կը պատկանի, հարցուց Զիա փաշա որ իրապէս չէր ճանչնար պէյքօզը։

— Զարմանալի՜ բան, որո՞ւ կ՚ուզես որ պատկանի. պատասխանեց հրացանակիրներուն պետը... ասիկա արքայական քէօշկ մըն է, Սուլթան Ազիզին ատեն շինուած և որ հիմա լքուած կը մնայ։ Բաւական քալելէ ետքը, երկու խօսակիցները հասան քէօշկին առջև որ գրեթէ կորսուած էր տերևախիտ ծառերու մէջ։

— Ահաւասիկ այն թաքստոցը ուր պահուած է այդ թըշուառական դաւաճանը, բացատրեց Թահիր փաշա, իրեն քով հսկելու համար միայն երկու հաւատարիմ պահապաններ դրած եմ և մէյմըն ալ դռնապանը և պարտիզպան մը կան որոնք փորձուած և ամենահաւատարիմ անձեր են...։

— Բայց միթէ այդ չորս անձերը քիչ չե՞ն այսպիսի կարևոր անձի մը պահպանութեան համար։

— Ընդհակառակը աւելի լաւ կը պահպանուի երբ քիչ մարդ ըլլայ։ Այս շէնքը, ինչպէս ըսի, տարիներէ ի վեր լըքուած կը մնար և ոչ ոք կը բնակէր մէջը, եթէ յանկարծ բազմաթիւ անձեր բերէինք՝ ուշադրութիւն պիտի գրաւէր և դուցէ երևան ելլէր թէ հոն կարևոր մէկը կը գտնուի. ասկէ զատ շատ մարդու մէջ գաղտնիք պահելը դժուար է, մինչդեռ չորս հաւատարիմ անձեր կրնան միշտ լռութիւն պահել։ Բայց հիմա որ այս թաքստոցը երևան ելած է, անշուշտ վաղը, խնդիրը մեր վեհափառ տիրոջ բացատրելէ ու անոր հաւանութիւնը առնելէ ետքը, բանտարկեալը աւելի ապահով տեղ մը կրնանք փոխադրել։

Յետոյ, Թահիր փաշա քիչ մը մտածելէ ետքը ըսաւ.

— Կը տեսնեմ որ այդ քու յեղափոխականներդ լաւ տեղեկութիւն առած են և գիտեն կոր թէ հոս հազիւ չորս հոգի

կայ, քանի որ իրենք ալ, քու ըսածիդ նայելով, 4–5ը միայն պիտի գան Հագգըն փախցնելու համար։ Բարեբախտաբար իրենց ծրագիրը ժամանակին իմացանք և պիտի կրնանք ի դերեւ հանել։

— Այո՛, շնորհիւ վեհափառ Սուլթանին այդ մարդիկը չպիտի յաջողին իրենց դժոխային ծրագիրը ի գլուխ հանելու, պատասխանեց Զիա փաշա այնպիսի շեշտով մը որ յայտնի չէր թէ լրջօրէ՞ն կը խօսէր թէ իր ընկերոջ քթին կը խնդար։

— Հիմա որ տեղը աչքովդ տեսար, ըսաւ Թահիր, մեր ձեռք առնելիք միջոցները որոշենք։

— Բայց կարծեմ լաւ կ՚ըլլայ որ շէնքն այցելենք անգամ մը, առաջարկեց Թիկնապահը։

Այս առաջարկութիւնը շատ հաճոյ չի թուեցաւ ծերունի հրացանակիրին, որ վարանոտ կերպով մը ըսաւ.

— Ի՞նչ հարկ կայ շէնքը այցելելու, մենք մեր գործը պարտէզին մէջ պիտի տեսնենք և թոյլ չպիտի տանք այդ մարդոց որ մինչև ներս մտնեն։

— Անշուշտ, բայց ո՛չ ոք կրնայ գուշակել ըլլալիքը և լաւագոյն է որ ամէն նախազգուշական միջոցներ ձեռք առնենք յանկարծակիի չի գալու համար։ Եւ այնպէս կը կարծեմ թէ լաւագոյն պիտի ըլլայ, եթէ մէկ քանի պահապան ալ շէնքին մէջը կեցնենք։

— Լաւ ուրեմն, երթանք շէնքն ալ այցելելու, ըսաւ Թահիր փաշա, տեսնելով որ ուրիշ ճար չի կար։

Շէնքին այցելութիւնը քանի մը վայրկեան միայն տեւեց։ Թահիր փաշա հեռուէն ցուցուց այն սենեակը որուն մէջ բանտարկուած էր Հագգը պէյ, ամէն յարաբերութիւններէ զըրկուած։ Դուան առջև աթոռի մը վրայ, պահապան մը նստած էր։

— Այս խեղճ մարդն ալ գրեթէ Հագգը պէյին չափ բանտարկուած է, առանց անոր յանցանքները գործած ըլլալու, գիտել տուաւ Զիա փաշա ծիծաղելով։

— Բայց միշտ միեւնոյն մարդը չէ հոս պահնորդ սպասողը, պատասխանեց Թահիր փաշա, մինչև կէս օր մէկ պահապան մը և կէս օրէն ետքը ուրիշ մը կը հսկէ դրան քով։

— Իսկ գիշերնե՞րը։

— Գիշերները հսկողութիւնը աւելի խիստ է, շէնքին մէջ գտնուող չորս անձերն ալ այս սրահը կը մնան և հոս կը պառկին.

— Բայց եթէ բանտարկեալը պատուհաններէն փախչիլ փորձէ։

— Այդ անկարելի է. բոլոր պատուհաններն ալ հաստ երկաթներով պատած ենք... արդէն պատուհաններէն մէկ քանին ալ բոլորովին գոցեցինք, պատ հիւսելով... միայն երկու պատուհան թողած ենք և այդ երկուքն ալ, ինչպէս ըսի, բանտի մը պատուհաններէն աւելի լաւ պատսպարուած են։

Երկու ընկերները իրենց քննութիւնը աւարտած համարելով դուրս ելան շէնքէն։

Զիա փաշա անգամ մըն ալ շէնքին շրջանը ըրաւ պարտէզին կողմէ, յետոյ վերադարձաւ ծերունի հրացանակիրին մօտ և ըսաւ.

— Կը տեսնեմ որ դուք իրաւունք ունիք, լաւագոյն է որ մեր հսկողութիւնը աւելի բազմաթիւ անձերով կատարենք, որպէսզի յաջողութիւնը բոլորովին ապահով ըլլայ... ես թէև որոշ կերպով իմացած եմ որ միայն 5--6 հոգի պիտի ըլլան եկողները, բայց կրնայ պատահիլ որ վերջին վայրկեանին միտքերնին փոխեն ու աւելի շատուոր խումբով մը գան։

— Կեցցե՛ս, շատ իրաւունք ունիս, ես ալ արդէն այդ գաղափարին եմ, պէտք է որ զօրաւոր կերպով պատրաստուած ըլլանք՝ զանոնք դիմաւորելու համար...

— Մանաւանդ որ, շարունակեց Թիկնապահը, հիմա այս պարտէզը այցելելէս ու չորս կողմը զննելէս ետքը, կը տեսնեմ որ շատ դիւրաւ կարելի է մեր մարդիկը պահուըտցնել ամէն կողմ, առանց կասկած յարուցանելու... ըստ իս գոնէ

յիսուն հոգի մը պահելու ենք պարտէզին առջև․ կողմը, որպէս զի նախ յանկարծակիի չի գանք և երկրորդ՝ մարդ չփախցնենք։

— Եթէ պէտք ըլլայ, հարիւր հոգի ալ կը բերեմ. այդ մասին դժուարութիւն չի կայ։

— Ուրեմն անմիջապէս գործի սկսինք... դուք շուտով մը գացէք ձեր մարդիկը պատրաստեցէք ու բերէք... կարծեմ լաւ կ'ըլլայ որ չոգենաւակով մը ուղղակի հոս, պարտէզին քարափը գաք, որպէսզի ուշադրութիւն չգրաւենք։

— Այո՛, արդէն ես ալ այդպէս խորհած եմ, ըսաւ Թահիր փաշա։

— Իսկ ես մինչև ձեր վերադարձը հոս կը մնամ և լաւ մը կ'որոշեմ թէ ո՛ր տեղուանքը լաւագոյն են մեր դարանակալները կեցնելու համար։

Այսպէս խօսակցելով հասան մինչև պարտէզի մուտքին դրան առջև ուր զինապանը ակնածանքով բարև բռնած կը սպասէր։

— Ես առ առաւելն երեք ժամէն կը վերադառնամ, ըսաւ ծերունի փաշան, դուն ուզածիդ պէս պարտէզին չորս կողմը աչքէ անցուր և ծրագիրդ պատրաստէ, որպէս զի մեր մարդիկը գալերնուն պէս իրենց տեղերը դնենք։

Երբ Թահիր փաշա կը պատրաստուէր վանդակապատ դըռնէն դուրս ելլելու, Թիկնապահը անտարբեր ձևով մը քայլ կեցուց և ըսաւ.

— Կարծեմ լաւագոյն կ'ըլլայ որ ձեր մարդոց պատուիրէք որպէսզի ինծի արգելք չըլլան այստեղ։

— Շատ լաւ ըսաւ Թահիր փաշա և զինապանին նշան ընելով իր քով կանչեց և ըսաւ, Թիկնապահը ցոյց տալով.

— Փաշա էֆէնտին հոս պիտի մնայ մինչև իմ վերադարձըս, իր հրամանները կէտ առ կէտ գործադրեցէք։

— Գլխուս վրայ, պատասխանեց զինապանը ամենախորին բարև մը տալով։

Թահիր փաշա զոհ և ուրախ մեկնեցաւ արքայական քէօշ-

կէն և իսկոյն չոգենաւ մտնելով վերադարձաւ Պէշիկթաշ և հոնկէ ալ Եըլտըզի պալատը։ Մինչև նաւը իր մտքին մէջ կը հաշուէր այս գործին յաջողութենէն քաղելիք պտուղները և իր երևակայութեան մէջ մեծամեծ երազներ կը յղանար։ Գործը և է անակնկալ ձախողանքի չմատնելու համար որոշած էր կրցածին չափ բազմաթիւ անձերով զինուիլ և ասոր համար պալատ հասնելուն պէս իր քով կանչեց մէկ քանի հաւատարիմ զինակիցները և անոնց գաղտնապէս բացատրեց խնդիրը։ Ամենքն ալ խանդավառութեամբ ոգևորուեցան, որովհետև կը զգային թէ այսպիսի գործի մը մասնակցելով ինչ մեծ շնորհներու պիտի արժանանային Սուլթանին կողմէ։ Որոշուեցաւ որ վաթսուն զինեալ հրացանակիրներ երթային պահուելու Պէյքօզի քէօշկին պարտէզին մէջ։

— Ուշադրութիւն չգրաւելու համար լաւագոյն է որ խումբ խումբ տարբեր միջոցներով երթանք հոն, վճռեց ծերունի փաշան, ոմանք չոգենաւով, ոմանք չոգեմակոյկով, ոմանք ալ նաւակով, դեռ մինչև մութը կոխելուն բաւական ժամանակ ունինք...։

Բայց յանկարծ միտքը բան մը ինկաւ. ինչպէ՞ս կարելի էր Սուլթանին անձնական պահպանութեան յատկացուած հրացանակիրներէն վաթսուն հոգի պալատէն դուրս հանել, առանց նորին վեհափառութեան նախապէս իմաց տալու։ Անշուշտ Ապտիւլ Համիտ իրեն վրայ բացարձակ վստահութիւն ունէր, բայց եթէ իր բացակայութեան միջոցին եղելութիւնը իմանար և ինք հոն չըլլար՝ պէտք եղած բացատրութիւնները տալու համար, կրնար իր կասկածոտ բնութեան հետևանքով՝ յանկարծ խռովիլ ու տարօրինակ ենթադրութիւններու մղուիլ, անոնց հետևանքը կրնար շատ ծանր ըլլալ։ Ասոնք մտածելով Թահիր փաշա խորին մտատանջութեան մատնուեցաւ։

— Իմ բացակայութեանս միջոցին, մտածեց ինքնիրեն, եթէ Սուլթանը կասկածի իյնայ, իր շուրջը գտնուող բոլոր պալատականները որոնք կը նախանձին իմ գրաւած բացառիկ դիրքիս վրայ, առիթէն օգուտ պիտի քաղեն իմ վրաս զըր-

պարտութիւններ յօրինելու և վեհափառ տիրոջս միտքը պղտորելու համար, այնպէս որ եթէ նոյն իսկ ծրագրուած գործը յաջողութեամբ գլուխ հանեմ և վերադառնամ, դուցէ նորէն չկրնամ իր աչքին արդարանալ ու յոգնութիւնս ու մատուցանելիք ծառայութիւնս ալ պարապը երթայ... չէ՛, լաւագոյն է որ երթամ ու ամէն բան տեղն ի տեղօք իրեն պատմեմ ու յետոյ մեկնիմ պալատէն։

Այս որոշումը տալով՝ Թահիր փաշա իսկոյն սուլթանին յարկաբաժինը գնաց և որովհետև ինք բոլորովին բացառիկ շնորհ կը վայելէր պալատին մէջ, առանց սպասելու ներկայացաւ իր վեհափառ տիրոջ և մի առ մի պատմեց ինչ որ մեր ընթերցողները արդէն գիտեն։

Ապտիւլ Համիտ մեծապէս յուզուեցաւ այս յայտնութիւնները լսելով և հրամայեց որ իր թիկնապահներէն մէկ քանին ընկերանան Թահիր փաշայի և ժամը ժամին իրեն տեղեկութիւն բերեն բոլոր իրադարձութիւններուն մասին։ Յեղափոխականներու այնպէս մէկէն ի մէկ Երեւան ելլելը և այնպիս յանդուգն գործի մը ձեռնարկելը զինքը չափազանց վրդովեց, ինք որ այնպէս կը հաւատար թէ Ջիա փաշայի մատնութիւններէն ետքը կարող եղած էր անոնց գլուխը ջախջախելու և զանոնք երկար ատենի համար անգործութեան դատապարտելու։

— Եթէ այդ դաւաճան չարագործները յաջողիս ամենքն ալ բռնել ու ինծի բերել, վստահ եղիր որ մեքէդ չանցած շնորհներու պիտի արժանանաս, ըսաւ Թահիր փաշային։

— Ես արդէն պէտք եղածէն աւելի ձեր բարձր վեհափառութեան շնորհները կը վայելեմ, պատասխանեց հրացանակիրներուն պետը, և եթէ յաջողիմ այս անգամ իմ վեհափառ տիրոջս գոհունակութիւն պատճառելու, արդէն ատիկա ինծի համար մեծագոյն շնորհը պիտի ըլլայ։

Թահիր փաշա Սուլթանին քովէն ելլելով իր վերջին հրահանգները տուաւ իր հրացանակիրներուն և ինք մէկ քանի հաւատարիմներու և երկու պալատական թիկնապահներու հետ

իսկոյն Տօլմա Պաղչէի քարափը փութաց ուր շոգենաւակ մը կը սպասէր իրեն, նախապէս տրուած պատուէրի մը համեմատ։

Շոգենաւակը կէս ժամ ետքը կը հասնէր Պէյքօզ, արքայական քէօշկին քարափը։ Թահիր փաշա՝ իր հետեւորդներով՝ դուրս ելաւ իսկոյն և ուղղուեցաւ դէպի քէօշկը։

Իրեն ընկերակցողներէն մէկը, երբոր շէնքին մօտեցաւ, վազեց դուռը բախելու։

Քանի մը վայրկեան սպասեցին, սակայն ոչ ոք եկաւ դուռը բանալու։

— Զարմանալի՜ բան, գոչեց Թահիր փաշա, ո՞ւր են պահապանները...

Ու ինք, երկրորդ անգամ ըլլալով, աւելի ուժգին զարկաւ դրան։ Դարձեալ ո՛չ ոք երեւցաւ։

— Գնա՛ և պարտէզին դռնապանը հոս կանչէ, ըսաւ հրացանակիրներու պետը, խօսքը իր հաւատարիմներէն մէկուն ուղղելով։

Մարդը վազելով հեռացաւ և քանի մը վայրկեան ետքը վերադարձաւ շփոթած երեւոյթով մը։

— Փաշա էֆէնտի, պարտէզի վանդակապատ դրան քով ոչ ոք կայ, կմկմաց։

— Ինչպէ՛ս, դռնապանը հոն չէ՞։

— Չէ՛, փաշա էֆէնտի և երկաթէ դուռն ալ կղպուած չէ, այլ պարզապէս վրայ եղած...։

Պաղ քրտինք մը ողողեց ծերունի զինուորականին ճակատը և կատաղօրէն սկսաւ կրկին դուռը զարնել։

Դարձեալ դուռը փակ մնաց։

Թիկնապահներէն մէկը ականջը դրան դրաւ և սկսաւ ուշադիր մտիկ ընել, քովիններուն ձեռքի շարժումով մը լռութիւն պատուիրելով։

Քանի մը բոպէ այսպէս մնալէ ետքը, ըսաւ.

— Կարծեմ ներսէն հեծեծանքի ձայն մը կը լսուի, դուք ալ եկէք մտիկ ըրէք։

Թահիր փաշա և իր հետեւորդներէն մէկ քանի հոգի հետեւեցան Թիկնապահին օրինակին և իրենց ականջները դրան կպցուցին։

— Այո՛, ըսաւ ծերունի հրացանակիրը ես ալ հեծեծանքի ձայներ կը լսեմ։

— Պէտք է դուռը խորտակել և ներս մտնել վճռեց Թիկնապահը։

Այս առաջարկը թէև շատ բանաւոր՝ սակայն գործադրութիւնը դժուար էր, որովհետև դուռը հակառակ շէնքին հնութեանը, շատ հաստատուն էր և կարելի չէր հրելով կամ ոտքի և ուսի հարուածներով բանալ։

— Տապար մը կամ բրիչ մը չի կա՞յ արդեօք, գոչեց Թահիր փաշա որուն տագնապը հետզհետէ կ'աւելնար։

Մարդերէն մին վազեց դռնապանին խցիկին մօտ գտնուող պարտիզպանի հիւղակը և յաջողեցաւ տապար մը և երկու բրիչ գտնել։ Ասոնցմով վերջապէս կարելի եղաւ քէօշկին դուռը խորտակել ու ներս մտնել։

Դրան հանդէպ բացուող ընդարձակ սրահին մէջ ոչ ոք կար բայց հիմա որոշապէս կը լսուէին հեծեծանքի ձայները որոնք ուղղակի կուգային այն սենեակէն ուր բանտարկուած էր Հագգը պէյ։

Հրացանակիրներու պետը խելայեղ յուզումով մը վազեց դէպի հոն և ուզեց դուռը բանալ։ Այդ դուռն ալ կղպուած էր և հարկ եղաւ զայն խորտակել, թէև այս գործողութիւնը շատ աւելի դիւրին եղաւ քան միւս մեծ դրան խորտակումը։

Երբ սենեակէն ներս մտան, տարօրինակ տեսարան մը պարզուեցաւ իրենց աչքին առջև։

Հագգը պէյի հսկողութեան սահմանուած չորս պահապաններն ու դռնապանը հոն տախտակամածին վրայ, ոտքերնին ու ձեռքերնին կապուած ու բերաննին մէյմէկ թաշկինակներով սեղմուած, կը տապլտկէին, յուսահատ ճիգեր ընելով՝ որպէսզի կապանքներէն ազատին։

— Շո՛ւտ քակեցէ՛ք այդ խեղճ մարդերուն կապանքները և բերներնուն թաշկինակները, հրամայեց Թահիր փաշա։

Այս հրամանը վայրկենապէս գործադրուեցաւ։

— Օսման աղա, ո՞ւր է Հագգը պէյը, հարցուց Թահիր փաշա, խօսքը ուղղելով պահապաններէն մէկուն որ գլխաւորը ըլլալ կը թուէր։

Այս վերջինը, որ քառասուն տարեկանի մօտ հուժկու և յաղթանդամ անձ մըն էր գոչեց.

— Փախցուցի՛ն, փաշա էֆէնտի։

— Փախցուցի՞ն մի, գոչեց Թահիր փաշա չմորած աչքերով՝ ոտքը կատաղութեամբ գետին զարնելով, ո՞վ փախուց, խօսէ՛ տեսնեմ...։

— Ձեզի հետ եկող փաշան ու իր մարդիկը, պատասխանեց Օսման աղա չփոթած երեւոյթով մը։

— Վա՜յ թշուառական Ձիա, այս թաղը խաղաց ինծի, հէ՞, գոչեց ծերունի փաշան, կ'երդնում որ այս ըրածը իր քով չպիտի մնայ և սոսկալի կերպով պիտի լուծեմ վրէժս... բայց խօսէ՛ տեսնեմ, որչա՞փ ժամանակ է որ զինքը փախուցին, գուցէ տակաւին շատ հեռու չըլլան և կարենանք ետեւնուն հասնիլ... ըսէ՛, ո՞ր կողմէն փախան։

— Ափսո՛ս, փաշա էֆէնտի, պատասխանեց խեղճ պահապանը, հիմա արդէն այս տեղերէն հեռացած ըլլալու են, որովհետեւ, եթէ չեմ սխալիր, երկու ժամէն աւելի է որ փախան։

Օսման աղա այս խօսքերը արտասանելով դէպի դռնապանը դարձաւ և հարցուց.

— Այնպէս չէ՞, Մուսթաֆա աղա։

Այո՛, գուցէ երկու ժամէն ալ աւելի է, պատասխանեց դռնապանը։

— Բայց մանրամասնաբար պատմեցէ՛ք տեսնեմ անցած դարձածը, գոչեց Թահիր փաշա, որուն կատաղութիւնը հետզհետէ կ'աւելնար։

— Փաշա էֆէնտի, պատասխանեց դռնապանը, ձեր բարձ-

րութեան մեկնելէն անմիջապէս ետքը, Զիա փաշա ինծի հրամայեց որ իրեն ընկերանամ և միասին պարտէզին մէջ շրջան մը ընենք, յետոյ եկանք քէօշկը և ներս մտանք: Հոս Օսման աղային հանդիպելով՝ Զիա փաշան ըսաւ. «Այս գիշեր քէօշկին վրայ յարձակում մը պիտի ըլլայ Հագգը պէյը փախցնելու համար, բարեբախտաբար առաջուց տեղեկութիւն առինք և պիտի կրնանք միջոցներ ձեռք առնել այդ յարձակումը արգիլելու և նոյն իսկ յարձակողները ձերբակալելու համար: Թահիր փաշան հիմա գնաց որպէս զի պալատի հրացանակիրներէն խումբ մը առնէ և միասին հոս բերէ. ես ալ հետս մէկ քանի ծպտեալ ոստիկաններ բերած եմ որոնք հիմա հոս պիտի գան և հսկողութիւն ընեն, որպէս զի ո և է անակնկալի չի գանք. մինչև Թահիր փաշայի գալը պէտք է որ իմ հրամաններուս հպատակիք: Արդէն մեկնելէ առաջ այդպէս պատուէր տուաւ դռնապանին»: Այս խօսքերը ըսելով դէպի ինծի դարձաւ և հարցուց.— «Միթէ այնպէս չէ՞.»

— Այո՛, փաշա էֆէնտի, Թահիր փաշա մեկնած ատեն այդպէս պատուիրեց» պատասխանեցի: Ասոր վրայ, Օսման աղա ըսաւ թէ պատրաստ էր տրուելիք հրամանները կէտ առ կէտ գործադրելու: Զիա փաշա աւելցուց.— «Ես հիմա պիտի երթամ ոստիկանները բերելու, դուք ուշադիր ձեր հսկողութիւնը կատարեցէք և չըլլայ որ պակասութիւն մը գործէք, յետոյ չէք կրնար ազատիլ ձեռքէս»: Յետոյ ինծի դարձաւ և ըսաւ. «Դուն անմիջապէս պարտէզին դրան քով գնա՛ և չըլլայ որ մէկու մը թող տաս ներս մտնելու, ո՛վ որ ալ ըլլայ:»

Այս պատուէրները տալէ ետքը Զիա փաշա մեկնեցաւ: Յարձակումի մասին իր ըրած խօսքերը չափազանց յուզեցին ու խռովեցին մեզ ամենքս: Երբեք այսպիսի պատահականութեան մը չէինք սպասեր և փառք կուտայինք Աստուծոյ որ բարեբախտաբար խնդիրը առաջուց իմացուած էր և կարելի պիտի ըլլար առաջքը առնել և մեզ ծանր պատասխանատուութենէ մը փրկել: Իսկոյն գացի երկաթապատ դրան քով իմ հսկողութիւնս կա-

տարելու: Քառորդէ մը Զիա փաշա վերադարձաւ հինգ անձերու ընկերակցութեամբ:

Ներս մտնելէն ետքը, երբ որ դուռը վերստին կղպելու սպառած էի, յանկարծ հինգ անձեր մէկէն վրաս հարձակեցան: Իրենցմէ մին անմիջապէս թաշկինակ մը թխմեց բերանս որպէս զի չի կարենամ պոռալ, մինչ միւսները իրենց հետ բերած չուաններով սկսան թևերս ու ոտքերս կապկպել: Այս ամէնը այնքա՛ն արագութեամբ տեղի ունեցաւ որ չկրցայ ո՛չ աղաղակ մը հանել, և ո՛չ ալ անձնապաշտպանութեան համար փորձ մը ընել: Երբ լաւ մը զիս կապեցին, թևերէս ու ոտքերէս բռնելով՝ բերին պարտիզպանի յատուկ գործիքներու յատկացուած հիւղակը և հո՛ն գետնին վրայ թողլով և ուրիշ լաթով մըն ալ աչքերս կապելով հեռացան... ահա իմ ամբողջ գիտցածս:

— Հիմա, փաշա էֆէնտի, ներեցէ՛ք որ պատմութեան շարունակութիւնը ես ընեմ, ըսաւ պահապաններու պետ Օսման աղա:

— Խօսէ՛ տեսնենք, գոչեց Թահիր փաշա բարկութենէն ակռաները կրճտելով:

— Ես պարտէզին դրան մօտ անցած դարձածներէն բնաւ տեղեկութիւն չունէի և իմ ընկերներուս հետ սրահը նստած կը խօսակցէինք քիչ մը առաջուան մեզի եղած ծանրակշիռ յայտնութիւններուն վրայ, երբ դուռը զարնուեցաւ և Զիա փաշա երևցաւ սեմին վրայ.

— Քիչ մը հետս եկո՛ւր, ըսաւ խօսքը ինծի ուղղելով:

Իսկոյն փութացի քովը երթալու:

— Քեզի հետ պարտէզին խորը պիտի երթանք աչքէ անցընելու և որոշելու թէ մեր մարդիկը ո՛ւր պիտի պահուըտըցընենք երբ որ գան:

— Շատ աղէկ փաշա էֆէնտի, պատրաստեմ ձեր հրամանին հնազանդելու, պատասխանեցի:

— Պատուիրէ՛ քու մարդոցդ որ մինչև մեր վերադառ-

նալը այս սրահէն դուրս չելլեն և դուռը փակ պահեն, չարունակեց, և ես ալ նոյն պատուէրը կրկնեցի պահապաններուն։

Ցետոյ միասին ուղղուեցանք պարտէզին խորը ուր փայտերու կոյտ մը դիզուած է։

Հոն հասնելնուս՝ փաշան հրամայեց որ փայտերէն մէկ քանին մէկ կողմ առնեմ. երբ այս աշխատութեան զբաղած էի, յանկարծ, Մուսթաֆա աղային եղածին պէս, հինգ վեց հոգի վրաս յարձակեցան և անթարթի մը մէջ թէ՛ բերանս և թէ թեւերս ու ոտքերս կապկապելով զիս հոն թողուցին և հեռացան...։

— Իսկ միւս պահապանները, հարցուց Թահիր փաշա, որ անհամբեր էր այս պատմութեան վերջը իմանալու։

— Փաշա էֆէնտի, ինչ հարկ կայ խօսքը երկարելու, պատասխանեց Օսման աղա, միւս պահապաններն ալ գրեթէ նոյն ձեւով, մէկիկ մէկիկ զոհ գացին Զիա փաշայի խօսքերուն...։

— Բայց քանի որ ամէն մէկերնիդ զատ զատ տեղեր կապկըպուած ու թողուած էք, ինչպէ՛ս կ'ըլլայ որ ամէնքդ միասին այս սենեակին մէջ կը գտնուիք։

— Ահաւասիկ պատասխանը, շարունակեց պահապաններուն մեծը, մեզի այսպէս մէկիկ մէկիկ կապելէ ու անգործութեան դատապարտելէ ետքը, այդ մարդիկը կ'երեւայ ու կուգան Հագգր պէյը իր սենեակէն կ'առնեն ու կը փախցնեն։ Միայն իրենցմէ երեք հոգի հոս կը մնան և կը սկսին մեզի մէկիկ մէկիկ հաւաքել և բերել այս սենեակին մէջ փակել, ուր վերջապէս դուք եկաք մեզ փրկելու... եթէ չի գայիք, ապահովաբար հոս չարչարանքներու մէջ պիտի մեռնէինք։

Օսման աղա այս տեղ աւարտեց իր պատմութիւնը։ Ճնշող լռութիւն մը տիրեց սրահին մէջ. ո՛չ ոք կը համարձակէր բերանը բանալ և խօսք մը ըսել ու ամէնքը, գլուխնին հակած, աչքերնուն տակէն Թահիր փաշային կը նայէին։ Ծերունի հրամանակիրը խորին թախծութեան մը մէջ ինկած՝ ջղաձգօրէն իր

համրիչը կը դարձնէր անընդհատ։ Ո՛չ թէ միայն իր նորանոր փառքի ու պատիւի երազները յանկարծ կը ցնդէին՝ այլ անոնց կը յաջորդէին շնորհազրկութեան երկիւղները։ Հիմա ինչպէս պիտի կրնար վերադառնալ իր վեհափառ տիրոջ քով, ինչ երեսով պիտի կրնար պատմել տեղի ունեցած եղելութիւնները։ Արդեօք Համիտ կրնար սոսկալի կասկածներ ունենալ իր վրայ, ենթադրել որ բոլոր ասոնք իր մեղսակցութեամբը եղած են, թէ ինք համաձայնած է Զիա փաշայի հետ...։ Այսպիսի անելի կասկածանքէ մը և ամբաստանութենէ մը ինչպէ՞ս պիտի կրնար ինքզինքը փրկել։

Ծերունի հրամանակիրը այս սոսկալի մտատանջութիւններուն մատնուած, շրթունքը կը շարժէր անդադար, կարծես մռմռալի աղօթելով։ Իր հետեւորդները նոյնքան յուզուած, արձանացեր կեցեր էին իրենց տեղը։

Վերջապէս պալատական թիկնապաններէն մին ճնշող լռութիւնը խզեց և ըսաւ.

— Փաշա էֆէնտի, անշուշտ պատահած դժբախտութիւնը շատ մեծ ու անակնկալ է, բայց ո՛չ անդարմանելի։ Փախստականները տակաւին շատ հեռու ըլլալու չեն և կարծեմ հարկ է որ անմիջապէս զիրենք հետապնդենք, դուցէ կը յաջողինք զիրենք ձեռք անցնել և եղած չարիքը դարմանել. միայն թէ վայրկեանները թանկագին են և պէտք է անմիջապէս գործել։

— Այո՛, մէջ մտաւ միւս թիկնապահն ալ, շատ իրաւունք ունի փաշա էֆէնտին, շուտով իմաց տանք նախ Պէյքօզի ոստիկանութեան և միեւնոյն ատեն լուր տանք ամէն կողմ, որպէսզի ամէնհարկաւոր միջոցներ ձեռք առնուն այդ թշուառականներու փախուստը արգիլելու համար։

Թահիր փաշա տարտամ ակնարկով մը մտիկ ըրաւ այդ խօսքերը. յետոյ ձեռքի յուսահատական շարժում մը ընելով ըսաւ.

— Կ'աղաչեմ, փաշանե՛ր, ինչ միջոց որ յարմար կը տեսնէք գործադրեցէք... այս հարուածը այնքա՛ն ուժգին ազդեց

վրաս որ խելքս կորսնցուցի և ես չեմ կարող բան մը խորհիլ կամ որոշել... բացարձակ արտօնութիւն կուտամ ձեզ ուզած կարգադրութիւններդ ընելու...։

Այս խօսքերը արտասանելով՝ Թահիր փաշա առաջացաւ դէպի անկիւնը դրուած բազմոցը և անոր վրայ ինկաւ յոգնած երեւոյթով մը։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ՆԱԽԸՆԹՕՐԸ

Երկու պալատական թիկնապահները, հակառակ իրենց թմրած ճիգերուն, չկրցան արդիւնքի մը հասնիլ և նոյն իրիկունը հարկ եղաւ ճշմարտութիւնը հաղորդել Ապտիւլ Համիտի։ Բռնաւորին կատաղութիւնը սոսկալի կերպով պայթեցաւ։ Ահռելի սպառնալիքներ տեղաց ամենուն գլխուն և հրամայեց որ իսկոյն Թահիր փաշան և երկու թիկնապահները պալատին մէջ բանտարկուին ու խիստ հարցաքննութեան մը ենթարկուին։ Ինչ որ ամենէն աւելի կը կատղեցնէր Ապտիւլ Համիտը, Հագգը պէյի ազատումը չէր, որքան գաղանի քօմիթէին յանդըգնութիւնը և Ջիա փաշային մատնութիւնը իրեն հանդէպ։ Կըրկին հրամայեց որ Տիլտա ձերբակալուելով պալատ բերուի, սակայն այս անգամ ուշ մնացած էր, որովհետեւ, ինչպէս գիտենք արդէն, Ջիա փաշա զայն հեռացուցած էր Պոլսէն։ Այս նոր յայտնութիւնը դառնագոյն հարուած մը եղաւ իրեն համար։ Այսպէս ուրեմն, իր շուրջը ամէնքը իր քմին կը խընդային ու իրեն դէմ կը դաւաճանէին։ Ո՛չ իր շռայլած դրամը, ո՛չ իր շնորհած պատուանշանները, ո՛չ իր բաշխած պաշտօնները և ո՛չ ալ իր ներշնչած երկիւղը կրնար զինքը փրկել իրեն դէմ սարքուած դաւադրութիւններէն։

Քսանըհինգ տարուան բացարձակ բռնապետական իշխանութենէ մը ետքը, Ապտիւլ Համիտ կը տեսնար իր սնանկութիւնը, ահեղ տեսիլքով մը իր աչքին առջև կը պատկերանար ամբողջ այդ բռնակալութեան խախուտ հիմերը և կ՚ըմբռնէր թէ ի՛նչ անկայուն աւազուտի մը վրայ կառուցուած էր իր շէնքը։ Եւ առաջին անգամ ըլլալով, յուսահատութեան և վհատութեան դժնդակ արհաւիրքը զինքը կը պաշարէր։ Կը ըզգար թէ այդ Եըլտըզի պալատին մէջ, ուր ինք ամենազօր վեհապետ մը ըլլալ կը կարծէր, ուրիշ բան չէր եթէ ոչ իր պալատականներուն ձեռք անարգ գերի մը, խաղալիք մը...։ Բացարձակ բռնապետութիւնը՝ այսպէս՝ կ՚երթար կը յանգէր բացարձակ սարկութեան մը։

— Ի՛նչպէս կրնամ ազատիլ այս մարդոց ձեռքէն, իմ մարդոցս ձեռքէն, իմ հաւատարիմներուս, իմ անձնուէրներուս ձեռքէն...։

Այսպէս կը մտածէր Ապտիւլ Համիտ, իր գլուխը ձեռքերուն մէջ առած։

Որո՞ւ վստահիլ, որո՞ւ վրայ յոյս դնել, որո՞ւ յանձնել իր կեանքը... այդ կեանքը որուն փարած է, խելայեղօրէն և զոր իրմէ կորզելու կ՚աշխատէին ամէնքը։

Ու այս տագնապալից մտատանջութիւններուն մատնուած՝ Ապտիւլ Համիտ կը մտածէր ամէն բան արմատախիլ փոխել յանկարծ, վտարել իր շուրջի մարդիկը, մաքուր մթնոլորտ մը ստեղծել շուրջը, տարբեր, բոլորովին հակոտնեայ ուղղութիւն մը տալ մինչև այն ատեն իր ընտրած դրութեան, բռնակալութեան հակառակը փորձել, Սահմանադրութիւն և Ազատութիւն հռչակել, իր ամբողջ անցեալը ուրանալ, նոր մորթ մը հագնիլ և իր սխալները քաւել։

Բայց ինչպէ՞ս։

Ինք՝ բացարձակ բռնաւոր մը՝ որուն մէկ խօսքը բաւական էր իր հազարաւոր հպատակներուն մահը վճռելու, ինքզինքը անզօր կը զգար թօթափելու համար Իզէթներու, Նէ-

ճիպ Մէլհամէններու, Թահիրններու, Ապտիւլ Ղազիններու, Շաքիրներու, Բաղիպներու, Թահսիններու, Ղալիպներու, Ապտիւլ Բէզաքներու, Նուրիներու, Ալի Ճէվատներու, Էպուլ Հուտաներու, Սրիֆներու լուծը: Բոլոր այդ մարդիկը, որոնք տարիներու ընթացքին մէջ, մէկիկ մէկիկ իր քով հաւաքած, փորձած ու մարզած էր, իր բռնակալութեան շէնքին մէյմէկ հիմերն էին, իր իշխանութեան մէյմէկ պատառները, իր էութեան մէյմէկ մասնիկները ու եթէ հիմա զանոնք յանկարծ դուրս ձգէր, ինքն ալ անոնց հետ հիմնահատակ պիտի կործանէր: Անոնք, իրեն հետ, անբաժանելի ամբողջութիւն մը կը կազմէին, իր մարմնոյն անդամներն էին ու կարելի չէր զանոնք կտրել ու իրմէ դուրս նետել:

Քսանըհինգ տարուան գործակցութիւնն ու մեղսակցութիւնը, հարիւր հազարաւոր իսլամներու և քրիստոնեաներու արիւնովը շաղախուած, զիրենք միացուցեր, միաձոյլ զանգուածի մը վերածեր էր....:

Օրերով ու գիշերներով բռնաւորը տագնապեցաւ այս մըտածումներուն մէջ: Անկնյայտնի յուսահատութեամբ մը կը տեսնէր այն անդունդը ուր կը քալէր ճակատագրային թափով մը:

— Ճամբան փոխել անկարելի է, կը մտածէր Ապտիւլ Համիտ, պէտք է մինչև ծայրը երթալ...

Այսպէս ուրեմն հասած էր այն վայրկեանը ուր Ապտիւլ Համիտ զոհ կ'երթար իր իսկ բռնակալութեան, իր հնարած կապանքներուն մէջ կ'աշկանդուած...:

Փոխանակ իր աղետալի ընթացքէն հրաժարելու՝ հետզհետէ սկսաւ մխրճուիլ անոր մէջ: Հազզը պէյի փոխանորդը Թիկնապահ Զիա փաշայի կրկին յեղափոխականներու հետ միանալը և ծածուկ կազմակերպութեան յանդուգն գործունէութիւնները բուն իսկ իր մայրաքաղաքին մէջ, փոխանակ դաս մը ըլլալու իրեն համար, զինքը ա՛լ աւելի մղեցին բռնաւորութեան ճամբուն մէջ:

Հիմա քանի մը որոշ տեղեկութիւններ կրցած էր ձեռք բերել: Գիտէր որ, մութին մէջ, իր բռնաւորութեան հիմերը քանդողները փոքրաթիւ դաւադիրներ չէին, այլ ամբողջ կազմակերպութիւն մը կար որ իր ճիւղերը տարածած էր ընդարձակածաւալ կայսրութեան ամէն կողմերը: Ապտիւլ Համիտ աւելի առաջ տանելով իր խուզարկութիւնները հասկցաւ որ իր դէմ կանգնող հակառակորդները միմիայն անփորձ դպրոցականներ կամ անզօր քաղաքացիներ չէին, այլ պետութեան ամէնէն իրական ույժը կազմող տարրը, այսինքն օսմանեան բանակն էր որ կամաց կամաց կը ցցուէր իր դէմը, սպառնական կերպով, այն բանակը զոր կրցած էր տարիներով լռեցնելու և կամ իր կամքին ծառայեցնելու:

Հիմա պէտք էր այդ զօրութիւնն ալ ջախջախել, զայն ալ կազմալուծել, ապականել, բնաջինջ ընել, հոգ չէր եթէ այսպէսով ամբողջ պետութիւնը վերջնական կործանումի դատապարտուէր: Եւ Ապտիւլ Համիտ, առանց վարանելու, ձեռնարկեց այս չարաշուք գործին: Լրտեսներու ամբողջ լէգէոն մը ղրկուեցաւ զօրաքանակներու մէջ, բարձրաստիճան սպաները լրտեսելու, անոնց ամէն խօսքերը, կասկածելի ընթացքները իսկոյն Եըլտըզ տեղեկագրելու համար: Միւս կողմէ, նոր ուժգնութեամբ մը, հալածանքը սկսաւ մայրաքաղաքին մէջ. ամենափոքր նշանի մը վրայ տուները կոխեցին, մարդիկը և նոյն իսկ կիները ձերբակալեցին, անմեղ անձերով բանտերը լեցուցին, նորանոր ահ ու սարսափներու մատնելով թէ՛ իսլամ և թէ քրիստոնեայ բնակիչները:

Ապրիլը գրեթէ անկարելի դարձած էր Պոլսոյ, ի բաց առեալ անոնց համար որոնք բռնակալութեան գործիք ըլլալու կը հաւանէին: Երեք հոգի կարելի չէր որ տեղ մը հաւաքուէին ու իրարու հետ խօսէին առանց իրենց վրայ կասկած հրաւիրելու: Ոստիկանի ու խաֆիէի երկիւղը տիրած էր ամենուն վրայ: Զսպուած ատելութիւն մը, Համիտին ու իր արբանեակներուն դէմ, ամենուն սիրտերը լեցուցած էր, բայց

ընդհանուր վատասրտութիւնն ու սարսափը այնքա՛ն բուռն էր որ ո՛չ ոք կը համարձակէր բերանը բանալ և բողոքի կամ ըմբոստութեան խօսք մը արտասանել.

Ապտիւլ Համիտի բռնաւորական հալածանքներու այս սաստկացումը ժամանակի մը համար անգործութեան դատապարտեց գաղտնի քօմիթէն, որուն գործունէութեան վերջինը եղեր էր իրենց ընկերներէն Հագգը պէյի փախուստը Զիա փաշայի օժանդակութեամբ։ Թիկնապահին այս թանկագին ծառայութիւնը պատճառ մը եղաւ որ չգործադրուի իրեն դէմ դրուած մահուան վճիռը։

Այսուհանդերձ Զիա փաշա այլևս մերժուեցաւ իբրև անդամ ընդունելէ, հակառակ իր խնդրանքներուն։

Սալիհա հանըմ մինչ փակուած կը մնար իր Շիշլիի թաքըստոցին մէջ, որուն հետքը կարելի եղած չէր գտնել, ոստիկանական ամենախիստ խուզարկութիւններու հակառակ։

Ամբողջ 1905ի ձմեռը այսպէս անցաւ։ Ապտիւլ Համիտ բանակին մէջ ղրկած իր բազմաթիւ լրտեսներուն տեղեկագիրները հետզհետէ կը ստանար և ըստ այնմ իր հալածանքները կը հրամայէր. բայց կասկածելի սպաներուն թիւը այնքա՛ն շատ էր որ չէր համարձակեր ամէնուն դէմ ծանր պատիժներ կատնօրինելու և յաճախ կը գոհանար տեղափոխութիւններ տարելով, ինչ որ ա՛լ աւելի կը ծառայէր յեղափոխական և ազատական գաղափարները տարածելու։

Բռնաւորը այնքա՛ն զբաղուած էր բանակովը որ գրեթէ այլևս մոռցած էր Պոլիսը և յունիսի սկիզբները հսկողութիւնը այնքա՛ն թուլցած՝ որ Սալիհա հանըմ կրցաւ մէկ քանի անգամ, եւրոպական տարազով ծպտուած, դուրս ելլել իր բնակարանէն և առանց ուշադրութիւն գրաւելու, զանազան տեղեր երթալ։ Իր ընկերները ալ աւելի համարձակ կերպով կը գործէին, մանաւանդ երիտասարդ խմբագիրը, Սատըգ պէյ, չէր վարաներ Բերայի մեծ փողոցին մէջ երևալու և ամէնէն վտանգաւոր յանձնարարութիւնները կատարելու։ Պուլկար յե-

ղափոխականի մը միջոցաւ յարաբերութիւններ հաստատած էր Պոլիս գտնուող հայ յեղափոխականներու հետ և շուտով կըրցած էր անոնց համակրանքը և վստահութիւնը շահիլ։

Յունիսի վերջերը, օր մը շաբաթի մը չափ անյայտ մնալէ ետքը, նախկին խմբագիրը եկաւ գտաւ Սալիհա հանըմը իր Շիշլիի բնակարանին մէջ։

Սալիհա, որ մէկ քանի օրէ ի վեր իր ընկերոջ բացակայութեան պատճառաւ մտատանջութեան մատնուած էր, շատ ուրախ եղաւ զայն տեսնելով։

— Մեղի դող հանեցիր, ըսաւ յանդիմանական շեշտով մը. այսպիսի վտանգաւոր ժամանակ մը ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ օրերով մէջտեղ չես ելլեր, առանց նախապէս լուր տալու...։

Սատըգ պէյ ժպտեցաւ և պատասխանեց։

— Իրաւունք ունիս զիս յանդիմանելու, բայց այնպիսի անակնկալ մը պատահեցաւ որ չկրցայ ձեզի լուր տալ։

— Գոնէ լաւ լուր մը բերի՞ր այս բացակայութենէդ ետքը։

— Այո՛, և խիստ կարևոր լուր մը. պատասխանեց երիտասարդը, յանկարծ լուրջ դէմք մը առնելով.

— Խօսէ տեսնենք.

— Մեծ մահափորձ մը կը պատրաստուի Ապտիւլ Համիտի դէմ...։

— Ի՛նչ կ'ըսես. գոչեց Սալիհա զարմացական ճիչ մը արձակելով։

— Այո՛, մեծ մահափորձ մը որմէ չեմ կարծեր որ կարենայ խուսափիլ.

— Բայց որո՞նք են այդ մահափորձը պատրաստողները։

— Մեր հայ յեղափոխական ընկերները։

— Եւ ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ դուն կ'իմանաս այդ բանը։

— Արդէն ձեզի ըսած էի որ վերջերս, պուլկար բարեկամի մը միջոցաւ ծանօթութիւն հաստատեցի հայ յեղափոխականներու հետ որոնք Պոլիս կը գտնուին։ Մեր յարաբերութիւնները, առաջին օրերուն, շատ վերապահ էին, բայց յետոյ,

կամաց կամաց վստահութիւն ծնաւ մեր մէջ և վերջապէս օր մըն ալ ինծ մէկ քանի տեղեկութիւններ ուզեցին Ապտիւլ Համիտի ներքին կեանքին մասին զորս հաղորդեցի։ Յետոյ Համիտիյէ մզկիթին վրայ կարգ մը ծանօթութիւններ հարցուցին. զորս նոյնպէս իրենց հաղորդեցի։ Վերջապէս մեր մտերմութիւնը այնքան մեծցաւ որ ինծ հաղորդեցին թէ մտադիր էին տինամիթով և մելինիթով մահափորձ մը կատարելու, Սէլամլըգի արարողութեան միջոցին և թէ ասոր համար հարկ էր որ իրենց ծառայութիւն մը մատուցանէի։

— Ի՞նչ ծառայութիւն, հարցուց Սալիհա հանըմ, խիստ հետաքրքրուած երիտասարդին պատմութենէն։

— Մեր տեսակցութիւններուն միջոցին իրենց ըսած էի որ Եըլտըզի պալատին մէջ մեր տրամադրութեան տակ և կամ մեզի գործակից ընկերներ ունինք, որոնցմէ ընդհանրապէս շատ կարեւոր տեղեկութիւններ կը քաղենք։ Արդ. ինծ խնդրեցին որ ասոնցմէ մին իրենց հետ յարաբերութեան դնեմ։ Բնականաբար չուզեցի այդ խնդիրքը մերժել և իսկոյն մեզ ծանօթ միջոցներով կանչել տուի Եըլտըզի մեր հաւատարիմ ընկերներէն մէկը, որ իրմէ խնդրուած ծառայութիւնը ամենայն յօժարութեամբ կատարեց։ Մեր կողմէ ցոյց տրուած այս օժանդակութիւնը ա՛լ աւելի ամրացուց իրենց վստահութիւնը իմ վրաս։ Ասոր վրայ ուրիշ ծառայութիւն մըն ալ խնդրեցին ինծ. այն է գաղտնի Սօֆիա երթալ և իրենց ընկերներէն մէկուն տալիք ծրարը հետս Պոլիս բերել...։

— Բայց ատիկա բաւական վտանգաւոր գործ մըն էր։

— Ընդհակառակը, պատասխանեց նախկին խմբագիրը, ո՛չ թէ վտանգաւոր գործ մը՝ այլ պարզապէս հաճելի ճամբորդութիւն մը, որովհետեւ ամէն ինչ նախապէս պատրաստուած էր... այսինքն ամէնէն աւելի անհրաժեշտ եղող բանը, այն է եւրոպական անցագիր մը։ Այսպէս, իբրեւ գերմանացի հպատակ, կրցայ ազատօրէն մինչեւ Սօֆիա երթալ, ծրարը առնել, վերադառնալ և զայն իրենց յանձնել։ Ահա ճիշդ այս անակըն-

կալ ճամբորդութեան պատճառաւ, քանի մը օրէ ի վեր մէջտեղ չելայ։

Հիմա դառնանք Ապտիւլ Համիտի դէմ պատրաստուած մահափորձին։ Կը կարծե՞ս որ կարելի պիտի ըլլայ այդ յանդուգն ձեռնարկը կատարել։

— Այդ մասին բացարձակապէս վստահ եմ, պատասխանեց Սարգ պէյ։

— Եւ կը կարծե՞ս որ պիտի յաջողին.

— Ատիկա չեմ կրնար ապահովել, բայց շատ յոյս ունիմ որ պիտի յաջողին։

Մէկ քանի րոպէ լռութիւն տիրեց երկու խօսակիցներուն միջեւ։ Սալիհա հանըմ մտածկոտ դէմք մը առաւ և յետոյ յանկարծ ըսաւ.

— Կ'ուզեմ այդ օրը ես ալ Սէլամլըքի հանդէսին գըտնուիլ։

— Ինչ կ'ըսես, գոչեց երիտասարդը սարսափահար, իր խօսակցին նայելով։

— Այո՛, կ'ուզեմ գտնուիլ և պիտի գտնուիմ, պատասխանեց Սալիհա. իրեն սովորական եղող հանդարտ՝ այլ վճռական շեշտով։

— Բայց անկարելի՛ է ձեր ըսածը... պարզապէս ինքզինքդ մահուան դատապարտած պիտի ըլլաս։

— Ինչո՞ւ համար։

— Որովհետեւ պայթելիք պօմպան կարող է բոլոր հոն գտնուողները օդը հանել։

— Բա՛ւ է որ Ապտիւլ Համիտի հետ օդը ելլեմ։

— Սակայն չեմ հասկնար թէ ինչո՞ւ այդպիսի յիմարական գաղափար մը կ'ունենաս։

— Կ'ուզեմ որ այդ ոճրագործին ջարդուփշուր մահը աչքովս տեսնեմ։

Երիտասարդը չպատասխանեց։ Գիտէր որ երբ Սալիհա միտքը բան մը դնէր, կարելի չէր զայն իր որոշումէն հրաժա-

ընկերնիլը։ Տիկինը սակայն այդ լռութեամբ չգոհացաւ և ըսաւ.

— Պարտք կը դնեմ քու վրադ մահափորձին օրը ինծի իմաց տալու։

— Որո՞ւ հետ պիտի երթաս մինչեւ հոն։

— Քանի որ մահուան վտանգ կայ, առանձին պիտի երթամ։ Միայն պատուոյ խօսք տո՛ւր որ մահափորձին օրը պիտի իմացնես ինծի։

— Կը խոստանամ, պատասխանեց Սատըք պէյ։

Յետոյ աւելցուց.

— Գիտէ՞ք որ այս գաղտնիքը բացարձակապէս պէտք է մեր մէջը մնայ։ Ես ո՛չ մէկ ընկերներուս այս մասին խօսք մը ըրի և կը խնդրեմ որ դուք ալ նոյն գաղտնապահութիւնը ունենաք։

— Վստահ եղիր իմ վրաս։

Այդ օրէն ետքը, Սատըք ուրիշ մէկ քանի անգամներ առիթ ունեցաւ Սալիհա հանըմը տեսնելու, սակայն երբեք խօսք մը չըրաւ մահափորձին վրայ ու Սալիհա հանըմն ալ զգուշացաւ այդ մասին ակնարկութիւն մը ընելու, ապահով ըլլալով որ Սատըք պէյ իր խոստումը պիտի յարգէր։

Հինգշաբթի օր մը սակայն, 7 յուլիս 1905, Սատըք պէյ, յուզուած դէմքով մը, եկաւ գտաւ Սալիհա հանըմը իր Շիշլիի Թաքսաղին մէջ և առանց նախաբանի մէկէն ի մէկ ըսաւ.

— Վաղը մահափորձը պիտի կատարուի։

Սալիհա այս լուրը առնելով ցնցում մը ունեցաւ.

- Ինչ կ'ըսես, այսքան մօ՞տ է եղեր այս մահափորձին գործադրութիւնը, գոչեց ոտքի ելլելով, ես կը կարծէի թէ տակաւին ժամանակ ունէինք։

— Վաղը, Սէլամլըքի միջոցին, Ապտիւլ Համիտ մզկիթէն դուրս ելած միջոցին, պօմպան պիտի պայթի, պատասխանեց երիտասարդը, իր բառերը հատիկ հատիկ արտասանելով։

— Ուրեմն ես ալ, վաղը, որոշեալ ժամուն հոն պիտի գտնուիմ, ըսաւ Սալիհա։

Սատըք տխրօրէն երեսը նայեցաւ.

— Այդ գաղափարէն չհրաժարեցա՞ք տակաւին, հարցուց մեղմ յանդիմանութեան շեշտով մը։

— Ընդհակառակը ա՛լ աւելի հաստատուած եմ տուած որոշումիս մէջ։

— Բայց գիտէ՞ք որ պօմպան 120 քիլօ մէնէլիթ կը պարունակէ և կրնայ ամբողջ շրջակայքը, քանի մը հարիւր մեթր տարածութեամբ մաքրել։

— Բա՛ւ է որ Համիտն ալ միասին մաքրուի։

— Եւ ի՞նչ միջոց խորհած էք երթալու համար։

— Շատ պարզ միջոց մը. իբրև եւրոպացի զբօսաշրջիկ կին մը պիտի ծպտուիմ, և կառք մը բռնելով, պիտի երթամ կենամ կառքերու յատկացուած տեղը։

— Այսինքն ճիշդ այն տեղը ուր պօմպան պիտի պայթի, որովհետև պօմպան ալ կառքով մը պիտի փոխադրուի հոն։

— Թո՛ղ այդպէս ըլլայ։

— Կ'ուզէք ուրեմն ինքզինքնիդ անխուսափելի մահուան մը դատապարտել։

— Ինչո՞ւ չէ... միթէ չա՞րժեր ասիկա, երբ միեւնոյն ատեն պիտի կրնամ գոնէ բոպէ մը նշմարել ամէնէն ահելի բռնաւորին մահը։

Երիտասարդը չկրցաւ պատասխան մը գտնել և լռեց։ Յետոյ, յանկարծ, մտքին մէջ լուսաւոր գաղափար մը եկածի պէս գոչեց.

Ենթադրենք որ ձեր կեանքին տէրը դուք ըլլաք և իրաւունք ունենաք ձեր ուզածին պէս զայն զոհելու, բայց միեւնոյն ատեն իրաւունք չունիք ձեզի հետ ուրիշներ ալ մահուան վտանգին ենթարկելու։

— Ուրիշ չի կայ, քանի որ ես առանձին պիտի երթամ։

— Հապա կառապա՞նը...

Այս անգամ Սալիհան էր որ յանկարծ շփոթեցաւ և չկրցաւ

խելոյն պատասխանել. երիտասարդը օգուտ քաղելով անոր վրդովումէն, խօսքը առաջ տարաւ.

— Դուք պատճառ պիտի ըլլաք որ խեղճ մարդ մը, մէկ քանի մէճիտիէ վաստըկելու յոյսով չարաչար սպաննուի անգիտակցաբար, ձեր մէկ քմահաճոյքին զոհուելով, մարդ մը որ գուցէ ընտանիքի և զաւակներու տէր է... ասիկա միթէ ոճիր մը չէ՞. ձեր խիղճը կրնա՞յ հանդարտութեամբ այդ բանը ընել.

Սալիհա հանըմ իրաւցնէ խղճի տագնապ մը ունեցաւ. Երիտասարդին ըսածը ճշմարիտ էր. ինք իրաւունք չունէր իր քմահաճոյքին համար անմեղ մը զոհելու։

— Ուրեմն, թոթովեց, ոտքով կ'երթամ...։

— Ուրբաթ օր մը, Սէլամլըքի արարողութեան ոտքո՛վ երթալ... բայց արդէն Պէշիքթաշ ոտքդ դնելուդ կը ձերբակալուիս։

— Ի՞նչ կ'ուզես որ ընեմ։

— Հրաժարէ՛ այդ որոշումէդ։

— Անկարելի է... կ'ուզեմ որ պօմպան պայթած միջոցին հո՛ն գտնուիմ։

— Լա՛ւ, այն ատեն քեզի կառապան մը պիտի գտնամ որ յանձն պիտի առնէ գիտակցաբար քեզի հետ մեռնելու և դուն ալ խղճահարութենէ կ'ազատիս։

Սալիհա զարմացական ակնարկ մը ուղղեց երիտասարդին և ըսաւ.

— Չե՛մ հասկնար թէ ի՛նչ ըսել կ'ուզես։

— Ըսել կ'ուզեմ թէ կառավարը որ քեզի պիտի առաջնորդէ, տեղեակ պիտի ըլլայ մահափորձին, և հետեւաբար իր կամքովը և յօժարութեամբը պիտի ենթարկուի մահուան։

— Բայց ո՞վ է այդ կառապանը։

— Ե՛ս, պատասխանեց երիտասարդը։

Սալիհա թեթեւ մը ժպտեցաւ և ըսաւ.

— Կը հասկնամ քու միտքդ, բայց այդպիսի անձնուի-

րութիւն մը չեմ կրնար ընդունիլ, որուն շնորհակալ ըլլալով հանդերձ։

— Եւ ես չեմ կրնար հաւանիլ որ ուրիշ կերպով Սէլամլըքի արարողութեան երթաս։

Սարգ պէյ այնպիսի հաստատ շեշտով մը արտասանած էր այս վերջին խօսքերը որ Սալիհա հանըմ մէկէն լուրջ դէմք մը առաւ և ըսաւ.

— Ուրեմն կատակ չե՞ս ըներ։

— Բնաւ երբեք. Եւ արդէն կառքն ալ պատրաստած եմ ու ամէն բան կարգադրած, այնպէս որ մերժումի տեղի չի կայ և սա եւս ըսեմ որ այն պարագային ուր ընդդիմանաս առաջարկութեանս, ես առանձինն պիտի երթամ և գիտես որ երբ որոշում մը տամ ես ալ գրեթէ քեզի չափ հաստատամիտ եմ։

— Այն ատեն կ'ընդունիմ առաջարկդ, պատասխանեց Սալիհա ձեռքը երիտասարդին երկարելով։

Հետեւեալ առտու, Ուրբաթ, կէսօրէն ժամ մը առաջ, Շիշլիի տան առջեւ կառք մը կանգ կ'առնէր, երկու ձիով մաքուր գոց կառք մը. որուն կառապանը, կատարելապէս ծպտուած մեր Սարգ պէյն էր։

Քիչ ետքը, Սալիհա հանըմ, զբօսաշրջիկ Եւրոպացի կնոջ տարազով, երեւցաւ պարտէզի դրան առջեւ։

Սարգ պէյ, որ ոտքի կեցած էր, փութաց կառքին դռնակը բանալու և զայն ներս հրմցնելու։

— Կարծեմ երկուքս ալ անճանաչելի ենք այս հագուստներով, ըսաւ երիտասարդը իր ընկերուհիին կառքին դռնակը գոցելով։

— Այո՛, լաւ ծպտուած, կը դիմենք մահուան, պատասխանեց Սալիհա։

Կառքը ճամբայ ելաւ. բայց որովհետեւ տակաւին կանուխ էր՝ Սարգ Բերայի ճամբան բռնեց, Ղալաթիոյ կողմէն Պէշիքթաշ երթալու համար։ Իր նպատակն էր Բերա Բալէսի առ-

ջեւէն անցնելու և եթէ կարելի էր Սէլամլըքի արարողութիւնը տեսնելու դացող զբօսաշրջիկներու կառքերուն խառնուելու, որպէսզի ուշադրութիւն չգրաւէ։

Բարեբախտաբար իր նպատակին հասաւ. ճիշդ օթէլին առջև հասած միջոցին տեսաւ որ մէկ քանի Անգլիացիներ կառքերը կը նստէին մեկնելու համար. խոյն գնացքը դանդաղեցուց և յաջողեցաւ անոնց հետ խառնուելու և այսպէս հասաւ Եըլտըզի զառիվէրը, որուն ամբողջ երկայնքը զինուորներով ծածկուած էր։

Քիչ մը ուշ մնացած ըլլալով, բաւական ետինները մնացին. այսուհանդերձ իրենց կեցած տեղէն Եըլտըզի պարտէզը և Համիտիէ մզկիթը որոշապէս կը տեսնուէին։

Շատ օտարական կիներ, իրենց դիտակներով զինուած, ելած էին կառապաններու սահմանուած տեղը նստելու, որպէս զի աւելի աղէկ դիտեն տեսարանը։ Սալիհա հանըմ ինքն ալ անոնց օրինակին հետեւեցաւ և եկաւ բազմեցաւ Սառըգի քով փոքրիկ դիտակ մը ձեռքը բռնած.

Յանկարծ իրարանցում մը տեղի ունեցաւ ձիաւոր զինուորականներուն և թիկնապահներուն մէջ։

Ապտիւլ Համիտ Եըլտըզի պարտէզէն դուրս ելած էր կառքով և կը յառաջանար դէպի մզկիթ։

Փատիշահըմ չօք եաշա՛, աղաղակը թնդացուց օդը։

Սալիհա յուզումէն երիտասարդին ձեռքը բռնեց և սկսաւ ուժգին սեղմել։

Ապտիւլ Համիտ այդ օրը գոհ և զուարթ դէմք մը ունէր, որ հակապատկեր մը կը կազմէր իր սովորական մռայլ ու չարաշուք կերպարանքին հետ։ Կառքին մէջ բազմած էր հանդարտ ու անձնդիւր և ձեռքի թեթեւ շարժումով մը կը պատասխանէր իրենց ուղղուած պայմանադրական կեցցէներուն։ Բռնաւորին այս գոհունակութիւնը առանց պատճառի չէր։ Քանի մը օրէ ի վեր աղէկ լուրեր ստացած էր ամէն կողմէ։ Եէմէնի մէջ ծագած ապստամբութիւնը կարելի եղած էր նուա-

ճել և թերթերը ծանուցած էին թէ՝ «Օգոստափառ վեհապետը իր կայսերական զինուորական հզօր զօրութենէն պէտք եղածին չափ զինուորներ ղրկած էր պատժելու և նուաճելու այն «չարագործներ»ը, որ ժամանակէ մը ի վեր Եէմէնի կողմերը երևան ելած էին և որոնք, հակառակ աստուածային հրամաններու, Վեհափառ Սուլթան Ապտիւլ Համիտ Բ.ի դէմ ապըստամբութեան ձեռնարկած էին»։ Թերթերը իրենց պատմութիւնը առաջ տանելով կը պատմէին թէ՝ «Շնորհիւ Սուլթանին Եէմէնի մէջ անդորրութիւնը և ապահովութիւն ամէն կողմ հաստատուած էր»։

Միւշիր Շաքիր փաշա, որ Մէնաճա կը գտնուէր, տեղեկագրած էր թէ յուլիս 2ին միւշիր Ահմէտ Ֆէյզի փաշայի հրամանատարութեան տակ գտնուած զինուորական զօրութիւնը մեծ յաջողութիւն ձեռք բերած և յաղթանակը տարած էր։

Ապստամբները ամէն կողմ պարտուած էին և ի վերջոյ «Կեցցէ՛ Վեհափառ Սուլթանը» գոչելով հնազանդութիւն յայտնած էին։ Այդ պաշտօնական տեղեկութիւնը կ'աւարտէր սա խօսքերով. «Բարձեալն Աստուած երկար ու բարեբաստիկ կեանք և ամէն գործի մէջ կատարեալ յաջողութիւն շնորհէ մեր Օգոստափառ Վեհապետին»։

Բայց միայն Եէմէնի նուաճումը չէ որ զուարթ տրամադրութեան մէջ դրած էր չարաշուք բռնաւորը։ Արաբներու ապստամբութիւնը այնքան չէր շահագրգռեր զինքը որքան Պոլսոյ մէջ եղածները, իր դէմ եղած դաւադրութիւնները։ Եւ ահա՛ ճիշդ այս մասին ալ յաջող լուրեր առած էր։ Իր «ճուանալճի»ները կը ծանուցանէին թէ բոլոր յեղափոխականները խոյս տուած էին Պոլսէն, թէ ո՛չ ոք մնացած էր այժմ մայրաքաղաքին մէջ և թէ Նորին Վեհափառութիւնը կրնար հանգիստ ըլլալ։ Բայց այս լաւատես տեղեկութիւնները տալէ ետքը, չէին մոռցած յիշեցնել որ այդ մաքրագործումը իրենց աչալուրջ հսկողութեան արդիւնքն էր և հարկ էր ամէն վայրկեան այդ հսկողութիւնը շարունակել որպէս զի Նորին Վեհա-

փառութեան թշնամիները չհամարձակէին կրկին անդորրութիւնը վրդովել ։

Ապտիւլ Համիտ իր ստացած «ճուռնալ»ներէն այնքան գոհ մնացած էր որ հրամայած էր անոնց հեղինակներուն մէյմէկ դրամական նուէր ընելու ։

Սալիհա հանըմ, իր դիտակին շնորհիւ, կառքին գահաւորակէն տեսաւ Ապտիւլ Համիտի գոհունակ դէմքը և ըսաւ Սատըգի.

— Զարմանալի՜ բան, սովորականէն տարբեր զուարթ դէմք մը ունի այսօր գազանը ։

— Կ'երևայ որ ուրախ է անոր համար որ քիչ մը ետքը աշխարհք պիտի ազատի սարսափելի հրէշի մը ձեռքէն, պատասխանեց երիտասարդը ։

Սուլթանական կառքը արդէն անցած ու մզկիթին մօտեցած էր ։ Սալիհա հանըմ տեսաւ անոր յամրաքայլ մզկիթէն ներս մտնելը ։

Քանի անցնի վայրկեանը կը մօտենար, այնքան կ'աւելնար անոր յուզումը ։ Աչքերնին չեչտակի ուղղած մզկիթին, կը սպասէին ճակատագրական վայրկեանին ։

— Արդեօք պոմպան բերուա՞ծ է արդէն, հարցուց Սալիհա դողահար ձայնով մը ։

— Անշուշտ բերուած ըլլալու է, պատասխանեց երիտասարդ յեղափոխականը, որուն ձայնը նոյնպէս կը դողդղար ։

— Բայց գուցէ վերջին վայրկեանին արգելքի մը հանդիպեցան ։

— Իմ ճանչցած մարդիկս ո և է արգելքի առջև կանգ չեն առներ, պատասխանեց նախկին խմբագիրը վստահ ձայնով մը, պոմպան պիտի պայթի, ատոր կասկած չի կայ ։

Երկուքն ալ լռեցին ու անձկութեամբ իրարու նայեցան ։ Երկուքին ակնարկին մէջ սակայն տարբեր արտայայտութիւնթիւններ կային, մինչ Սալիհա հանըմ կամքի կորովով մը կատարեալ հանդարտութիւն ցոյց կուտար իր նայուածքին մէջ.

երիտասարդը կարծես վտանգին մերձենալու պահուն կարող չէր իր անձին իշխելու և տեսակ մը արհաւիրք նկարուած էր իր աչքերուն մէջ ։

Վայրկեան մը չկրցաւ զսպել ինքզինքը և ըսաւ.

Սալիհա հանըմ, տակաւին ժամանակ կայ. կրնանք կառքերնիս քշել ու հեռանալ երթալ, գուցէ ասով լաւագոյն ծառայութիւն մը մատուցած կ'ըլլանք մեր հայրենիքին։

— Իրաւունք ունիս, պատասխանեց Սալիհա, դուն տակաւին երիտասարդ ես ու կրնաս շատ բաներ ընել, շուտով հեռացի՛ր, իսկ ես արդէն ձեռքէս եկած ծառայութիւնը ըրած եմ, հետևաբար հոս կը մնամ...

Երիտասարդը ամօթահար՝ գլուխը ծռեց և նուաղուն ձայնով մը պատասխանեց.

— Չէ՛, ես ալ քեզի հետ պիտի մնամ, կը ցաւիմ որ իմ խօսքերուս իմաստը սխալ ըմբռնեցիր, ես ինէ աւելի քու վըրադ մտածելով խօսեցայ ։

Նոյն րոպէյին մզկիթին կողմը խրարանցում մը առաջ եկաւ Սուլթանական կառքը, որ քիչ մը հեռուն կեցած էր, մօտեցաւ մարմարեայ սանդուխներուն, ուրկէ վար պիտի իջնէր բռնաւորը ։

Յանկարծ մզկիթի դրան մէջ երևցաւ Ապտիւլ Համիտ, բայց փոխանակ քայլերը առաջ վարելու՝ կանգ առաւ և ետին դառնալով՝ սկսաւ խօսակցիլ Շէյխ իւլ Իսլամին հետ որ անմիջապէս իրեն ետևէն կուգար ։

Այս միջոցին ահեղ պայթում մը օդը թնդացուց. միևնոյն ատեն փոշխառն թանձր մուխ մը ամէն բան ծածկեց և մարդկային սարսափահար աղաղակներ բարձրացան...։

Սատըգ պէյի կառքին ձիերը խրտչելով՝ սկսան արշաւել Եըլտըզի օձապտոյտ զառի վայրէն վար, մինչ երիտասարդը շուարած՝ կը ջանար սանձերը ձեռք առնել ։ Սալիհա հանըմ, պնդօրէն պլլուած գահաւորակին, գերմարդկային ջանքեր կ'ընէր՝ կառքէն վար չգլտորելու համար ։ Ձիերուն խելայեղ վազ-

տասը վայրկեան ի չափ տեւեց. Վերջապէս երիտասարդը յաջողեցաւ սանձերը ձեռք առնել և կառքը կեցնել։

Ցաջողեցա՞ն արդեօք...

Այս եղաւ Սալինայի առաջին խօսքերը։

Այդ հարցումը սակայն անպատասխանի մնաց։ Սատըգ պէյ առանց բառ մը արտասանելու կառքէն վար ցատքեց և դըռնակը բացաւ. յետոյ օգնեց Սալինա հանըմին գահաւորակէն վար իջնելու և զայն կառքին մէջ բազմեցնելով, իսկոյն ճամբայ ելաւ դէպ ի Տօլմա Պաղչէ։

— Բարեբախտաբար քիչ մը ուշ երթալնուս համար ազատուեցանք հեռուն կենալ, եթէ ո՛չ մենք ալ զոհ եղած էինք, մտածեց ինքնիրեն։

Արդարեւ պօմպայակիր կառքին մօտերը գտնուող բոլոր կառքերը ջարդ ու փշուր եղած էին, մէջերնին եղող անձերով միասին։

ԳԼՈՒԽ Ը.

ԱՊՏԻՒԼ ՀԱՄԻՏ ՈՒԺԱՍՊԱՌ

Այս յանդուգն մահափորձը ընդհանուր սարսուռ ու պակուցում յառաջ բերած էր բովանդակ Կ. Պոլսոյ մէջ։

Ուրբաթ իրիկուն ամէն մարդ այս դէպքին վրայ կը խօսէր ականջէ ականջ։ Տակաւին ոչ ոք որոշ բան մը գիտէր, հետեւաբար ամեն տեսակ մեկնութիւններ կը տրուէին։

Որո՞նց կողմէ եղած էր մահափորձը. այս անգամ գաղտնիք կը մնար։ Ոմանք Ժէօն Թիւրքերուն կը վերագրէին զայն ոմանք պուլկար յեղափոխականներու, ուրիշներ Մակեդոնիացիներու կամ Կրետացիներու, և ոմանք ալ Հայերու, սակայն ստոյգ բան մը գիտցող չի կար։

Ամէնքն ալ անհամբեր կը սպասէին հետեւեալ առաւօտ թերթերուն, տեսնելու համար թէ ի՛նչ գրուած էր այդ մասին։

Եւ սակայն, հակառակ այդ անհամբեր սպասումին, չաբաթ առաւօտ թերթերն ալ գոհացուցիչ տեղեկութիւն մը չէին տար։

Նախ սովորական բանաձեւով կը ծանուցուէր թէ Վեհափառ Սուլթանը փառաւոր հանդէսով գացած էր Համիտիէ մըզկիթը, ուր ուրբաթի աղօթքը կատարելէ ետքը դարձած էր պալատ։

Ցետոյ պաշտօնական զեկուցում մը կ'ըսէր թէ Սէլամլըքի արարողութենէն ետքը, երբ Վեհ. Կայսրը գիտի վերադառնար մզկիթին բակէն և պողոտայէն անդին, կայսերական հեծելազօրքին ետեւի կողմը, հիւրերու կառքերուն բաց գտնուած տեղին, և մզկիթին աւելի քան 100 մետր հեռու, պայթում մը տեղի ունեցած էր, և ամէնուն ճշմարիտ պահապանը Աստուած իր երկնային խնամքովը պահպանուած էր Վեհափառ Կայսրը։

Պաշտօնական զեկուցումը կ'աւելցնէր թէ Ապտիւլ Համիտ այս դէպքին միջոցին մեծ կորով ցոյց տալով, առանց աճապարանքի, ըստ սովորութեան, նստաւ իր փառաւոր կառքին մէջ, և բարեւի կեցող իր կայսերական զօրքերը ինչպէս նաև Աւստրիոյ կայսեր կողմէ յատուկ պաշտօնով հիւրանոցը գտնըւող աւստրիական դեսպանը և Սէլամլըքի արարողութիւնը տեսնելու համար ներկայ գտնուող տեղացի և օտարազգի անձնաւորութիւնները իր կայսերական բարեւներուն արժանացնելէ ետքը, ընդհանուրին կողմէ արտայայտուած խանդավառութեան մէջ, կայսերական պալատ վերադարձաւ։

Զեկուցումը ի վերջոյ կը յայտնէր թէ այս պայթումի ոճրին վատ հեղինակը կը փնտռուի, որուն նկատմամբ պէտք եղած միջոցները ձեռք առնուած են։

Այս պաշտօնական զեկուցումին կը յաջորդէր Աստուծոյ ուղղուած գոհաբանութիւն մը։ Այդ գոհաբանութեան մէջ կը

ըսուէր թէ այդ տեսակ ոճիրներու հեղինակը մարդկային ամէնէն ստորին էակն է, թէ գազաններէն աւելի վայրագ, գիշատիչ անասուններէն աւելի արիւնարբու արարած մըն է, ևն.։ Յետոյ նորէն կը շեշտուէր թէ Սուլթանը, դէպքին ատեն, հիանալի կորով մը և քաջասրտութիւն մը ցոյց տուած էր, առանց շփոթելու և թէ ներկայ եղողները հիացած էին Սուլթանին ցոյց տուած կորովասրտութեան և արիասրտութեան վրայ։

Օր մը ետքը թերթերը կրկին խօսելով այդ մահափորձին վրայ դարձեալ կը ծանրանային դէպքին միջոցին Ապտիւ Համիտի ցոյց տուած մտքի մեծ արթնութեան և կորովին վրայ և իր բերանը կը դնէին սա խօսքերը զորս իբր թէ արտասանած էր, պայթումի միջոցին իր չուրջը գտնուողներուն։

— Ամենակարողին շնորհիւ մենք աստուածային պահպանութեան տակ կը գտնուինք։ Դուք հասկցէք թէ զինուորներէն և ժողովուրդէն մէկու մը վնաս պատահա՞ծ է թէ ո՛չ։

Այս պաշտօնական տեղեկութիւնները կ'աւելցնէր նաև թէ Սուլթանը կառք նստած միջոցին ալ ըսած է.

— Իրարանցում տեղի չունենայ. համախմբումին մէջ մարդ չվնասուի։

Վերջապէս օրերով թերթերը խօսեցան Սուլթանին ցոյց տուած քաջութեան և անվախութեան մասին։ Նոյնիսկ այս մտքով հեռագիրներ ուղղուեցան եւրոպական թերթերու։ Եւ սակայն այդ ենթադրական քաջութիւնը բացարձակ առասպել մըն էր։

Պայթումի միջոցին Ապտիւլ Համիտ վախէն գրեթէ նուաղած էր և հազիւ կրցեր էին խելքը գլուխը բերել և զինքը Եըլտըզ փոխադրել։ Հոն հասնելուն՝ բռնաւորը խօսելու անկարող վիճակի մը մէջ երկնցուցած էին թիկնաթոռի մը վրայ և խելոյն բժշկական խնամքներու դիմած՝ զինքը այդ պակուցումի և ահաբեկումի վիճակէն ազատելու համար։

Պայթումը տեղի ունենալէն անմիջապէս ետքը, տիրող խառնաշփոթութեան և սարսափին մէջ, չէին կրցած աղէտքին մեծութեանը վրայ գաղափար մը կազմել։ Բայց հիմա հետզհետէ նորանոր ու մանրամասն տեղեկութիւններ կը հասնէին։ Պայթումին տեղը խոշոր փոս մը ձեւացած էր, իսկ այդ փոսին չուրջ լերկ հողը կը տարածուէր խոշոր շրջագծով մը։ Այդ շրջագծին մէջ ո՛չ մարդկային դիակ, ո՛չ կառքի բեկոր, ո՛չ ալ ո և է առարկայի կտոր կ'երեւար։ Մէլինիթը ամէն ինչ փոշիացուցած, ոչնչացուցած էր իր չուրջը առանց ամենափոքր հետք մը թողելու, որմէ կարելի ըլլար հետեւութիւն մը հանել. նշան մը գտնել։ Իսկ անդին, ընդարձակ տարածութեան մը վրայ, խառն ի խուռն կ'երեւային մարդու և ձիերու դիակներ և կառքերու բեկորներ, ահռելի տեսարան մը պարզելով։ Վերի վերոյ հաշիւէ մը կ'երեւար թէ 400ի չափ մարդիկ մեռած և ութսունի չափ կառքեր ջախջախուած էին, թէև այդ թիւէն շատ աւելի նուազ թիւ մը հաղորդուած էր պաշտօնական զեկուցումներուն մէջ։ Զոհերուն մեծ մասը բարեւի կեցող զինուորներ էին, որոնք այսպէս զոհ կ'երթային իրենց պարտականութեան։

Մինչև առաւօտ պալատականները, միայն կերպով դումրուած, հարցափորձեցին բոլոր անոնք որոնք ականատես վկաները եղած էին պայթումին։ Նոյնիսկ վիրաւորեալները գացին հարցաքննելու իրենց անկողիններուն կամ պատգարակներուն մէջ։

Եւ սակայն բոլոր այս մանրազնին հարցաքննութիւններէն լոյս մը չծագեցաւ, ամէնքն ալ գրեթէ միօրինակ կերպով պատասխանեցին.

— Կեցած կը դիտէինք, երբ յանկարծ ահռելի պայթում մը լսեցաւ ու յետոյ խոշոր մուխ մը բարձրացաւ, ահա մեր գիտցածը։

Եթէ միայն կարելի ըլլար գուշակել թէ յեղափոխական ո՞ր կազմակերպութեան ձեռքով կատարուած էր մահափորձը։

դըւցէ կարենային որոշ փաղաւթեամբ մը ընթանալ իրենց քըն-
նութիւններուն մէջ։ Բայց այս մասին ալ բոլորովին պարապ-
մութեան մէջ էին։

Ոմանք զայն կը վերագրէին Թուրք յեղափոխականներու,
ուրիշներ՝ Հայերուն, ուրիշներ պուլկար կամ մակեդոնացի յե-
ղափոխականներուն, ոմանք Կրետացիներուն և ոմանք ալ եւ-
րոպայի անիշխանականներու։

Ընդհանրապէս այս վերջին կարծիքը հաւանական կը հա-
մարուէր։

Մանաւանդ թէ քանի մը օր ետքը «Տափաք» թերթը հե-
տեւեալը կ'ըսէր, զոր յառաջապէս Եըլտըզի պալատէն տուն-
տուած էին։

«Եւրոպայի դիւանագիտական շրջանակներուն մէջ տիրող
կարծիքին նայելով՝ ոճրագործին համար կ'ըսուի թէ անկարելի
է որ խելամտեցած ըլլայ. նաև թէ ամէն պարագայի մէջ օս-
մանեան երկիրներու փողոցներէն ալ չէ, այլ մէկը այն
անարչխեթներէն որոնք աշխարհի ամէն կողմը նզովեալ կ'ապ-
րին և խիստ հսկողութեան ենթարկուած են։»

Մահափորձին հեղինակը կամ հեղինակները գտնելու հա-
մար եղած բոլոր խուզարկութիւնները այսպէս ապարդիւն կը
մնային։

Քննութիւններուն այս անյաջողութիւնները սոսկալի կա-
տաղութեան մը մատնած էր Աբտիւլ Համիտը որ առաւօտէն
մինչև իրիկուն իր պալատականներուն և մանաւանդ Իզ-
զէթ փաշայի գլխին կը տեղար իր բարկութեան շանթերը։ Այս
վերջինը, ինչպէս բոլորը, հանդիսաւորապէս երդում ըրած էր
ոճրագործը գտնելու, սակայն իր բոլոր ջանքերը ամլութեան
մատնուած էին։

Թորամանեան Սուրխացին իր օձիքը ազատելու համար, Կ.
Պոլսէն սա տեսակ հեռագիր մը հրատարակել տուած էր գեր-
մանական «Ֆօսիշէ Զայթունկ» թերթին մէջ, յուլիս 24 թը-
ւականով.

«Յաւալի միջադէպին ներկայ գտնուող քանի մը անձեր

տեսեր են թէ ոճրագործական պայթումին հետ անոր հեղինա-
կը եղող անիծեալ անձը մեռած և այդ կերպով գտած է իր
արժանի պատիժը։»

Այս խաղը սակայն չյաջողեցաւ և եթէ ժողովուրդը հա-
ւատաց տար, Աբտիւլ Համիտ բնաւ չհամոզուեցաւ ու չհան-
դարտեցաւ, մանաւանդ որ ինք բացորձակապէս միտքը դրած
էր որ մահափորձը անհատական գործ մը չէր, այլ յեղափոխա-
կան կազմակերպութիւններու գործը։

Ա՛լ բոլորովին իր հանգիստը կորսնցուցած էր պալատին
մէջ։ Գիշերները մտատանջ գրեթէ բնաւ չէր քնանար և մինև
առաւօտ անքուն կը հսկէր իր հաւատարիմներով շրջապատուած։
Ջղային դրութիւնը այնքան խանգարուած էր որ յանկարծ արթ-
նութեան մէջ կը ղաւանցէր և կ'երևակայէր որ ամբողջ պա-
լատը տինամիթով օդը կը հանէին։ Այս պարագաներուն խեն-
թի պէս կը սկսէր վազվզել մէկ սրահէն միւսը, ատրճանա-
կը աղաղակներ արձակելով։ Յետոյ կը սկսէր զիրար հակա-
սող այլանդակ հրամաններ արձակել և երբեմն ալ նոյնիսկ իր
պալատականներուն վրայ յարձակիլ ու զանոնք ծեծել կամ
ապտակել։

Թէև Եըլտըզի մէջ խիստ գաղտնի կը պահէին այս արարք-
ները, և սակայն լուրը կամաց կամաց տարածուեցաւ և մին-
չև օտար դեսպանատունները հասաւ։

— Աբտիւլ Համիտի խելքին եկած է...։

Այս էր տարածուած լուրը. Դեսպանները նոյնիսկ դիմում
ըրին նախարարներուն և այս մասին տեղեկութիւն մը պահան-
ջեցին։ Խնդիրը ծանրակշիռ հանգամանք մը կը առնէր։ Մեծ
Եպարքոսը օգուտ քաղելով Աբտիւլ Համիտի մէկ հանգարտ
առենէն, որովհետև այդ ջղային տագնապները շարունակական
չէին, յայտնեց իրեն որ անհրաժեշտ էր այս տարաձայնութիւն-
ներ բացարձակ կերպով հերքել։

Ասոր վրայ, մահափորձին յաջորդ ուրբաթ օրը, Սէլամ-
լըքի արարողութենէն ետքը, օտար տէրութիւններու բոլոր

դեսպանները և դեսպանատուններու գործակատարները և նոյնիսկ պապական նուիրակ Մօնսէնեօր Թաչչի Փօրչէլլի, արարողապետ Իպրահիմ փաշայի առաջնորդութեամբ. Ապտիւլ Համիտի ներկայացան, որպէսզի իրենց աչքովը համոզուին տարածուած լուրերուն սուտ ըլլալուն։

Եւ սակայն դեսպանները նկատեցին որ Սուլթանը անհնելի կերպով աւերեալ դէմք մը ունէր միշտ սոսկումով համակուած կը թուէր, հակառակ հանդարտ երեւնալու համար իր ըրած բուռն ջանքերուն։

Բանաւորը ա՛լ ուժասպառ կ'ըլլար։

ԳԼՈՒԽ Թ.

ՆՈՐ ՄԱՀԱՓՈՐՁ

Սալիհա հանըմ երբ Սատըք պէյի առաջնորդութեամբ իր Շիշլիի Թաքսոոյը հասաւ, յուզումէն ու յոգնութենէն բոլորովին վաստակաբեկ եղած էր։

Թիկնաթոռի մը վրայ ինկաւ և բաւական ժամանակ հո՛ն մնաց թմրած վիճակի մէջ։ Գուցէ տակաւին երկար ատեն այդպէս պիտի մնար, եթէ սպասուհին չի գար ծանուցանելու թէ տանը ծանօթ հիւրերէն մէկը, Սատըգ պէյը, եկած էր զինքը տեսնելու։

Արդարեւ երիտասարդ յեղափոխականը իր կառքը տեղը յանձնելէ ու կառապանի հագուստները վրայէն հանելէ ետքը, եկած էր իր բարեկամուհին տեսնելու։

— Ի՞նչ լուր, Սատըգ, ըսաւ Սալիհա հանըմ խօսքը երիտասարդին ուղղելով, տխուր կերպարանք մը ունիս...։

— Ինչպէ՛ս տխուր չըլլամ, պատասխանեց նախկին խըմբագիրը, մեր բոլոր յոյսերը օդը ցնդեցան։

— Ինչո՞ւ համար...։

— Որովհետեւ սատանան նորէն պաշտպանեց այդ հրէշ բանաւորը։

Սալիհա հանըմ յանկարծ նստած տեղէն ոտքի ելաւ։

— Ի՞նչպէս սատանան պաշտպանեց, գոչեց։

— Ափսո՛ս, շարունակեց երիտասարդը, հարիւրաւոր մարդիկ զոհ գացին և իր մազին մէկ թելը չէ վնասուած...։

— Բայց ուրկէ՞ իմացար այս մանրամասնութիւնները։

— Բո՛ւն իսկ հոն գտնուող մէկէ մը, որ ներկայ է եղեր երբոր մահափորձէն ետքը Ապտիւլ Համիտ վերադարձեր է Եըլտըզ, բաց կառքով մը և ձիերն ալ ինք վարելով...։

— Քանի որ այդպէս է պատասխանեց Սալիհա հանըմ իրեն սովորական եղող պաղարիւն կերպովը, այն ատեն նոր մահափորձ մը կը պատրաստուի։

— Եւ ո՞վ պիտի պատրաստէ այդպիսի մահափորձ մը։

— Մենք.

Սատըգ պէյ թերահաւատ ակնարկ մը ուղղեց իր խօսակիցին։

— Ինչո՞ւ այդպիսի կասկածանքով մը կը նայիս ըրած խօսքերուս, ըսաւ Սալիհա հանըմ. միթէ մենք ալ մեր հայ եղբայրներուն չափ տառապած չե՞նք Համիտի բռնակալութենէն, միթէ մենք ալ պարտաւոր չե՞նք անոնց ցոյց տուած յանդգնութիւնը ունենալու..։

— Անշուշտ պարտաւոր ենք, պատասխանեց երիտասարդը, բայց ի՞նչպէս պիտի կրնանք մեր այս պարտականութիւնը կատարել ներկայ վիճակնուս մէջ, երբ մեր կազմակերպութիւնը գրեթէ կազմալուծուած վիճակ մը ունի Կ. Պոլսոյ մէջ երբ մեր ամենէն քաջ ու յանդուգն ընկերները ստիպուած են ձգել հեռանալու, երբ ուրիշներ բանտերը կամ աքսորի մէջ կը գտնուին և երբ հոս եղողներն ալ չեն կրնար նոյնիսկ փողոց ելլել...։

— Ատոնք բոլոր պարապ խօսքեր են, պատասխանեց

Սալբինա հանըմ, մինչ մեր հայ յեղափոխական եղբայրները նուաղ հալածուած են, այսուհանդերձ անհատաբար կրցան այսպիսի յանդուգն մահափորձ մը կատարել և եթէ իրենց ողջացուած արդիւնքը չտեսաւ, սակայն պարզապէս դիպուածի մը դիմեցինք էր: Բաւ է որ մարդ զօրաւոր կերպով միտքը դնէ բան մը ընել, կրնայ ամէն դժուարութիւնները և արգելքները յաղթել:

Սալբինա հանըմ այս խօսքերը թեթեւօրէն չէր որ կ'արտասանէր. այն օրէն ուր Սատըգ իրեն գաղտնաբար հաղորդած էր որ Հայ Յեղափոխականները մահափորձ մը կը պատրաստէին Աբտիւլ Համիտի դէմ, ինքն ալ գաղափարը յղացած էր նոյն փորձը վերսկսելու եթէ առաջինը ապարդիւն ըլլէր: Եւ այս մասին նոյնիսկ ծրագիր մը պատրաստած էր իր մտքին մէջ որուն վրայ կը մտածէր շարունակ: Գոմպայի փորձին անյաջողութեան լուրը առնելուն պէս, այդ ծրագիրը սեւեռուն գաղափար մը դարձաւ իսկոյն:

Սատըգ պէյ հասկցաւ որ տիկինը շատ լրջութեամբ կը խօսէր նոր մահափորձի մը մասին, ուստի ինքն ալ լեզուն փոխեց.

— Անշուշտ, ըսաւ, պէտք է որ մենք ալ ջանանք այդպիսի փորձ մը ընելու. որովհետեւ ամենքս ալ բացարձակ կերպով համոզուած ենք թէ որչափ ատեն որ Աբտիւլ Համիտ գահին վրայ մնայ, կարելի չէ բան մը յուսալ: Եւ եթէ սպասենք որ բնական մահուամբ մը այդ բռնաւորը վերնայ մէջտեղէն՝ այն ատենն ալ դուցէ դեռ շատ սպասելիք պիտի ըլլանք, մինչ օրէ օր, մեր թշուառ հայրենիքը հետզհետէ դէպի կորստեան անդունդը կը դիմէ:

— Ուրախ եմ որ շուտով համոզուեցար իմ բառերուս ... հիմա կը մնայ խնդիրը պարզել մեր միւս ընկերներուն և իսկոյն գործի սկսիլ:

— Բայց արդէն այս մասին ծրագիր մը ունինք:

— Գիտես որ առլորութիւն չունիմ այսպիսի ծանրակշիռ

խնդիրներու մասին թեթեւօրէն խօսելու, պատասխանեց Սալբինա հանըմ. քանի որ նոր մահափորձի մը խօսք ըրի՝ ըսել է որ մտքիս մէջ լրջօրէն ծրագրուած խորհուրդ մը ունիմ:

— Կ'ըսես, ուրեմն, գոչեց Սատըգ պէյ խանդավառուած, և եթէ պէտք ըլլայ այդ խորհուրդը իրագործելու համար կեանքըս զոհել, ամէն պատուոյս վրայ կ'երդնում որ պատրաստ եմ զայն զոհելու:

— Այդքան մի՛ տաքնար և շուտով մի՛ խնկիր. ըսաւ Սալբինա ժպտելով, եթէ իմ մտածած ծրագիրս կարենանք գործադրել, դուցէ պիտի կրնանք զայն յաջողցնել առանց մեր ընկերներէն մէկուն կեանքը վտանգելու:

— Ան ատեն աւելի աղէկ...: Հիմա ինչ կ'ուզես որ ընեմ:

— Քենէ պիտի խնդրեմ միայն որ անմիջապէս մեր ընկերները տեսնես և զանոնք վաղը գիշերուան համար հոս հրաւիրես անպատճառ, որպէս զի իմ ծրագիրս բացատրեմ, անոր գործադրութեանը համար որոշում տանք և անմիջապէս գործի սկսինք...: Մանաւանդ կը խնդրեմ քենէ որ այս գումարման պատճառը նախապէս չյայտնես իրենց, որովհետեւ կ'ուզեմ ես մտքերը պատրաստել: Միայն ըսէ իրենց որ խիստ կարեւոր և ստիպողական խնդրի մը համար այս հրաւէրը կ'ուղեմ և թէ պէտք է որ ամենքն ալ, առանց բացառութեան ներկայ գտնուին:

— Վստահ եղիր որ մեր ընկերներէն ո՛չ մէկը բացակայ պիտի ըլլայ:

Երիտասարդ խմբագիրը չէր սխալած: Հետեւեալ օր բոլոր ընկերներն ալ Արիֆ և Սատըգ պէյերը, Հիւսնի էֆէնտի, Սափի պէյ և ուրիշ երեք հոգի փութացին Սալբինա հանըմի մօտ, լսելու համար իր ծրագիրը:

— Անոնք որ մահափորձին համամիտ են, ըսաւ Սալբինա հանըմ, թո՛ղ այս թուղթին վրայ գրեն հետեւեալ խօսքերը.

«Հայրենիքի ու ազատութեան օգտին համար Աբտիւլ Համիտ

մահը կը վճռեմ, իսկ անոնք որ համամիտ չեն թո՛ղ սպիտակ քուէ տան։

Ներկաները անմիջապէս իրենց քուէները պատրաստեցին ու նետեցին Սառըգ պէյի ֆէսին մէջ զոր սեղանին վրայ դըրուած էր։

Այս գործողութիւնը հազիւ տասը վայրկեան տեւեց, որմէ ետքը սկսան քուէները մէկիկ մէկիկ կարդալ։

Ամենքն ալ միաձայնութեամբ մահափորձին համամիտ էին։

— Կեցցէ՛ ազատութիւնը, գոչեցին Սառըգ և Արիֆ պէյերը միաբերան։

— Այսպէս ուրեմն, ըսաւ Սալիհա հանըմ. այս վայրկեանէս մեր կազմակերպութիւնը մահուան կը դատապարտէ Ապտիւլ Համիտը,

— Խնդիրը կը մնայ գործադրութեան, գիտել տուաւ Հիւսնի էֆէնտի որ կը թուէր թէ շատ յոյս չունէր գործին յաջողութեան վրայ, այո՛, որոշեցինք բոժոժը կախել կատուին վիզէն, բայց ո՞վ պիտի բռնէ կատուն։

Ամէնքը լուռ մնացին։

— Ե՛ս, ըսաւ յանկարծ Սալիհա հանըմ հաստատ ձայնով մը։

Բոլորին աչքերը, այս խօսքին վրայ տիկնոջ ուղղուեցան։

Սալիհա հանըմ իր լրջախոհութեամբը, կորովովը և պաղարիւնութեամբն ու արիասրտութեամբը այնպիսի համբաւ մը ունէր իր ընկերներուն մէջ որ իր խօսքերը միշտ խորին պատկառանքով կը լսէին. բայց այս անգամ իր արտասանած այդ միակ խօսքը ա՛յնքան տարօրինակ թուեցաւ ամէնուն՝ որ ափ ի բերան մնացին։

— Կաղաչեմ, տիկին, ի՞նչ ըսիք։

— Սալիհա հանըմ ըսաւ որ ինք պիտի բռնէ կատուն, Սաի պէյ որ մինչև այն ատեն լուռ մնացած էր միւս երեք անձերուն հետ, որոնք ինչպէս տեսանք, մինչև հիմա խօսքի չէին խառնուած և անկիւն մը քաշուած մտիկ կ'ընէին։

— Այո՛, էֆէնտիներ, պատասխանեց Սալիհա, երբ նոր մահափորձի մը գաղափարը յղացայ և ուզեցի զայն ձեր հաւանութեան ենթարկել, միևնոյն ատեն ինքնիրենս յղացայ նաև ծրագիր մը զայն կարենալ յաջողութեամբ գործադրելու համար և այս ծրագիրը այնպէս մը պատրաստուած է որ գլխաւոր դերակատարը ես պիտի ըլլամ և այս մահափորձին համար միայն ես եմ որ պիտի վտանգուիմ։

— Եթէ այսպէս է, մենք կը հրաժարինք մեր տուած որոշումէն, ըսաւ Սառըգ պէյ, որովհետև ձեր կեանքը այնքա՜ն յարգի է մեզի որ չենք ուզեր զայն վտանգել Ապտիւլ Համիտի պէս հրէշի մը համար։

Շնորհակալ եմ քու խօսքերուդ, պատասխանեց Սալիհա հանըմ, բայց հոս իրարու մեծարանքներ ու գովեստներ մատուցանելու համար չենք հաւաքուած, այլ գործ տեսնելու։ Ուստի դառնանք մեր խնդրին։ Ինչպէս ըսի, մահափորձը գործադրելու համար ծրագիր մը յղացած եմ զոր այժմ ձեզի պիտի բացատրեմ։ Կը խնդրեմ որ ուշի ուշով մտիկ ընէք և եթէ դիտողութիւններ կամ առարկութիւններ ունիք, անվերապահօրէն յայտնէք։

— Խօսեցէ՛ք, ըսաւ Հիւսնի էֆէնտի և վստահ եղիք որ, ինչպէս միշտ, այս անգամ ալ ամենայն անկեղծութեամբ մեր կարծիքը պիտի յայտնենք։

— Բնականաբար յիմարութիւն պիտի ըլլար, շարունակեց Սալիհա հանըմ, նոր մահափորձ մը կատարել երէկուանին յար և նման պայմաններու մէջ։ Նոյնիսկ կարելի չէ գոնէ առայժմ, պօմպայի կամ տինամիթի վրայ մտածել. այլ հարկ է գտնել բոլորովին նոր միջոց մը այնպիսի բան մը որ մինչև հիմա ոչ փորձուած ըլլայ և ո՛չ ալ մտքէ անցած։ Անոր ճիշդ ես այդ ուղղութեամբ ծրագիր մը ուզեցի պատրաստել և կարծեմ յաջողեցայ։

Այս խօսքերը այնքա՜ն ինքնավստահ շեշտով մը արտասանեց որ իր ընկերները խորապէս ազդուեցան և ա՛լ աւելի ուշադրութեամբ սկսան զինքը մտիկ ընել։

— Եթէ գտնուի անձ մը որ կարենայ մինչեւ Ապտիւլ Համիտի քով գտնուիլ, անոր կոյր վստահութեանը արժանանալ, գիշեր ցերեկ անոր քովը ըլլալ. միթէ այսպիսի անձ մը չկրնա՞ր վերջապէս առիթ մը գտնել զայն թունաւորելու համար... Թունաւորման միջոցները բազմաթիւ են, անպատճառ ուտելիքով կամ խմելիքով չէ որ մարդս կը թունաւորեն այլ նոյնիսկ բոլորովին տարբեր միջոցներով։

— Ատոնք ամէնքն ալ կարելի են. խնդիրը Ապտիւլ Համիտի քով մօտենալն է, պնդեց Հիւսնի էֆէնտին։

— Մինչեւ ես ալ ձեր կարծիքէն ըլլալուս համար մտածեցի միջոցը գտնել այդ հրէշին մօտենալու և անոր վստահութիւնը շահելու, պատասխանեց Սալիհա հանըմ, և այդ բանն է որ պիտի փորձեմ։

Ի՛նչ, գոչեց Սաւըդ. դո՞ւք ձեր ձեռքո՞վը պիտի թունաւորէք բռնաւորը։

— Ինչո՞ւ չէ, միթէ անիկա իր ձեռքով սպաննել չտուա՞ւ ամուսինս ու երկու զաւակներս և ուրիշ հազարաւոր անմեղներ։

— Բայց ես այդ ըսել չուզեցի, բացատրեց նախկին խմբագիրը. ես միայն զարմանք յայտնեցի թէ ի՞նչպէս պիտի կրնայիք Երլտըզի պալատը մտնել ու Սուլթանին մօտենալ։

— Անիկա ձեզի պիտի բացատրեմ շաբաթէ մը պատասխանեց Սալիհա. հիմա մեր այս հաւաքումին մէջ երկու կարեւոր որոշումներ առինք, այսինքն՝ նախ Ապտիւլ Համիտի դէմ նոր մահափորձ մը կատարել և երկրորդ՝ այդ մահափորձին գործադրութիւնը ինծի յանձնել։ Մեր այս գիշերուան ժողովին համար այս երկու որոշումները բաւական են։ Շաբաթ մը ետքը երբոր կրկին հաւաքուինք, ձեզի կը բացատրեմ թէ ի՛նչ կերպով պիտի ջանամ պալատ մտնել և մեր որոշումը գործադրել և կը յուսամ որ ամէնքդ ալ այն ատեն անկարելի չպիտի համարիք իմ ըսածներս և պիտի համոզուիք որ գործը ձեր ենթադրածին չափ դժուար չէ։

Այս խօսքերը արտասանելով՝ Սալիհա հանըմ ոտքի ելաւ։ Ներկաները մէ՛կիկ մէկիկ սկսան մեկնիլ։ Ո և է կասկած չտալու համար զատ զատ դուրս կ՚ելլէին տան պարտէզի դըռնէն, հինգական վայրկեան միջոց տալով։

Ի վերջոյ Սաւըդ պէյ առանձին մնաց Սալիհա հանըմի հետ։

—Տիկին, ըսաւ երիտասարդ յեղափոխականը, եթէ երկար ատենէ ի վեր ձեզ ճանչցած չըլլայի և ձեր ողջմտութիւնը ու լրջութիւնը զանազան առիթներով փորձած չըլլայի՝ հաւատացէք որ այս գիշեր ձեր բոլոր ըսածները իբրև կատակ պիտի համարէի ու պիտի կարծէի որ պարզապէս մեր վրայ կը խնդաք։

— Ինչպէ՞ս կարելի է այդպիսի կատակ մը ունենալ...։

— Բայց ձեր ըսածները այնքա՜ն տարօրինակ թուեցան ինծի, ինչպէս նաեւ իմ ընկերներուս որ այսպիսի կասկած մը շատ բնական պիտի ըլլար, միայն թէ ձեզ այնչա՛փ լաւ կը ճանչնամ որ վայրկեան մը իսկ մտքէս չանցաւ որ կատակ կ՚ընէիք։

— Շնորհակալ եմ ուրեմն... ո՛չ, սիրելի Սաւըդ պէյ, երբեք կատակ չէր ըսածներս, միայն թէ ինչ որ մտքիս մէջ ծրագրած եմ, չեմ գիտեր թէ պիտի կրնա՞մ յաջողիլ...։

Եթէ ո և է կերպով կրնամ ձեզի օգտակար ըլլալ և յաջողութեան նպաստել, ամէն բան ընելու պատրաստ եմ։

— Արդէն յոյսս քու վրադ դրած եմ և կ՚ուզեմ որ այս գիշեր հոս մնաս, որպէս զի միասին կարգադրենք մեր ընելիքները և մինչև շաբաթ մը ամէն բան պատրաստենք, որպէս զի երբ մեր ընկերները կրկին հաւաքուին, կարենանք իրենց ներկայացնել մեր գործունէութեան արդիւնքը։

Սաւըդ ամենայն ուրախութեամբ ընդունեց Սալիհա հանըմի հրաւէրը և երկու դաւադիրները քաշուեցան վերնայարկի մէկ ուրիշ սենեակը միասին խորհրդակցելու համար։

— Ինչպէս մեր խորհրդակցութենէն տեսնուեցաւ, ըսաւ Սալիհա հանըմ, նոր մահափորձը յաջողեցնելու համար կարե-

ւորագոյն բանն է Ըըլտըզի պալատը մտնել, Ապտիւլ Համիտի մօտենալ և անոր վստահութիւնը շահիլ. արդ, ատոր համար ես միջոց մը խորհած եմ... այն է մատնութիւնը։

— Մատնութի՞ւն, գոչեց Սատըգ պէյ ափիբերան եղած։

— Այո՛, մատնութիւն, կարծեմ ասկէ ուրիշ միջոց չկայ կարճ ժամանակի մէջ Ապտիւլ Համիտի վստահութիւնը շահելու համար։

— Շիտակը բան մը չեմ հասկընար ձեր ըսածներէն։

— Հիմա ամէն բան պիտի հասկնաս, Լաւ մտիկ ըրէ ինծի։ Ենթադրէ՛ որ Ապտիւլ Համիտ վաղը կամ միւս օր ճուռնալ մը ընդունի սա իմաստով.

«Ձեր վեհափառութեան դէմ կատարուած մահափորձին հեղինակները մեզի ծանօթ են։ Այդ մարդիկը կը պատկանին անիշխանական միջազգային ընկերակցութեան մը, որուն կեդրոնն է Լոնտոն և որ իր մասնաճիւղերը ունի բոլոր մայրաքաղաքներուն մէջ։ Վերջերս սէլամլըգի ատեն կատարուած մահափորձին մասնակցած են վեց հոգի, որոնց երկուքը պայթումին ատեն մեռած են և երեքը փախած, իսկ միւսը Պոլիս մնացած է նոր մահափորձ մը պատրաստելու համար։ Այդ գաղտնի կազմակերպութիւնը Պոլսոյ մէջ մէկ քանի տեղեր ռումբեր և տինամիթ պահած է ի հարկին գործածելու համար Եթէ ձեր վեհափառութիւնը կը փափաքի, մենք պատրաստ ենք, դրամական փոխարինութեամբ մը, ցոյց տալ ռումբերուն պահուած տեղը և միանգամայն օգնել ոստիկանութեան որպէսզի կարենայ ձերբակալել հոս գտնուող անիշխանականը որ խիստ վտանգաւոր անձ մըն է։ Այն պարագային որ Նորին Վեհափառութիւնը ուզէ նկատողութեան առնել այս զեկոյցը և յարաբերութեան մտնել մեզի հետ, թո՛ղ իր Աթէնքի դեսպանին միջոցաւ բանակցութեան մտնէ այսինչ անձին հետ որ Աթէնք այսինչ տեղը կը գտնուի։»

Անձին անունն ու հասցէն կ'որոշենք։ Արդ, ենթադրենք որ Ապտիւլ Համիտ այսպիսի ճուռնալ մը ընդունեց, ի՞նչ պիտի ընէ։

— Բնականաբար պիտի հեռագրէ իր Աթէնքի դեսպանին որ իսկոյն բանակցութեան մտնէ ցոյց տրուած անձին հետ, պատասխանեց Սատըգ պէյ, առանց հասկնալու թէ իր ընկերուհին ո՛ւր պիտի կապէր խօսքը։

— Լա՛ւ. ենթադրենք որ դեսպանն ալ իսկոյն դիմէ նշանակուած հասցէին և հոն գտնէ անձ մը որ իրաւցնէ յանձն առնէ Պոլիս գալ և ամէն բան յայտնել Սուլթանին, ինչ ինչ պայմաններով, այսինքն դրամական վարձատրութիւններու փոխարէն։

— Այսինքն, այո՛, կ'ըմբռնեմ թէ ի՛նչ ըսել կ'ուզես... քու ընկերներդ նախապէս մէկ քանի տեղեր ռումբ ու տինամիթ պիտի պահեն և դուն զանոնք իբր թէ երևան հանած պիտի ըլլաս։

— Կեցցե՛ս, գոչեց Սալիհա հանըմ։

— Եւ այս կերպով պիտի արժանանաս Ապտիւլ Համիտի վստահութեան։

— Բնականաբար։

— Ծրագիրդ արդարև հանճարեղ է և յաջողութեան շատ հաւանականութիւններ կ'ընծայէ, բայց պէտք է խոստովանիս որ միևնոյն ատեն ալ շատ վտանգաւոր խաղ մըն է որ պիտի խաղաս։

— Այո՛, գիտեմ այդպէս ըլլալը, բայց վերջապէս կ'ուզեմ փորձել և ինծի այնպէս կը թուի որ պիտի յաջողիմ... միայն թէ հարկ է մեծ վարպետութեամբ գործել և ամենափոքր կասկածի տեղի չի տալ։

Սալիհա հանըմ յետոյ իր ընկերոջ երկարօրէն բացատրեց թէ ի՛նչ միջոցներով կը կը յուսար այս դժուարին ձեռնարկութիւնը յաջողութեամբ գլուխ հանելու։ Այնքա՛ն խանդավառութեամբ, այնքա՛ն համոզումով ու հաւատքով կը խօսէր որ Սաի պէյ, նախապէս շատ թերահաւատ, սկսաւ ինքն ալ խան-

դալկացուցիչ և հուսատու գործին յաջողութեանը. այն առածն, որ ի վերջոյ բուսաւ.

— Ինծի այնպէս կը թուի որ փոխանակ չարամիտ մը սպանելու, լաւագոյն կ'ըլլայ մեր ընկերները վաղն իսկ կրկին հրաւիրել հոս և ձեր ծրագիրը մանրամասնօրէն բացատրել... Ես ալ, իմ կողմէս, բոլոր ուժովս կը ձայնակցիմ ձեզ և կը յուսամ որ կրնանք շատ դիւրաւ համոզել մեր ընկերները և իսկոյն գործի կը ձեռնարկենք:

Սալիհս չափազանց գո՛հ մնաց իր ընկերոջ այս խօսքերէն և որոշեցին հետեւեալ իրիկուան համար նոր հրաւէր մը ուղղել ամենուն:

. . . .

Մեր վերը պատմած տեսակցութեանէն տասներկու օր ետքը, յուլիս 21 հինգշաբթի օրը Ապտիւլ Համիտ իր սենեակին մէջ քաշուած, խոր մտատանջութեան մատնուած էր կրկին: Հետեւեալ օրը ուրբաթ էր և սահմանուած էր, մահափորձէն ետքը, երկրորդ անգամ ըլլալով, Սելամլըքի արարողութեան երթալ: Իրա՛ւ է որ արտակարգ զգուշութիւններ ձեռք առնուած էին, բայց բռնաւորը այլեւս վստահութիւն չունէր այդ զգուշութիւններուն վրայ, քանի որ անկէ առաջ ալ միշտ այդ զգուշութիւնները եղած էին և սակայն կրկին, իր անցնելիք ճամբուն վրայ, ահագին ռումբ մը պայթած էր հարիւրաւոր զոհեր տանելով: Ինչ որ Սուլթանը ամենէն աւելի կը տագնապէր սա պարագան էր որ երկու շաբաթէ ի վեր կարելի չէր եղած ամենափոքր հետք մը գտնել մահափորձին հեղինակները երեւան հանելու համար: Հիմա ա՛լ գրեթէ յուսահատած էր այս մասին: Իրա՛ւ է որ Նէճիպ Մէլհամէի նախագահութեան տակ կազմուած քննիչ յանձնաժողովը առաւօտընէ մինչեւ իրիկուն հարցաքննութիւններով ժամանակ կ'անցնէր, այսուհանդերձ այդ հարցաքննութիւններէն ո և է լոյս մը չէր ծագած

Թերթերը ամբողջ շաբաթ մը մահափորձին վրայ խօսելէ ետքը, յանկարծ հրաման առած էին տող մը իսկ չհրատարակելու և այսպէս լռութիւնը տիրած էր ամէն կողմ: Երլտըզի մէջ ընդունուած կարծիքը այն էր թէ այդ ոճրափորձութիւնը կատարուած էր եւրոպացի անիշխանականներու ձեռքով:

Բայց ինչո՞ւ անիշխանականները պիտի գային մինչեւ Պոլիս մահափորձ մը կատարելու Սուլթանի մը դէմ որ ո և է կերպով վնաս չէր հասցուցած իրենց:

Ապտիւլ Համիտ իր վախկոտ ու կասկածոտ բնաւորութեամբը, անիշխանական մահափորձներով շատ հետաքրքրուած էր ու մանրամասնօրէն ուսումնասիրած անոնց գործելակերպը գիտէր որ անոնք ընդհանրապէս այդպիսի ոճիրներու կը դիմեն վրէժխնդրութեան համար. իրենց ո և է մէկ ընկերոջ վրէժը հանելու նպատակով: Արդ, ինք ո և է բան մը չէր ըրած ատանկ վրէժխնդրութեան մը իր վրայ հրաւիրելու համար, ուստի շատ հաւատք չէր ընծայէր իր պալատականներու ենթադրութիւններուն և կը ջանար ինքնիրեն լուծել այս հանելուկը:

Օրերէ ի վեր էր որ կը տեւէր այդ մտահոգիչ տանջանքը.

— Եթէ չկարենամ հեղինակները երեւան հանել և անոնց պատիժը տալ, կը մտածէր, անոնք պիտի քաջալերուին ու նորանոր յանդգնութիւններու պիտի ձեռնարկեն:

Եւ այս էր իր ամենէն մեծ երկիւղը:

Պահ մը մտածեց Շէրլօք Հոլմսը կրկին Պոլիս հրաւիրել և անոր օժանդակութեան դիմել, սակայն Մաք Լայն հեռագրով պատասխանեց թէ չէր կրնար բաժնուիլ իր ընտանիքէն: Այն ատեն Ապտիւլ Համիտ իր Լոնտոնի դեսպանին միջոցաւ խնդրեց անգլիացի գաղտնի ոստիկանէն որ իր կարծիքը գրաւոր կերպով հաղորդէ մահափորձին նկատմամբ և ասոր համար մեծագումար նուէր մըն ալ խոստացաւ: Մաք Լա՛յն այս առաջարկը ընդունեց, բայց նախապէս մանրամասն տեղեկութիւններ ուզեց դէպքին վրայ: Ապտիւլ Համիտ հիմա կը սպասէր

անոր զրկիլը տեղեկագրին, յուսալով որ անկէ պիտի կրնար լոյս մը քաղել,

Եւ սակայն Մաք Լայն իր տեղեկագիրը կ'ուշացնէր...։

Հոգեկան այս տագնապալից վիճակին մէջ էր ահա՛ բռնաւորը, հինգշաբթի իրիկուն, երբ իր հաւատարիմ սենեկապանը ներս մտնելով, գոց պահարաններու տրցակ մը ներկայացուց իր վեհափառ տիրոջ։ Ժուռնալներ էին ասոնք. Աբտիւլ Համիտի ամենէն սիրական ընթերցումը։ Բռնաւորը մեծ ուրախութեամբ մը առաւ այդ նամակներու ծրարը և անյագ հետաքրքրութեամբ սկսաւ կարդալ։ Առաջին և երկրորդ ժուռնալները կ'երևայ որ շատ շահեկան չէին, որովհետև արագօրէն զանոնք աչքէ անցնելէն ետքը, մէկ կողմ նետեց, բայց երբոր երրորդ ժուռնալին եկաւ կարգը, Աբտիւլ Համիտ հետզհետէ աճեցուն հետաքրքրութեամբ մը կարդաց զայն. յետոյ մէկ ընթերցումով գոհ չըլլալով երկրորդ անգամ մըն ալ սկսաւ ուշադրութեամբ կարդալ։

Ի՞նչ էր բռնաւորը այսքան սաստկօրէն հետաքրքրող այդ գրութիւնը։ Ահաւասիկ անոր պարունակութիւնը-

«Կարևոր յայտնութիւն մը ընել կուգամ ձեր բարձր վեհափառութեան։ Թրքերէն լեզուն չգիտնալուս ստիպուեցայ տաճկագէտ անձի մը օժանդակութեանը դիմել, բայց կը յուսամ որ պիտի յաջողիմ իմ միտքս պարզել ձեզի։ Ձեր անձին դէմ կատարուած վերջին մահափորձը մինչև հիմա գաղտնիք մը մնացած է և ձեր ոստիկանութիւնն ու լրտեսները, հակառակ իրենց բոլոր ջանքերուն, չեն կրցած լոյս մը սփռել այդ մութ դաւադրութեան վրայ։ Եւ կարծեմ որ տակաւին շատ շաբաթներ ու ամիսներ պիտի անցնին և կարելի չպիտի ըլլայ այդ նշանաւոր եղեռնին հեղինակները երևան հանել և անոնք իրենց անպատիժ մնալէն քաջալերուած՝ այս անգամ աւելի ահռելի մահափորձ մը պատրաստելու պիտի աշխատին։

Արդ, Վեհափառ Տէր, ես ներկայ գրութեամբս կուգամ յայտարարել որ պատրաստ եմ այդ մահափորձին հեղինակները երե-

ւան հանելու և միանգամայն արգիլելու նմանօրինակ դէպքի կրկնումը։ Ես պատրաստ եմ ձեր վեհափառութեան մի առ մի ցոյց տալու Պոլսոյ մէջ այն տեղերը ուր տակաւին ռումբեր ու տինամիտ կան պահուած, նորանոր եղեռնագործութեանց համար։ Գուցէ այս յայտարարութիւնս տարօրինակ ու ստայօդ թուի ձեր վեհափառութեան, սակայն շատ դիւրին է այդ մասին ձեզի ապացոյցներ տալ, եթէ հաւանիք հետևեալ պայմանները ընդունելու։»

«Նախ՝ անձիս պաշտպանութեան համար ամէն միջոց ձեռք առնել. երկրորդ՝ իմ ընելիք յայտնութիւններս լսել անձնապէս, առանց երկրորդի մը միջամտութեան, երրորդ՝ երբ ընելիք յայտնութիւններուս ճշմարիտ ըլլալը ապացուցուի, զիս վարձատրել արժանի եղած կերպով, չորրորդ՝ Պոլսէն իմ փախուստս ապահովել։

«Մեր գործը շատ զօրեղ ու շատ յանդուգն կազմակերպութեան մը հետ է, որուն ես ալ մօտէն անդամակցած եմ և չեմ վարանիր ըսելու որ վերջին մահափորձին մէջ ալ գործօն մասնակցութիւն մը ունեցած եմ, բայց յետոյ անձնական խնդիրներ, որոնք աւելորդ է հոս բացատրել՝ զիս հեռացուցած են այդ կազմակերպութենէն և այժմ ուրիշ բան չեմ ուզեր այլ եթէ վրէժ լուծել իմ նախկին ընկերներէս որոնք զիս չարաչար խաբած են։ Բայց այս խօսքերը գուցէ խաղ մը թուին ձեզի, դրամ կորզելու համար, բայց որպէսզի համոզուիք թէ այդ տեսակ նպատակ մը չունիմ և թէ խաբեբայութիւն մը չէ ըրածս, բացարձակապէս կը յայտարարեմ որ ձենէ տասը փարա չեմ պահանջեր մինչև այն օրը ուր փաստացի կերպով չապացուցանեմ ըսածներս։ Նոյնիսկ պատրաստ եմ իմ դրպանէս ծախսելով՝ գալու մինչև Պոլիս և ձեզ յայտնելու ամէն բան, եթէ վերոյիշեալ հինգ պայմանները ընդունիք։

«Ես այժմ կը գտնուիմ Աթէնք, Օտոս Սոլոնոս փողոց, թիւ 17 տունը, եթէ յարմար դատէք կրնաք ձեր դեսպանին միջոցաւ բանակցութեան մտնել հետս և եթէ իրարու հետ հա-

ժամանենք, իսկոյն գործի սկսիլ։ Սպասելով ձեր վեհափառութեան հրահանգներուն, մնամ ձեր ամենախոնարհ աղախինը

ԺԻՒԼԻ ՍՕԹԷՐ»

Ստորագրութիւնը միայն ֆրանսերէն գրուած էր։

Ապտիւլ Համիտ, ինչպէս ըսինք, այդ գրութիւնը մէկ քանի անգամ ուշադրութեամբ կարդաց.

— Ի՞նչ կը նշանակէ այս, կը մտածէր ինքնիրեն, խա՞ղ մըն է արդեօք, ինծ դրամ քաշելու համար, ինչպէս ամէն օր կ'ընեն... բայց ո՛չ, քանի որ կանխիկ բան մը չպահանջեր, այլ վարձատրութիւնը կ'ուզէ ծառայութիւնը մատուցանելէ ետքը, այսպիսի առաջարկութեան մը կարեւորութիւն չի տալ պարզապէս յիմարութիւն է... ինչ որ ալ ըլլայ, լաւագոյն է որ անգամ մը յարաբերութեան մտնենք այդ կնոջ հետ, ո՛վ գիտէ, գուցէ անոր միջոցաւը ամէն բան պիտի կրնանք երեւան հանել .. միայն թէ չեմ ուզեր որ իմ Աթէնքի դեսպանս այս գործին մէջ մտնէ, Րիֆաթ պէյը շատ սիրած մէկ մարդս չէ եւ շատ ալ վստահութիւն չունիմ իր վրայ... քիչ մը ժէօն Թիւրք է այդ մարդը եւ ո՛վ գիտէ, գուցէ խաղ մը խաղայ ինծի, լաւագոյն է որ ուղղակի մէկը ղրկեմ պալատէն որ երթայ ու հետը տեսնուի եւ հասկնայ թէ ի՛նչ տեսակ կին է այս Ժիւլի Սօթէրը։

Այս խորհրդածութիւնը ընելէ ետքը, Ապտիւլ Համիտ իսկոյն իր քով կանչել տուաւ սիրական քարտուղարը, Իզզէթ փաշան։

— Կարդա՛ սա թուղթը, ըսաւ բռնաւորը իր քարտուղարին, թանկագին ժուռնալը անոր երկարելով։

Իզզէթ փաշա երկիւղածութեամբ թուղթը առաւ եւ սկսաւ ամենայն ուշադրութեամբ կարդալ։

Աբտիւլ Համիտ իր խորաթափանց ակնարկը սեւեռած էր պալատականին դէմքին վրայ, այս ընթերցումէն յառաջ գալիք ազդեցութիւնը կարդալու համար հոն։

Իրա՛ւ ալ այս ընթերցումը խորին տպաւորութիւն մը գործեց Իզզէթ փաշայի վրայ եւ Ապտիւլ Համիտ տեսաւ որ այդ

տպաւորութիւնը հաճելի էր եւ ուրախութիւն կը պատճառէր քարտուղարին։

Երբ ընթերցումը աւարտեցաւ, բռնաւորը հարցուց.

— Լաւ ուրեմն, ի՞նչ կ'ըսես ասոր։

— Վեհափառ տէր, կարծեմ շատ լուրջ կերպով նկատողութեան առնուելիք գրութիւն մըն է այս։

— Միթէ մէջի պատմութեան կը հաւատա՞ս։

— Բացարձակապէս, պատասխանեց պալատականը հաստատ ձայնով մը... արդէն այդ պժգալի մահափորձը կատարուելուն պէս, առաջին վայրկեանէն, պատիւ ունեցայ ձեր վեհափառութեան յայտնելու թէ՝ ըստ իմ համոզման, այս անիծեալ ոճրագործութիւնը մարդկային անունին անարժան անիշխանականներու գործը ըլլալու է։

— Ես այդպէս չեմ կարծեր, պատասխանեց Ապտիւլ Համիտ կասկածոտ երեւոյթով մը, անիշխանականներու հետ հաշիւ չունիմ... այսուհանդերձ կարծեմ լաւ կ'ըլլայ որ, խիստ ծածուկ կերպով, այդ կնոջ հետ բանակցութեան մտնենք... եթէ տեսնենք որ խաբեբայ մը չէ եւ թէ կարելի է իրմէ օ եւ է օգուտ մը քաղել, այն ատեն զինքը հոս կը բերենք։

— Կատարելապէս համամիտ եմ ձեր վեհափառութեան այս գաղափարին եւ կարծեմ լաւ կ'ըլլայ որ իսկոյն հեռագրենք ձեր Աթէնքի դեսպանին որպէսզի քննութիւն մը կատարէ եւ մեզի մանրամասն տեղեկագիր մը ղրկէ, այդ կնոջ հետ տեսակցելէ ետքը։

— Ոչ՛, Րիֆաթ պէյ գուցէ լաւ ու պարկեշտ դիւանագէտ մըն է, սակայն այս գործին մարդը չէ... մեզի պէտք եղածը վարպետորդի մէկն է որ խաղի չի գայ... ասկէ զատ չեմ ուզեր որ մենէ դուրս մարդիկ այս գործին խառնուին։

— Ձեր վեհափառութիւնը ինչպէս որ կամք կ'ընէ թո՛ղ այնպէս ըլլայ։

— Ես կ'ուզեմ որ պալատէն մասնաւոր մէկը ղրկեմ, որպէս զի ուղղակի բանակցի այդ կնոջ հետ։

— Իրաւունք ունիք, այդպէս լաւագոյն կ'ըլլայ և գործը բոլորովին ծածուկ կը մնայ։

— Այդ պաշտօնին համար միակ յարմար անձը դո՛ւն ես։

— Ե՞ս, գոչեց Իզզէթ փաշա յանկարծակիի եկած։

— Այո՛, միմիայն քու վրադ բացարձակ վստահութիւն ունիմ։

— Շնորհակալ եւ երախտապարտ եմ ձեր վեհափառութեան իր ծառային մասին յայտնած զգացումներուն համար, բայց....։

— Վաղը իսկ պէտք է որ մեկնիս դէպի Աթէնք, բոլորովին ծածուկ կերպով և կեղծ անունով մը։

— Սակայն... կմկմաց պալատականը։

— Առարկութեան տեղը չի կայ, վաղը ճամբայ պիտի ելլես, տասը հազար ոսկի կը դնեմ տրամադրութեանդ տակ, իբրև ճամբու ծախք և ուրիշ բացառիկ պէտքերու համար։

Դրամական այս պարգևը լսելուն պէս քարտուղարին աչքերը շողացին։

— Պատրաստ եմ ձեր վեհափառութեան հրամանին հնազանդելու, ըսաւ, միայն թէ կ'ուզէի դիտել տալ որ գուցէ իմ ներկայութիւնս այստեղ անհրաժեշտ էր և կրնայիք ուրիշ յարմար անձի մը տալ այդ պաշտօնը։

— Ոչ, քենէ յարմարագոյնը չի կայ, պատասխանեց Աբտիւլ Համիտ վճռաբար, ասկէ զատ բացակայութիւնդ հազիւ շաբաթ մը պիտի տևէ. հետևաբար վնաս չունի։

— Այո՛, սակայն պալատին մէջ պիտի նշմարուի և զանազան մեկնութիւններու տեղի պիտի տայ։

Այս առարկութիւնը բնաւոր թուեցաւ բռնակալին որ սկսաւ մտածել։

— Լա՛ւ ուրեմն, այս իրիկուընէ տունդ գնա՛ և լուր տարածէ՛ թէ հիւանդ ես, ես ալ անմիջապէս պալատի մէկ քանի բժիշկները կը ղրկեմ որոնք կուգան քեզ կը քննեն ու յետոյ կը յայտարարեն որ ութը տասը օրուան համար բացարձակ հանգիստի պէտք ունիս։

Իզզէթ փաշա չպատասխանեց. տեսաւ որ ամէն ընդդիմութիւն աւելորդ էր և թէ հարկ էր մեկնիլ։ Եւ սակայն դժգոհ էր այս անակնկալ հեռացումէն։ Նախ՝ իր դիրքին համար նուաստացուցիչ կը համարէր այսպիսի պաշտօն մը, յետոյ կը վախնար որ ծուղակի մը մէջ կ'իյնայ կամ խաղի մը կուգայ, վերջապէս չէր ուզեր ասպարէզը, նոյնիսկ քանի մը օրուան համար, Նէճիպ Մէլհամէի թողուլ, որ իբրև նախագահ քննիչ յանձնաժողովի, մէկ երկու շաբաթէ ի վեր մեծ ազդեցութիւն ձեռք բերած էր, թէև տակաւին իր քննութիւնները ոևէ արդիւնք չէին տուած։

Այս ամէն նկատումները օգուտ մը չըրին և Սուլթանին անձնական քարտուղարը ստիպուեցաւ գլուխ ծռել իր տիրոջ և, ըստ կարգադրութեան, հետևեալ օրն իսկ, Եւրոպացիի անունով մը, ռումանական շոգենաւը կը մտնէր Բիրէ ուղևորելու համար։

Երկու օր ետքը, Աթէնքի առաջնակարգ Մինէրվա օթէլը կ'իջնէր Պոլսէն եկող ճամբորդ մը որ իր անունը արձանագրել կուտար իբրև Պ. Արման Քօլար, ֆրանսացի զբօսաշրջիկ։ Իզզէթ փաշա այնքա՛ն կատարեալ կերպով ծպտուած էր որ պանդոկին մէջ ո՛չ ոք կասկածեցաւ թէ այդ Ֆրանսացին պարզապէս Սուլթանին անձնական քարտուղարներէն օսմանցի մըն էր։

ԳԼՈՒԽ Ժ.

ՏԻԿԻՆ ԺԻՒԼԻ ՍՕԹԷՐ ԵՒ ՊԱՐՈՆ ԱՐՄԱՆ ՔՕԼԱՐ

Աթէնք հասնելէն երկու օր ետքը, Իզզէթ փաշա կամ Պ. Արման Քօլար, նամակով մը կը հրաւիրէր տիկին Ժիւլի Սօթէրը ժամադրութեան մը Իլլիսոսի եզերքը գտնուած գարեջրատուն մը։

Ժամանակէն առաջ եկած բազմած էր գարեջրատան ծա-

ռազարդ պարտէզին մէջ ու մտադիր նայուածքով մը կը դիտէր իր դիմացը պարզուող հրաշալի Ակրապոլիսը։

Ցանկարծ շէկ մազերով, նիհար, երկայնահասակ ու վայելչագեղ կին մը անսաւ որ դէպի գարեջրատունը կը յառաջանար արագ քայլերով։

Շէկ կինը պալատականին քով մօտենալով համարձակ ձայնով մը և ֆրանսերէն լեզուով՝ հարցուց.

—Արդեօք պարոն Արման Բօլարի հետ տեսակցելու պատիւ ունիմ։

— Նոյնինքն այո՛, տիկին, և եթէ չեմ սխալիր դուք ալ տիկին Ժիւլի Սօթէրն էք որուն հետ ժամադիր եղած էի հոս։

Պալատականը որ արդէն ոտքի ելած էր, աթոռ մը հրամցուց իր խօսակցին։

Եւ հարցուց թէ ի՛նչ կը փափաքէր խմել։

— Գարեջուր մը, պատասխանեց տիկին Ժիւլի։

Սուլթանին քարտուղարը սպասաւորին պէտք եղած պատուէրը տալէ ետքը ըսաւ.

— Տիկին, պէտք կը զգամ առաջին վայրկեանէն յայտարարելու որ այն անունը որով կը ներկայանամ կեղծ է և միայն զգուշութեան համար առած եմ. Նախ ըսեմ որ ֆրանսացի կամ եւրոպացի չեմ, այլ օսմանցի մը, այսինքն Սուլթանին ծառայութեան մէջ գտնուող պալատական մը։

— Կը գուշակէի որ այդպէս պէտք էր ըլլալ, պատասխանեց կինը, կը հաճի՞ք բուն անուննիդ տալու։

— Արիֆ պէյ, Նորին վեհափառութեան սենեկապաններէն։

Կինը իբրեւ պատասխան, գլխու շարժում մը ըրաւ։

Պալատականը իր խօսքը շարունակեց։

— Իմ Վեհափառ տէրս մեծ ուշադրութեամբ կարդաց այն թրքերէն տեղեկագիրը զոր ղրկած էիք իրեն և որով կը խոստանայիք կարեւոր յայտնութիւններ ընել ինչ ինչ պայմաններով և փափաքեցաւ ձեզի հետ բանակցութեան մտնել իմ միջոցաւ։

— Շատ ուրախ եմ որ գրածս լուրջ նկատողութեան առնուած է, պատասխանեց շէկ կինը, խնդիրը շատ կարեւոր է ձեր վեհափառ կայսեր համար, որովհետեւ իր կեանքին դէմ սկսուած պայքարը կանգ չպիտի առնէ և արդէն իսկ նորանոր մահափորձներ կը պատրաստուին, ինչպէս պատիւ ունեցած էի յայտնելու իմ գրութեանս մէջ։

— Կրնա՞ք այդ մասին աւելի որոշ բացատրութիւններ տալ։

— Անգամ մը որ մեր պայմաններուն մասին համաձայնինք անմիջապէս կրնամ ձեզի ցոյց տալ այն տեղերը ուր պահուած են ռումբերն ու տինամիտները, նորանոր եղեռնափորձութիւններու համար։

— Իսկ այն անձե՞րը որոնք այդ ռումբերը պիտի գործածեն։

— Անոնք որ Պոլիս կը գտնուին, կրնամ ձեզի մատնանիշ ընել։

— Ներելի՞ է ձեզի հարցնել թէ ի՛նչ պատճառաւ այդ յայտնութիւնները ընելու որոշած էք։

— Որովհետեւ, պարոն, չարաչար խաբուած եմ մահափորձին գլխաւոր կազմակերպիչէն որ զիս իրեն գործիք ընելէ ու ամէններով գործածելէ ետքը, զիս լքած ու գացած բոզի մը հետ ապրիլ սկսած է. գոչեց շէկ կինը, ատելութեան ու կատաղութեան թափով մը։

Ցետոյ կարծես բոլորովին անձնատուր եղած իր ներքին հոգեկան տագնապներուն, շարունակեց,

— Այո՛, այդ վատը զիս գործիք ըրաւ ամբողջ ամիսներ, ամէնէն վտանգաւոր բաները ընել տալով և այն խոստումով որ գործը յաջողցնելէ ետքը, երբոր Եւրոպա վերադառնանք միասին պիտի ամուսնանանք և ահա՛ պայթումին օրն իսկ, երբ կ'երթամ զինքը գտնելու, ի՛նչ կը տեսնեմ... արդէն մեկնած էր Պոլսէն ուրիշ կնոջ մը հետ, իր մահափորձին համար խոստացուած գումարը գանձելէ ետքը։

— Ինչպէ՞ս, գոչեց Իզզէթ փաշա մեծապէս շահագրգռուած, միթէ այդ մահափորձը կատարուած է․ իբրև շահու գո՞րծ մը․ պարզապէս դրամ առնելո՞ւ համար։

— Բնականաբար, պատասխանեց Շէկ կինը անպատկառ ժպիտով, եթէ ո՛չ ինչո՞ւ համար կ՚ուզէիք որ մենք օտարականներս ձեր սուլթանին դէմ մահափորձ մը կատարէինք․

— Բայց ո՞րուն հաշւոյն գործեցիք ուրեմն։

— Ասիկա գաղտնիք մըն է որ պիտի յայտնեմ երբ մեր պայմանագրութիւնը կնքենք։

— Եւ միթէ կրնա՞ք ձեր բոլոր այս ըսածները փաստացի կերպով ապացուցանել։

— Անշուշտ, եթէ այդ բանը ընելու կարող չըլլայի ձեզ, մինչև հոս չէի յօգնեցներ։

— Եւ ինչէ՞ն կրնաք զիս համոզել որ բոլոր ասոնք ձեր կողմէ սարքուած խաղ մը չեն։

— Խա՞ղ մը, բայց ի՞նչ նպատակաւ, գոչեց Շէկ կինը զայրացած երևոյթով մը։

— Այդ տեսակ խաղեր մէկ նպատակով միայն կրնան ըլլալ․ պատասխանեց պալատականը, այն է՝ շահագիտական նպատակով։

— Լաւ ուրեմն․ ըսաւ կինը, քանի որ այդպիսի կասկած մը ունիք իմ ըրած յայտնութիւններուս մասին՝ ձեզի կը հաւաստեմ որ ես պատրաստ եմ իմ նիւթական փոքրիկ հարստութիւնս զոհել և իմ գրպանէս ծախսելով Պոլիս գալ և առանց ոևէ ակնկալութեան ամէն բան յայտնել․ միայն մէկ բան մը կը խնդրեմ ձենէ։

— Ի՞նչ բան։

— Իմ անձիս պաշտպանութիւնը։ Իմ ընելիքս պարզ մատնութիւն մըն է և ես գիտեմ որ ասիկա անպատիժ չպիտի թողուն իմ նախկին ընկերներս, ասոր համար կ՚ուզեմ որ զիս պաշտպանէք, այսինքն՝ նախ ձեզի մօտ, պալատին մէջ, ինծի ապաստարան մը տաք, յետոյ երբ իմ յայտնութիւններս ընեմ

և դուք ալ փաստացի կերպով համոզուիք թէ ինչ որ կ՚ըսեմ զուտ ճշմարտութիւններ են, այն ատեն զիս ապահով կերպով հեռացնէք Պոլիսէն, ձեր յարմար տեսած վարձատրութիւնը տալով։ Իսկ մինչև այն ատեն՝ ձենէ սանթիմ մը անգամ չեմ պահանջեր։

Շէկ կինը այն աստիճան անկեղծ համարձակութեամբ մը արտասանած էր այս խօսքերը որ Իզզէթ փաշա բոլորովին համոզուեցաւ թէ այդ կինը ճշմարտութիւնը կը խօսէր։

— Քանի որ այսչափ անշահախնդրութիւն ցոյց կուտաք, ըսաւ, այլևս առանց կասկածի կ՚ընդունիմ ձեր պայմանները և զանոնք անմիջապէս կը հաղորդեմ իմ վեհափառ տիրոջս։

— Ե՞րբ կը յուսաք պատասխան մը ընդունիլ։

— Առ առաւելն մինչև վաղը։

— Ուրեմն գուցէ կրնանք վաղը իրիկուն իսկ ճամբայ ելլել Պոլիս երթալու համար։

— Ինչո՞ւ այդչափ կ՚աճապարէք, հարցուց պալատականը զարմացած։

— Բայց որովհետև կը վախնամ որ եթէ ուշ մնանք տեղափոխութիւններ կը կատարուին Պոլսոյ մէջ և չեմ կրնար մի առ մի ցոյց տալ պոմպաններուն պահուած տեղերը, պատասխանեց տիկին Ժիւլի անայլայլ ձայնով։

— Ուրեմն կը յուսամ որ վաղը կրնանք ճամբայ ելլել։

Տեսակցութիւնը աւարտած էր։ Իզզէթ փաշա ոտքի ելաւ մեկնելու համար։

Պալատականը պանդոկ դառնալուն պէս ծածկագիր հեռագրով մը մանրամասնօրէն պատմեց իր տեսակցութիւնը տիկին Ժիւլիի հետ և անմիջական հրահանգ ուզեց։

Նոյն գիշերն իսկ պատասխան մը կը ստանար որով իրեն կը պատուիրէին կնոջ հետ անմիջապէս Պոլիս գալու։

Տիկին Ժիւլի Սօթէր կամ ինչպէս գիտեն մեր ընթերցողները Սալիհա հանըմ, անմիջապէս ճանչցած էր Իզզէթ փաշան, որովհետև պալատականը գրեթէ չէր ծպտը-

ւած՝ այլ միայն ֆէսին տեղ գլխարկ մը դրած էր գլուխը։ Իսկ Սալիհա հանըմ ընդհակառակը թէ մազերը բոլորովին չիկագոյն ներկած էր, թէ յօնքերը կտրած և թէ ակնոց դրած էր աչքը այնպէս որ բոլորովին կերպարանափոխ եղած էր։

Հետեւեալ առտու կանուխ տան սպասուհին եկաւ իր դուռը զարնելու։ Սալիհա իսկոյն ցատքեց անկողնէն և գնաց դուռը բանալու։

— Նամակ մը բերին հիմա և ըսին որ խիստ ստիպողական է, ըսաւ սպասուհին, պահարան մը ներկայացնելով իրեն։

Սալիհա արագ շարժումով մը պահարանը բացաւ որուն մէջ այցաքարտ մը կար. «անմիջապէս հաճեցէք երէկուան գաբէջրատունը գալ, կարեւոր զեկուցում մը ընելու համար» գրուած էր այս այցաքարտին վրայ։

Սալիհա իսկոյն հագուեցաւ և փութաց նշանակեալ ժամադրավայրը։ Պալատականը արդէն հոն իրեն կը սպասէր.

— Այս իրիկուն եւրոպական ժամը 4ին Խտիվական շոգենաւը կը մեկնի Պոլիս, ըսաւ տիկնոջ, պէտք է որ հոն գտնուինք ժամանակին։

— Ուրեմն մեր պայմանները ընդունուա՞ծ են։

— Այո՛, և մեր վեհափառ տէրը կը փափաքի որ անմիջապէս Պոլիս երթանք.

Նոյն իրիկունն իսկ որոշեալ ժամուն տիկին Ժիւլի Սօթէր Խտիվական «Էլ-Գահիրէ» շոգենաւը կը մտնէր ուր իրեն կը սպասէր պալատականը։

Երկու օր ետքը, կէրակի երեկոյ մը, կանգ կ'առնէր Պոլսոյ քարափին մօտ և Իզզէթ փաշա իր ընկերուհիին հետ ցամաք կ'ելլէր, յարգալից լրտեսներու խումբով մը շրջապատուած։

Ո եւ է կասկածանքի տեղի չտալու համար, նախապէս այնպէս որոշած էին որ տիկին Ժիւլի պալատ պիտի ներկայանար իբրեւ Սուլթանուհիներու ֆրանսերէնի ուսուցիչ։

Մութը արդէն բոլորովին կոխած էր երբ Իզզէթ փաշան ու տիկինը տանող կառքը Եըլտըզի պարտէզին դռնէն ներս մտաւ։ Տիկին Ժիւլի անմիջապէս առաջնորդուեցաւ իրեն համար յատկապէս պատրաստուած յարկաբաժինը որ կայսերական հարէմին մաս կը կազմէր. իսկ Իզզէթ փաշա փութաց իր վեհափառ տիրոջ քով, որ անհամբերութեամբ իրեն կը սպասէր։

— Ի՞նչ լուր, հարցուց բռնաւորը իր սիրականը տեսածին պէս:

— Ամէն բան յաջող է, վեհափառ տէր, պատասխանեց պալատականը, տիկինը միասին բերի և հիմա իր յարկաբաժինը գնաց հանգչելու։

Այդ ամէնը գիտեմ, ըսաւ Ապտիւլ Համիտ, ես կ'ուզեմ հասկնալ թէ ի՛նչ կարծիք կազմեցիր այդ կնոջ վրայ, անկե՞ղծ է թէ պարզապէս մեզ խաբել կ'ուզէ։

— Վեհափառ տէր, թէև առաջին վայրկեանին շատ կասկածոտ էի իր մասին, բայց յետոյ երբ մէկ քանի անգամ հետը տեսնուեցայ, մանաւանդ շոգենաւին մէջ, մեր ճամբորդութեան միջոցին, բոլորովին համոզում գոյացուցի թէ անկեղծ է և թէ շատ ծառայութիւններ պիտի կրնայ մատուցանել մեզի։ Արդէն այդ մասին շատ շուտ պիտի կրնանք համոզում գոյացնել քանի որ խոստացած է իսկոյն իր յայտնութիւնները ընելու։

Բռնաւորը սկսաւ ժուռ գալ սենեակին մէջ, խորին մտատանջութեան մը մատնուած: Ի վերջոյ կանգ առաւ իր սիրական քարտուղարին մօտ եւ ըսաւ.

— Կ'ուզեմ անմիջապէս այդ կինը տեսնել։

Բռնաւորը թիկնաթոռի մը մէջ բազմած՝ ժուռնալներ կարդալու զբաղած էր երբ իր հաւատարիմ սենեկապանը եկաւ իմացնելու թէ Իզզէթ փաշա տիկնոջ մը ընկերակցութեամբ եկած էր և հրաման կը խնդրէր ներս մտնելու։

— Թո՛ղ գան, ըսաւ Ապտիւլ Համիտ։

Յետոյ ցիրուցան թուղթերը ժողվեց մէկ կողմ դրաւ,

գրպանը նայեցաւ տեսնելու համար որ ըէվոլվէրը հո՞ն էր և սպասեց։

Դուռը բացուեցաւ և Իզզէթ փաշա երեւցաւ տիկին Ժիւլիի հետ։ Ապտիւլ Համիտ նստած տեղէն աչքերը վեր վերցուց և ներս մտնողներուն նայեցաւ. յետոյ ակնարկը սեւեռեց կնոջ վրայ և սկսաւ ուշադրութեամբ դիտել։ Ցանկարծ սարսուռ մը անցաւ իր մարմնոյն մէջէն... այս կինը կարծես թէ արդէն տեսած էր տեղ մը... այո՛, այդ քալուածքը, այդ դիմագիծերը, այդ հասակը ծանօթ կը թուէին իրեն։

Եւ սակայն չէր կրնար յիշել։

— Վեհափառ տէր, ըսաւ Իզզէթ փաշա սրահին մէջտեղը յարգանօք կենալով, պատիւ ունիմ ձեր բարձր վեհափառութեան ներկայացնելու տիկին Ժիւլի Սօթէրը, որ ձեր վեհափառութեան կամքին համեմատ Աթէնքէն եկաւ այսօր իր ծառայութիւնները մատուցանելու համար։

— Շատ գոհ ենք որ մեր հրաւէրը ընդունեց, պատասխանեց Ապտիւլ Համիտ։

Թարտուղարը սուլթանական խօսքերը թարգմանեց տիկնոջ որ գլուխը խոնարհեցուց իր շնորհակալիքը յայտնելու համար։

— Աթոռ մը հրամցուցէք տիկնոջը, ըսաւ բռնաւորը։

Իզզէթ փաշա փութաց մօտը գտնուող թիկնաթոռը ցոյց տալ տիկնոջ որ կրկին խոնարհութիւն մը ընելէ ետքը բազմեցաւ։

— Հիմա կրնաս մեզի առանձին թողուլ և քովի սրահը սպասել, շարունակեց Ապտիւլ Համիտ։

Թարտուղարը ետ ետ երթալով դուրս ելաւ սրահէր։

Պահ մը խորին լռութիւն տիրեց, որուն միջոցին Ապտիւլ Համիտ իր կասկածոտ նայուածքը անգամ մըն ալ շեշտակի ուղղեց տիկնոջ վրայ. Ցետոյ ըսաւ անոր ֆրանսերէն լեզուով, բառերը կամաց կամաց արտասանելով, որովհետեւ թէև ֆրանսերէնի տեղեակ էր, սակայն ընաւ խօսելու առիթը չունենալով, դժուարութիւն կը կրէր միտքը բացատրելու։

— Տիկին ձեր գրութիւնը չափազանց շահագրգռեց զիս և ատոր համար՝ ուզեցի ձեզ անձամբ ճանչնալ... կը յուսամ որ ձեր խոստումը պիտի կրնաք կատարել և արժանանալ կայսերական շնորհներու։

— Վեհափառ տէր, պիտի ջանամ հաւատարիմ մնալ իմ ըրած խոստումներուս և ապացոյցներով հաստատել թէ երբեք ձեզ խաբելու վատ դիտաւորութիւնը չեմ ունեցած, ինչպէս գուցէ ենթադրած էք. պատասխանեց տիկին Ժիւլի յարգալից բայց կորովի շեշտով մը։

Կնոջ ձայնը զոր առաջին անգամ կը լսէր բռնաւորը, նոր սարսուռ մը տուաւ իրեն.

— Զարմանալի բան մտածեց ինքնիրեն, ինձ այնպէս կը թուի թէ այս ձայնը լսած եմ... բայց երբ, ի՞նչ պարագաներու մէջ...։

-- Փափաքած էիք ձեր յայտնութիւնները ընել ուղղակի ինձ. այժմ առանձին մինակ ենք և կրնանք ազատօրէն խօսիլ, շարունակեց Ապտիւլ Համիտ որ կը շտապէր ժամ առաջ տեսակցութիւնը աւարտելու, որովհետեւ այդ կինը անծանօթ երկիւղ մը կը պատճառէր իրեն։

— Նախ ձեզի կ'ուզեմ յայտնել այն տեղը ուր քանի չափ պոմպաներ պահուած են պատեհ ժամուն գործածելու համար, ըսաւ Ժիւլի իր հանդարտ ձայնով։

«Պոմպա» բառը նոր սարսուռ մը տուաւ բռնաւորին։ Այդ բառը ո՛չ ոք կը համարձակէր արտասանել իր ներկայութեանը և ինքն իսկ կը վախնար անոր վրայ մտածելէ. թէև իր մեծագոյն մտատանջութիւնն էր։

— Բա՞ն պոմպա, իրա՞ւ կ'ըսէք, գոչեց թիկնաթոռին մէջ կիսովի կանգնելով։

— Այո՛, վերջին կատարելութեամբ պատրաստուած քը-

սան պոմպա, որոնց մէկ հատը բաւական է այս ընդարձակ սրահը բնաջինջ ընելու։

— Բայց ըսէ՛ք, կ'աղաչեմ ո՛ւր պահուած են այդ պոմպաները. հոս մօտե՞րը, Պէշիկթաշի՞ մէջ, գոչեց բռնաւորը որ գրեթէ կը դողար։

— Ոչ՛, վեհափառ տէր, պատասխանեց տիկին Ժիւլի, ամենայն հանդարտութեամբ. Շիշլիի կողմերը առանձին ու փոքրիկ տան մը մէջ... պարտէզով շրջապատուած, քարաշէն փոքրիկ տուն մըն է. Պօմօնթիի գարեջուրի գործարան մօտերը, փողոցին անունը չեմ գիտեր և կարծեմ անուն ալ չունի. բայց եթէ ձեր վեհափառութիւնը կը փափաքի, կրնամ, այժմ իսկ գոց կառքով մը երթալ և ցոյց տալ հեռուէն այդ տունը...։

— Կը կարծէ՞ք որ տակաւին պոմպաները հոն պահուած ըլլան։

— Այդ մասին կատարելապէս վստահ եմ։

— Իսկ տանը մէջ շատ մարդ կա՞յ։

— Մէկ կամ երկու հոգի և անոնք ալ գրեթէ միշտ բացակայ են... այդ տունը իբրև մթերանոց կը ծառայէ միայն։

— Տիկին, պէտք է որ հիմա իսկոյն ցոյց տաք այդ տունը և եթէ ձեր հաստատածին պէս պոմպաներ գտնուին հոն, վստահ եղէք որ մեծամեծ վարձատրութեանց պիտի արժանանաք։

— Շատ երախտապարտ եմ ձեր վեհափառութեան։

Ապտիւլ Համիտ իր քով սեղանին վրայ գտնուած զանգակը հնչեցուց։

Իր հաւատարիմ սենեկապանը իսկոյն երևցաւ։

— Իզզէթ փաշան հոս կանչէ, հրամայեց։

Երբ պալատականը ներս մտաւ, Ապտիւլ Համիտ ոտքի ելաւ և ըսաւ։

— Միթէ ոստիկանութեան նախարար Շէֆիք փաշան հո՞ս է։

— Այո՛, վեհափառ տէր, ձեր հրամանին կը սպասէ, պատասխանեց քարտուղարը։

— Թո՛ղ անմիջապէս տիկին Ժիւլիին ներկայանայ որ իրեն տուն մը ցոյց պիտի տայ Շիշլիի կողմերը և յետոյ միասին թող հոս վերադառնան...։

Տիկին Ժիւլի որ ինքն ալ արդէն ոտքի ելած էր, դուրս ելաւ սրահէն պալատականին ընկերակցութեամբ։

Ժամ մը ետքը եկան իրեն իմաց տալու որ Շէֆիք փաշան ու եւրոպացի կինը վերադարձած էին։

Անմիջապէս իր մօտ կանչել տուաւ ոստիկանութեան նախարարը։

— Գտա՞ք տունը հարցուց անհամբերութեամբ:

— Այո՛, վեհափառ տէր։

— Մտքդ մնա՞ց տեղը։

— Բնականաբար, վեհափառ տէր, միայն թէ տիկինը չըսաւ թէ ի՛նչ պիտի ընէինք.

— Ահաւասիկ իրողութիւնը, գոչեց Ապտիւլ Համիտ բարկացայտ ձայնով մը. կ'երեւայ որ այդ տանը մէջ քանի հատ պոմպա կայ եղեր պահուած...։

— Քանի պոմպա՛, գոչեց Շէֆիք փաշա:

— Այո՛ քանի պոմպա, շարունակեց բռնաւորը կատաղի նայուածք մը ուղղելով իր նախարարին... կը զարմանա՞ս հէ՛, կը զարմանաս որ միայն քանի պոմպա կայ եղեր... իրաւունք ունիս, քեզի պէս աւանակ ոստիկանութեան նախարար մը ըլլալէ ետքը ո՛չ թէ քանի հատ, ո՛չ թէ հարիւր հատ այլ հազարներով պոմպա պէտք էր որ գտնուէր ամէն տեղ...։

Շէֆիք փաշա, գլուխը կախ, մտիկ ըրաւ այս նախատինքներու, առանց ամենափոքր ընդվզում մը զգալու։ Ապտիւլ Համիտ վարժեցուցած էր իր նախարարները այսպէս նախատինքներու։

— Անիշխանականներ Պոլիս կը մտնեն կ'ելլեն պոմպա ու տինամիտ կը փոխադրեն, շարունակեց Սուլթանը հետզհե-

տէ թօրթոքելով, նոյնիսկ հօս Ըըլտըզին քով եղեռնագործութիւններ կը կատարեն արձակ համարձակ և դուն ո՛չ լուր ունիս, ո՛չ ալ առաջքը կրնաս առնել, չէ՛ այդ չափ անանակութիւն ներելի չէ, ո՛չ ալ կարելի է․․ շատ հաւանական է որ ամէն բան գիտես, ամէն բանէ տեղեկութիւն ունիս, բայց փոխանակ չարիքը արգիլելու աչք կը գոցես, կաշառուելով․․․ խոստովանէ՛ որ կաշառուած ես․․․։

— Վեհափառ տէր, կմկմաց խեղճ նախարարը ողորմելի կերպարանքով մը։

— Խոստովանէ՛ որ այդ անիշխանականներուն գործիք եղած ես, պոռաց Աբտիւլ Համիտ։

— Վեհափառ տէր, ամբողջ կեանքս, ամբողջ հոգիս ձեր բարձր վեհափառութեան նուիրած եմ, գիշեր ցերեկ ձեր նուիրական անձին ապահովութեանը համար կ'աշխատիմ, կակազեց Շէֆիք փաշա։

Աբտիւլ համիտ որ արդէն գիտէր թէ իր ամբաստանութիւնները անհիմն էին, չի պատասխանեց, պահ մը ժուռ եկաւ սենեակին մէջ և յետոյ ըսաւ.

— Ինչ որ է, պարապ ժամանակ չանցնենք, հիմա անմիջապէս այդ տունը պէտք է պաշարել տալ ու պոմպաները երեւան հանել և իսկոյն Թօփհանէ փոխադրել տալ։

Ոստիկանութեան նախարարը ահաբեկ կերպարանքով մը դուրս ելաւ տիրոջ քովէն։

Աբտիւլ Համիտի խօսքերէն աւելի՝ քան պոմպաներու յայտնութիւնը զինքը սարսափեցուցած էր։ Սէլամլըքի մահափորձէն ի վեր արդէն ինք չարունակական ահուդողի մը մէջ կ'ապրէր և միշտ կասկածներ ունէր որ իրեն դէմ ալ այդպիսի փորձեր պիտի կատարուէին, որովհետև գիտէր որ թէ Թուրք և թէ հայ յեղափոխականները զինքը կ'ատէին։

Վերադառնալով նշանակուած տունը, Շէֆիք փաշա և իր մարդիկը, խուզարկութենէ մը ետքը, խոհանոցին փայտի մթերանոցին մէջ, գտան քսաներկու խոշոր պոմպաներ զորս

ամենայն զգուշութեամբ յատկապէս պատրաստուած կառքերը դրին ու փոխադրեցին Թօփհանէ ուր նախնական քննութիւն մը ցոյց տուաւ թէ անոնք խիստ վտանգաւոր պայթուցիկ նիւթերով լեցուած էին։

Այս ամէն գործողութիւնները կատարուելէ ետքը, Շէֆիք փաշա գոհ եւ յաղթական, կառք մը մտաւ իսկոյն Ըըլտըզ երթալու համար իր վեհափառ տիրոջ.

Պոմպաներու գիւտը բերնէ բերան արդէն տարածուած էր պալատին մէջ, մեծ յուզում առաջ բերելով։ Պալատականները նոյնիսկ իմացած էին որ իբրեւ սուլթանուհիներու վարժուհի եկող կինն էր որ երեւան հանած էր այդ գործը. Նոյնիսկ ըսողներ կային թէ այդ տիկին Ժիւլին ուրիշ մէկը չէր այլ բուն իսկ Շէրլօք Հոլմսի կինը որ իր ամուսնոյն չափ ճարպիկ էր.

Գալով Աբտիւլ Համիտի, իր ուրախութիւնը չափ չունէր. եթէ կար բան մը որ ինքզինքը յուսախաբ ըրած էր, այն ալ տանը մէջ մէկը չգտնուիլն էր։ Որչա՜փ աղէկ պիտի ըլլար եթէ այդ անիծեալ անիշխանականներէն մէկը ձեռք ձգէին և անոր միջոցաւ իրեն դէմ սարքուած դաւադրութեան հետքը գտնուէր։

— Բայց, կը մտածէր բռնաւորը, հիմա որ տիկին Ժիւլի պէս օժանդակ մը ունինք մեր քով. անշուշտ այդ մարդիկն ալ պիտի յաջողինք ձեռք անցնել։

Աբտիւլ Համիտ ա՛յնքան գոհ մնաց իր նախարարին տըուած տեղեկութիւններէն որ 500 ոսկի նուիրեց Շէֆիք փաշայի, գիտնալով հանդերձ որ այս գործին մէջ ո և է արժանիք մը չէր ունեցած։

Շէֆիք փաշան հեռանալէն ետքը, Աբտիւլ Համիտ իր քով կանչել տուաւ Իզզէթ փաշան։

— Կ'ուզեմ որ, ըսաւ, տիկին Ժիւլի մասնաւոր հոգ տարուի և իր հանգստութեանը համար բան մը չի խնայուի... ասկէ զատ հիմա իմ կողմէս իրեն նուէր պիտի տանիս թան-

կադլին ապարանջան մը և ըսես իրեն որ շատ գոհ մնացած եմ իր մատուցած ծառայութենէն։

— Գլխուս վրայ, վեհափառ տէր։

— Պէտք է ջանանք որ այս կինը միշտ մեր քովը ունենանք, որպէս զի օգուտ քաղենք իր ծառայութիւններէն ամէն անգամ որ պէտք ըլլայ։

— Արդէն ինքն ալ տրամադիր է մնալու։

— Վաղը առտու կը փափաքիմ նորէն տեսնել զինքը։

— Ձեր փափաքը կը հաղորդեմ իրեն։

Աբտիւլ Համիտի երկրորդ տեսակցութիւնը տիկին Ժիւլիի հետ շատ աւելի սիրալիր և մտերմական եղաւ։ Այդ անգամ բանաւորը աւելի վստահութեամբ ընդունեց զինքը և շատ աւելի երկար ատեն իր քովը պահեց։

— Գոհ եմ որ ձեր վեհափառութեան վստահութիւնը սկըսայ գրաւել, ըսաւ օտարուհին, երբ առանձին մնացին և պիտի ջանամ ինքզինքս արժանի ցուցնել այդ վստահութեան։

Բայց Աբտիւլ Համիտ միայն քաղաքավարական կամ շընորհակալութեան խօսքեր փոխանակելու համար չէր որ զայն իր քով կանչած էր, այլ միմիայն նորանոր տեղեկութիւններ առնելու համար, ուստի այդ խօսքերը անուշ տեղը կապելով ըսաւ.

— Հիմա կը սպասեմ ձեր նոր յայտնութիւններուն, որովհետեւ ըսիք թէ միայն մէկ տեղ մը չէ որ պահուած են այդ պայթուցիկ նիւթերը։

— Այո՛, այդպէս ըսի և ըսածս կը կրկնեմ... տակաւին տինամիթ ալ կայ պահուած։

— Տինամի՛թ... տինամի՛թ, գոչեց Աբտիւլ Համիտ դող ելած։

— Այո՛, վեհափառ տէր, արդէն այս բանը պատիւ ունեցայ յայտնելու ձեր վեհափառութեան։

— Շուտ ըսէք խնդրեմ, ո՞ր կողմ պահուած են այդ տինամիթները։

— Երբ ես մեր ընկերներէն չէի բաժնուած, այն ատեն գիտեմ որ Պէօյիւքտէրէի կողմը, Հիւնքեար Սույի վերերը, ապառաժներու մէջ մեծ քանակութեամբ տինամիթ պահուած որոնք կամաց կամաց պիտի փոխադրուէին քաղաք, սակայն չեմ գիտեր թէ մինչեւ հիմա այդ տեղ մնացած են...։

Այդ բանը կարելի է անմիջապէս ստուգել, տեղւոյն վրայ քննութիւն մը կատարելով պատասխանեց Աբտիւլ Համիտ։

Անշուշտ. բայց ես շատ կը կասկածիմ որ արդէն այդ տեղէն վերցուցած ըլլան։

— Եթէ կը հաճիք. մէկ երկու ժամէն կրնանք իմանալ։

— Ես միշտ պատրաստ եմ ձեր վեհափառութեան հրամանները գործադրելու։

— Ուրեմն կրկին մեր Շէֆիք փաշային հետ կառք մը կը նստիք, կերթաք մինչեւ ձեր ըսած տեղը և իրեն ցոյց կուտաք այն ապառաժները ուր կ'ըսէք թէ տինամիթ պահուած է:

— Շատ լաւ։

— Վստա՞հ էք թէ տեղը լաւ պիտի յիշէք։

— Բնականաբար... այդ ապառաժներուն մէջ խոռոչ մը կայ, բաւական խոր. գրեթէ փոքրիկ քարայրի մը պէս, ահաւասիկ հոն պահուած էին։

— Ուրեմն, իսկոյն պէտք եղած հրամանները պիտի տամ որպէսզի քննութեան ձեռնարկուի։

Այս անգամ ալ գործը յաջող անցաւ. միայն թէ տիկին Ժիւլիի ըսածին չափ մեծ քանակութեամբ տինամիթ չգտնուեցաւ նշանակեալ տեղը, այլ հազիւ 8-10 քիլօ։

Աբտիւլ Համիտ ուզեց այս բանին պատճառը իմանալ:

— Ես վստահ եմ որ այդտեղ ո՛չ թէ 10 քիլօ, այլ գուցէ 200 քիլօ տինամիթ պահուած էր, հաւաստեց տիկին Ժիւլի իր հանդարտ ու կորովի շեշտովը։

— Ուրեմն ինչպէ՞ս կը բացատրէք ասիկա։

— Շատ պարզ է... տինամիթին մեծ մասը ուրիշ տեղ փոխադրած են...։

— Ուրի՞շ տեղ...

— Այո՛, հաւանօրէն այս կողմերը տեղ մը, որպէսզի պատահ առթիւ գործածեն, որովհետեւ այդ մարդիկը եթէ տինամիթը հոս մտցուցին անշուշտ գործածելու համար և ոչ թէ լեռան մը գլուխը յաւիտեան պահելու:

Տիկին Ժիւլիի այս բացատրութիւնները ա՛լ աւելի ահաբեկեցին կասկածոտ բռնաւորը:

— Ուրեմն հիմա կը կարծէք որ այդ տինամիթները հո՞ս փոխադրուած են որպէսզի գործածուին, հարցուց:

— Շատ հաւանական է...:

— Ի՛նչպէս պիտի կրնանք ուրեմն գտնել իրենց թաքըստոցը...:

— Վեհափառ տէր, պատասխանեց տիկին Ժիւլի հանդիսաւոր շեշտով մը, քանի որ յանձն առի ձեզ ծառայելու անձնուիրաբար, մինչեւ ետքը պիտի ջանամ ձեռքէս եկածը ընելու... միայն թէ ատոր համար պէտք է ինծի ժամանակ տալ:

— Ինչպէ՞ս, գոչեց Ապտիւլ Համիտ ուրախութեամբ, կը յուսա՞ք որ պիտի յաջողիք այդ փոխադրուած տինամիթները գտնել... բայց ի՛նչպէս, քանի որ հիմա ձեր հին բարեկամներէն զատուած էք ու անոնց հալածանքներուն ենթարկուած:

— Ես միջոցներ ունիմ ամէն բան իմանալու, միայն թէ ժամանակի կարօտ է:

— Քանի՞ օր:

— Կը խոստանամ մինչեւ երեք օր ամէն բան հասկնալ և ձեզի իմացնել:

— Բայց եթէ մինչեւ այն ատեն այդ մարդիկ իրենց նոր ոճիրները գործեն:

— Այդ մասին չեմ կրնար պատասխանատուութիւն ըստանձնել:

Բռնաւորը պահ մը խորին մտածումներու մէջ թաղուած մնաց, յետոյ գլուխը վեր առաւ և ըսաւ.

— Ձեր այդ փնտռտուքները ընելու համար ի՞նչ միջոցներ պիտի գործածէք:

— Այդ իմ գիտնալիք բանս է, պատասխանեց Ժիւլի կորովի ձայնով մը, այս վայրկեանէս իսկ պիտի հեռանամ Եըլտըզէն և երեք օր անյայտ պիտի մնամ... մանաւանդ պիտի խնդրեմ ձեր Վեհափառութենէն որ բնաւ երբեք իմ վրաս հըսկելու համար միջոցներ ձեռք չառնէ, որովհետեւ շատ գաղտնապահութեամբ պէտք է գործ տեսնել... մեր թշնամիները չափազանց վարպետ ու փորձառու են և եթէ ամենափոքր կասկած մը ունենան, ամէն բան կրնայ խանգարուիլ:

— Բայց դուք հոս եկած ատեննիդ պայման դրած էք որ ձեր ապահովութեան վրայ հսկենք, գիտել տուաւ Ապտիւլ Համիտ որ չէր ուզեր այդ կինը ձեռքէ փախցնել:

— Այո, այդ պայմանը դրի թէեւ, սակայն վեհափառ տէր, այս պարագային ձեր կողմէ ըլլալիք հսկողութիւնը ուրիշ բանի չպիտի կրնայ ծառայել այլ եթէ ընդհակառակը զիս բոլորովին վտանգել և ինծի հետ նաեւ մեր բոլոր յաջողութիւնները ջուրը ձգել:

«Արդեօք այս կինը խա՞ղ մը խաղաց ինծի, խորհեցաւ բռնաւորը, արդեօք տեսնելով որ այլեւս չպիտի կրնայ նոր յայտնութիւններ ընել, կ'ուզէ վարպետութեա՞մբ մը ձգել փախչիլ...:

Եւ սակայն ճար չի կար զինքը բանի վար դնելու և նոյնիսկ այդպիսի բռնութիւնը ո և է բանի մը չպիտի ծառայէր..:

— Այո, այս կինը պիտի փախչի, վճռեց Ապտիւլ Համիտ իր առած թանկագին նուէրները և դրամական պարգեւները բաւական համարելով՝ կ'ուզէ վերադառնալ Եւրոպա, առանց նորանոր յայտնութիւններով ինքզինքը վտանգելու...:

Տիկին Ժիւլի, որ Ապտիւլ Համիտի լուռ ու մտահոգ դիմակը կը դիտէր իր սուր ու թափանցող ակնարկով, կարծես գուշակեց անոր մտքէն անցածը և ձայնը բարձրացնելով ըսաւ.

— Վեհափառ տէր, գուցէ տակաւին իմ անկեղծութեանս չէք համոզուած կատարելապէս և այժմ ալ կը կասկածիք այս ըսածներուս վրայ և գուցէ կ'ենթադրէք որ անկարողութեան

մատնուած կ'ուզեմ վարպետութեամբ մը ձգել հեռանալ պալատէն գոհանալով ձեր վեհափառութեան մինչեւ հիմա ըրած շնորհներէն...:

Այս խօսքերուն վրայ բռնաւորը զարմանքով տիկին Ժիւլի երեսը նայեցաւ: Ինչպէս այդ կինը իր մտքէն անցածը կէտ առ կէտ կրցած էր գուշակել...: Տիկին Ժիւլի որ նշմարած էր այդ զարմացկոտ ակնարկը, հասկցաւ թէ չէր սխալած իր ենթադրութեանցը մէջ և աւելի հաստատուն ձայնով մը շարունակեց:

— Վեհափառ տէր, ձեր այդ կասկածները հերքելու համար, կ'ուզեմ ձեր բոլոր նուէրները և դրամական պարգեւները հոս, ձեր մօտ աւանդ թողուլ և զանոնք վերստին չպահանջել մինչեւ որ խոստացած այս նոր ծառայութիւնս չմատուցանեմ...:

Այս խօսքերը այնպիսի խորին համոզումով ու կորովի շեշտով մը արտասանեց որ Ապտիւլ Համիտ զինաթափ եղաւ:

— Լաւ ուրեմն, պատասխանեց, կ'ընդունիմ ձեր առաջարկը և կը խոստանամ ձեզ ազատ թողուլ որպէսզի ձեր գիտցած ձեւովը քննութիւնը առաջ տանիք և որդիները ինծի յայտնէք... բայց գոնէ ինծի ըսէք թէ վստա՞հ էք յաջողելնուդ:

— Կը խոստանամ մինչեւ երեք օր ձեզի վճռական պատասխան մը բերելու... գուցէ աւելի առաջ, բայց ոչ աւելի ուշ:

Այս տեսակցութենէն ետքը, հրաւամբ տիկին Ժիւլի մեկնեցաւ Եըլտըզի պալատէն բոլորովին առանձին և առանց լրտեսներէ հալածուելու:

Ապտիւլ Համիտ կամաց կամաց կը սկսէր բացարձակ վստահութիւն ունենալ այդ անծանօթ կնոջ վրայ: Անոր անշահախնդրութիւնը մանաւանդ զինքը չափազանց կ'ապահովէր: Մինչեւ հիմա իրեն մօտեցողները լոկ դրամ շահելու հետամուտ բախտախնդիրներ և յաճախ ալ բացարձակ խաբեբաներ էին:

Առաջին անգամն էր որ այդ կինը բացառութիւն կը կազմէր և դրամ շահելէ աւելի օգտակար ըլլալու կը ջանար, նոյնիսկ իր կեանքը վտանգելով: Այս երեւոյթը չափազանց կը զարմացնէր, կասկածոտ բռնաւորը, որ երբեք հաւատք չունէր մարդկային ուղղամտութեան վրայ:

ՎԵՐՋԱԲԱՆ

Տիկին Ժիւլի Սօթէր իր խոստումին հաւատարիմ գտնուեցաւ: Երեք օր վերջը վերադարձաւ պալատ և անմիջապէս ուզեց Ապտիւլ Համիտի ներկայանալ:

Սուլթանը, որ արդէն անհամբեր կը սպասէր անոր, իսկոյն հրամայեց որ զայն իր ներկայութեան կոչեն:

— Վեհափառ տէր, ըսաւ տիկինը երբ բռնաւորին ներկայացաւ, բարեբախտ եմ ձեզ աւետելու որ իմ յուսացածէս շատ աւելի յաջողութեամբ գլուխ հանեցի իմ խուզարկութիւններս:

— Իրա՞ւ կ'ըսէք, գոչեց բռնաւորը ուրախութեամբ:

— Այո՛, և ասոր ապացոյցները քիչ ետքը պիտի տամ... ձեր թանկագին կենաց դէմ նոր դաւադրութիւն մը կը պատրաստուի եղեր այս անգամ ո՛չ թէ դուրսը Սէլամլըգի միջոցին՝ այլ նոյնիսկ այս պալատին մէջ...:

— Ինչ, այս պալատին մէջ, գոչեց Ապտիւլ Համիտ շուարած, այս պալատին մէջ ինծի դէմ մահափորձ մը պիտի կատարեն...:

— Այո՛, վեհափառ տէր, բուն իսկ այս պալատին մէջ, շարունակեց տիկինը իր անայլայլ ու հաստատ ձայնովը,

բոլոր տինամիթը, որ Պէօյիւքտէրէյի քարայրներուն մէջ պահուած էր այդ բանին պիտի գործածուի եղեր և ասոր համար փոխադրուեր է այստեղ...։

— Այստեղ...։

— Այսինքն Պէշիքթաշ...։

— Պէշիքթա՛շ, Եըլտըզին մօ՛տ, գոչեց Ապտիւլ Համիտ տեղէն ցատկելով. ո՞ւր, ո՞ւր, շուտ ըսէ՛ք, տիկին ուր կը գտնուին այդ պայթուցիկ նիւթերը...։

— Վեհափառ տէր, մի՛ խռովիք, պատասխանեց տիկին Ժիւլի ամենայն հանդարտութեամբ, այդ պայթուցիկ նիւթերը մեզի շատ մօտ կը գտնուին, բայց աւելի լաւ...։

— Ինչպէ՞ս աւելի լաւ...

— Այո՛, որովհետև աւելի շուտ կրնանք ձեռք անցնել։

— Բայց ըսէ՛ք, շուտով ըսէք թէ ո՞ւր կը գտնուին այդ տինամիթները։

— Եթէ ձեր վեհափառութիւնը կը փափաքի, անմիջապէս պատրաստ եմ ցոյց տալու այն տեղը, ուր այդ տինամիթները պահուած են...։

— Այո՛, այո՛, անմիջապէս։

— Ուրեմն հրաման ըրէք ձեր մարդոցը որ ինծի ընկերանան։

Այս անգամ տիկին Ժիւլիի յաջողութիւնը կատարեալ եղաւ։ Եըլտըզի մօտերը պալատականի մը տան պարտէզին մէջէն 40 քիլօ տինամիտ գտնուեցաւ, փայտերու տակ ծածկըւած։ Պալատականը, որ Ապտիւլ Համիտի ամենէն հաւատարիմ լրտեսներէն մին էր, իսկոյն ձերբակալուեցաւ և սակայն կարելի չեղաւ գիտնալ թէ այդ տինամիթները ո՞վ դրած էր պարտէզին մէջ։ Պալատականը այնքան վտանգելի անձ մըն էր որ նոյնիսկ Ապտիւլ Համիտ հակառակ այդ տինամիթներուն յայտնութեան, չկրցաւ զայն յանցաւոր ճանչնալ և գոհացաւ միայն զինքը պալատէն հեռացնելով։

Բայց տիկին Ժիւլիի յայտնութիւնները այստեղ կանգ չա-

ռին, Բերա, Սկիւտար նոյնիսկ Գիւչիւք Չէքմէճէ պահուած տինամիթները գտնուեցան...։

Ապտիւլ Համիտ ալ բոլորովին խելքը կորսնցուցած էր. վայրկեան մը չէր կրնար հեռանալ տիկին Ժիւլէն որուն վրայ կեդրոնացուցած էր ամբողջ վստահութիւնը։ Եւ սակայն տինամիթները այլեւս սպառած էին. գոնէ այնպէս կը յայտարարէր անիշխանականներու նախկին ընկերակիցը։

— Չէ՛, կը պնդէր Ապտիւլ Համիտ, այս մարդիկը ուրիշ տեղեր ալ տինամիթ պահած են, պէտք է որ անոնք ալ երեւան հանէք։

Եւ որպէս զի տիկին Ժիւլին գոհացնէ՝ ա՛լ ամէն տեսակ պարգեւներով ու նուէրներով կ'ողողէր զայն։ Պալատին մէջ բացառիկ դիրք մը ստացած էր հիմակ տիկին Ժիւլի, որուն առջեւ ամէնքը կը խոնարհէին։ Իզզէթ փաշա որ առաջին օրերուն շատ գոհ էր այս անծանօթ տիկնոջ յաջողութիւններէն որուն օգուտները ինքն ալ կը քաղէր, սկսաւ, ի վերջոյ, խեռ աչքով մը նայիլ անոր հետզհետէ Ապտիւլ Համիտի վրայ ստացած ազդեցութեանը։ Նոյնպէս միւս պալատականները հաշտ աչքով մը չէին նայեր այդ անծանօթ կնոջ ու այսպէս գերիվեր իշխանութիւն մը ձեռք կը բերէր իր մատուցած ծառայութիւններուն շնորհիւ։

Տիկին Ժիւլի կը զգար այդ ամէնքը, բայց այնքա՜ն վստահ էր իր կարողութեան վրայ որ բնաւ կարեւորութիւն չէր տար իր դէմ ծածկաբար եղած թշնամութեանց։

Հիմա կը մնար բո՞ւն իսկ անիշխանականները ձեռք ձգել ու զանոնք մէկիկ մէկիկ ձերբակալելով, երկրէն դուրս վտարել։

Սուլթան Համիտ սկսաւ այդ բանին հետամուտ ըլլալ և ասոր համար կրկին դիմեց իր նախախնամական աջակցին տիկին Ժիւլիի։

— Բայց, վեհափառ տէր, շատ դժուարին ծառայութիւն մը կը պահանջէք ինէ, առարկեց տիկինը, ինչպէ՞ս կ'ուզէք որ

ես կարենամ այդ մարդիկը ցոյց տալ ձեզի... հիմա որ անոնց բոլոր պայթուցիկ նիւթերը երեւան հանեցի։

— Բայց անշուշտ անոնցմէ մէկ քանին կը ճանչնանք...։

— Այո՛, այդ բանը չեմ ուրանար, սակայն և այնպէս չեմ համարձակիր... որովհետեւ այդպիսի մատնութիւն մը երբեք չպիտի ներեն ինծի...։

— Ես պատրաստեմ ամէն ապահովութիւն տալ և նոյնիսկ եթէ հարկ ըլլայ. ամբողջ բանակս ձեր անձին պաշտպանութեան յատկացնել...։

Բռնաւորը այնքա՜ն թախանձեց, այնքան աղաչեց, պաղատեցաւ, ա՛յնքան խոստումներ ու պարգեւներ չռայլեց որ վերջապէս տիկին Ժիւլի հաւանեցաւ մէկ երկու օր բացակայելով նոր քննութեան մը ձեռնարկել ու անիշխանականներու թաքստոցները երեւան հանել։

Այս նոր քննութիւնը երկու օր միայն տեւեց և ահա՛ տիկին Ժիւլի կրկին երեւցաւ Եըլտըզի մէջ. Հազիւ պալատէն ներս մտած, ուզեց իսկոյն Իզզէթ փաշան տեսնել.

Սակայն Համիտի սիրական քարտուղարը իր վեհափառ տիրոջ քով ստիպողական գործով մը զբաղած էր, այսուհանդերձ տիկին Ժիւլի դալուստը և զինքը անմիջապէս տեսնել ուզելը լսածին պէս վազեց իր յարկաբաժինը ուր արդէն տիկինը իրեն կը սպասէր։

— Փաշա էֆ. գոչեց տիկինը առանց ուրիշ նախաբանի և խիստ յուզուած երեւոյթով մը. մեծ վտանգ մը կը սպառնայ մեր վեհափառ տիրոջ, անմիջական վտանգ մը...։

— Ի՞նչ կ՚ըսէք, գոչեց պալատականը գոյնը նետած կ՚աղաչեմ, շո՛տ, խօսեցէք, ձեր միտքը բացատրեցէ՛ք...։

— Այո՛, իմ նոր քննութիւններուս արդիւնքը այն եղաւ որ նոր մահափորձ որ այս անգամ տեղի պիտի ունենայ պալատին մէջ...։

— Պալատի՞ն մէջ... բայց անկարելի է, տիկին ձեզ սխալ տեղեկութիւններ տրուած են։

— Ընդհակառակը իմ առած տեղեկութիւններս շատ ապահով են... վերջին անգամ համաձայնութիւն մը գոյացած է Եւրոպայի անիշխանականներուն և Թուրք յեղափոխականներուն միջեւ և երկու մարմինները միասին պատրաստած ըն նոր մահափորձը...։

— Բայց քանի որ ձեր շնորհիւ բոլոր պայթուցիկ նիւթերը գրաւեցինք...։

— Ո՛չ, բոլորը. մէնէլիթի ամբողջ սնտուկ մը տակաւին իրենց քով է եղեր...։

— Եւ ո՞ւր կը գտնուի այդ սնտուկը։

— Կամ արդէն Եըլտըզի մէջ է և կամ հոս բերուելու վրայ է. պատասխանեց տիկին Ժիւլի այնքան հաստատ ու ապահով շեշտով մը որ Իզզէթ փաշայի գոյնը նետեց։

— Բայց այս պալատին մէջ, մանաւանդ վերջին մահափորձէն ի վեր ո՛չ մէկ անծանօթ մարդ ոտք կրնայ դնել, ամէն կողմ ամենախիստ հսկողութիւն կը կատարուի։

— Ո՛վ ըսաւ թէ անծանօթ մարդիկ այդ մէնէլիթի սնտուկը հոս պիտի փոխադրեն։

— Հապա ո՞վ...։

— Նոյնիսկ պալատին մէջ բնակող. ազատ ել ու մուտ ունեցող, հաւատարիմ կարծուած պալատականներ, գուցէ նոյն իսկ անոնք որոնց յանձնուած է հսկողութեան հոգը...։

— Բայց, տիկին, գիտցէ՛ք որ սարսափելի ամբաստանութիւն մը կ՚ընէք։

— Ես պարզապէս իմ առած տեղեկութիւններս է որ կը հաղորդեմ։

— Ուրեմն ի՞նչ միջոցներ ձեռք պիտի առնենք Սուլթանին և մեր ամենուս կեանքը ապահովելու համար, հարցուց։

— Այս մասին կ՚ուզեմ բոլորովին առանձին խորհրդակցիլ վեհափառ Սուլթանին հետ։

— Ուրեմն անմիջապէս երթամ իմաց տալու...։

Պալատականը գրեթէ վազելով փութաց իր տիրոջ քով և

անոր հաղորդեց տիկին Ժիւլիի խօսքերը։ Սպաթիւլ Համիտ սարսափահար լսեց այդ նոր մանրամասնութիւնը և անմիջապէս իր քով հրաւիրեց տիկին Ժիւլին։

Երբ առանձին մնացին, տիկինը կասկածոտ նայուածքով մը սենեակին չորս կողմը զննելէ ետքը ըսաւ.

— Վեհափառ տէր. բացարձակապէս վստա՞հ էք որ առանձին ենք և թէ մեր խօսքերը ո՛չ ոք պիտի լսէ։

— Այո՛, պատասխանեց Սուլթանը, բայց ա՛լ աւելի ապահովութեան համար, եթէ կ'ուզէք իրարու մօտենանք ու ցած ձայնով խօսինք...։

— Ճիշդ ես ալ այդ շնորհը պիտի խնդրէի ձենէ...։

Ուրեմն մօտեցէ՛ք։

Սպաթիւլ Համիտ, իր սովորութեան համեմատ, սենեակին մէջտեղը թիկնաթոռի մը վրայ բազմած էր։ Տիկին Ժիւլի մէկ քանի քայլ մօտեցաւ։

— Աւելի մօտեցէ՛ք, հրամայեց բռնաւորը։

Տիկին Ժիւլի քանի մը քայլ ևս առաւ հիմա հազիւ թէ մէկ մեթր հեռաւորութիւն կար երկուքին միջև։

— Վեհափառ տէր, սկսաւ տիկինը ցած ձայնով, հակառակ ձեր ձեռք առած ծայրահեղ զգուշութիւններուն, յեղափոխականները իրենց մարդիկը ունին պալատին մէջ, հոս ձեր շուրջը...։

— Ինչ, հո՞ս, Եըլտըզի մէջ, յեղափոխականնե՞ր կան, պատասխանեց բռնաւորը այլայլած դէմքով մը։

— Այո՛, վեհափառ տէր, և ո՛չ թէ մէկ կամ երկու հատ, այլ շա՛տ աւելի։

— Բայց ապացոյց, շո՛ւտ ապացոյց տուէք։

— Հիմա ձեր փափաքած ապացոյցները պիտի տամ...։

— Անունները, անունները ըսէք, շարունակեց Սպաթիւլ Համիտ։

Տիկին Ժիւլի փոխանակ իսկոյն պատասխանելու, կրկին իր կասկածոտ ակնարկը պտտցուց սենեակին չորս կողմը։

Սպաթիւլ Համիտ տեսնելով որ տիկին Ժիւլի տակաւին վախ կը զգայ խօսելու, ըսաւ.

— Աւելի մօտեցէք։

— Շատ լաւ, վեհափառ տէր։

Այս անգամ ա՛լ գրեթէ բոլորովին մօտեցած էր բռնաւորին։

— Այո՛, ըսաւ ցած ու խորհրդաւոր ձայնով մը, անհերքելի ապացոյցներ ունիմ ձեռքս որ նոր մահափորձ մը պատրաստուած է ձեր վեհափառութեան թանկագին կենաց դէմ։

Բռնաւորը սարսռաց. կնոջ այդ ձայնը, ականջին մօտ, տարօրինակ ազդեցութիւն մը գործեց վրան.

Բայց ո՞ւր լսած եմ ես այս ձայնը, խորհեցաւ դարձեալ ինքնիրեն. ինչպէս խորհած էր տիկին Ժիւլին առաջին անգամ տեսնելուն։

Յետոյ, յանկարծ, սոսկումով յիշեց.

— Այո՛. Սաֆիհա հանըմին ձայնն է հիմա միտքս ինկաւ։

— Կինը քիչ մըն ալ մօտեցած էր իրեն. թիկնաթոռին ճիշտ ձախակողմը և ականջին ծռած կը փսփսար.

— Վերջապէս յաջողեցայ Եըլտըզի պալատին մէջ յեղափոխականներու մեղսակիցներուն անունները իմանալ... այն մարդոց անունները որոնք տինամիթը պալատին մէջ պիտի խօթեն ու պայթեցնեն...։

Սպաթիւլ Համիտ խելահեղ ակնարկ մը սեւեռեց տիկին Ժիւլիի վրայ.

— Որո՞նք են... Շո՛ւտ ըսէք.

Տիկինը ձախ ձեռքը թիկնաթոռին յենարանին կռթնցուց դէպի բռնաւորը ծռեցաւ և ըսաւ.

— Նախ ձեր հաւատարիմ կարծած սենեկապանը, այն որ միշտ ձեր դրան առջև կը սպասէ. այն որուն յանձնած էք ձեր թանկագին կեանքը...

Բռնաւորը ա՛լ ինքզինքը բոլորովին կորսնցուց. կարծես թէ սոսկալի երազ մը կը տեսնար...։

— Բայց ապացոյցը պիտի տամ չարունակեց տիկին Ժիւլի ա՛լ աւելի ծռելով դէպի Ապտիւլ Համիտը, որ անշարժ, մագնիսացած, անոր կը նայէր մոլորեալ աչքերով.

— Ուրի՞շ, ուրիշ ո՞րոնք կան, հարցուց դողահար ձայնով:

— Երկու թիկնապահներ և... Թահսին փաշան...

— Անկարելի՛ է, գոչեց բռնաւորը, անկարելի է... ապացոյց կ'ուզեմ.

Նոյն միջոցին տիկին Ժիւլի, ձախ ձեռքը որով թիկնաթոռին յենարանը բռնած էր, չրջազգեստին գրպանը տարաւ և հոնկէ փոքրիկ ատուրկայ մը հանեց, զոր իսկոյն սահեցուց Ապտիւլ Համիտի լայն վերարկուին գրպանը: Այս գործողութիւնը այնքա՜ն արագ տեղի ունեցաւ, Ապտիւլ Համիտ այնքա՜ն միտքը սեւեռած էր յայտնութիւններով, որ բան մը չնշմարեց:

Կինը որ ալ պէտք չունէր այնքա՜ն մօտենալու բռնաւորին թողուց թիկնաթոռը, քայլ մը ետ գնաց, գլուխը վեր առաւ և ըսաւ.

— Ապացո՛յց կ'ուզէք, վեհափառ տէր. հիմա ձեզի պիտի բերեմ, միայն թէ գոնէ քառորդ մը շնորհեցէք ինծի...:

— Լա՛ւ. գացէք ու շուտով վերադարձէք:

Տիկին Ժիւլի ակնածական խոնարհութիւն մը ըրաւ և դուրս ելաւ սենեակէն:

Դուրսի սրահին մէջ սենեկապանը և թիկնապահ մը կը սպասէին, որոնք խորին հարգանքով բարեւեցին տիկինը: Այդ անծանօթ կինը, քանի մը օրուան մէջ, այնպիսի բացառիկ ազդեցութիւն մը ստացած էր պալատին մէջ որ ամէնքը կը խոնարհէին իր առջեւ: Արագ արագ քայլերով անցաւ նրբանցքներէն, իր յարկաբաժինը գնաց գլխարկը դրաւ և իսկոյն Իզզէթ փաշայի սենեակը ուղղուեցաւ:

— Փաշա, ըսաւ անոր, կ'աղաչեմ որ ինծի ընկերանաք մինչեւ պալատին դուռը: Վեհափառ Սուլթանը ստիպողական հրաման մը ըրաւ, զոր գործադրելու կ'երթամ.., խնդիրը նոր

պատրաստուած մահափորձին վրայ է...: Կը վախնամ որ դուցէ պահապանները դժուարութիւն յարուցանեն:

— Տիկին, պատրաստ եմ ձեզի ընկերանալու, պատասխանեց պալատականը, որ մահափորձին խօսքը լսելով դող ելած էր:

Ապտիւլ Համիտի քովէն մեկնելէն ի վեր հազիւ քսան վայրկեան անցած, տիկին Ժիւլի արդէն փողոցի կառքով մը կը հեռանար Պէշիկթաշէն:

* * *

Ապտիւլ Համիտ, թիկնաթոռին մէջ թաղուած, սրտատրոփ անհամբերութեամբ մը սպասեց:

Այս ձայնը, ի՜նչ տարօրինակ բան, կը մտածէր, այս ձայնը որքա՜ն կը նմանի Սալիհա հանըմի ձայնին...:

Ու յետոյ միտքը բերաւ այդ յեղափոխական կնոջ դիմագիծը, շարժուձեւը հասակը... այո՛, այդ ամէնքը կը համապատասխանէին տիկին Ժիւլի:

— Բայց ո՞ւր մնաց, մտածեց մէկէն, տեսնելով որ վայրկեանները կը սահէին և տիկին Ժիւլի երեւան չէր ելլեր:

— Վերջապէս, համբերութիւնը սպառած, զանգակը հնչեցուց. սենեկապանը երեւցաւ:

— Շուտով տիկին Ժիւլին հոս կանչեցէք, հրամայեց:

Տասը վայրկեան ետքը, սենեկապանին ընկերակցութեամբ Իզզէթ փաշա ներս կը մտնէր:

— Վեհափառ տէր, ըսաւ պալատականը, տիկին Ժիւլի հիմա մեկնեցաւ պալատէն, ձեր մէկ հրամանը գործադրելու համար:

— Պալատէն մեկնեցա՞ւ, իմ հրամանս գործադրելու համա՛ր... գոչեց Ապտիւլ Համիտ ոտքի ելլելով յանկարծ:

Հազիւ թէ այս շարժումը լրացած էր, ահեղ ձայն մը լսուեցաւ և Ապտիւլ Համիտ սոսկալի աղաղակ մը արձակելով գետին տապալեցաւ:

Պալատականները իսկոյն քովը փութացին:

* * *

Անգլիական Պոմոմէս շոգենաւը որ ափիւր բռնած Օտե-

տայէն, Գըզ Գուլէսիի առջև կանգ առած էր, կը պատրաստուէր ճամբայ ելլելու դէպի Միջերկրական։

Շոգենաւին մէջ, բացառապէս, մէկ քանի ուղևորներ կը գտնուէին, որոնք հաւաքուած էին վերնայարկը, նաւապետին յատկացուած բաժնին մէջ։ Այդ ուղևորները մեր այս երկար պատմութեան գլխաւոր հերոսներն էին. Սալիհա հանըմ, Սաիտ պէյ, Հիւմի էֆ., Արիֆ և երիտասարդ նախկին խմբագիրը Սարըդ. այդ վերջինը դեռ նոր ոտքը շոգենաւ դրած կը թուէր և ամէնքը անոր շուրջը հաւաքուած մտիկ կ'ընէին զինքը, լարուած հետաքրքրութեամբ մը.

— Այո՛, շարունակեց Սարըդ. կ'երևայ որ ծանրապէս վիրաւորուած է, բայց կեանքը վտանգի մէջ չէ... այդ մարդը անթափանցելի զրահ մը կը հագնի եղեր իր հագուստին տակէն... զրահ մը որ դիմադրեր է մեր փոքրիկ խնձորին... ու ահա կրկին մենք ենք որ օտարութեան ճամբան ձեռք կառնենք ու բռնակալութիւնն է որ կը յաղթանակէ... զըզուելի աշխար։

— Ա՛լ համոզուեցայ որ մեր բոլոր ջանքերը, աշխատանքըն ու զոհողութիւնները անօգուտ են, վճռեց Սաիտ պէյ, յուսահատ շեշտով մը։

— Չէ՛, ապագան մերն է, գոչեց Սալիհա հանըմ ներշնչուած ձայնով մը, ապագան ազատութեանն է... մահափորձերու, փոքրիկ դաւերու, գաղտնագողի պայքարներու շրջանը փակեցինք... հիմա պիտի սկսինք ճակատ առ ճակատ պատերազմը, յայտնի համարձակ. յեղափոխութեան ու ապըստամբութեան դրօշակը պարզած... կեցցէ՛ մեր բանակը, ազատութեան բանակը և անկցի բռնաւորը... կ'երդնում որ մէկ քանի տարիէն պիտի ողջունենք մեր յաղթութիւնը և Եըլտըզ պիտի իյնայ, հակառակ իր թնթանօթներուն և իր ամրութիւններուն...։

Սալիհա հանըմին այս մարգարէութեան կատարումը մանրամասնօրէն պիտի պատմենք ուրիշ հատորով մը։

«Վ Ե Ր Ջ»

ՊԵՏԱԿԱՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆ
Гос. Библиотека
ՀԱՍՌ-Арм ССР

ԵՐՈՒԱՆԴ ՕՏԵԱՆԻ

ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. ՉԱՐՇԸԼԸ ԱՐԹԻՆ ԱՂԱ *կամ Ֆրանքօ-Թրքական պատերազմ, կատակերգութիւն երեք արար, աշխատակցութեամբ Միքայէլ Կիւրճեանի* . . 4 Ղրշ.
2. ՉԱԽԱԼԼԸՆ, *գիւթախաղ մէկ արար* . . . . 1 »
3. ԸՆԿԵՐՎԱՐԱԿԱՆ ՆԱՄԱԿԱՆԻ . . . . . 6 »
4. ԱՊՏԻԻԼ ՀԱՄԻՏ ԵՒ ՇԷՐԼՕՔ ՀՈԼՄՍ, *պատմական մեծ վէպ, Գ. հատոր* . . . . . 6 »

[redacted]

2- գր-

ՀՀ Ազգային գրադարան
NL0371330

6 1322